

1912

Сизено-Червено

17870

88

(Kosciuszko)

Українська хата

Роз. 159 - 4/14 50

Січень

Київ—1912

Зміст:

Гр. Чупринка. Погрози	1
М. Чернявський. Requiem.	2
Ол. Неприцький—Грановський. З циклу „Осінні узорі“	3
П. Богацький. В обіймах минулого	4
Вол. Свідзінський. Поезія	6
Гал. Журба. Коняка (оповідання)	7
Гр. Чупринка. Микола Вороний (Поетичні враження)	22
М. Євшан. Плач над упадком літератури	27
Одарка Романова. Липи в гаю	33
М. Сріблянський. Проблема культури	34
А. Товкачевський. „ „	43
Ол. Аврагинський. Перша Українська Артисична Виставка	55
Бібліографія	62

Увага! Ласкаво просимо шановних передплатників, поновити передплату завчасу, щоб не було задержки з розсилкою журналу.

При зміні адреси просимо зазначати свою стару адресу і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки при оплаті листів завчасу.

Приймається передплата на 1912 рік.

(див. передостанню сторінку).

Українська хата

ЛІТЕРАТУРНО-ГРОМАДСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКИЙ МІСЯЧНИК

Київ — річник IV — 1912

Том IV.

ПОГРОЗИ.

О, віщя душа моя,
О, серце повне тривоги,
О, як ти бьєшся край порога,
Край переходу в небуття.

Хв. Тютчев.

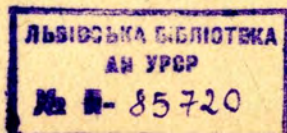
I.

Не лоскоче, не лоскоче
Болю серця морок ночі,
Морок тихий, морок чорний, морок-сон,
Більш од мук непереможні
Сни-погрози, сні тривожні
І смертельний таємничий їх закон.
Повний жаху й здивування,
Чую я пророкування
Тайних духів невідомих, тайних сил...
Бачу, чую розходився,
Чорний вихор закрутився;
Віє, віє морок чорний, — смертний пил!..

II.

Не покличу, не покличу
Я в хвилину таємничу
Вас;
Вас найближчих, що розбили
Серце повне палу й сили,
Вас, що пал той погасили,
Вас, що кров мою точили
Раз-у-раз.
Серце, серце не захоче
Вас пустити в морок ночі, —
Більше віри вам не йме;
Тільки в муках переходу
Серце має нагороду —
І помре саме.

Гр. Чупринка.

REQUIEM.

Як мрійний сон пливають літа...
 І як на моря млистій грані
 Счезає човен у тумані,
 Так зникне молодість свята.

А там... там смерть і забуття...
 Страшна безодня безпросвітня,
 Де не засвітиться новітня,
 Ніколи вже зоря життя...

І всі ми згинемо, мов сон...
 Забудем все, всі нас забудуть,
 А інші люде жити будуть,
 Їм буде сяти Оріон.

І ось, ще поки не погас
 Мій дух, я, друзі, вас вітаю —
 Усіх, з ким жив у ріднім краю,
 З ким поділяв хліб-сіль і час,

Високі мрії і журбу
 Над нашим рідним безталанням
 І з ким безтямним сподіванням
 Я віддавався в ніч глупу;

З ким вдвох ходив у степ чи ліс
 І там сердечну вів розмову,
 З ким слухав пісню колискову
 І з ким у мріях духом ріс.

Усіх, кого коли я знав
 І зараз знаю й памятаю,
 Усіх, о любі, я вітаю
 Й прошю: простіть, як хто що мав!

Усіх благаю я: простіть!
 І всім кажу своє: прощайте!
 І брата злом не поминайте,
 Хай зло душ наших не темнить.

Бо скоро в вічну підем ніч...
 Так хай же підемо ясними,
 Мов неба чисті херувими,
 Немов огні нетлінних свіч...

Микола Чернявський.

З ЦИКЛЮ „ОСІННІ УЗОРИ“.

Широка ніч... і ми одні...
 Небес святі простори
 В глибокім озері на дні
 Плетуть чарівний сон мені
 І щось співають зорі
 В таємно-барвній вишині.

Горить огонь в моїй душі
 І в полум'ї летючим,
 Лишивши землю, комиші,
 Я прагну в безвістя страшні
 У вихорі могучім
 Які не бачились і в сні.

Чого душа моя шука
 І сіє перли-сльози?!
 На що в обійми заклика
 Тремтюча зіронька її
 І життєві погрози
 Змінє в гимни раєві?!

Незнаний спів небес летить...
 Й не можу розпізнати —
 Чи зіронька ген ген летить, —
 Чи искриться душа моя
 Пожежу роздувати —
 Не знаю я, не знаю я...

Горить душа, летять огні
 В святих, мінорних звуках —
 Скропити нетри земляні
 І світ красою запалить,
 Або в страшених муках,
 Нікчемне серце спелить...

Ол. Неприцький-Грановський.

В ОБІЙМАХ МИНУЛОГО.

В її душі та карих очах оселився спомин. Не знає другого життя, не знає іншого слова тільки те, що колись давно чула й бачила. І завжди тільки переживання старого, перелистування жовтої книги минулого, тільки зітхання та оглядання назад.

Коли зустрінеться вона зо свіжою людиною, то перше і останнє завдання її — знайти в нім риси чогось рідного, давноминулого, риси того лютого, яке одцвіло, яке проспівано, але котре одно має ціну і інтерес в її очах — скринях минулого.

І слово, чи гадка нова — то колишній милий звук, то люба пісня, що брешить ще в пам'яті, яка живе ще в спогадах.

І кожний вчинок — то згадка, то повість минулого, яка стелеться тихим килимом перед поглядом задуми її...

І радість — то отзвук, і горе — то обірвана струна і все життя її — то елегія засмученої душі, яка наче обірвала свої коріння і засихає в повітрі чужім.

Часами вона починає балачку... Говорить палко. Мова ллється, мов гірський струмок у зелену долину, і мова та така барвиста, яскрава, наче вся краса природи одбивається у прозорій воді... А говорить про минуле, тільки згадує... тільки згадує...

Тоді в глибині її очей замість безодні і страшних вогників трагізму, світиться тихий, покійний ліризм, замилованне і замислення. Вона тоді тихо живе — переживає і минуле, котре так властвує над нею, оживає в її уяві і вдихає у її груди тепло і шум життя... Але то тільки згадка... Мертвий труп зігрітий її любов'ю...

І швидко огонь захоплення погасає, мова блідне і переривається короткими і все зростаючими павзами... Очі гаснуть, голова клониться долу і барви на лиці зникають. Вона блідне, замовкає і глибоко зітхає... Має замість життя в душі — одні могили, замість пісень і шуму життєвого —

похоронні співи; з молоді, пишної груді її, мов з забутого кладовища, несуться тільки стогони та спізнені плачі; на чолі її білим і високім горить тоді печать жалоби; і вся постать її — то туга і жалоба...

А почне співати... То наче чайка скиглить над бурхливими хвилями моря, то наче мати тихо плаче над свіжою могилою сина... Нече сизою горлицею воркує на вершечку самотньої берізки в полі і з вітром розмовляє, і з травами шепоче, а то мовчить, мов безмежність степова у літню ніченьку. Не співає, а наспівує, а згадує укохані мотиви...

І очі у неї тоді... О, в глибині їх росте і шириться тоді трагізм мертвого життя і живої смерти... Мов отруйний аромат він нищить все живе, молоде; приковує до землі буйні пориви, вбиває радість і щастя, та сміється над мріями й надіями...

Глибоко сумна постать її тоді не йде, а мов сунеться по землі, плазує в порохах її і подихом своїм випалює, винищує все живе, бадьоре, молоде, надійне... Мов страх смерти насовується на душу, як тьма ночі — на ясні очі і гине все в її присутности, вмирає, затихає...

А часом здається їй самій, що вона жие, що в грудях її щось тліє, що серце її чогось просить. І стає тоді дівчиною її безобличне єство. Дівчиною з чорним, густим волоссям, з пишною постатю жінки, яка зазнала ласку коханого, і мутить тоді погляди чужі вона своєю красою та розцїтом форм жіночих. І заломує руки свої і кличе до себе, і наче чути тоді слова її: „ласки, ласки хочу“...

І, як русалка на зеленому беріжку вабить хлопця та шепоче йому, як осока з вітром гомонить, так обіцяє щастя і забуття... А стисне він її у своїх обіймах і вкриє красу її своїми цілунками, то вона вже, мов не жива квітка у його на руках здивованих... І мовить на запит його: „нащо ласка така, ласка страстна, нащо огонь в твоїх цілуниках?.. Я тихої, безстрастної ласки хочу“...

І наче шукає вона ласки смерти, ласки тихого сну забуття... Вона, жертва минулого, наче тільки там, по той бік життя зустріне те, чого шукає душа її, там наче знайде вона свого милого і обвінчається перед престолом вічності...

І так ходить вона і носить з собою отруту смерти, і вбиває сміх, пісню радісну і надію втішну у всіх... Зустрічаються з нею і закохуються в неї, але того вона спутує своїми поглядами журливими, топить в безодні своїх очей і пісню-журбою вбиває бажання його і сподівання...

І сама вона знає себе. Сама тікає од веселощів у кутик тиші. А любить найбільше скрипку і її музику скорбну... в мінорних тонах мотиви. Тоді її душа купається в звуках, наче молодий жайворонок в проміннях ранішнього сонця. Сидить і слухає, а перед нею плине синя річка її споминів... А коли допливає до краю, то зривається вона і біжить, біжить вперед і вперед, наче здоганяє те, що було, та минуло...

І завжди, і нігде не знаходить спокою і тихого кутика собі... Ходить і шукає... і не знаходить. Кличе себе: „безрідною“... І дійсно наче не донька вона нашої планети... бо згубила вже вона тут своє щасте, свою пісню... своє життя.

Ходить і шукає, і... не знайде по-вік...

Павло Богацький.

* * *

Давно, давно тебе я жду...
Коли б побачить ти могла,
Як хороше тепер в саду,
Як гарно мальва зацвіла.
І квіти ждуть тебе, як я...
Се ж я для тебе їх садив,
Для тебе pestив і ростив;
Се ж ти, улюблена моя,
Подарувала їм життя,
В твоїй далекій далині
Була їм сонцем, як мені...
І я, сумуючи, не раз
На самоті, в вечірній час,
Як образ твій мені сіяв,
Про тебе їм оповідав.

Вол. Свідзінський.

К О Н Я К А.

ОПОВІДАННЯ.

Коняка байдужно волочеться. Натохмачений земляним вугіллем віз рипотить жалістливо і витягнений на возі Іван солодко дрімає, розкинувшись горилиць на ламтях вугілля. Як колеса гарби западають у яму, голова мужика підскакує і телпається на всі боки мов у пропасниці, а кришки антрациту засипають його спітніле лице та роззявлений рот. Нічого йому не сниться і ніщо не думається тільки осіннє сонце гріє якомсь лагідно і в безвітряному повітрі несеться тиша з опустілих стернистих піль. Добре так Іванові з лицем зверненим проти неба, з голими грудьми. Вози йдуть цілою валкою і мужики балакають щось напереклич.

Говорять про те, що худоба стала дорога, а суржак по сорок копійок, та що в Якима Палія вмерла сеї ночі дитина. Курять собі цигарки, плюють крізь зуби та пога-няють раз-у-раз свої ледачі коні.

Іван теж сідає часом на возі, лице протирає і кричить здорово: — гатя, Лиса, ксобі.... покорчило б тобі!.. — Потім пада горічерева, заплющує очі та поринає в дрімоту. Лису теж огортає сонність. Йде собі звільна, понуривши голову, а сонце ніжно лоскоче її спину та боки. Копита стрягнуть в мякому болоті, віз рипотить тихо, ритмічно. І хоч вуголь досить таки важкий, а шлея ріже у шию, Лиса вся мовби перейнята якимось безчуттем. Автоматично двигает свої ноги і навіть коли Іван сідає на возі та обернувши батіг голом-шить її пужалном по клубах, терпить байдужісенько, мовби це торкалось не її шкіри. Бо Лиса має ту саму філософію, що і її господарь — переносити все байдужно, терпляче та робити своє. Все життя її так само як і Іванове переволі-клося по тій дорозі між чавункою та заводом; по болоті, в гною на вбиваючій спеці або в туманах куряви. І Лиса знає так добре, що цей шлях довгий ще та болотяний аж до кінця, що не квапиться. Знає теж Лиса, що так буде

все, все однаково доки вибита з сил не впаде та не здохне з цим вічним недоситом в шлунку. Що сьогодні і завтра і вічно буде їсти стухлу січку і стояти в гною. Тому коняці байдужі всі лайки та почастижки пужалцем і Іван, плюнувши з досади, закурює цигарку. Віз рипотить тихо, чорні маси болота липнуть до колес та відвалюються чорними, величезними брилами. Думки Іванові тоже брикаються такі самі чорні, важкі та падають в топіль багниюки.

— Чоботи треба полагодити; через осінь ще побудуть хоч і дрантиві вже. Сьогодні виплат. Візьме сім карбованців. Рубля тра дати завдатку шевцеві. Пять цих, що позичив на похорон Хивронки теж тра віддати... Загадався довго і по-нуро. — Вже тринадцять тижнів як вмерло. Таке було без пам'яті розумне, щебетало так ловко. Ну, тай що ти зробиш... взяло, тай вмерло. Сорок грошей Піньові за постолі, та шей треба солі, гасу, оселедців, треба нової затулифдо кагли. Золотий і шість грошей лишиться.

Розжмурих очі і так лежучи на возі глядів у небо. Тихе було та мов засноване млою, а білі пасма павутиння тягнулись по ньому, віяли мов тонюсеньке срібне прадіво та чеплялись стерні. Сонце було бліде і тепле, а величезна пустка піль повна незглибної тиші. Тоді на Івана сплила якась благість, зажмурила йому очі, затьмарила думки сірі та ледачі і розілялась по грудях тихим, тихим співанням. Але дурний Іван не знав чи це була радість, чи мука, чи просто так якась велика тихесенька туга. Цмокнув тільки знехоття на коні та подумав ліниво: золотий і шість грошей лишиться... і знов запав у це дріманне.

Допіру прокинувся недалеко фабричних воріт. Тоді весь настрій зразу десь розбризнувся, як падаюча на камінь краплина дощу. Мужик сів на возі, схопив віжки і, розглянувшись на всі боки, погнав коні.

Віз затарабанив, підскаочив, ламті вугля стали розлітатись, а Іван лупив коні та кричав скільки моги:

— Гатя, Лиса, щоб ти тріснула! Гатя, вйо!

В цей самий мент зірвались й всі інші гарби, наче торкнуті однією искрою. Мужики піднесли крик, стали поганяти коні, летіти одні через других та лаятись. Зачіплю-

вались колесами, люшнями і перли так всі разом. Аби першому попасти у ворота.

Збиті в одну купу вози та коні кишіли мов розшпорпане якесь комахисько, кипуче криком та прокльонами.

— Стій, стій дурний! Куди женешся? — вершав Іван вимахуючи бато́гом під носом свого сопі́рника, — воза поломиш, трасця твоїй мамі!

— То почекай, не пхайся, — відповів флегматично малий, чорнявий Охрим, по вулишному Кабачок, — дурний, а розуму вчить.

Потім зібрав у жменю віжки і ще завзятіш став поганяти коні.

— Щоб ти сказився!..

Сірі та лагідні очі Іванові стали тепер дикими як у вовка, а лице посиніло і все залилося краплистим потом. Шапка злетіла з голови, обірвалась застіжка, сорочка розхристалась по мохнатій груді. Стояв так на передку воза з викривленим ротом, в якійсь дикій пристрасті і летів насліпо обляпаний болотом, скажений.

Але Кабачок теж встав, розкарачився на ламтях вугілля і, перегнавши Івана на пів коняки, засміявся глузливо.

— Ну, і коні ж твої, мой, такі жваві як і ти!

— Бо не крадені.

Голос Іванів жебонів у грудях і харчав від пасії, а батіг сковзав мов цеп по кінських спинах. Зрівнявся знов з Охримом.

— Ну, чекай-же, я тобі всі ребра цим бато́гом перелічу!

— Ува, не дуже злякався.

— Ну, почекай же, почекай!

Але в цей мент долетіли обидва воріт, угналися в них і разом застрягли.

— Бач, гадюко, — звернувся Іван до Охрима, — казав не пхайся, тепер зубами будеш витягати; як-же далі їхать?

— Коліньми поїдеш по цім болоті — флегматично відповів Кабачок і ставши на возі почав розглядатись в ситуації. — Ну ж і вгнались!..

Вози счеплені колесами, люшнями, схопились за стовби воріт, що й дарма було поганяти.

— Гайда, гайда! проїзжайте! — верещали за ними мужики напершися цілою валкою із-заду, — гайда, поганяй!.. бач сварку завів один з другим!

Кілька батогів зацвахало разом, а дишлі задніх гарбів вперлись між щаблі обох застряглих.

Счинилось справжнє пекло. Мижики лаялись, кляли, вози рипотіли, коні ковзались в болоті у даремних силкуваннях, шарпались та падали.

З глибини фабричного подвір'я залунав якийсь голосний голос і посипались такі аргументи, що Кабачок мов опарений скочив із воза, схопив свої коні за недогузки і шарпнув зі всієї сили:

— Гатя, вйо!..

Стався тріск, ломотня. Кабачок здвигнувся з возом вперед, вивалив Іванові колесо та вилетів з воріт мов випханий динамітом.

— Стій, почекай! щоб ти... — полетів за ним наздогін розпачливий голос Іванів, але Кабачок був вже далеко, а віз бідного Івана з цілим лаштунком перекинувся в болото.

Тоді все втихомирилось. Мужики позлазили з гарбів, обступили кругом вивернену хуру і завели спокійну раду.

— Коли б брався чуть цабе, то не зачепивбесь.

— Еге, відгателив по колоду, як-раз.

— Бо, дурний, не міг перегнати паршивого Кабачка.

Іван тоже заспокоївся. Обійшов зо всіх боків воза, похитав його ногою і, скинувши шапку, почухавсь журливо у потилицю.

— Тфу, от тобі й пригода на рівній дорозі...

Потім плюнув у руки і взявся лагодити колесо.

— Треба тобі було, мой, цабе, та Охримові коні пужалом по очах, а самому гайда! — завважив хтось з громади.

— Та ні, щоб був чуть перегнав та.. круть впоперек, а тоді у ворота.

— А вже ж був би лишив Кабачка.

Дядьки позакурювали цигарки і, стоячи собі, так чекали поки Іван не прочистить дорогу. Робили різні уваги та міркування і посміхались.

А Іван весь потонув у своїй роботі. Піт з нього котився, розмастювався брудними басаманами по лиці та сорочці. Рот мав роззявлений та раз-у-раз кляв. Кляв Охримові, коняці, сокирі, калюжі та собі. Бо таке вже це Іванове життя, що мусить клясти від коліски до домовини.

Робота йде йому тоді швидче, вдає легшою, на душі не так моторошно.

Навіть коли його Хивронька дійшла, Іван перше за-кляв так здорово, що йому самому чудно стало, та аж потім заплакав.

Така вже Іванова вдача.

Позбирав усі шпиці до-купи і став їх заклепувати в маточину.

— Ех! і коняка ж каторжна, усе через неї, пів дня дурнісенько пропало, п'ять золотих кинув у калюжу!

Взяла його, нагло, така досада за серце, що підійшов до Лисої та почастивав її зі всієї сили чоботом у бік:

— Щоб ти здохла на самий великдень!

Але коняка ненавидить Івана так само як Іван коняку. При нагоді вона скулює вуха і як може то вкусить, або хвицне його завше. І тепер клямцнула зубами по Івановій спині, коли той зігнувся біля вісі, потім понурила голову у шаньку і знов стала жувати соломку.

.....

Ця пригода з возом трапляється Іванові три-чотири рази у рік і комусь з його товаришів майже що-тижня. Але Іван непоправний. Завше біля воріт огортає його як і інших цей запал та охота першому в'їхати у фабрику. Тоді найшвидче скине вугілля, набере жому і зараня додому поверне. Вигравав тоді пів години, а теряв часто карбованця.

Ну, але Іван має свою логику і певне з нею вмире. Під час роботи він думає про те, що коли б не вивернувся, то обернув би два рази, а так тільки раз. І хоч йому жалко п'яти золотих, але глибоко десь у ньому таїться якась радість, що всеж таки другий раз не поїде.

— Та хіба ж він тому винен? така пригода, трасця його мамі! — виправдується сам перед собою, — таке вже його собаче щастє.

І щось у ньому таки тішитися. Тихесенько щось у жменю сміється, що не буде сьогодні удруге двигати лопатою вуголь, їхать по розбитій дорозі, мордуватись з кінями та возом.

Тому Іванові стає майже зовсім весело.

— Ех! золотий і шість грошей лишиться, нащо йому більше?

— Ну і дурний же ти, Іване, коли ти розуму навчишся?

— Чого пане?

— Знов обломався.

— А що ж, пане, пригода.

Мужик стоїть, посміхається, шапку мне у руці.

— Бач, так би ще заробив кілька золотих сьогодні.

— Е, пане, де моє не пропадало.

— Слухай, Іване, а чого ти мені озимину спасаєш своїми кінями.

— Хто, я... вашу озимину?.. побий мене сила Божа.

— Я тебе на суд подам, побачиш.

— Їй-їй, паночку, ні, щоб мене отут зараз!

— Та що ти брешеш, лановий, що-ночі твою лису кобилу на пшениці бачить.

— Ато, клята Лиса, треба буде продати.

Пан сміється і Іван сміється теж, тільки пан інакше, а Іван інакше.

— Ти б, Іване, менше пив горілки.

Мужик стоїть спертий на лопаті, в болоті по коліна і очі його ковзаються байдужно по панській бричці.

— Добре вам, пане, казати, та мені тільки й добра як уп'юся.

Іван все всміхається, наче приязно, наче хтівши злагодити свої слова докору. Бо Іван страшенно ненавидить пана, так само як Лиса ненавидить панських гладких коней.

І коли Іван шапку мне у руці, всміхається невиразно, коняка витягає шию, вуха щупить і вишкіривши зуби клямцає гладкого арапа за лопатку. Очі її такі повні погорди та зненависті.

— Ти маєш таки, мой, злодійську вдачу, я знаю.

— Ні, пане, їй-їй ні!

— А мішок ячменю вторік не вкрав від машини?

— Е... ячмінь... так взяв, тай вже.

— Взяв то не вкрав?

— А-вже-ж ні, — та хто, пане не любить взяти де багато.

Така логика Іванова проста, а пан грозить кулаком. Та що він тямить. Мужик знає своє. Бо пан — паном, а Іван — Іваном.

— Ну, бувай здоров Іване!

— Щасливенько!

Спертий на лопаті суне Іван очима по болоті, слідом за жовтим шарабаном і шапку все у руці держать. Глядить довго аж до самого хреста, де завертати. Тоді всміхається погордливо, вороже.

— Щоб ти сказився! — кидає десь в болото слідом за шарабаном, шапку накладає і береться до воза.

Колесо вже полагодив та вуголь майже весь викидав. Ще останки згортає лопатою.

— І пани крадуть, тільки вони хитрі!.. Стільки грошей чужих возят, — де ж би таки видержав.

Якось Іванові легко. Вугілля скинув на фабричному подвір'ї, взяв з каси гроші. Цілих сім карбованців. Сидить собі на возі, хустку вимащену дьогтьом та оселедцями розклав на колінах і по ріжках її зав'язує гроші.

— Довг за Хивроньку... Так, так, цих п'ять карбованців, що позичив у мукаря. Три сороківці на хатні витребеньки. Шевцеві завдатку.

Позав'язував у ріжки хустини, обмотав кінцем і в кишеню сховав.

— Дам жінці, нехай-купує. Баби лучче тямлять.

Зрештою Іван сам собі недуже-то довіряє. А-ну ж не видержить та проп'є.

— А це мої, до них зась самому цареві.

Розклав жменю і з насолодою дививсь на мідяки.

— Золотий і шість грошей...

Віжки кинув, голову похилив і замислився. Коні самі йдуть тоже низько повісивши лоби, тільки в долинах під-

бігають чуть і мужик тоді хитається на обидва боки мов п'яний.

Осінній смерк пада. Хати втуляються десь у нього, жахливі якісь мов перелякані. На стріхах мох розсівся, обвалені призьби, а в вікнах якісь полохливі вогники миготять і гаснуть. Сірі гущі садків безлистих.

Ті хати за чимось тужать і Іван тужить теж, — але ні мужик, ані хати не знають до чого пливе їх туга.

Тиснуться в смерк осінній, в голі раміна садів, тільки миготять у них ті вогники та меркнуть. Така якась безголоса туга є в цих потемнілих хатках.

А мужикові вдає, що до нього усе щось говорить з цих стріх почорнілих, з-під колес гарби, з болотяних калюж. Десь щось говорить і у всьому він чує скаргу свою власну на щось, на якусь неправду, на когось.

Пес загавкав десь хриплим, затяжним воєм. Перейшов хтось крізь дорогу з повними відрами. Заплакала дитина. І пес гавкав знову довго, довго десь і далеко. Нагло коні зійшли самі чуть на бік і затримались. Іван підняв голову.

— От тобі і жид!

У першій хаті тільки крам всякий, звичайно як в крамниці, — тому Іван, не здіймаючи шапки, перейшов ту хату та відченив настіж вузькі, напів причинені двері.

— Жиде! а де ти там? — крикнув у друге.

Тут вже тьмарилась гаска та повно було людей. Жид крутився між ними, щось оповідав.

— Ну, йди сюди, Іване, сідай, — кивнув до мужика, — добрий вечер, добрий вечер, Іване.

— А коні твої, мой, самі вже завертають до Піня, — засміявся хтось з громади, — я бачив.

— А-вже-ж самі, навіть не кажу: тпррр!.. звикли.

Кинув шапку у куток, висякав носа і розперся на лаві.

— Дай-но, мой, тої з коріньми — обізвався не звертаючись до жида.

— А з возом коли упорався? — крикнув йому з-за стола Охрим, — мабуть довго шпортався, ге?

— Щоб у тобі так хвороба шпорталась!

— Але ж ловко відшмалив, правда?

— Відшмалило б тобі голову нечисте.

Мужики сміялись. Хтось тягнув за Кабачком, хтось втихомирював його.

— Цить, на дідька тобі сварка.

Іван починав сердитись. Сірі його очі блиснули та захмарились під бровами, але Охрим, сміючись, встав з-за стола і перетиснувся крізь компанію до Івана.

— Ну, по руках, Іване! бач, воно так вийшло, я не хтів тобі збитка, їй-їй!

— Та звісно, що так вийшло, певне.

— Ну, вибачай.

— Та вже ж.

Потиснули собі руки і разом засміялись. Сміх розкотився по шинку такий як вітер бурхливий, голосий, що аж гаска примеркла. Затанцювало червоне світло по стінах, по лицах.

— Ну, я ставлю бляшанку, гей Пінь! — Охрим заморгав на жида, — мені бляшанку, гей!

— Ні, тепер я, ту, на корінцях, чуєш! — Іван ударив кулаком по столі, аж заскрипіло. — Тут давай корінківки та гижок миску, тут!

Пили. Іван до Охрима, потім до компанії, до жида та старий сивобородий Григій Шпіта присівся до них, казав дати пляшку і руки обидві витягнув на столі. Чорні, великі руки з білими брудними пазурами, з мозолями на пальцях, вічно дріжачі. Чарку підніс, заточив нею півкілля в повітрі.

— За ваше здоровля!

Потім вихилив одну, другу. Горілка йому розхлюпувалась в дріжачих долонях і текла між пальці.

— Оселедчика, жиде! оселедчика і того... калача.

— А це правда, дядьку, що у вас вчора був пожар? — питає Охрим.

— А-вже-ж був, не чув хіба.

— Та чув, — кажуть все?

— Геть чисто.

— Як, і хата?

— Комин лишився та стіни.

Сива голова Шпіти похилилась над кострубатими, чорними долонями. Випив і ще чарку. Величезна чорна тінь його рук та голови на стіні затремтіла як у фибрі.

— Не журіться, дядьку, так Бог дав.

Зайшовся хтось довгим кашлем, знов появилась миска студені і пів ока.

— От я з попом судюсь вже три роки і таки програв на суді; його правда, чорт з ним,

— Де наше не пропадало, Кондро.

— Ну, випий до мене, Іване, за твоє здоров'є.

Вийшов з кутка високий, сухорлявий мужик, чорний як циган з прокривленим ротом.

— Чорт з ним, ніби є на світі правда?

— Може кому є та не мужикові.

— Дай-но, жидуню, ще тої з тютюном та коріннями і оселдчика.

Душно стало в хаті. Смерділа горілка, кожухи, цигарки та дьоготь. Червоні оп'янілі лиця. Де-хто скинув кожух, де-хто почав співати. Потім ще увішов той Онисько, що шапки шив, Яким Палій та Боник. За стіл посідали і в хаті стало ще душніш і тісніше.

— А наш піп добрий таки хапко, щоб він луснув!.. так і торгується з тобою за все, — за похорон, за хрестини, за вивід, — заговорив нагло Іван і весь на стіл подався.

Чуприна спітніла прихляпла йому стручками на лобі та на тімні наїжилась свердлом. Малі біляві вуса розчухрались, ніс почервонів, загорілось лице. В груди бився і кричав.

— Їй-їй, присейбогу! моя Хивронька вмерла, ані гроша у хаті, спасибі мукареві, що позичив. Їду я до нього, до попа, за похорон годитись. Хтів, щоб з хати мені випровадив як слід. Звісно... дитина. А він зараз — велике? питає, — скільки років? Два, кажу, панотче, маленьке. Хоч Хивроньці вже на шостий від Спаса пішло. — Ну, карбованця дасиш, каже, та псаломщикові три злоти. Приходимо. У хату увійшли. А воно таке здорове, на всю лаву витягнулось. Їй-їй! Розклав він книжку, читає та... торк мене ліктем: ти мене, каже, Іване, ошукав. Їй-їй, присейбогу!

Хату розтаскує сміх, так реготять люде з Івана, з попа і ще невідомо із чого. Іван теж сміється і божиться, в груди б'ється.

— А як же, вони всі такі, ці попи!

Ще появилось пів ока. Боник ставив. Могорич за те, що з тюрми вернувся.

— За твоє здоров'я, Іване.

Чарка обійшла знов всіх і пляшка знов стала порожня.

— А ти вже, Бонику, відсидів своє? — запитав Конора покашлюючи десь в кутку.

— Та-вже-ж, вчора випустили.

— Так тобі, мой, вік у фурдизі і зійде.

— Та що я винен?

— Покинь, на чорта тобі це діло, так і не вмиш своєю смертею.

Боник нагло розчулився, сльози йому покотились з очей і голос став ще більше хриплим та дріжачим.

— Йй-же богу, можна здуріти. От вчора випустили, а сьогодні вже знов стражник заходив.

— Чого?

— Коні якісь там пропали.

— Ну?..

— Ну, так на мене напасть.

Захлипнувся наче від плачу, крутив головою і очі обтирає. Всі гляділи на Боника з якимось легким усміхом без співчуття.

— Бо ти таки, Боню, злодіячка, ланцюг при моїй криниці вкрав тоді... добре, що хлопчик надбів.

— Ланцюг! ти таки, Кондро, не віриш? Люде добрі судите.

— Ні, ні Бонику, таки-ж вкрав, не бреш.

Конора похилив своє зімняте лице близесенько до лица Боникового. Очі слізливі та болячі вліпив у нього.

— Не бреш, Бонику.

— Йй-же Богу не брешу, зашпортнувся за ланцюг, а кляті хлопці набігли... от і напасть.

— Та-ж, ланцюг таки з-під кожуха в тебе висотали.

— Брехня! йй-йй. — Хрест став цілувати та божитись.

— Ну, то чорт бери ланцюг, нехай по Кондровому буде, але коней таки-ж не заціпав, їй-Богу!

Молоде мов вилите лице Боникове з чистими лініями зажеврилось вогнем, очі блистіли. Скинув кожух і в ноги став усім кланятись. Божився, поклони бив перед хозяями. Всі були вже зовсім оп'янілі.

Іван нагло підійшов до Боня, обійняв його, цілував і сам чуть не плакав. Потім став цілуватися зо всіма по-черзі.

— Горілку п'ємо, до церкви не ходимо. Горілка нас до гріха доводить, горілка нас погубила. Нема спасення душам нашим. По тюрмах зачинають. Всі крадуть у мужика найбільше, а мужик у фурдизі сидить за себе і за всіх!

І нагло Іванове каяття перейшло в скаргу. Якось самособою непомітно. На припічок плечима звалився і кричав. Голос його охриплий набравсь якоїсь сили, твар викривилась, губи почорніли. П'яний був. Махав руками, кулаком грозив.

— Гроші з нас деруть, шкуру деруть! Урядник краде, писарь краде, всі крадуть, а ти, мужиче, до фурдиги. Сиди, бо скортіло пуд ячменю панського взяти, як хліба не було. А Думу вигадали, війну роблять за чиї? — за мужицькі. Некрута берут — то пан викупиться, жид викрутиться, а дурний мужик піде. Навмання, на дурниці! Землі обіцяли та показали дулю!

Кричав Іван аж йому піна виступила на губи, аж посиніло лице. Чорна тінь його виросла на стіні якась понура, зловіща, з преглягими руками. І нагло всім зробилось страшно, звідки в Івана стільки крику взялось.

— А хто їм, трасця їхній мамі, робить, хоч-би от, панам? За мордачі, за нагаї та мідяні гроші. Забагнеш більше, забастовку зробиш то козаків тобі нашлють, як он позаторік. Щоб на них загуба на усіх! щоб їх видушила хвороба! На сходку скличуть, читають бумаги, приїде пристав. Буде мужика питають, а зроблять те, що хтіли пани та начальство. А за землю ні слова. Все дурниці, дурниці. Дума, кажуть. Та на чорта вона мені, твоя Дума, як нас трох на одній десятині сидить. Кажуть у Тургай, на Кургани. Най туди пани йдуть, коли захваляють так. Нам і тут добре. Без них

обійдемося, та що пани без нас стануть діяти? Най їдуть, як такі розумні.

І росла тінь Іванова на стіні чорна, превелика. Скільки разів до гаски нагнувся, все більшала, росла, аж головою на стелі зачорніла. Зовсім наче якісь дух, що все таївся в мужикові тепер виріс такий і кричить як Іван упився.

Мороз брав. По калюжах стала спинатись вода і грудла ствердніла. Тихий осінній смерк прийшов. Руки поклав на землю, мов би хотів так загоїти всі її болячки. Величні прозорі долоні на порізані чорні риллі, на сірі, розбиті дороги, де волочеться мужича доля.

Димй піднялись над хатами білі, високі, мов би зажурені прадідівські духи. Вічно своїх стріх пильнують старі, старі як сама легенда.

Небо червоне на заході просвічувало крізь голі садки та байрак і верхи тополь ще легко жевріли, як догасаючі каганці.

Хтось далеко їхав межою по-під село. Віз по замерзлих грудках тарабанив. Все даліше, даліше. Гомін якийсь трівав у селі, але невиразний як шум старих дубів. Тільки з корчми виринається часом оклик короткий, голосний та мре наче здушений. Лиса тоді підіймає голову, наставляє вуха і наслуховує. Йней білий обсів її спину, боки, а з морди клубиться пара. Слухає байдужно, як п'яний Іван в корчмі розправляє про свої кривди. Потім поринає в шанці. Що коняці до людських справ, в них навіть сам Бог не розбереться. Вони все кричать, б'ються, одні других кривдять і плачуть. Ціле життя брешуть та шукають правди. Іван теж дере шкуру з Лисої весь вік, а проте ж на когось плаче. Впився тепер і буде голомшити вдвоє більш, ніж завше. Бо Іван пристрашенно дурний та смішний, особливо як вп'є. Лиса погордо махає хвостом, січку ліниво жує.

Горобців хмара злетіла перед корчму з шумом та галасом, впала на смітисько і сойм завела. Шпортаються в Івановім возі, цвірінькають та чубляться раз-у-раз. Торбу з хлібом роздзьобали, счепились в одну сіру купу, верещать і б'ються мов за своє власне.

Де-які злетіли на землю в шаньку заглядають.

Лиса клямцає зубами й обурено кидає головою. Таке нахабне поспільство! Оден горобець з підскубленим хвостом визвірився до коняки. Надувся, дзьоба роздзавив і вщипнув її за морду. Щерть нахабства! Лиса вся кинулась за горобцем аж віз зарипотів, зграя вся з криком злетіла. Обсіли жидівський тин, понадувались від холоду, цвірінькали, у вікна корчми заглядали. Потім з вереском злетіли і по стріхах поховались. Лиса загадалась.

— Вся мудрість життєва в тім: щоб яко мога менче двигать ногами, як найбільше з'їсти де і як попадеться, не дарувать свого нікому і при кожній нагоді постояти. Більш нічого не варт. Зрештою, все лиш одна марність.

Як Хивроньку Лиса на цвинтарь вивозила, то Іван йшов заду і голосив. Лаяв та кляв комусь, а потім впився.

— Такий дурний Іван!

Коняка стрясає спиною. А як в неї весною вродилось таке мале рябеньке. Саме тоді, як роботи найбільше, то Іван посторонком задушив його, щоб не заважало в полі. Бачиться коняці як рябе кидається в останніх подригах, витягає ніжки, а очі його вилазят на верх і кров пливе із ніздрів.

Лиса кидається, б'є копитами землю, ясла, чуть не рознесе хліва, а мужицькі чорні руки все затискають по-сторонку, — якісь не вблагані страшенно. І Лиса обнюхує мертве своє лоша перелякана, здивована, здивована як тоді, в ту ніч весняну, коли вперш заворушалось біля неї на соломі. Щось підхоже на людське „ох“ виривається з грудей коняки.

Знов із корчми долітає гомін. Світло танцює у вікнах теж наче п'яне. Хтось засміявся голосно, хрипло і хтось п'яний плакав. Нагло двері з тріском відчинились і вийшов затоками Іван. Очі обтирав, хлипав та божився.

— Щоб на них всіх загуба!... на в-с-и-х!..

Став розглядати кругом. Темно вже стало зовсім, зори блідо заморгали на мороз. Мужик стояв, хитався, хустину мняв у руці.

— Тільки два лишилось. Всьо пропив! Хивроньчині гроші пропив!.. всьо, тільки два лишилось.

Заточився, кулак підніс і став вигрозювати.

— Я з тебе, жиде, бебехи випустю!.. нащо видер мої гроші? Хивроньчині гроші!.. Чуєш!?! Сучий ти сину, нащо видер!?!..

Кричав, заточувався і грозив, а голос його все хрипів, в ридання змінявся. Потім підійшов до коняки, обняв її за шию, така його напала чулість.

— Лиса, Лиса... ти моя, ти маленька ...моя худоба.

Обнімав, цілував мокрий від їнею писок коняки і плакав. Сльози текли йому по лиці, по кожусі, солоні та брудні. І Лиса невідомо чому зітхнула, голову поклала на плече мужика і тихо стояла.

В корчмі ще гомоніло, сварка якась счинилась і гаска миготіла, що на мить темно у вікнах ставало.

Нагло Іван засміявся. Лице обтер, заточився, впав на віз і затагнув довгу якусь, напів п'яну пісню.

Коні пішли самі звільна, помаленьку, потім дрібного клуса. Віз тарабанив, а мужик все співав. Щось шарпалось в тій пісні і кричало, скимліло щось жалісливе, бідне. Скарга якась, прокльон і ніжна мелодія, як дитяча співанка в ясный день у літку.

Ніч лежала темна і тиха. Ще десь маячів далеко шмат яснішого неба над чорним відлогом землі.

І довго билась Іванова пісня скаламучена, чудна в ту ніч осінню серед пустого простору піль і там десь пропала.

Г а л и н а Ж у р б а.

Микола Вороний.

Ліричні поезії. Том I. Видавництво „Дзвін“, стр. 144, ц. 80 коп.
Київ, 1912 р.

(Поетичні вражіння).

Один з наших літературних діячів сказав: письменник родиться два рази на світ, — перший раз звичайно як людина, а другий раз, як письменник, коли випускає в світ свою першу книжку. Не хочу входити в психологічні тонкості цього погляду взагалі, тільки коли прикласти його до особи поета Миколи Вороного, то він оддає фальшу.

Микола Вороний задовго до появи своєї книги поезій проявив свою поетичну фізіономію, силу і значіння. Я ніскільки не погрішу проти істини, коли скажу, що власне в літературній діяльності М. Вороного почала проявляться та вільна, артистична молода поезія, яку наші старозавітні критики охрещували всякими іронічними назвами, не розуміючи ні самої поезії, ні своїх назв. Нехай би та поезія передавала і плескіт моря, і шум дощу, і свист вітру, і найтоншу музику природи, — вона не могла бути для тих критиків поезією, раз вона не торкалась соціально-громадянського життя во всіх його галузях. Розуміється, становитись негативно до соціальної поезії нам не приходить, бо навіть люди і „не од мира сього“ прагнуть волі, коли давить неволя і також бажають виконувати всі життєві функції по можливості легко і брати участь в укладі життя загально-людського. А коли в соціальному житті єсть незадоволення, то єсть і страждання, а до страждань, до всіх форм їх проявлення ми повинні придивлятись і прислухатись уважно. Але ж людина живе не тільки матеріально, вона живе ще й духовно, релігійно, думки її шугають в таємних безмежних мирах, вона має глибокі інтимні переживання, вона шукає „гармонії неба“, еднається з природою, переходить в мир ідеальний, шукає високої краси, якої завше

прагне душа. І тут після душевного протесту починається релігія краси і ідеальної поезії. Поставитись негативно до такої поезії — значить лишити себе в темряві буднів навіки. І нехай собі зададуть люди запитання, — що краще: вклонитись марноосвяченій дурниці, чи зневажити кров'ю окроплену святиню?

Приступаючи до розбору поезій М. Вороного, я вихожу за межі звичайної рецензії (яку лишаю фаховим критикам), бо в сій справі не можу бути строго об'єктивним через причини особисті, які торкаються, розуміється, не автора поезій, а самої справи.

На ниві українського письменства М. Вороний виступив в 1893 році в галицькій „Зорі“. В той час в російській поезії виступив мододий новатор К. Д. Бальмонт. Се був той час, коли Михайловський боявся, щоб „Каїн-естетика не вбив Авеля-етіку“. Соціально-громадянська література мала своїх стовпів, мала залізні непохитні закони, під які підводила літературу художньо-естетичну. Тоді зробилось розділення там, де не могло бути єднання завдяки узости „сфер“. Еволюція була цілком законна: люди пішли різними шляхами в будівлі життя реального і ідеального, щоб сполучити його десь в дивній гармонії, в вічному єднанні. Але ж люди не дійшли до того пункту, де б їхні різнородні функції служили одна другій. Гармонії нема, капельмейстера нема. В поезії, яка освітлює життя через призму прекрасного, попереджує його, шукає нових шляхів, виникло теж саме. Вона розбилась на школи, на партії, на секти. Були поети: громадяне, просто лірики, декаденти, імпресіоністи, модерністи, богошукателі, „богоякшателі“, порнографісти etc. etc. Сьогодні хвалили одних, завтра їх ганьбили, через день других і третих. І от, серед такого чаду, серед такого гвалту були співці, в яких дійсно горів божий огонь, які з боєм шукали краси життя конкретного і абстрактного, краси і величності людської душі і невтомно, гармонічно і надхненно звучали їхні пісні над всякими програмами життя, одбиваючи в своїх звуках, ніби в дивній флейті Марсія, гармонію життя і природи, а перед ними мимоволі ушухав галасливий лемент „непризваних“.

Так було... не в нас. Нашої преси не було. Наше ми-стецтво ледві животіло. Але коли освітлюється сусіда, то ми-

моволі і нам видко. Очевидно під освітленням якогось сусіди робив свої поетичні кроки М. Вороний. Попередників для головних рис його творчості у нас не було. Були трибуни, громадяне. М. Вороний виступив як поет-артист, поет-естет. Він виступив протестантом проти старих форм поезії. Чого небудь дуже помітного в сій сфері він не зробив. Але ж нехай воїн і не візьме фортеці, першим кинувшись на мур, нехай він перший полетить відтіль стовбула, — його не будуть ганьбити за те, що він упав, навпаки, — його першого з повагою покриє колись побідний прапор!

Правда, протест М. Вороного не був бұряним, жагучим, не був досить одважним, то був протест нерішучий, тихий, елеґійно-ліричний, протест невоєвничий, але... протест першого!

Перш над усе протест той з'явився в самій формі поезії і в протиставленні абстрактної краси і життя з бажанням з'єднати їх. Привожу цілком такий вірш:

Мій друже! Я красу люблю, —	Краса! На світі цім Краса —
І з кожної хвилини	Натхнення чарівниця
Собі ілюзію роблю,	Що відкриває небеса,
Бо в тій хвилиності ловлю	Вершить найбільші чудеса,
Я щастя одродини.	Мов у казках цариця.
Що є життя? Коротка мить. —	Її я славлю і хвалю
Яке її надбання?	І кожну їй хвилину
— Красою душу напоїть	Готов оддати я без жалю;
І не вагаючись прожити	Мій друже, я Красу люблю...
Для втіхи і кохання!	Як рідну Україну!

(„Краса“ ст. 102).

Далі йде його „Credo“ такого ж характеру по змісту. Єсть у М. Вороного вірші, в котрих музичну форму утворив він сам і утворив дуже артистично, напр.: „На Озері“ (ст. 10), „Осокорі“ (51), „Хмари“ (57), „Сонце заходить“ (61), „На Тарасовій панахиді“ (127). В сіх поезіях нема протесту глибоко-ідейного проти встановленого життя, а коли ж пойти за поетичним лозунгом Поля Верлена — „Музики насамперед“, то можна побільшити значіння того протесту в нашій поезії, бо навіть у найновішого поета О. Олеса таких віршів нема. От тільки дивно! маючи таке безперечне музичне чуття і хист д. Вороний пропускає в своїх поезіях дісонанси, музичні на-тяжки, недодержки, напр., візьмем його вірш „Дві хмарки“ (стор. 82).

Дві хмарки хвилясті в прозорій блакиті
На зустріч одна друїй тихо плили
 І сяйвом злотисто-рожевим повиті,
 Неначе серпанком обое були“.

Нижче в тім же вірші:

„Немов би ніколи вони не стрічались,
 Мов їх на небсхили і не було.“

Підкреслених рядків включити в музику вірша ніяк неможна, хіба тільки, як читати їх робленим речитативом. Або в вірші „На свято відкриття пам'ятника Іванові Котляревському“ (стор. 116).

...Тим гетьманом у нас тепер батько Іван,
 Що вказав нам *шлях літературний*.

На жаль таких музичних помилок, правда не зовсім грубих, в першій книзі розсипано чимало. Єсть поети, що навмисне виробляють химерну какофонію в своїх віршах, але д. Вороний се зробив не навмисне, бо не довіряючи ухові і грамотности свого читача, він для наглядности розсипав над своїми поезіями більш 300 надзвучних значків ('). Яка дрібниця! скажуть. Дрібниця, — тільки не для М. Вороного — новатора тільки музично-поетичного артизму. Єсть у автора поезії красиво задумані, але слабо виконані: „Палімпсест“, „Мандрівні елегії“, — се бліда трагедія. Єсть вірші дуже нові по формі, але музики в них не чується: „Молитва“ (ст. 24), „Fiat“ (25). Старим стилем виконана відома поема „Євшан-Зілля“, але вона перейнята щирим почуттям і місцями глибоко вражає читача:

„То гудець співає тихо	Наче лагідна молитва
Пісню тую, що співала	Журно пісня та лунає;
Мати синові своєму,	Ось її акорд останній
Як маленьким колисала.	В п'яті ночі потопає“...

Переклад „Легенди“ Рішпена (76) досить добре з'українізовано духом і формою, але первісного автора чомусь не зазначено. Не можу тут порівняти „Легенди“ М. Вороного з оригіналом Рішпена по незнанню мови, але порівнюючи її з російськими перекладами (напр. перекладами Ільї Гурвіча в літературному додатку до „Ніви“ за 1908 р. кн. 12, стор. 563)

і „Живис звуки“ переклад А. Баржицького (очевидно зроблений по Вороному) (ст. 11, Кам.-Под.). Треба сказати, що у нашого поета вийшло краще.

Вірші шановного поета часто приваблюють читача своєю граціозністю, хоч і не новиною форми, такі: „На скелі“, „Хвиля“, „Чорне Доміно“, „Разок намиста“, „Ікарь“, „Епіталама“; так: в поезіях М. Вороного єсть грація, музика, артистична форма, тільки нема в їх ні сили болючих переживань, ні яскравости і глибини поетичних образів, ні нових витворених символів, ні захоплюючої ідеї. В цій сфері ні реформатором, ні навіть протестантом М. Вороний бути не зміг. Глибоких страждань людини, світових страждань у нашого поета нема. Чується на протязі всієї книжки якась романична драма, самотність, але поет так скаржиться на се, так квилить над сим, що виходить якось „жалостливо“, наче романс: „разлука, ти разлука, чужая сторона“. Поет не повинен так передавати своїх особистих страждань, щоб викликать до себе жалість. Кожна людина має свої страждання і поет повинен їх полегшувати, пропускаючи через горнило своїх страждань, може далеко більших, але облагорожених і опoетизованих. Для сього треба бути гордим в стражданнях, інакше вийде так, як писали панночки у Гоголя:

„Два горлицы покажут
Тебѣ мой хладный прах,
Воркуя, томно скажут,
Что умерла в слезах“.

До речи: що за „заключительний акорд“ „Мишача сварка“? Невже символ трагічного українського життя? Тоді у Глібова „Горлиця і Горобець“ — символ кохання. Коли так, то ні за тим, ні за другим тужити неварто.

Обминаючи ці дефекти і беручи на увагу ту притупляючу егіду, під якою розвивалась українська поезія, беручи на увагу час розвитку таланта М. Вороного, треба признати його за видатну поетичну силу, за першого піонера вільної естетичної молодії поезії, яка далі і далі ухилиється од шаблонів Старицького, Грінченка і виривається з брудних обіймів тих критиків, які носять ім'я „лицарів темної ночі“.

Грицько Чупринка.

ПЛАЧ НАД УПАДКОМ ЛІТЕРАТУРИ.

Накінець договорилися люди... Якийсь патріот подав з початком нового року в „Ділі“ замітку, в котрій плаче, що в галицькій літературі слідно занепад. Галицькі письменники звисні з своїх вічних плачів на публику, яка не дає розвинути їх творчим талантам, уважали цей момент за відповідний, щоб ще раз кинути публіці рукавичку: кинути з ефектом, з певного рода злорадним жестом: ось, мовляв, ви самі тепер філістри бачите і признаєтеся, що література в занепаді. Так почалася на сторінках „Діла“ т. зв. дискусія, т. зв. ряд фелетонів, в яких редакція дає поодиноким людям, як влучно каже, „виговоритися“.

От і почали люде говорити. Кожний старається знайти нові причини занепаду літературної думки на галицькому ґрунті, кожний старається переконати, що лихо прийшло власне звідти, а не звідки инде. Вся та балаканина незвичайно скучна і не цікава і стає хіба потвердженням основної прикмети в психиці галичанина: говорити про справу тоді, як вона вже пропадає. Ніяка дискусія не причиниться до відродження літератури і не воскресить трупа. Дивно стає лиш те, що аж тепер почалася балачка про упадок, коли той упадок можна було бачити кілька літ назад. Так само можна було бути певним ще давніше, що Галичина взагалі скоро скінчить свою роль культурного осередка України. Говорю про певність тому, що супроти наскрізь колтунської психіки сучасного галичанина стає річчю очевидною, а навіть необхідною, щоб той галичанин зрікся нарешті провідництва та повернув назад до ряду смирних людей. Галичина збідніла духом так, як тільки можна було збідніти. Правда, батьки народу потішають нас гарним розвоєм економічних інституцій і впевняють, що культура духовна може вирости тільки на культурі матеріяльній, але бачимо, що від часу як люде стали заробляти великі гроші на торгівлі безрогими та молоком, перестали передплачувати навіть часописи та журнали і духовна культура стала легендою в Галичині. Мене те зовсім не дивує ані не обурює:

особисто я волів би навіть, щоб в Галичині всі українські патріоти стали згінниками свиней та випасали свої черева, бо це й єсть їх „культурна місія“. Мене болить не дикість моральна та безсоромність свинопаса, але те, що той свинопас мав таки претензії до культурного провідництва, що він поривався весь час і поривається бути наставником і прикащиком в справах духової натури, що він встиг остаточно стати диктатором і впливати на духове життя нації після своєї волі, що він став таки героєм публичного життя. Це найсумніше — і від того пішов занепад літературного життя.

Не хочу бути зле зрозумілим. Я, говорячи про інтелектуальне та духове банкрутство Галичини не хочу прилучуватися до хору „творців“, що від ряду літ нарікають на тяжку неволю „економічної ери“ в Галичині і плачуть, що не мають признання ані можності розвинути круг серед такого болота. Творців в Галичині не було, були в літературі самі філістри, коли не числити Франка та Яцкова. Тільки тому я й кажу, що налитий салом патріот диктував літератам. Літератів властиво не було: писав кожний, кому дозволяли тяжкі „обовязки службові“, і тому в літературі він був *Sonntagsreiter*’ом і нічим більш. Поет тільки тоді признавався, коли належав до кліки патріотичної, коли був zarazом галасливим батьком народу, впрочім міг гинути з голоду, лишаючи мишам на сніданне свої вічні твори.

Так прийшло остаточно не тільки до комплектного занедбання, але до дикунства в справах творчости та літератури. Значну частину літературних випадків можна б трактувати з становища гуморестичного, як би сміх тут не був гріхом. Отак і з тою дискусією про занепад літератури. Хіба не сміх читати ті статті з заголовком: занепад літератури, а з змістом про те як один „письменник“ позичив у другого 10 корон і що з того вийшло? Чистий сміх: а все таки стискає за горло, коли подумаєш, що по-між тими людьми духа, що рвуться „до боротьби за кращу будучність народу“, за ідеали і т. д., що по-між ними не має людини достойної, яка уміла б цінити свою людську гідність! Бо чи не поличник для власного достоїнства це буде, як „творець“, що в своїй висшости та самотности гордує не тільки мамоною, але й опінією публич-

ною, в той саме час пише купецьку рекламу і лише по руках публіку? Ні, творча думка придавлена в зароді філістрами, але ті філістри — самі „творці“. Треба самому не бути крамарем, мати відвагу протесту, уміти стати за свою справу, а не так як той жебрак ходити по милостиню, щоб відтак за те справляти оргії.

Перед нами важний літературний документ, ілюструючий як найкраще вище наведені думки — фелетон Петра Карманського. Не зрозуміємо його, коли не увійдемо в психологію галицького філістра і філістра-„творця“ спеціально. І кривду ми зробили б авторові, коби б дослівно взяли його слова і після того судили про сучасний етап творчої думки в Галичині. Вияснюючи причини занепаду творчості Карманський пише¹⁾:

„У нас письменник це синонім нероби і жебрака. Потрібний він лиш два або три рази до року, цеб-то коли якогось року крім великодніх і різдваних покликів потреба ще звеличити пам'ять якогось „національного пророка“. В такі хвили уміють в нас автора пошанувати. По-за тим він суспільний кльоун, з якого кожний дурак має право насміятися, викидати його на тайгет суспільного життя. Не дивниця, що коли комусь в нас припала незavidна роля чи радше кара, стати в ряди письменників, то мусить приготувитись на такі приємності, як слухати з уст кожного патріота назву „поет“ з такою усмішкою, в якій міститься тричі підчеркнене слово „ідіот“; що мусить відректися гардероби і поживи, а то на кожному кроці здиблеться зі злобною заміткою: ади, поет має штани! ади, поет їсть вечеру! і т. п., що не раз доведеться йому почути в товаристві цинічну замітку мецената штуки: міщу в своїм органі твою мізерію, аби ти міг заробити пару шісток і не вмер з голоду, що кожний анальфабет має право викрикувати за ним фразу пасквілів, сотворених на нього злобою старих, що в кінці всякий сердечний патріот вважає себе в праві жаліти над змарнованим талантом і закликати його до опам'ятання, а то бач, станеться виродним сином неньки України.

Це не пересада, їй Богу! це факти пережиті не одним каючимся грішником, який почувається до вини перед суспіль-

¹⁾ „Діло“, 1912, ч. 9.

ністю, що йдучи за поривом і вимогами серця шукав краси, грішив віршами, і о яких десять років приостав за своїми шкільними товаришами, що мають здорові нерви, тішаться пошаною загалу і займають вигідні становиська. Признаюсь і я до цього — коли вже раз приступив до сповідальниці — що тільки довга нагінка вилічила мене з моїх прогрішень, бо дійшов вже я був до того степеня слабости, що на вулиці здавалось мені, буцім за мною гоняться товпи людей, вказують на мене пальцями і глумляться: ади поет, поет, поет...“ І далі, даючи пораду потягнути за язик котрогось з емеритованих письменників, над якими знущалися критики, автор пише: „Ану-те, стрібуйте, панове, а дізнаєтесь про таку моральну мартірольоґію, про яку невідають ніякі „життя“. З найбільшими проступниками поводяться де инде культурніше, бо бодай не топчуть їх душі, неогиджують їх домашніх, родинних святощів; а коли їх карають, то почувають респект перед їх муками. І відки цей нещасний, проклятий ананкою поет має набратися сил, аби не впасти серед шляху? Хіба що враз зі своїми убійниками станеться циніком над самим собою, цеб-то збожеволіє“...

Тут можна урвати мірковання автора про причини упадку творчости. Тепер де-що про „льоґіку“ тої сповіди, яка являється типічним виявом галицького творця.

Можна признати слухність увагам Карманського, які відносяться до трактовання суспільністю поета. Роля його справді незavidна і повна всяких несподіванок. Але з того не виходить, щоб той поет зараз мав рацію у всіх інших пунктах, які відносяться до спору по-між ним а публікою. Нехай, що публіка уважає всіх поетів за кльоунів, насміхається над ними; сипле скрізь свої цинічні уваги. Це явище, щоб так сказати, вповні „нормальне“, на те й публіка, всякі грубошкірі філістри. Але де ваша самоповага, панове творці, де ваша гідність співців!? Чи ви дійсно так дошкульно відчуваєте свій тернистий шлях власне тоді, коли за вами біжить гурма вуличної сволочі і показує: ади поет! Лиш те вас болить? Чи дійсно ви не маєте в собі на скільки видержки, щоб не плакати, коли вам скаже п'яний патріот: ади поет має штани!? То в тому концентрується ваш творчий біль, від того ви страдаєте, не

спите ночі?!.. Коли так, то не гідні ви називатися вищими духами, творцями чи поетами — вам місце серед тої самої вулиці, що вам показує язик — вам дійсно ліпше було б здобувати собі гарні посади, як плодити вірші.

Поет — каже Карманський — потрібний у нас тільки кілька раз до року. Коли треба звеличати пам'ять якого „національного пророка“, тоді його запрошують, але відтак плюють. Я знов запитаю; де ваша гідність, творці!? Чому ви по пиці не даєте патріотам, коли приходять до вас в надзвичайних случаях, але стаєте їх наймитами? Чому ви, добродію Карманський, не сказали того всього, що написали в своїй статті редакції „Діла“, яке з вас так цинічно насміхалося, а прийшло до вас таки, щоб ви дали вірш в честь „національного пророка“ — Шашкевича? Не стало вам сили моральної? Було сказати: я не на ваші услуги, патріоти! шукайте собі інших наймитів, якими можете поневіряти — я творець! творець навіть тоді, коли всі редактори будуть мене бойкотувати, тоді навіть, коли всі патріоти і вся вулиця буде насміхатися з мене і з моїх штанів! Мені здається — справа тут зовсім проста: або я щось можу, або ні. Коли дійсно можу, знаю сам собі ціну і умію себе шанувати, то не піду на ніякий компроміс, наплюю на публіку і не буду в неї шукати ласки, сам собі буду вистарчати в найтрудніші хвилини. А от „творець“ говорить громаді, усій суспільності: з цілого серця горджу тобою! і відтак той сам творець сідає писати анонс для тої самої суспільності, щоб купувала його збірку, бо вона добра, що він їй дасть навіть знижку в ціні, а ще відтак той сам творець стає до сповіди і плаче, що не має признання, що діти на вулиці сміються з нього, що поетичне звання зруйнувало його, він мусить бути через поезію позбавлений гардероби, а його товариші не-поети поробили тим часом кар'єру! Де льогіка тут, творці!? За чим же вам тут жаль: чи за поезією, чи за доброю славою, за доброю гардеробою чи за кар'єрою?

Ні, тут щось не тече... Не можна з тої цілої сповіди набрати віри в тих „творців“, не можна тому, бо не має в тій сповіди пошани самого себе, ані почуття гідності. І коли не хочемо признати тих ереміяд просто за брехню, мусимо взяти це тільки за вияв некультури творців, викривлення творчого

організму, ефектної пози та фальшивого патосу. Тут ясно як на долоні: це не творці, а Дон-Кіхоти, ливоскоки і кльоуни, і продуценди „віршів“. От вам і причина занепаду літератури, от вам і причина, що на галицькім ґрунті таке дикунство і всевладність філістра. І творець філістром, і творець маскою без життя, моральною почварою — кров від крові і кість від кости галицького колтунства! В одному тільки ріжниці поміж ними: „творець“ має інстинктивну здібність бути комедіянт, малпою самого себе, і це називається його „творчістю“. В крові його єсть здібність пози та естрадового кльоунства, яке він називає творчими переживаннями та муками. Він до смерті буде студіювати і вчитися позувати, сам буде утішатися своїми ефектами і це називає мистецтвом. Від „знаменитости“ й літературного „півсвіта“ виучиться погорджувати товпою, і навчиться писати всякі „трогательні“ сповіді про те, як товпа знущується над ним, а свої ліричні поллюції буде брати за творче „откровеніє“.

Так, так... Знаємо вже легенду про творчі муки і страдале життя поетичних душ! Були творці, які терпіли, був Данте, Мільтон, Леопарді, По, Лілієнкрон, Шевченко, — але вони трошки скромніші і більше уміли шанувати своє творче признание. Але ви, добродії „творці“ з Галичини, які нарікаєте, що література занепадала від того, що сміється з вас вулиця а критика знущується, вам добре з вашими муками. Сатисфакцію маєте, коли можете виступити на естраду і сказати: я не маю що їсти, я не маю штанів, бо я творець і моя доля — терпінне. Як ви любите говорити про своє терпінне, про свою моральну мартірольоґію, про прокляття ананкою, про переслідування. Ви, здається, втратили надію на всяку кар'єру і успіх і тільки того одного бажаєте: щоб вулиця „мала респект перед муками“ вашими, як говорить Карманський. То була б одинока ваша кар'єра, з якої ви були б вдоволені. Всі показували б пальцями на вулиці: диві, пішов „велит муки“.

Але не бійтеся! доля ще може бути для вас, галицькі творці, ласкава. В вашу мартірольоґію, очевидно, ніхто не повірить, хіба що зійде з глузду, діти вуличні будуть ще може показувати на вас: ади! поет, але ще радниками можете бути і догнати своїх товаришів в кар'єрі. Їй-Богу, туди вам дорога!

Бо галицької літератури не урятуєте напевне. Ваші проби, то, як самі признаєтеся, лиш молодечі „гріхи“. Ну й годі, ви помилилися. Так само як любий герой Карманського, також „велит муки“ Раскольніков помилився. Він не хотів бути „вошею“ як всі інші люде, хотів показати, що він не вош, а помилився і прийшов до переконання, що таки вош. Чого і вам бажаю, галицькі творці!

М. Євшан.

ЛИПИ В ГАЮ.

Не квітами — солодкими сльозами
Неначе плакали ви в нічку липневу.
Кленове дерево стояло перед вами,
А квіти сипались на стежку і траву.

Про що ви марили, про що тоді гадали?
Чи жалко вам було, що нічка ся мине?
Що квіти на гілках не довго раювали?
Що літечко, мов сон, на вирій полине?

Вже осінь з темними, таємними очима
Несе убрання в гай червоне й золоте;
І сон, і смерть лине у неї за плечима.
Недовгій сон, та гай співає вже не те.

І липи у гаю неначе всі вгадали,
Що їм ніколи вже, ніколи не цвісти;
Під гострими сокирами схилилися й упали...
— „Клинове дерево, живи, живи хоч ти!

О, не журися гай, що липи умірають!
Бо сльози їх не марно пропадуть.
Знов діти їх гілками захитають.
Над квітами знов бжолі загудуть“.

Одарка Романова.

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРИ.

1.

Уже минуло кілька місяців, як трапився факт, що не виходить з голови і викликає думки неспокійні, песимістичні. Фактів, що викликають подібні думки, що-дня трапляється без-ліч, таким фактом можна назвати увесь склад сучасного життя, але в цьому багатоокому факті одсвічують і інші блиски, що помякшують його контури, змінюють навіть на хвилину всю конфігурацію і, проектуючись так-ò в нашій душі, овівають її теплими надіями і видіннями. Тому „найбільший факт“ не врзується так в душу і так її не вражає, як де-які поодинокі факти, що змінюють бува наш світогляд. Торік в Пилипівку в значному городі в Америці відбулось таке свято. Пишно вдягнені дами і денді хапались постигнути в центр до городського оперного театру, де малась відбутись дійсна... смертна кара! Присуджений був до неї старий священник (пастор), негр, ніби за підбурювання негрів до розрухів і вбийство в заколоті поміщика-плантатора. Ліберальний американський суд присудив священника і його трьох синів до смерти і звелів присуд виконати. Шеріф розіслав білети на видовище в опері. В свято призначено було кару: при повному театрі шибениця була поставлена на сцені, куди зійшла юстиція, елегантний кат і священника повішено. В першому ряді крісел сиділи родичі і родички вбитого плантатора. Три сини пастора ждали кари смерти, що також мала відбутись.

Не знаю, як кому здається вся оця картинка, але вона на віки мабуть не зітреться з моєї памяти як найбільше особисте моє нещастя.

Зразу-ж повстають в голові придбані „знання“: в Америці людність живе при найбільшій свободі, майже в кожному селі виходить своя газета, всі американці письменні (опріч емігрантів, що прибувають з смітників Європи та з Азії, але й ті швидко вчаться грамоті), ліберальні політичні установи, повні права голосу і „незайманість особи“, інтензивне культурне життя і т. п. Здавалось би, інтелектуальна і матеріальна культура мусіла б зробити такі завоювання, про які у нас

мріється. Принаймні, ми добиваємось того, що там є: свободи і освіти і думаємо, що тим самим двигнемо нашу Україну в царство... чого, — про це можна читати в українських газетах і книжках.

Ми хочемо багато шкіл: в Америці їх дуже багато, свободи національності — там вона є в великому розмірі. Говори і пиши якою хоч мовою, голосно лайся на міністрів, бештай президента, не признавай циркулярів і вимагай інших. Бібліотеки скрізь: в чудових, останнього слова техніки, будинках. Школи на самих вищих гігієнічних основах. Газету читають пастухи, гоняючи череду, і в кожного хоч дрібного фермера в хаті є фортепіано. Народні доми, сільські клуби, театри, лікарні — словом все те, про що ми мріємо.

Наші злидарі мріють про цю казкову країну і їдуть туди, в це єдине Ельдорадо, пожити по-людському, справді наживаються статків-маєтків і не вертають в рідний край.

Апарат реальної культури працює в Америці інтензивно. От же, там можливі факти, як згаданий вгорі. Уявляю походження факту так. Старий священник проповідує відродження свого народу, що в 60-х рр. воював зброєю за визволення з кріпацтва, в паралель до якого можна хіба поставити кріпацтво російське, яке формально було скасоване раніш негрського і без справжньої війни. Дикість, нечуване варварство європейців, що во їм культури винищили індійські племена і торгували неграми гірше ніж цигане мєнджують кінями, довело негрів до зброї. І то була свята війна визволення. Негри почали відроджуватись і так інтензивно, що ми-б позаздрили. Негри професори університету, негри доктори-філософії, негри письменники, поети, художники, інженери, аеронавти, релігійні проповідники, — Боже мій! та-ж то чорні люде, про яких ми чомусь думали і навіть тепер думаємо, що ними тільки торгують, що вони тільки раби, вони — дикарі. І як щиро пролунав колись поклик В. Доманицького: „Чому я не негр? Боже мій, чому я не негр!?”

Але кріпацтво впало формально, як це завжди буває з усіма „поборєнними“ нещастями. Расова ненависть — це єдина виразна прикмета американського культурного європейця, який ненавидить негра з більшим зав'язтєм, ніж наші чорносо-

тенці — жидів. Негр! та то-ж гірше червоного платка для іспанського бика. І ненависть ця не випадкова, а виходить з з ґрунту усієї теперішньої культури сильних інстинктів. Тут не негр винуватий, а... нам треба рабів. Сучасний бадьорий буржуа не мислить життя без рабства, щастя — без паразитизму. Сучасна культура цілком паразитна. Бути культурним тепер значить — нічого не робити, користуватись усією сумою естетичного надбання і не віддавати за це нічого свого, компенсуючи свої втіхи стражданнями раба.

І от дивні наслідки двох тисяч-літньої християнської культури, цілком противної усій сучасності: вона цілком безсила давати напрямок сучасному життю. Християне, просвічені, вершки культури, засуджують служителя Христового на смерть, виконують цей присуд при незвичайно циничній обстанові, в „храмі мистецтва“ при гоготі юрби, яка з розпущеною слиною зорить на сцену, де демонструється одна з найгостріших розваг для культурного чоловіка — смерть людська. Уявляю ніжні очі дам, дівчаток, підлітків, поважних матрон і інтелігентних добродіїв, що з захопленням дикарів слідкують очима за кожною судорогою вішаної людини. Пікантність цього збільшується тим, що вішають того, хто проповідує „не убий“, сам убив і його вбивають. Скільки тут насмішки жорстокої над Христом і самим християнством! Старий священник мабуть встав в оборону скривджених земляків-рабів, нагадав мабуть великі завіти Христові, кликав до визволення братів і духових дітей своїх, а плантатори цього не хотіли і вивели в храм мистецтва вішати свого пан-отця. Яка страшна суперечність тут з основами християнства! Що лишилось од Христа на землі та ще й освічених, культурних християн!

Християнством пройнята кожна чічка сучасного життя: державу скріплюється во ім'я Христа, повстання проти держави во ім'я Христа, нищення національності — те-ж, відродження — те-ж; змагання за капітал, змагання проти капіталу, ствердження експлоатації і боротьба з нею, родичання, сварка — скрізь ви побачите в основі посилення на християнську етичну систему. Італія воювала з християнами-абисинцями, тепер воює з турками і арабами, інші держави потрясають мечем в сусідських дворах — все во ім'я культури. Стра-

шні, неймовірно жорстокі злочинства відбуваються во ім'я культури, інститут смертної кари існує во ім'я добра громадян, щоб-то во ім'я культури.

А між тим, насилля над людиною — то головний ворог, з яким має боротись сучасна, християнська по ідеології, культура. Навіть всі міркування про будучий благословенний лад будуються на основах, які маємо і в християнській етиці: справедливий, рівний поділ праці, справедливе, рівне розділення природних дібр, повна індивідуальна і громадська свобода з дисципліною, виснованою з свідомого признання її користи, добра і неминучости.

Дві тисячі літ культивуються ці принципи християнської етики і... з того нічого не виходить. Чи не стоїмо ми перед навалюю самого елементарного варварства, хижацтва і розпусти?

Ми з певністю можемо казати, що розвиток різних етичних систем, гуманитарних наук, політичної свободи і т. п. благородних річей не спричинюється до розвитку дійсно, практично-гуманних установ, реально-гуманних відносин і не змінюють в суті людських етичних категорій. Поступи наук, матеріальної культури і політичної свободи нічого не вносять в реальну етику життя. В усьому бачимо повне заперечення етичного поступу, заперечення моральної культури. Досить одного факту, щоб впала вся система. Коли мені ліберал каже про любов до народу, то я дивлюсь: щό світиться у його на обличчі, коли він балакає з „елементом з народу“. Я бачу, що він балакає з низчою расою. І коли б простепенувати його погляди з однієї людини до другої, то побачимо, що народ займає таке місце в його практиці життя, як свині, гуси, кури, корови. Народ займає місце не в серці, не в голові, а в жолудку. Для того, щоб змінилось життя, треба вивести з жолудку увесь народ, до найдрібнішого примірника. Треба дожити до того, щоб жолудок не міг органічно „приймати“ в себе і перетравлювати людської істоти. А коли ви можете хоч раз на рік повечерять людиною, то не хваліться поступом культури від того стану, коли ви їли людину що-дня.

Тут є зовнішній поступ (поняття кількості), а не моральний (в який вкладається поняття абсолютної якості). Коли ви можете вішати людину, хоч би яку, значить ви не

можете говорити про поступ, культуру і т. п. Коли ви можете вживати кари, примус, насильства — ви не можете говорити про культуру. У вас культури нема: у вас є книжки, чудові вірші, складні машини, незвичайні естетичні розваги, незвичайна тонкість смаку, і ще що хочете — але у вас нема культури раз ви можете подати руку убийці.

Ті мрії про будучий лад, де буде тільки добро, свобода, краса, щастя і т. п. при зміні тільки в розподіленні праці, продуктів і в тонкому апараті виборчого права, — не мають в собі головного: етичної культури. Ви самі не змінюєтесь хоч би при якому возвищеному світогляді: я бачу в ваших гуртках і гуртах гризоту, насильство, моральне воровство; я бачу як од вас тікають більш честні люди, або закінчують життя самогубством. Чому? Бо ви етично не культурні.

Увесь цвіт матеріальної культури, цеб-то розвинені способи експлоатації природи, нічого не мають спільного зо збільшенням оцінки людського життя, як такого, людської індивідуальності, як такої. Коли ви відкриєте більше шкіл, випустите більше книжок, газет, зложите бібліотеки, читальні — то думаєте, що це культура. А я кажу: це більш розвинені і тонкі способи експлоатації людей, бо всі ваші школи не змінюють вашої моральної істоти, яка може вечеряти людським мясом.

І не вважаючи на двохтисяч-літню „культуру“ гуманізму й досі нічого нема. Я чую глибоко, що нічого нема. Я знаю, що ні одна хвилина з мого життя не забезпечена від нападу людини, що чомусь хоче мною повечеряти. Я неспокійний за найдрібнішу хвилину, бо знаю, бо куштував, що ви можете во ім'я культури і блага прийти і дерти з моєї спини паси і натирати їх сіллю своєї моралі.

От, ви говорите про відродження і т. п. А разом з тим вечеряєте людьми, здираєте шкіру і натираєте сіллю рани. Чи од вашого „відродження“ хоч крихту зміниться кривава ситуація життя? Ви переіменуйте Наукове товариство в Академію і скажете — це культурний здобуток. А я підгляну, як після цих слів ви будете вечеряти людьми. От, мене вчив один учитель любити народ і поводитись з ним так-о й так-о. А через хвилину мій учитель дав у зуби „елементові з народу“ за те, що той піймав мого учителя на брехні. Ну, а мій учи-

тель з апостольською бородою сидить між портретами ще більших учителів і пророків та підписує постанови про те, щоб ловити законно людей на вечерю. Чи він культурний? Так, бо він знає філософію, знає мільйонів п'ять цитат з пророків, він тонкий поет, знає математику, біологію, психологію, літературу, історію, сільське господарство, етнографію, географію, ветеринарію, медицину, Бога вважає за ніщо — словом, дуже культурна людина. І ввечері заплатив 5 рублів вдові за те, що та привела свою не по чату дочку-півлітка...

А я кажу, цьому культурному не варт не то що руки, а й ноги подаги при зустрічі...

Коли такі носителі культури, то щò таке культура? Чи це абстрактні категорії думання, чи це свист і гамір складних машин, чи тонкість в відчужанню, чи швидкість комунікацій і зносин, чи творення красивих поетичних образів, чи гарного крою одежа, білі комірці і пахощі одеколону, чи роздавання милостини під церквою чи уміenne управлять людьми під час бою... Що таке культура, скажіть культурники? Чи це благо таке, що ми сьогодні утворили, а воно буде передаватись з покоління до покоління. Чи лінія культури є пряма знизу вгору безперервно? Чому ви думаєте, що культура будується і будується, що все краще і краще робиться? Ніби так, ви так говорите про будучі покоління, що для їх будете.

Культура передається? Розповсюджується? Міцно стоїть на своїх ногах?

Ви кажете: культура — це лад життя, уся сума відносин між людьми, а я кажу: культура — це факт і тільки, який сам в собі, не ділимий, не переданий і якого передавати неможна.

Лев Толстой — дуже культурний етично. А його жінка й синки? Чому їм не передався факт культури. Пушкін геній, а син ідіот. Ваш батько крамарь, а ви поет. Ваш батько селянин, елемент з народу, а ви становий пристав. Ваш батько генерал, а ви терорист, що знищує генералів. Чи передається культура, чи є тут класова психологія?

А от ще: ваш брат Гааз, а ви — начальник охрани, ваш батько святий благодотворитель, а син — вішає за гроші людей, ваш батько кат, — а ви соціаліст. Ви соціаліст і розтліваєте малолітніх, а ваш батько неграмотний селянин і плаче над

тим, що стоптав травинку, молитися до дерева і благоговійно схиляє коліна перед золотистою пшеницею і за життя своє вас не ткнув пальцем, а ви — соціаліст — б'єте по обличчі слугу.

Я бачу море цих контрастів, що хвилюється, бурхає і викидає піну різних ультра-культурних ідеологій, які називаються чомусь культурою.

Культура — факт, а ідеологія його — ще не культура.

Окрім того, ще-б я сказав одно: от собі людина вчиться в університеті, осіняє голову найкращими думками, думки ці самостійно живуть в її голові, за їх людина дістає гарні „балли“ (ноти), звання доктора і ще щось, і потім за усвоєння цих думок дістає посаду для діяльності. Уявіть: людина та усвоїла, без-апеляційно, на підставі глибоких студій, що Бога нема. Я колись сидючи в товаристві кажу між иншим, що Бога нема. А людина з дипломом за безбожжя хапає мене, держить в тюрмі, знущається і каже, щоб я не смів так говорити. Що це за факт? Або: людина перечитала всю російську літературу, упевнилась, що смертна кара — фе; ці думки пройшли через її свідомість, але не зробили зміни, інститут насильницької смерті не похитнувся, людина підписує присуд. Чи культурна думка передалась їй? Ні, і тисячу раз — ні. От вам художній мозок усіх інтелігентів і не інтелігентів диктує: смертна кара не повина бути, а Жуковський, Даль і Родіонов кажуть, що без неї не можна бути.

І от, коли ви набудуєте шкіл, академій, на кожному хуторі буде виходити газета, натворите поезій, картин, романів, поем, скульптур, одягнетесь всі в „національне“ убрання, скличете свій сейм, оберете президента, гетьмана, короля, одмежуєтесь від сусід, заведете очевидно своє військо і флот, — словом, пустите в ход весь апарат для вироблення... щастя, чи будете ви культурні? Я думаю, що першим вашим кроком будуть арешти тих, що в супереч вам будуть казати: не треба короля тоді, як ви сказали, що треба короля. Ну, а потім... піде стара пісня.

В оперному театрі повісите старого священника, що організуватиме забастовку сільсько-господарських робочих, які добиватимуться елементарно-людських вимог життя: ще одну головку капусти в борщ, і прибавки на черевики жінці.

Культура передається? Да-пак, не матеріальна культура — мебель, машини, одяг, гроші і т. п., — а збільшення ціни на людське життя? Я власне про цю культуру кажу.

Ні! в тім то й річ.

Сучасна культура і будуча — що в основі мають культуру еґоїзму, не мають в собі культури. Опріч того, чи не ясно, що культура — з'явище цілком індивідуальне. І ніяке колективне творення культури не можливе. Хіба може весь колектив людскости закласти таке товариство, щоб всі члени були дійсними і активними, і вносили в повному розмірі потрібну вкладку.

Товариство покровительства людей!

Так, заложите таке товариство, щоб я не заздрив (очевидно, формально) собакам, кішкам і коням, які мають почесний привилей бути під гуманним захистом людей (і не мають все-таки ні крихти надії на поліпшення свого становища).

Все поперед сказане, хаотично і недокладно, все таки веде до того, що дійсна культура — з'явище індивідуальне і що дійсна культура — це факт, а не філософія з приводу його, не ідеологія його.

Людина може бути культурною, але це ні крихти не змінить другої індивідуальності, не передається їй, не вміститься в атмосфері, заповненій своїм змістом. Культурний один Іван, а другий глузує з першого, і не залишить свого глузування аж поки не вмере. Не вмістить в собі другого. Кожний з їх пройде життєвий шлях своїми ногами, розмахуватиме своїми руками, думатиме своєю головою. І може лишитись культурним доки не зустрінеться з другим індивідом свого полу. А зустрінеться: хтось когось так або инакше знасилує. Або так чи инакше виявить свою культурність, яка при йому і лишиться, далі не піде.

Факт лишиться фактом, сам в собі.

Розвиток інтелектуальної і матеріальної культури може тільки пособляти або шкодити культурі індивідуальній, але не зможе злитись з нею, не зможе замінити її, не зможе посунути її, розсунути її зможе, а посунути — ні. Індивідуальність, як вона вийшла „з першої руки“ природи лишиться сама в собі, хіба розширюючись чи звужуючись, як бальон з газом од

нагрівання чи охолодження. Лишиться цілістю, обмеженою власною еlastичною границею.

І через те один Лев Толстой, не залежно від механичних стосунків, навіть незалежно од фізіологічної спільности — буде голосувати проти смертної кари, не зможе мовчати, а другий Лев Толстой навпаки: зможе й мовчати і власною рукою підписати і виконати смертний присуд над людиною.

Етична культура — факт індивідуального закінчення, не ділимий, пасивний, що не переходить в колектив людський силою активною, кинетичною; лишається сам в собі потенційно, і виявляється сам в собі кинетично.

Філософія-ж культури, всі відродження, всі повстання, революції, рухи, реакції — факти матеріальної і інтелектуальної культури існують цілком незалежно від культури морально-гуманної і нічого спільного з нею не мають, ніяких надій на її колективний, історичний розвиток не подають, бо індивідуальна культура історії в громадському смислі не має, як і кожний окремий факт.

А позаяк люди живуть тісно, ближче ніж на вистріл з рушниці, то мусять наступати собі на п'яти, вступати в зносини, говорити, і розвивати страшну силу тертя і індивідуальностей, зовнішно зв'язаних, організованих чи ні, а тому не залишиться боротьба стихій: вітру з хвилею, води з водою, каміння з каменем, дерева з повітрям, азота з кислородом, огню з матерією... І з'єднається колектив людський в одну індивідуальність тоді, як загориться огнем, як світ зіллється в одну стихію бушуючого полум'я, нероздільного і єдиного, абсолютного в колективі і індивідуалізмі, як викинеться в просторінь велетенським протуберанцем, блисне і... згине.

В цей момент уперається думка про колективне щасте, волю, рівенство людей. Це єдина етика свободи, повна етика, що задовольнить жадання нашої душі про повну безвредність людини людині, про повну свободу індивідуальности і щасте без плями в громадському житті, бо до того не може бути царства, гармонії, не можна його надумати і зробити на землі, „де кожний ковток повітря є вже надсильством над диханням якої небудь істоти“.

М. Сріблянський.

2.

„Секретарь товариства для соціяльних реформ Морель надрукував в лондонській газеті „Daily News“ доклад очевидця про жорстокости, які чинять бельгійці над туземцями (якої країни? А. Т.). Зо згаданого докладу найбільш заслуговують уваги слідуочі факти. Сотні чоловіків, жінок і дітей спалено живцем. Вязано тако-ж жінок шнурами і опісля ставлено їх в ряд як ціль для вправи в стрільбі бельгійських чиновників. За найменшу провину карано туземців канчуками. За якусь дрібну провину одного з туземців повішено було за руки й за ноги, а до грудей причеплено йому тягар в 70 фунтів. В такому положенню висів він одну ніч і два дні і вмер в страшних муках. Жінку його поховано живою. З доручення спекуляційних товариств випалюють часто цілі села нещасних туземців, а мешканців проганяють. Знасилування звязаних жінок не сходять з денної черги; опісля жінок в кайданах кидають звірям на пожиток. Один з бельгійців зготовив собі навіть їжу з убитого туземця“ („Галичанин“ 1909 р. № 227). Ось одна з кривавих сторінок історії „насадження“ европейської культури, боротьби культурної дикости з дикою культурою. Таких фактів можна б вказати безліч. З того часу, як ми (цеб то люди европейської культури) почули себе культурними, ми не робимо ні одної гадости без того, щоб не пояснити і не виправдати її іменем культури. Во ім'я культури ми знищили сотні тисяч людей, яких ми зовемо дикими, бо вони не мають ні тюрем, ні лупанарів. Во ім'я культури европейці залили кровю Китай, Турція лютує на Балканах, Італія розстрілює арабів, Франція счинила різню в Марокко, Росія вішає персидських патріотів. В інтересах культури Англія, Америка, Японія, Германія, Росія — хижими круками в'ються над нещасним Китаєм, пильно зазирають йому в вічі — чи скоро почнеться агонія, щоб відтак кинутись і розкльовати, роздерти на часті „неохолонувший ще труп“. Всі злочинства, на які тільки здатний наш злочинний вік, все, що є потворного, огидного в нашому життю — тюрми, шибениці, лупанари, самогубства, неврастенія, голод,

розпуста, сифіліс — все це виправдується іменем культури. Культура zarazом бог і демон, святиня і вертеп зла, в залежності від того, який ужиток з неї хочуть зробити. Коли „патріот“ проповідує священну війну з яким-небудь некультурним (цеб-то слабшим від нас) сусідом, тоді культура — Молох, якому не тільки треба, а навіть повинно приносити в жертву життя, волю і честь як поодиноких людей, так і цілих народів; але коли той самий „патріот“ іде в лупанар, насилує жінок, засікає до смерті селян, витягує жили з робітників, — тоді та сама культура являється в зовсім іншій ролі — власне в ролі „ісчадія ада“, „прелестниці“, яка штовхає людей на злочинство. „Інородчеські культури мусять бути знищені, до цього вимагають інтереси вищої культури“ — це з одного боку, а з другого, — „я знаю, що проституція — зло, але сучасна культура така, що без лупанара ніяк не можна обійтись“.

„Вища культура“ починає зазіхати й на нашу українську культуру.

За останній час великоросійські націоналісти всіх таборів почали виявляти незвичайну цікавість до нашої культури. При інших обставинах це могло б тільки тішити українців: нами цікавляться, на нас звертають увагу — значить і ми не остання шпичка в колесі! Але при тих відносинах, які утворились між великоросами і українцями, від цікавості наших високо-культурних сусідів у нас мороз іде по-за шкуру, бо ми добре знаємо, що коли вовк починає пильно дивитись на ягня, то це певний знак, що він хоче його зїсти. Коли П. Струве впевнено говорить, що українці не мають своєї культури і мусять б доперва утворити її, коли б їм довелось жити самостійним національним життям, то ми знаємо, що це значить: не маєш своєї культури — повинен умерти во ім'я нашої культури. Заява Струве в перекладі на Столипінську мову знавить: „Великая, Малая и Бѣлая Россія не могутъ не составлять одного цѣлаго“, а в перекладі на мову чорносотенців — „Бий їх по морді!“ Отже цікавість, яку виявляють великоросійські націоналісти до нашої культури, „прихильність“ до нас, про яку вони говорять і в „Новомъ Времени“, і в „Кіевлянинѣ“ і в багатьох інших часописах — зовсім „особаго рода“ — чисто „культурна“. Вона якось не збуджує в нас ні вдячно-

сти, ні симпатії, а тільки почуття протесту. Коли Струве каже, що ми не маємо своєї культури, то для нас це не є ніяким доказом, що ми дійсно не маємо ніякої культури і через те мусимо зректися своєї національності: для нас це може значити тільки одно: готуймося до бою. Во ім'я своєї культури великороси хочуть нашої смерті; во ім'я своєї, української культури ми мусимо оборонятись. Але ні один полководець не кидається в бій, доки докладно не увідомить собі, якими силами він розпоряджає; так і ми повинні увідомити собі самих себе, вияснити, що ми маємо і чого у нас нема, що треба ще придбати. А позаяк основою свого національного життя ми вважаємо культуру, то перші писання, з якими нам доводиться стрінутись в процесі перевірення своїх національних цінностей, суть: що таке культура? який характер нашої культури? Ми повинні знати не тільки ймення, але й суть того бога, жертвою якого нас хочуть зробити, як рівно ж і того бога, во ім'я якого ми протестуємо.

Отже — що таке культура?

Найчастіше культурою зовуть сумму духовних і матеріальних цінностей, придбаних людством в процесі свого життя. „Культура — пише Л. Штейн — це те, що утворене фізичною або духовною працею людини і представляє для неї вартість, бо людина утворює тільки те, чому з якої небудь причини надає вартість“. Це означення культури пробували поширити чи переіначити в той спосіб, що впроваджували в нього інші моменти, які хоч і не становлять суті культури, про те без них культура неможлива, або підмінювали поняття цінности силами, що творять ці цінности, або брали під увагу момент цілі культури і її атрибути. Напр. той самий Л. Штейн на іншому місці пише: „Все, планомірно і доброцільно оброблене, досягнене, сформоване людством, ми зовемо культурою“. Тут, як бачимо, взятий під увагу момент цілі, який завше помітний в творах людського генія, але по суті це означення очевидно ні трохи не відбігає від попереднього і не йде в супереч з ним: „оброблене, досягнене, сформоване“ — це ті самі духовні і матеріальні цінности, про які Л. Штейн говорив вище. Ще на іншому місці Л. Штейн бере на увагу момент пристосовання і пише: „Точне пристосовання тих засобів, які

вживаються при досягненні цілей, з певними цілями — це най-замітніша риса високої культури“. Ліпперт в своїй „Історії первостайної культури“ не дає певного означення поняття культури, але з його окреслення історії культури ми можемо бачити, що саме він розумів під культурою. На його думку „історія культури є історією тієї праці, завдяки якій людство з низького і „злиденного“ становища піднялось на ту височину, на якій воно знаходиться тепер“. Отже виходячи з цього можна думати, що Ліпперт сутністю культури вважає не самі духовні і матеріальні цінності, а ті сили, які закладені в природі людини і розвитку яких ми завдячуємо появу того, що звичайно зовемо культурою. Приблизно того самого погляду тримається і відомий історик культури Г. Шурц, але цей останній приймає на увагу це один момент — власне, спадковість. „Культура — говорить він — це спадковість попередніх поколінь, оскільки вона втілилась в нахилах, свідомості, праці і наслідках праці кожної з живих осіб“. І далі — „культура є наслідок праці попередніх поколінь, оскільки воно виявляється в інституціях, свідомості, праці і наслідках праці кожного живого покоління. Всі результати матеріальної культури являються лише зовнішнім виявом внутрішніх процесів, до яких вони відносяться так само, як вічно мінливі атоми тіл до тої живої сили, яка їх утворює і підтримує. Значить, історію культури ми можемо назвати історією людського ума“. Наведу ще один погляд на культуру, яким до певної міри сполучує погляди Штейна і Шурця на цю справу. Ратцель в „Народознавстві“ пише: „Сущность культуры заключается въ накопленіи множества опытовъ, затѣмъ — въ прочности сохраненія ихъ, и наконецъ — въ способности развивать и увеличивать ихъ“. І в другому місці: „Сумма культурныхъ приобрѣтеній всѣхъ ступеней и всѣхъ народовъ слагается изъ матеріальнаго и духовнаго состоянія“, при чім Ратцель вважає матеріальну культуру базисом духовної.

Коли ми від поглядів учених перейдемо до поглядів загалу на справу, яка нас тепер цікавить, та побачимо, що погляд на культуру, як на суму матеріальних і духовних цінностей, являється і тут пануючим. Культура з погляду загалу — це фабрики, заводи, залізниці, телеграф, телефон, а з другого

боку — наука, мистецтво, книжки, газети, мораль, високі ідеї і т. д. Культурною людиною зовуть ту людину, яка має зовнішні ознаки культурності, цеб-то: одягається по-європейськи (у всякім разі — „по панські“), має гарний будинок з гарно-умебльованими покоями, читає книжки, газети, ходить в театр і т. д., — словом культурною зовуть ту людину, яка мала змогу придбати в свою власність певні культурні цінності, і чим більше вона має тих цінностей, тим, по загальному розумінню, на вищому щаблі культури вона знаходиться. Таке ж поняття у загалу і про культуру народа. Культурний той народ, який має багато фабрик, заводів, розвинену промисловість, добрий соціальний лад, багато шкіл всіх типів, театрів, музеїв, бібліотек, книжок, газет, талановитих поетів, музиків, малярів і т. д. Очевидно цього самого погляду на культуру тримались культуртрегери всіх часів і народів: всі вони вважали культури цінністю самою в собі, думали, що сам факт володіння цими цінностями робить культурними як поодиноких осіб, так і цілі народи. І через те так завзято пересаджували рослини північні — в тропічний клімат, або навпаки. Російські націоналісти з своїми русіфікаторськими тенденціями не становлять винятку з загального правила: вони йдуть тим утертим шляхом, який не за їх проложено.

На перший погляд здається, що така формулювання поняття культури, яку дають і вищенаведені історики культури, і загал, цілком невинна і не має в собі нічого злочинного. Чи не однаково, як назвати певну річ? Рубрика — річ умовна; діло не в рубриках, а в самій суті річі, яку підводять під певну рубрику. І таке міркування здається цілком справедливим, однак хто так міркує відносно поняття культури, той жорстоко помиляється. Сила і значіння кожної форми — в її життєвому значінню. Коли б вищенаведена формулювання поняття культури була тільки умовною формулою, яку придумали вчені, щоб логично відокремити одні явища від других, — біологічні від соціальних, тоді дійсно можна б не придавати їй ніякого значіння: хочеться людям суму матеріяльних і духовних цінностей називати культурою — нехай собі називають! Але річ в тім, що це не лишень формула — це дійсне розуміння річі, з якого робляться консеквентні висновки, — і висновки, треба

сказати, страшні. Коли б ми мали змогу обнажити душу першого ліпшого культуртрегера-русифікатора, полонізатора чи кого хочете, і збезлічі її потягів (влечень) виділити один потяг до культуртрегерства, ми б побачили, що коли ту сумішку сліпих інстинктів і розума, свідомого і несвідомого, яка в сумі складає потяг до культуртрегерства, перевести на мову логіки, то получится такий ряд „умозаключень“:

I. Все, що має для людини цінність — благо для неї.

Культура — сума цінностей.

Значить — вона благо.

II. Треба робити людям добро.

Культура — добро.

Значить її треба ширити.

III. Культура — цінність сама в собі; вона цінна не через те, що її приймають люди, а навпаки — люди стають цінними, наближаються до вищого типу, коли її приймають.

Піднесення типу людини є обов'язком кожного,

Значить, не треба питати людей, чи хочуть, чи не хочуть вони бути культурними: коли не хочуть — „огнем і мечем“ треба примусити їх бути культурними — словом: „Бей жидовъ, хахловъ и поляковъ!“

Логичний процес, дорогою якого людина ходить до думки про знищення чужої національної культури, в моїм зображенні може видатись грубим і карикатурним, але він правдивий. Хіба не так думають поляки, намагаючись полонізувати цілу Галичину? Хіба не такий спосіб думання у націоналістично настроєної великоросійської інтелігенції? Як ті, так і другі заявляють своїм „инородцям“: вища культура — благо; наша культура вища — значить ви мусите прийняти її. Фактів до ілюстрації такого способу розв'язання національного питання маємо аж забагато. Не вважається за сором во ім'я культури рабувати нижчу, і через те люди отверто, нахабно, цинічно говорять про знищення націй; полишаючи силу друкованих документів, в яких вільно розбиратись кожному, хто хоче.

Чисто об'єктивне розуміння культури, признание її цінністю самою в собі являється основою „насадження“ культури, оправданнем політики нищення слабших націй, джерелом,

з якого текли і течуть ріки крові. Італійська культура має абсолютну цінність! — значить розстрілюй арабів, які їздять на верблюдах, а не по залізниці; європейська культура — найвища культура! — значить треба Китаю випустити з жил азійську кров.

Як бачимо, трактування культури як об'єктивної цінності не таке вже невинне, як то могло б видатись на перший погляд. Коли візьмемо під увагу ті жертви, які на протязі історії впали, як плід об'єктивного розуміння культури, то думаю, що я не перебільшу, назвавши таке розуміння злочинним. Об'єктивна формула культури невинна тільки в устах етнографів, а в житті за нею ховається страшний зміст. Для історії байдуже, як хто дивиться на культуру, але для життя не байдуже: життя валить перед вами гори трупів людей, замордованих во ім'я культури, і цим змушує нас замислитись над об'єктивною цінністю поняття про культуру, як об'єктивну цінність.

Формула: „культура — сума духовних і матеріальних цінностей“ — не вистарчаюча навіть для етнографів. Етнографи встановили поділ людства на дві категорії: культурних і диких. Як на підставі нашої формули культури відрізнити культурних людей від некультурних? Культурні люди — ті, що мають культурні цінності. До культурних цінностей належать в першу чергу мова, звичаї, форми соціального життя. Людей, які не мали б цих елементарних річей, історія не знає; ми навіть уявити собі не можемо людини, яка не знала б мови: раз не знає — значить вона малпа, а не людина. Людина не може мислити без мови, а позаяк мова вважається культурним здобутком, ми можемо тоді сказати, що людині не можна мислити без культури. Але що ж тоді робити з австралійцями, огнеземельцями і т. д. Коли і їх рахувати культурними, тоді поняття культури розпливається в повітрі, тоді вираз „культурна людина“ буде значити тільки, що „дерево є дерево“. Це з одного боку. А з другого — між австралійцем і європейцем є дійсно різниця в культурі, але як означити її, виходячи з поняття культури, як сумми цінностей. Де-які вчені (напр. Ратцель), зістаючись при старій формулюванні культури, зробили консеквентний висновок з неї, що диких людей, цеб-то

людей без ніякої культури, зовсім нема. Між так зван. дикими людьми і так зван. культурними існує різниця тільки в степені культури. Дуже добре, але поділу культури на степені не можна логично вивести з поняття культури, як сумми цінностей. Вища ступень культури значить не тільки збільшення кількості культурних здобутків, але й перемену на ліпше якості самої культури. Розрізняючи культуру по якості, ми тим самим визнаємо культуру об'єктивною цінністю, а це йде цілком в супереч з поняттям про культуру, як цінність саму в собі.

Об'єктивне поняття культури в житті являється ще більш незадовольняючим, ніж в науці, і через те ухилення від нього тут частіше трапляються, ніж в науці. Культура має для загалу значінне об'єктивної цінности, цінности для всіх тільки тоді, коли треба зробити якусь націю вихрестом в національнім розумінні, але й тут виявляється брак логичної послідовности в поглядах загалу на справу культури. З одного боку певна культура — об'єктивна цінність, з другого — вона вища культура, цеб-то — підлягає оцінці, цеб-то — має суб'єктивне значінне. Ту ж суперечність в поглядах загал виявляє і тоді, коли оцінює вчинки поодиноких осіб, як культурні чи некультурні. Коли культура — сума цінностей, придбаних людством протягом історії, тоді, як що не брати до уваги, невеликого числа звірячих інстинктів (значно модифікованих), людина наскрізь культурна, бо все, що вона має і чим користується — придбане нею або її попередниками як культурний здобуток. Тоді театр — культурний здобуток, але лупанар — те ж культура. Церков — культура — і шинок культура; Пушкін культура — і Барков культура. Тоді все зло соціального життя — культура, хоч би через одно те, що воно соціальне, бо соціальність — культура. Тоді ми не можемо кликати такі явища, як „рижські застѣнки“, „карательныя експедиції“, смертні кари, війна і т. д. некультурними, проявом найбільшої дикости. В рижських „музеях“ катували культурних людей, катами були культурні люде, катували культурними знаряддями і во ім'я культури — що ж може бути некультурним в тих кривавих оргіях, які счинились в рижських музеях і картину яких в голловних рисах представило слідство, зроблене членами Думи?

Однак ми не хочемо погодитись з тим, що це явище чисто культурне і кличемо впорядчиків рижських оргій звірями, канібалами. Через що? Через те, що наша моральна природа протестує проти кривавого оргіазму „укротителів революції“, хоч би він був виплідом найвищої культури. А це значить, що в понятті культури мусить бути внесений етичний момент. Повинна бути етика культури, а не тільки етичне відношення до культури. Поняття етики і культури рівнозначні.

Очевидно, що культура, коли її мислити як сумму культурних здобутків, не може бути етичною чи неетичною. Культура, при такому розумінні її, мислиться окремо від людини, як щось, що знаходиться по-за людиною і що людина може брати чи не брати — в залежності від власної хиті — цеб-то культура мислиться як річ, а річі не можуть бути етичними чи неетичними, тільки корисними, шкідливими чи байдужими. Визнаючи етичність культури, ми тим самим визнаємо її суб'єктивною цінністю, а не об'єктивною. Культура, як об'єктивна цінність — абстракція; дійсної культури не можна мислити окремо від людини. Культура — це сама людина як особа, як індивідуальність,

Зробимо тепер де-які висновки.

Перш над усе відношення між духовними і матеріальними цінностями. Можуть сказати: коли культура — суб'єктивна цінність, тоді фабрики, машини, залізниці, твори мистецтва — словом, все, що досі звичайно звалось матеріальною культурою, — не культура. Цілком справедливо: матеріальна культура не є культура, як полотно і фарби — не малюнок, цегла і цемент — не будинок. В наш час не раз можете стрінути людей, які вийшли з нижчих соціальних верств, служили прикажчиками, лакеями і т. д., а потім призбиравали гроші, пустили їх в оборот, на гроші наживали гроші і з рештою поробились міліонерами, мають розкішні будинки, уряджені по всім правилам найновішої техніки, користуються всіма так званими „благами культури“ — і все таки ми не кличемо їх культурними. Люде, які засудили до смертної кари Феррера те-ж користались всіма і духовними, і матеріальними здобутками культури — і все таки ми не можемо назвати їх культурними.

Вони, засудивши до смерті Феррера, зробили неетичний вчинок — значить вони з погляду етики — злочинці — цеб то люде антикультурні.

Зло не може бути етичним — значить воно не може бути культурним. Балачки про позитивні і негативні боки культури — одно непорозумінне (з мого погляду, очевидно). Проституція — не культура, і війна — не культура, і витончені способи катування та смертної кари — не культура. Чому? Бо вони не етичні, як зло не може бути етичним, так культура не може бути злом. Культура є абсолютне добро. Не визнаю культурою тієї „культури“, яка буде поруч з церквою — острог і ставляє шибениці: для мене це не культура.

Отже ще раз: не всі „культурні“ (з погляду етнографів) здобутки є дійсно культурні, і не кожна людина, яка користується цими здобутками, є дійсно культурна. Культура не в механічних прийнятті певних цінностей, а в органічних: треба всмоктати в себе певну цінність так, щоб вона творила одно ціле з живою істотою, щоб її не можна було мислити без живої людини — тільки тоді цінність стає дійсною цінністю. Ні ідеї, ні твори мистецтва, ніякий витвір людського духа самі по собі не суть цінности і через те в суммі не творять культури. Вони цінні тільки через те, що служать „нарицательним“ йменням для імен власних, і цінні тільки для своїх носителів. От через що культура предків, культура минулих віків не є культурою у властивім того слова значінню. Вона була культурою в свій час, коли мала для когось цінність, але для нас вона не має цінности, значить вона не культура. Те-ж саме можна сказати і відносно всіх культур, які накидаються з-гори будь-то самотнім особам, будь-то цілим націям. Польська культура є культурою для поляків, але для українців вона не культура, і через те ніяке культуртрегерство з боку поляків не може бути оправданим. Нести комусь „світло своєї культури“ — логічний абсурд, а виправдувати це тим, що „наша культура вища“ — ще більший абсурд. Для мене вищою культурою може бути тільки моя культура, піднята до вищого щабля розвитку. Вища культура це те, чого я не маю, але хотів би мати. Для даної нації вищою культурою може бути тільки здійснення її національних ідеалів, а не ідеалів, наки-

нених з-гори. Культура чужинців для мене не культура; які ж можуть бути для мене розмови про „вищість“ їхньої культури? Нехай Готтентоти чи Кафрі як хочуть думають про свою культуру, але я не визнаю її не то що вищою, а навіть просто культурою. Аргумент: „наша культура вища і через те ви мусите прийняти її“ — для мене немає ніякої стійности.

Так само не має в моїх очах стійности і ще одно твердження яке часто доводиться вислухувати поневоленням націям: „ви не маєте своєї культури“. Націй без культури нема і бути не може. Нація існує, живе — значить має і культуру, бо життє — процес творення цінностей, цеб-то культури.

Беручи поняття культури, як етичної цінности, я розрізняю в йому два моменти: момент творення цінностей і момент користування цими цінностями. Творення цінностей, як і користування ними, з формального погляду може бути тільки індивідуальним, але фактично воно буває як індивідуальним, так і колективним. В творенні де-яких культурних цінностей — як напр. мови, звичаїв — колектив приймає остільки помітну участь, що їх не можна назвати строго індивідуальними; сама присутність колектива часто викликає в мізках поодиноких людей такі ідеї, які не могли б ні зародитись, ні розвинутись без допомоги колектива. Культурні цінности, утворені за допомогою колектива, умовно можна назвати колективними, а культуру, яка складається з таких цінностей, — колективною. Так само і по способу ужитку де-які культурні цінности можна назвати колективними, хоч по своєму походженню вони індивідуальні. Напр. — релігійні ідеї. Ідеї християнства утворені і кинені в світ однією особою, але християнство — цінність колективна.

Початкові культури, як і культура наших селян — колективні. Вони склались з таких цінностей, які мали цінність для всіх членів певної громади, — з цінностей, про які ніхто не міг сказати: „вони мої“, а тільки: „наші“. Колективна культура — дійсна національна культура.

Характерною прикметою всіх колективних культур є незвичайна пасивність їх. Пригадаймо хоч би те, як протягом

цілих століть приймали люде науку Христову: без ніякої критики, без найменшої спроби надати загально-признаним релігійним цінностям індивідуальний характер. Маємо вражінне, що в колективних культурах цінности автономні; здається, що вони живуть цілі століття цілком самостійним життям, а люде служать тільки в ролі скриньок, в яких заховуються ці цінности незмінними, незопсованими й не поліпшеними, здається, словом, що не люде розпоряжаються цінностями, а цінности — людьми, не люде творять цінности, а цінности — людей.

Перший удар колективній культурі — а значить і національній — зробив розвиток індивідуалізму. Тепер, коли зріст індивідуалізму дійшов майже до апогея, навіть ті цінности, які раніш були колективними, стали індивідуальними. Напр. релігія. Тепер уже стало аксіомою, що „релігія — справа приватна“; інакше кажучи — релігія стала цінністю індивідуальною. Те ж саме з етикою, з мистецтвом і іншими цінностями. Люде інакше стали приймати річі. Замість „ми хочемо“, „ми думаємо“, „ми почуваємо“ — прийшло „я хочу“, „я думаю“, „я почуваю“; на зміну царства колективної культури прийшло царство культури індивідуальної, „інтелігентської“. Тепер ніяка інша культура неможлива, крім індивідуальної; національним культурам прийшов кінець. Сучасну інтелігентську культуру хіба умовно можна назвати національною, бо вона ніколи не може стати культурою мас. Скільки б не називали Пушкіна національним поетом, але Пушкин, як культурна цінність, не може стати цінністю національною, цеб-то колективною, такою, як напр. народня пісня. Тут я ще раз згадаю наших сусідів-культурників. Вони нашу національну культуру хочуть замінити своєю інтелігентською; але інтелігентська культура по самій своїй суті не може бути культурою мас і прищепити її не можна. З національної культури може витворитись індивідуальна, але з індивідуальної колективна — ні. Від індивідуальної культури може бути тільки одна дорога — вперед, до культури індивідуально-колективної, а назад — нема дороги.

А. Товкачевський.

ПЕРША УКРАЇНСЬКА АРТИСТИЧНА ВИСТАВКА.

Творящие прекрасное творят
вѣчное!

С. Маковскій.

Певний рівень культури для кожної нації має величезне значіння. Він перш на все єсть той показчик духовних сил народа і ним користуємось ми для того, аби уявити собі всі ті вікові скарби, що народ здобуває в безупинному льоті життя. Він однаково потрібен для чужинця, котрий цікавиться данним народом, а ще більше кожному громадянину тої нації, річ про котру б знялася. Знаючи рівень своєї культури, кожна нація може мріяти про будучий її поступ і дальші шляхи, а від того розвою залежить і життя нації. Всім відомо що навіть від певного рівня її залежить і право громадянства нації.

За самого чуткого, самого найкращого показчика культури треба рахувати мистецтво. Воно зо всіма своїми галузями уявляє з себе той чутливий барометр, що підносить народи на незміряну височінь, а також підкреслює тимчасовий занепад і навіть руїну. Крім літератури, музики, театру в розвитку національної культури малярська штука, архітектура і різьбярство займає далеко не останнє місце. Нам відомо, що в деяких краях малярство вело перед і робило великий вплив на інші галузі мистецтва. Так в шестидесятих роках у Франції з'явилась нова течія в мальовництві „Імпресіонізм“ і лиш згодом вона одбилася в літературі, в музиці та інше. Ця течія пройшла як стихія і лишила по собі глибокий слід. Вона розкрила очі малярству і майже вперше підійшла до туману, до сонечного світла з наукового боку. З того часу повстали нові форми, нові принципи. Музейні тони фарб, наче припорошені пилом, змінилися свіжими, яскравими і кожна точка на полотнищі засяла саморідно. Імпресіонізм вніс свіжий струмок в мистецтво і, відновивши його, прокладає дальші шляхи будучого розвою не тільки в мальовництві, а взагалі мистецтва.

Малярство належить до тонкої артистичної штуки і дуже уважно прислухається до життя і творить з ним його будучність, а в минувшині воно зазначило наші національні риси, нашу індивідуальність і разом уявляє з себе великий духовний скарб надбаний віками. І через те легковажити малювництвом ні в якому разі не можна, бо це не єсть забавка і не розкіш, а здобутки культури, на котрих будується життя нації.

Український народ вже давно вславився своєю артистичною вдачею і його національне мистецтво не таке вже бідне, як це де кому здається. Він має свою досить значну літературу, кому не відома його прекрасна пісня, єсть свій театр і з малювництвом стоїть справа зовсім вже не безнадійно. Хоча, правду кажучи, за його наче забулися і мов би занехаяли придбане в минувшині. А між иншим воно розвивається, починаючи з стародавніх книжок Святого Письма з оригінальними заставками і образами святих до останніх часів, вироблюючи свій національний кольорит. Досить придивитись до тих нечислених малюнків, що збереглись по старих церквах, в музеях та до історичних портретів і порівняти з фарбами де-яких сучасних артистів малярів, то знайдемо багато генетичного звязку. Особливо, коли взяти на увагу чудовий підбор фарб в старих килимах. Ці ніжні тони різних комбінацій фарб в орнаментах служитимуть і на далі бездонним джерелом для вивчення національного кольориту, утвореного народною умілістю.

Колись наш народ утворив дуже багато цікавого для нас, та на великий жаль ми мало знаємо свою різномаїтну та багату спадщину. А незнаючи своєї спадщини, ми мало знаємо самих себе.

Розуміючи велику вагу пізнання самого себе, молодий український рух наче б то підраховує здобутки своїх батьків і сучасности. За останні часи українське мистецтво зростає дуже швидко і коли тепер не зібрати до купи все придбане до сього часу, хоча б тимчасово для того, щоб уявити собі що ми маємо і потім мати спромогу слідувати за дальшим його розвитком, а то згодом буде зовсім неможливо з'ясувати впевні свої скарби. І тепер ось валяються портрети історичних особ деь по шинках і там без сліду гинуть. А від того загалом мистецтво страчує свій повний вигляд.

Про потребу систематичних українських артистичних виставок був знятий голос ще в 1909 році і тоді ніби заходились одчинити її, але через якісь перешкоди думки ці не здійснились. До сього ж часу були виставки окремих художників. Так, виступив перед нами дуже цікавий і оригінальний артист-маляр Іван Северин; потім була посмертна ювілейна виставка творів Т. Г. Шевченка. А ще року 1903 у Полтаві відбулася виставка під час відкриття пам'ятника І. Котляревському, та ця виставка була не загально українська і не так повно представлена, як остання у Києві, що оце нещодавно зачинилася. Сильніше і краще ніж у Полтаві представлено українське малярство було на виставці у Львові року 1905. І ось лиш в перших числах грудня року 1911 одчинилась загально українська артистична виставка у Києві, в якій взяло участь коло 50 артистів з кількістю щось до 400 творів.

Крім малярства виставлені експонати різьбярства, архітектурних ескізів, проектів та інше. На жаль треба зазначити, що і ця виставка далеко не повно репрезентує нашу штуку останніх часів. В ній не беруть участи де-які цікаві артисти, що більше других знайомі з штукою Західної Європи і на їхніх працях відбився вплив нових течій малярства, а багато хоч і прислали свої твори на виставку то тільки ніби для людського ока, аби зазначити свій зв'язок з українством. Стає сумно, коли доводиться завжди констатувати одні й ті ж прегіркі факти. Всім відомі артисти своїми великими працями, виставляють на першій загально українській артистичній виставці тільки дрібязок, те, що десь там довго лежало заповилене і навіть забуте. Де ж праці останніх років? Де більші полотна, хоч і давніші, але кращі і сильніші виставлених? Тут д-ї С. Васильківський, Ф. Красицький, І. Труш, В. Кричевський виставили мініатюрні етюдики, або зразки орнаменту. За ними йдуть Іжакевич, Ждаха та інші, що замість картин теж виставили на показ одні фотографії з „Ниви“, або всім відомі вже і широко розповсюджені ілюстрації листовних карток. До них прилучається й землячок М. Орлов, хоч цікавий і своєрідний артист, але про це згадаємо далі, а зараз, так би сказати, про загальний вигляд виставки. Д-ій Орлов виставив одночасно в тому ж таки граді Києві на 3-й передвижній виставці київлян

куди кращі картини ніж на українській. Все це пахне патріотичною благородністю. Коли до неї привикли і навіть зріднілись відомі й заслужені землячки, то молодшим того робити не варто було б. Свого обличчя соромитись нема чого. Коли ми себе будемо соромитись, то щож тоді нарікати, що нас не знають, нами не цікавляться, не визнають. Ще довго не визнаватимуть, коли і далі такі приклади прийдеться наводити.

Загалом же виставка досить цікава і не можна сказати, щоб була вона дуже одноманітна. Навпаки, тут помічається скільки напрямів, різна техніка і ріжноманітність сюжетів. Що до загального тону фарб, то ясно помітна спільність у авторів. Наскрізь проходить тихий смуток і яскраві тони меланхолійної природи України. Це дуже важно. На тому ґрунті може широко і з великим успіхом розвиватись далі малярська штука, маючи в основі своєрідний національний кольорит. Рахуючи цю виставку за спробу згуртувати своїх артистів, щоб на далі упоряджувати систематично що року такі вистави — треба все таки вважати досить вдалою і єсть надія, що друга виставка буде мати далеко кращий артистичний вигляд, а що до матеріяльного боку, то і ця показала несподіваний успіх.

Тепер хоч коротенько дозволю собі спинитись на окремих артистах-малярах.

Ця виставка представлена від доби академізму до наших днів. Самий найстарший єсть Порфирій Мартинович. Всі його рисунки заковані в тісні умови академізму і рабські передають натуру без душі самого творця. Досить числена кількість номерів його праць нічого не говорять нам, крім того хіба, що ми мали змогу побачити тогочасні етнографічні типи старанно занотовані ним на полотно, чи на папір. Крім цих типів єсть ще ілюстрації до Енеїди Котляревського і кілька невеличких етюдів. Все це страшенно одноманітне, сіре, давно одживше свій вік. Хіба що на одному можна спинитись, то на прекрасній вправі в рисункові. Тепер же нові принципи малярства виголосили такий погляд, що власне в природі для художника немає форм, а лиш тільки гра фарб під освітленням сонця і рефлексів сусідніх кольорів. Фарби творять узор гармонійних сполучень і вироблюють свої лінії незалежно від ліній натури.

Як син свого часу, він дав невеличку крихту великого надбання його.

Д-ій С. Васильківський та В. Кричевський виставили свої дрібніші праці і де-що з орнаментацій в будівництві. Почувається якась образа за такі відносини до рідного мистецтва. В яким не вигіднім для себе стані виглядає тепер д-ій Кричевський в порівнанні з торішньою виставкою київлян, в якій він приймав участь своїми творами. Там було чимало такого, що звертало на себе увагу, а тут... двох вершкові етюди та дві мало не сажневі акварелі зроблені на спіх.

Не можна спинитись і на П. Холодному. Не відпочиває тут око і він не хвилює нас ні фарбами, ні сміливістю думки, ні технікою. Дуже все монотонне без яскравості і свіжості. Краще від інших картина „Івасик“.

Так само слабо представлений І. Бурячок. В цього артиста своєрідні тони фарб. Немає дуже різких, яскравих переливів, але єсть якась сумливість в них. Зразу помітно більший вибір тем, але ремісничне виконання їх.

Дивлячись на ті невеликі етюди, що виставив Ф. Кралицький, жалкуєш, що артист не подбав про щось інше, бо його праці були й цікаві.

І. Шульга сліпо копірує природу і фарби його не живущі, навіть тепер вже наче вицвіли. Крім того треба зауважити крайню недбалість до своїх праць. Наприклад, картини д. Шульги всі як не є без рам. Це перш на все не вигідно для самого твору автора, а потім це навіть ніяково виставляти малюнки прибиті до грубо обтесаної дошки. Осмілюсь зрівняти з зовсім ще молодим артистом д. Судоморою, що ледво перебивається, як то кажуть з хліба на воду, а і то він, як дійсний артист не осмілювався виставити своїх праць без рам. Хай дешевенькі, простенькі, але гарненькі. Він душою відчуває цю потребу, а іншим це здається дурницею. В мистецтві кожна дурниця має велике значіння і з нею треба рахуватись, бо одно друге доповнює і надає силу виразу.

Чим ближче ми підходимо до сучасности, тим більше здивуємо цікавого. Перед нами розгортається панорама зовсім інших фарб, іншої техніки і навіть наукових спостережень природних явищ. Тут вперше помічаєм студію над соняшним

світлом, його гра на людських обличчах нас змушує звернути на себе увагу. Крім реальної передачі видимого, артисти вже творять всею щирістю своєї душі. Все, що вони бачать, перепускають через призму власного темпераменту й душі. До цієї категорії, належать такі артисти як М. Жук, М. Орлов, Олена Кульчицька й О. Судомора.

Д-ій М. Жук виставив цілий ряд портретів і декоративних пано. В його творах бризкає переливами море ясних, свіжих, красивих фарб. Портрети М. Коцюбінського, батька автора, І. Шрага та автопортрет на нашу думку кращі за інші по глибшому психологічному виконанню. Не злі й інші його праці. Скільки розмаху, сміливості в декоративному пано! Гама фарб чарує глядача і головне, що немає темних запорошених тонів, а навпаки скрізь свіжість і якась сочність. Автопортрет і інші виконані з символістичною задумою. Д-ій Жук чи не один виступив з символістикою і взагалі, видно виставив всі кращі свої роботи. Він дійсний поет фарб і йому по праву належить перше місце на цій виставці.

Олена Кульчицька, як малярка теж дуже цікава і головне неї гарна вибравка світла. Її „Песимізм“ дуже гарна картина. Скільки задуми в обличчі хлопчика! Радимо спробувати виконати щось більше і не обмежуватись невеличкими етюдами. Сил в неї, судячи по композиціях цих картин, вистачить на більш поважну працю.

О. Судомора теж неподібний до інших. Він саморідний по замислах сюжетів та оригінальний в техніці. Його картині пройняті тихою задумою і ніжні тони фарб наспівують якийсь смуток. Через його картини світиться благородна душа поета і пензлем він виливає чулість її трохи одноманітними фарбами, але ніжними і прекрасними в самих простих комбінаціях. Сьогорічні виставлені праці свідчать за поступ і він безумовно прокладе собі шлях до ширшого обрія мистецтва.

М. Орлов цікавий і оригінальний художник. Його фарби свіжі, яскраві. Варто б було йому не надуживати улюбленими фарбами.

До новаторів, що шукають інших шляхів в мистецтві, аби оновити його свіжими струмочками фарб треба зазначити ще С. Маниловську-Левицьку та В. Масленікова, на жаль

вони виставили одну-дві річі і по цьому неможливо дати певний присуд.

З помітним зростом малярства, розвивається й будівництво, котре у нас зовсім вже забуте й занехаяне, лиш zostалися старі церкви та де-кілька будинків з ознаками українського стилю. Будинок Полтавського Губернського Земства зробив помітний рух в національному будівництві і тепер архітектори розробляють національний стиль, наслідком чого було на виставці кілька цікавих проектів та ескізів.

Різбярство представлено було дуже слабо. Найкращі роботи пані Л. Трипольської, але й ті слабкі по задумі. Годі копіювати, більше творчости.

Загалом помітна живучість і великий розвиток малярства та інших галузів прикладної штуки. Тільки мало творців, котрих веде свідомість до прекрасного в штуці, без чого штука мертва. В мистецтві прекрасне займає першорядне місце, а краса його невмируща. Наше молоде мистецтво повинно на той бік звернути як найбільшу увагу. В творчих проявах наших артистів полягає будучий розвиток мистецтва. І чим більше буде досконалою, безумовно прекрасною, тим більше залогів на живучість його в будучих поколіннях. Прикладів, здається, не треба, про це як найкраще говорить нам історія інших народів з їхнім мистецтвом. І артисти, творячи прекрасне — творять вічне!

Ол. Авратинський.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Степан Руданський. *Твори*, т. I. В-во „Дністер“. Кам.-Под., 1911 р. Ціна 40 коп.

Перший томик творів Ст. Руданського складається з чотирьох відділів: лірики, співомовок, байок та поем з баладами. Цей томик, а власне відділ співомовок і є той немирущий пам'ятник, який утворив поет собі в пам'яті людській. Я кажу так, бо Степана Руданського знають не як лірика, не як доброго перекладача „Слово о Полку Ігоревім“, а як незрівняного анекдотиста народнього. Його співомовки (народні анекдоти) стали відомими всім і кожному українцеві. Вони, взяті автором з багатого народнього джерела дотепу і розуму, перетворені ним в чисті, красиві і стильні літературні співомовки, — повернулись знову до вживання загалу. Їх всі люблять і всі пишаться ними, як найкращими річами народнього українського юмору. І можна з певністю сказати, що швидко знають їх, ніж того бідолошного поета, який так красиво їх конструював...

Відділ лірики значно бідніший по кількості і якості. Хоч такі річі, як „До дуба“, „Гей, бики!“, „Наука“ — по красоті, по простоті та широті їх стали класичними річами...

Байок всього п'ять. І всі вони дорогі і цікаві тому нам, що байки Ст. Руданського, а не самі по собі. Друга річ його переспів: „Віщий Олег“ та „Ігор Сіверський“ — є найкращими, які до сеї пори маємо.

Книжка видана стереотипом по виданню „Вік“. Коли це видання можна рахувати академічним виданням творів Руданського, то шкода, що в-во „Дністер“ не поклопоталось про більш докладну і серйозну біографічно-критичну замітку до свого видання. Заміточка д-ря О. Лотоцького така, що не дає ніяких відомостей про автора: ні біографічних, ні критичних. Що це за „гадаю“ про поета, про письменника, який став історією? Історія знає йому певне місце і ціну в літературі українській, а д. автор замітки й досі „гадає“.

В-во „Дністер“ зробило вчасну і добру прислугу україн. громадянству. Ціна книжки не комерційна і приступна й для бідного.

П. Оль.

Ганна Барвінок. *Майорівна*. Опов. В-во „Будучина“ № 1, Київ-Чернівці, 1911 р., стор. 43. Ціна 35 коп.

„Майорівну“ видано з нагоди ювілею авторки, що відбувся торік, коли офіційно відбулось свято 50-ліття літературної діяльності авторки, тепер вже небіжчиці. У вступній статті М. Венгжин цитатами з листів авторки подає побіжну її характеристику в останніх літах її життя. З довгого листа Г. Барвінок (п. з. „Невимовний жаль“) до її брата Олимпія Білозерського дивиться сумний образ авторки, в її старечих літах, в передсмертних жаях і великій жіночій тузі, що оповила серце старої самотньої жінки. Глибокий ліризм, властивий Г. Барвінок, летиться чистою рікою повною не аби-якої краси любови. Встає перед нами чудовий образ української широї чесної жінки, що всі браки освіти і т. п. надолужує з лихвою своїм ліризмом і незвичайною любовю. Колись поема життя Кулішів, Кулішихин культ Пантелеймона Куліша зробляться легендою незвичайного подружжя.

Оповідання „Майорівна“ вийшло з-під руки Г. Барвінок в останні роки її життя (змерла 83 р. життя) і не дивниця, що воно має прикмети старечого твору: пошматованого в концепції, логично не виведеного з зарисів, слабого в ліриці. Оповідання загалом слабе, хоч кой-де прорива-

ються гарні слова і думки, але це все дуже мало нагадує колишню Г. Барвінок, значного поета нашого побуту і знавця жіночої української душі. Прихильники гарної української мови читатимуть все-таки і „Майорівну“ не без задоволення.

М. С.

Арабські казки. Перекл. О. Олесь. В-во „Лан“. № 9. Київ, 1911, стор. 74. Ціна 25 коп.

Сторона чудес — Аравія, колиска, де викохалась перша квітка культури-родоначальниці і нашої європейської культури була і стороною, де зродилась і розквітла найяскравіша поезія Сходу. І до цієї пори арабські казки є найбільш чудесними і найбільше цікавими. Ні одні твори цього роду не можуть зрівнятися по силі замислу, по багатству фабули, по барвистості мови, по цікавості свого розвою. Багатство фактів, вимислу і дивна форма робить їх і до цієї пори найкращою лектурою для дітей. Вони мало не одні задовольняють незглібну потребу дитячої фантазії... Багато, ціле море є байок, казок і оповідань, але „арабські казки“ завжди стоять на першому місці і до цієї пори не нашлось другої Шехерезади, котра б оповідала краще і більш цікаво...

В перекладі д. Олесь казки виглядають прекрасно. Гарною, колоритною мовою переказав він відомі казки: „Рибалка і заворожене царство“ та „Попорожі Сіндбада-Морехода“.

Багато гірш виконав своє завдання ілюстратор — д. Ів. Бурячок. Безграмотна, нездала робота. Хто сказав д. Бурячкові, що він може щось ілюстровати? Це велика помилка, як його так і видавців чудесних казок. Не псуєте, панове, тих картин фантазії дитячої, котрі є багато кращими од ляпанини п. художника.

П. Оль.

Томпсон і Ланг. 1. Рогань, 2. Червоний комірець, 3. Орел — Піднебесні Крила. Оповідання з малюнками. Переклав Ю. Будяк. В-во „Лан“. № 12. Київ, 1911 р., стор. 67. Ціна 25 коп.

З великим вдовolenням читаєш цю маленьку і так багату, що до змісту, книжку. Шкода, що так мало у нас подібної лектури для дітей.

На 67-ох сторінках книжки дуже цікаво, займаючо і поучаючо описано життя гірського барана (Рогань), куріпки (Червоний комірець) і орла (Орел — Піднебесні Крила).

Ви читаєте отсі оповідання і не можете спокійно дочитати до кінця... Вас хвилюють, зворушують отсі чудові, захоплюючі історії цих цікавих звірят. Але ви дочитуєте і вже... кінець і жалкуєте, що так мало тих чудесних оповідань.

Переказувати зміст не треба — нехай сам читач прочитає, а не пожалів. Переклад зроблений Юр. Будяком дуже гарний. Видко, що перекладчик хотів передати як найкраще і підбирав ніжні і м'які слова і обороти української мови.

Надіємось, що батьки не пошкодують коли придбають цю книжку для своїх дітей.

Русин.

Микола Залізняк. Оповідання з історії української землі. В-во Т-ва „Просвіта“ у Львові. 1911 р. Ціна 50 сот.

Простою, гарною мовою, крок за кроком, без перестрибування з факту на факт, а послідовно і спокійно автор оповідає цікаве минуле нашої землі. За ким переказав він нам це давнє минуле не признався автор, але переказав добре таку корисну та потрібну історію. Вся книжечка в 72 сторінки малої вісімки складається з трьох частин: I—Українська земля два тисяч чотириста літ тому назад. II—Теперішня українська земля коло двох тисяч літ назад. III—Наша земля півтора тисячі літ тому. Це як раз самий темний період життя нашої землі. Це доба „великого мандрування народів“, постійна зміна тут мешканців, кожний час

новий пан тут. Історія цієї доби перестала бути невідомою і не ясною для науки, але радіємо, що буде вона відома і ясна вже і народові, бо такі популярні виклади безперечно спричиняться тому. Автор, як помітно, сторонник демократизму і тому широко підкреслив моменти панування цього начала, показавши всю користь його... Книжка найкраща для популярного читання. Читається легко і з неослабним інтересом од початку до кінця... Сподіваємось другої частини.

Н—ній.

П. Понятенко. *Культура, національність та асиміляція в їх взаємних стосунках.* В-во „Зоря“, № 12, стор. 68. Ціна 20 коп.

Не знаю, чи можна уявити собі більш глупе становище, як становище рецензента українських науково-публіцистичних творів. Виходить нова книжка; присилають її рецензентові; рецензент мусить щось писати про неї, але що? Подасть ім'я автора, титул книжки, назву видавництва, кількість сторінок та ціну, зазначить, що книжка вийшла дуже вчасно, буде корисною для громадянства, написана так популярно, що її зрозуміє і „дурень, що сливи стереже“, — а далі? Далі хоч сядь та й плач. Немає за що ні хвалити, ні гудити автора, не можна сперечатись з ним, не можна навіть переказувати змісту його книжки. Автор про щось говорить — і говорить розумно, спокійно, об'єктивно, з такою певністю, як неначе він переказує давно всім відомі річі, і про те, прочитавши його книжку, питаєш себе: „про що пак я читав?“ Є зміст, але він через щось видається давно знайомим; є думки, але вони через щось не видаються цікавими; є правда в словах автора, але ця правда нікому непотрібна. Правда Савенків нікого не лишає байдужним, а правда більшості наших публіцистів — навпаки — нікого не зворушує. Через що? Бо Савенко сам пише свої статті і сам відповідає за них, а ми боїмось відповідальності і ховаємось за великі імення; ми занадто розумні, і через це наші науково-публіцистичні праці спокійні, „об'єктивні“ і... нудні...

Книжка д. Понятенка, при безперечній цікавості теми, порушеної автором, має в собі всі „національні“ прикмети творчості українських „мислителів на суспільні теми“: питання, зачеплене в ній, — злободневне, мова — популярна, думки — цитати з відомих авторів, виклад — спокійний, трактування предмету — незвичайно „об'єктивне“, — а все вкупі — передовиця з „Ради“, щось-то щось обурююче і образуюче. Немає нерву, думки живої, є тільки „здоровий розум“ — так багато розуму, що хочеться сказати авторові: добродію, будьте милосердні і до читачів, і до рецензентів: скажіть хоч одну свою думку, щоб вони мали що про вас сказати, а не про Шпрінгера, Бауера і т. д.; нехай ця думка буде хибною, смішною, аби вона була згоріта теплом вашої душі, а не сфабрикована машинним способом; нехай вона буде не новою, навіть утертою, аби видно було, що за цю думку ви відповідаєте, а не хто інший. Оригінальність думки — важна річ, але не обов'язкова, для того, щоб бути путящим письменником. Толстой ціле життя розвивав не-оригінальні думки, про те його читав і читав увесь культурний світ і статті Струве по національному питанню не вибілюють оригінальністю думок, про те вони читаються з цікавістю. Не оригінальних думок, а своїх думок вимагаю я від українських письменників-публіцистів. Коли вони в своїх творах будуть виясняти себе, а не Марксів, Бауерів і т. д., коли вони будуть думати так, як думали великі люди, а не тільки переказувати їхні думки, тоді їх твори можна буде оцінювати з погляду внутрішньої цінності самих творців, а не з погляду їхнього значіння „для широких кол громадянства“, тоді спокій і об'єктивність перестануть бути обов'язковими прикметами нашої науково-публіцистичної літератури.

А. Товначевський.

При каждом № „НИВЫ“ подписчики получают по одной книге. всего в годъ 52 книги.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

НА 1912 ГОДЪ

(43-й годъ изданія)

на еженедельный иллюстриро-
ванный

ЖУРНАЛЪ

СО МНОГИМИ ПРИЛОЖЕНИЯМИ

Гг. подписчики „НИВЫ“ получаютъ в течение 1912 года:

52

52

12

40

№№ еженедельн. художеств. литер. журн. „НИВА“: романы, повѣсти и рассказы, кратч. и популярно-научн. очерки, биограф., обзоры дѣятелей Госуд. Думы и полит. обзорныя; рис. в краск., снимки съ карт., рис., фототипы и иллюстрац. соврем. соб.; рядъ очерк. и рис. будетъ посвященъ Отечеств. войны,

отпечатанныя убоиристымъ четкимъ шрифтомъ, въ составъ которыхъ войдетъ:

книжъ ежемѣсячнаго журнала „ЛИТЕРАТУРНЫЯ И ПОПУЛЯРНО-НАУЧНЫЯ ПРИЛОЖЕНИЯ“: романы, пов., разск. популярн.-научн. и критич. статьи совр. автор. съ иллюстр. и отады библиограф., съѣса, шахматъ и шашекъ, задачъ и игръ.

40 книгъ „СБОРНИКА НИВЫ“ 40 книгъ,

содержащихъ ЧЕТЫРЕ ПОЛНЫХЪ СОБРАНИЯ СОЧИНЕНІЙ

(стоящія въ отдѣлн. продажъ свыше 30 р.),

которыя подписчики получаютъ полностью в течение одного 1912 года:

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ
СОЧИНЕНІЙ

Н. Г. ПОМЯЛОВСКАГО.

Помяловскій, литературный сверстникъ Тургенева, Гончарова, Достоевскаго, пришелъ въ общество съ новыми словами любви и скорби къ презрѣнному мѣщанину и плебею. Его „Мѣщанское счастье“ и „Молоты“, — цѣлая эпопея о томъ, какъ зарождается, развивается и течетъ жизнь нашего среднего трудового чиновничества. Съ именемъ Помяловскаго неразрывно связаны его знаменитые „Очерки бурсы“.

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ
СОЧИНЕНІЙ

А. И. КУПРИНА.

(Будетъ дополнено произведеніями, не вошедшими въ издан. пока томы полн. сбор. его сочиненій.)

Купринъ—писатель XX вѣка по идеямъ и по времени возникновенія своей литературной славы. Онъ душевно близокъ обществу, не стремится поучать, проповѣдывать, стать выше общества, а, наоборотъ, опускается, въ смрадныхъ глубины жизни, въ „ямы“ и болота, Купринъ постигъ душу новаго дѣлового, разсудительнаго поколѣнія, и сталъ его любимымъ пѣвцомъ—пѣвцомъ воли, знаменосцемъ сильнымъ.

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ
СТИХОТВОРЕНІЙ.

А. А. ФЕТА.

Ни у одного изъ нашихъ поэтовъ не имѣть такого преобладающаго значенія чувство природы, какъ у Фета. И его чувство природы всегда совпадаетъ съ чувствомъ родины. Поэтъ-лирикъ въ самомъ высшемъ значеніи этого слова, Фетъ возвышается надъ словомъ, и его пѣвучіе стихи—чистая музыка.

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ
СОЧИНЕНІЙ

Оск. УЙЛЬДА.

Пѣвецъ культурнаго дерзновенія, жрецъ искусства для искусства, тонкій знатокъ античнаго міра. Уайльдъ, какъ беллетристъ, исключителенъ своимъ особымъ даромъ будить мысль и чувство. Крупнѣйшее беллетристическое произведеніе Уайльда—„Портретъ Доріана Грея“ и его мрачная „Баллада изъ Рэдингской тюрьмы“—по захватывающему интересу и художественной глубинѣ переживаній человѣческой души—произведенія совершенно исключительныя въ мировой литературѣ „Сказки“ Уайльда поставили его имя въ рядъ съ безсмертнымъ именемъ Андерсена.

12

№№ „ПАРИЖСКИХЪ МОДЪ“. До 200 столбц. текста и 300 модныхъ гравюръ. Съ почтовымъ ящикомъ.

12

листовъ: до 300 рукод. и выпилн. раб. и для выж. и до 300 чертеж. выкроекъ.

1 „ОТРЫВНОЙ ЕЖЕНЕДЕЛЬНЫЙ КАЛЕНДАРЬ“ на 1912 г., отпечат. красками. ПОДПИСНАЯ ЦѢНА „НИВЫ“ со всѣми прилож. на годъ:

въ С.-Петербургъ (безъ достав.—6 р. 50 н. бурж. (съ доставъ —7 р. 50 н. Безъ дост.: 1) въ Москвѣ, въ конторѣ

Съ пер. во всѣ мѣста Россіи . . .

8 р.

Разсрочна платема въ 2, 3 и 4 срона. Иллюстрированное объяв-

„Літературно-Науковий Вістник“ Приймається передплата на 1912 рік на український місячник літератури, науки й громадського життя, виходить книжками по 12—15 арк. великого формату. Літературно-Науковий Вістник служить органом культурного життя цілої України. Л.-Н. Вістник подає багато оригінальної белетристики—переважно більшість визначних наших белетристів постійно друкує в нім свої твори, а з визначніших заграничних літературних творів даються переклади. Л.-Н. Вістник містить популярно-наукові статі й огляди спеціалістів з української історії, літератури, суспільної економіки й інших областей знання. Л.-Н. Вістник знайомить з поступами життя і культури українського і всесвітнього і являється неминучо потрібним для всякого освіченого Українця органом всеукраїнського національного культурного життя. Редакція і головна контора: Київ, В.-Володимирська, № 28. Передплата на рік 8 руб.; для неможливих учнів, студентів, сільських учителів, низших служачих, робітників і селян 6 руб.; але тільки коли вони на журнал надсилають гроші просто в контору. За пів року 4 руб. 50 коп. Кому трудно відразу, нехай присилає на перше число кожного місяця по 1 руб., поки збереться повна передплата, а журнал доставитиме зараз. Ще приймається передплата на 1911 рік, хто хоче мати всі номери журналу, просимо поспішати з передплатою. Комплекти журналу за попередні роки продаються по 8 руб.

„ЗАСІВ“ Приймається передплата на 1912 рік на українську народно ілюстровану газету, другий рік видання. Ціна на рік 3 руб., на пів року 1 руб. 60 коп., на 3 місяці 85 коп. Хто випише Засів за цілий рік, той дістане всі №№ починаючи з першого, а так само дурно додаток: Повний збірник творів Івана Котляревського в 3 томах. Сюди увійдуть: Енеїда, Наталка Полтавка, Москаль чарівник і ода до князя Куракіна. Крім того буде розміщено біографію Івана Котляревського. Адреса: Київ, Велика Володимирська № 28. Редакція газети „Засів“. Засів призначається головним чином для хліборобів і робітників; Засів виходить що тижня в п'ятницю; Засів подає статі й новини про сучасне життя на Україні в Росії і за кордоном, з української і всесвітньої історії і письменства, артистичної творчості, з наук природних, лікарських, з сільського господарства, кооперації, техніки, гігієни, медицини, а також вірші, оповідання, ілюстрації при статях і особні; Засів містить дописи з сіл і міст, звертаючи особливу увагу на рух освітній і економічний на селі, про вистави, лекції, вечірки, заведення бібліотек, спілкових крамниць, позичкових і сільсько-господарських товариств, професійних спілок між робітниками (на ці теми особливо бажані кореспонденції). Засів дає відповіді на запитання передплатників, а також поради спеціалістів: господарські, юридичні й лікарські, в справах економічних і просвітних. Передплата далі на 1912 рік ще приймається. Хто хоче одержати за цілий 1912 рік, то присилає 2 руб. 50 коп. Передплату приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ у Києві, Велика Володимирська № 28. Українська книгарня в Харькові, Рибна № 25.—Посередникам 50% від передплати. Статі і дописи просять надсилати в книгарню „Л.-Н. Вістника“. Пробні числа висилаються дурно.

„СНІП“ Єдина українська часопись на слобідській Україні містить: Статті в справах політичних та громадських. Огляди критичні: з поля літератури та мистецтва. Фел'етон, оповідання, вірші то-що. Галерея видатних діячів українських. Хроніка подій, дописи, новини. Річні передплатники одержать безплатний додаток. Умови передплати на рік 3 р., пів року 1 р. 75 к., 3 місяці—1 р., за кордон 4 р.; пів року 2 р. Адреса: Харьків, Конторська вул. 21.

„Дніпрові Хвилі“

Приймається передплата на 1912 рік, українська двохижнева часопись з малюнками, рік видання другий, виходить у Катеринославі з початку і в середині кожного місяця по такій програмі: 1) Статті про громадські справи; 2) вірші й оповідання; 3) науково-популярні статті (про сільське господарство, про промисловість, про старі часи на Україні, про пам'ятки нашої старовини і т. инш.); 4) про українське письменство і про освіту на Україні; 5) останні звістки українського життя у нас і в Галичині; 6) новини нашого письменства; 7) дописи; 8) листування редакції. Особливу увагу звертають „Дніпрові Хвилі“ на ознаки українського життя в Катеринославі. Передплата: на рік (з пересилкою) 2 руб. 40 коп., на півроку 1 руб. 20 коп., на 3 місяці 60 коп. Кожен номер нарізно 10 коп. Передплатникам, що заплатили в 1911 році більш як руб. 40 к., злишок зараховується на 1912 рік. Пробні номери висилаються за дві 7-коп. марки. Гроші треба посилати на адресу: Катеринославі, Проспект, книгарня М. Лозинської для редакції „Дніпрових Хвиль“; або ж: Катеринославі, Московська вулиця, 7. К. Є. Котову.

„ДІЛО“

щоденна українська газета. Передплата для Росії на рік—18 карб., на пів року—9 карб. Австрія, Львів, (Lemberg), Ринок ч. 10.

„Украинская Жизнь“

Открыта подписка на 1912 годъ, на новый ежемѣсячный журналъ. Журналъ будетъ выходить на русскомъ языкѣ въ обычномъ форматѣ ежемѣсячниковъ книжками размеромъ 5—6 печатныхъ листовъ. Задачу „Украинской Жизни“ составляетъ служение интересамъ и нуждамъ 30-милліоннаго украинскаго народа и ознакомленіе общества съ украинскимъ національнымъ движеніемъ. Программа журнала: Руководящія статьи по національнымъ вопросамъ.—Обзоръ событій текущей жизни на Украинѣ.—Сужденія печати, преимущественно русской и польской, объ украинскомъ вопросѣ.—Письма изъ Россійской Украины и изъ Галиціи.—Критическія статьи и литературныя обзоры; библіографія.—Украинское искусство.—Разныя извѣстія и замѣтки.—Отвѣты редакціи на вопросы читателей, относящіеся къ программѣ журнала. Подписка принимается въ конторѣ „Украинской Жизни“: Москва, Тверская ул., д. 75, кв. 39. Подписная цѣна: на годъ 5 руб., на пол. года 2 руб. 50 коп., на четв. года 1 руб. 25 коп., съ доставкой и пересылкою. Отдѣльная книжка безъ пересылки 45 коп., съ пересылкою 55 коп. Для народныхъ учителей и сельскаго духовенства, а также для учащихся, рабочихъ и крестьянъ допускается, при непосредственномъ обращеніи въ редакцію, льготная подписка: на годъ 4 руб., на пол. года 2 руб., на 3 мѣс. 1 руб., съ доставкой и пересылкою.

„Нова Буковина“

Політична часопись. „Нова Буковина“ виходить двоякимъ видаємъ, одно що вівторка, четверга і суботи, друге що четверга, вечером, а на випадокъ съят в передодень. Редакція і Адміністрація: Чернівці, ул. Петровича ч. 4. Передплата платна в Чернівцях. За триразове видане; річно 15 к., піврічно 8 к., чвертьрічно 4 к., За тижневник (раз на тижд.): річно 4 к., піврічно 2 к., чвертьрічно 1 к. Поодинокі, числа 10 сот. Передплату приймає „Руска Каса“ в Чернівцях, ул. Паньська ч. 33.

„НАША НИВА“

Усе каму дорога і близька справа жицця і адрадження Беларусі і беларусоу, выпісывайце, читайце і шырце беларускую газету „Нашу Ніву“. Гэта люстро душы, думак і патрэб Беларусі. У 1912 гаду усім гадавым і поугадавым падпішчыкам Редакція разашле, як безплатны прыдатак, „Беларускі Календар“ на 1912 год, а у працягу году падпішчыкам разашлецца ешче колькі іншых цікавых і карыстных кніжак. Цэна с перэсылкай да хаты: на 1 год—2 р. 50 к., на 6 м.—1 р. 25 к., на 3 м.—65 к., на 1 м.—25 к. За граніцай: на 1 год—4 р., на 6 м.—2 р., на 3 м. 1 р.

„Царицынская мысль“

Открыта подписка на 1912 год на общественно-политическую и литературную газету. 3-й год издания. Газета издается по программѣ и въ форматѣ большихъ столичныхъ газетъ. Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой на 1 годъ—6 р., на полъ года—3 р., на 3 мѣс.—1. 50 к., на 2 мѣс.—1 р. 10 к. и на 1 мѣс.—65 коп. Для рабочихъ, крестьянъ, сельскаго духовенства, учителей нач. школъ и членовъ профес. общества на 1 г.—5 р., на полъ года—2 р. 50 к., на 3 мѣс.—1 р. 25 к., на 2 м.—1 р. и на 1 мѣс.—50.

„Пріокская жизнь“

Ежедневная политическая и общественно-литературная газета. Подписная цѣна для иногороднихъ подписчиковъ: на годъ 3 р. 20 к., на полгода 1 р. 85 к., на 3 мѣсяца 1 р. 10 к., на мѣсяць 50 к.; для иногороднихъ подписчиковъ: на годъ 3 р., на пол. года 1 р. 75 к., на 3 мѣсяца 75 к., на 3 мѣсяца 1 р., на мѣсяць 45 к. Для годовыхъ подписчиковъ допускается разсрочка: одинъ рубль вносится къ 1 января, одинъ рубль къ 1 марта и одинъ рубль къ 1 мая. Въ случаѣ невозможности своевременно денегъ, высылка газеты прекращается. Г. Рязань, ул. Липецкой и Мало-Мѣщанской ул., д. Гавриловой.

„ЮЖНАЯ ЗАРЯ“

Продолжается подписка на 1912-й годъ (7-й годъ издания) на большую политическую, общественную и литературную газету. Условія подписки съ доставкой и пересылкой: на 1 г. 6 р. 11 м. 5-50 к., 10 м. 5 р., 9 м. 4 р. 50 к., 8 м. 4 р. 7 м. 3 р. 50 к., 6 м. 3 р., 5 м. 2 р. 60 к., 4 м. 2 р. 10 к., 3 м. 1 р. 70 к., 2 м. 1 р. 20 к., 1 м. 70 к. Учителямъ народныхъ школъ 20 проц. уступки. Для годовыхъ подписчиковъ допускается разсрочка: при подпискѣ 2 р. и въ слѣдующіе 4 мѣсяца по 1 р. При перомѣнѣ адреса иногородніе уплачиваютъ 20 коп. въ мѣсяцъ.

Бюллетени литературы и жизни

3-й годъ издания. Открыта подписка на двухнедѣльный журналъ НОВАГО ТИПА. Подписной годъ начинается съ сентября. „Бюллетени“ идутъ навстрѣчу потребностямъ той массы интеллигентныхъ читателей, которая лишена возможности широко знакомиться съ периодической печатью и новостями книжнаго рынка. Вышли №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 и 8. Цѣна № 20 к. На годъ—3 р., на 4 мѣс.—1 р. Подписка принимается во всѣхъ почтово-телеграфныхъ учрежденіяхъ Россійской Имперіи. Отдѣльные №№ продаются во всѣхъ книжныхъ магазинахъ Москвы и Петербурга, и во всѣхъ киоскахъ вокзаловъ и газетчиковъ. Контора и редакция: Москва, Тверской бульваръ, 26, книжный магазинъ „Трудъ С. Скирмунта“. Телеф. 34-54.

„ЖИВОЕ СЛОВО“

Открыта подписка на 1912 годъ, (годъ изд. 11) на общедоступный, литературно-художественный и общественно-политическ. еженедѣльный журналъ. Въ 1912 г. „Живое Слово“ будетъ выходить журналомъ съ иллюстраціями въ текстѣ. Содержание: повѣсти, рассказы, стихи, статьи по вопросамъ литературы, искусства, обществ. политич.; снимки съ картинъ, портреты выдающихся людей, жаржи, и пр. Направленіе журнала прогрессивное и реалистическое. Защиту интересовъ трудящихся и служеніе правдѣ и красотѣ въ литературѣ и жизни журналъ ставитъ на первомъ мѣстѣ. Въ „Живомъ Словѣ“ принимаютъ участіе многіе видные литераторы. Всѣ годовые подписчики журнала получаютъ безплатное приложеніе художеств. альбомъ портретовъ знаменитыхъ писателей. Подписная цѣна: на годъ—2 руб. 50 к.; на пол. года—1 р. 25 к.; на 3 мѣс.—75 коп.; на 1 мѣс.—25 к. Отдѣльный № 5 к.

Школа и Жизнь.

Единствен. еженедѣльн. общественно-педагогическ. газета, съ ежемѣсячн. приложен.

Приложенія, по объему не менѣе 80-ти печатныхъ листовъ, будутъ освѣщать выдвигаемые текущей жизнью вопросы образованія и воспитанія. Въ числѣ приложеній находятся: "Эмиль XVIII вѣка"—Руссо, "Проблемы дѣтскаго чтенія"—Вольгаста, "Развитіе народа и развитіе личности"—Наторпа—произведенія, необходимые каждому педагогу и каждой образованной семьѣ. Газета издается по слѣдующей программѣ: 1) Статьи по вопросамъ: а) организація школы и школьнаго законодательства, б) общепедагогической теоріи и практики. 2) Статьи по различнымъ вопросамъ образованія и воспитанія. 3) Фельетонъ, характеризующій по преимуществу внутреннюю жизнь школы или популяризирующій различныя стороны знанія. 4) обзоръ печати. 5) Хроника образованія; дѣятельность законодательныхъ учреждений, правительства и т. д. Хроника школьной жизни въ Россіи и заграничій. 7) Обзорѣніе специальной литературы и иностранной. 8) Справочный отдѣлъ. 9) объявленія. Редакція газеты имѣетъ корреспондентовъ въ Г. Со-вѣтъ и Г. Думѣ. Подъ общей редакціей Г. А. Фальборка. Подписная цѣна: Съ доставкой и пересылкой въ города Имперіи. На годъ—6 р., на 6 мѣсяцъ—3 руб., на 3 мѣс.—2 р. Для учащихся въ начальныхъ училищахъ допускается разсрочка: При подпискѣ 2 р., къ 1 февр., къ 1 марта, къ 1 апр. и къ 1 мая—по одному рублю. Петербургъ, Кабинетная, № 18.

„ХУТОРЯНИНЪ“

Открыта подписка на 1912 годъ.

Еженедѣльный иллюстрированный

журналъ, посвященный интересамъ сельск. хозяйства, коопераціи, промышленно-сти и торговли. Годовая подписка: съ пересылкой и доставкой 2 р. 20 к. Въ теченіе года подписчики получаютъ: 52 номера. Четвертый сборникъ с-х. статей. Календарь „Хуторянинъ“ на 1912 г. Цѣна въ отдѣльной продажѣ 25 коп. Выпуски библиотеки „Хуторянинъ“ 10 сортовъ сѣмянъ. Редакція журнала въ теченіе послѣднихъ лѣтъ присуждена двѣ золотыя медали. Журналъ „Хуторянинъ“ допущенъ въ бесплатныя библиотеки-читальни и въ библиотеки селско-хозяйственныхъ учебныхъ заведеній Главнаго Управленія Землеустройства и Земледѣлія. Адресъ: Полтава, Пушкинская ул., усадьба Полт. о-ва с.-х., ред. „Хуторянинъ“. Имѣются годовые комплекты за 1911 г. и полугодовые (за вторую половину 1910 г.). Годовые компл. высылаются за 2 р. 20 к., полугодовые за 1 р. 20 к. Вышель изъ печати и поступилъ въ продажу КАЛЕНДАРЬ „ХУТОРЯНИНЪ“ на 1912 г. (четвертый сборникъ селско-хоз. статей). Статьи по полеводству, садоводству, животноводству, птицеводству, пчеловодству, вопросамъ коопераціи, переселенія и т. д. Въ календарь 343 страницы убористаго текста, съ 112 рисунками, портретами ИМПЕРАТОРА АЛЕКСАНДРА 1-го на отдѣльномъ листѣ и картой Европейской Россіи. Виньетки, концовки и обложка академика Н. Самокиша. Цѣна 25 коп. Пересылка за счетъ редакціи. Налож. платежа пересылка за счетъ заказчика. (Съ налож. плат. 60 к.). г. Полтава, редакція журн. „Хуторянинъ“.

ДОШКОЛЬНОЕ ВОСПИТАНІЕ.

Открыта подписка на 1912 годъ на журналъ для матерей и воспитательницъ, съ приложеніями занятій для дѣтей. Программа журнала: 1) Пропаганда идей дошкольнаго воспитанія, особенно народныхъ дѣтскихъ садовъ, и сближеніе послѣднихъ со школой. 2) Психологія дѣтства и экспериментальная педагогика. 3) Теорія и практика дѣтскаго сада: образцы уроковъ, бесѣдъ, игръ, работъ, пѣсенъ и т. п. 4) Гигіена дѣтскаго возраста и физическое воспитаніе дѣтей. 5) Критика и библиографія. Обзоръ русскихъ и иностранныхъ журналовъ. 6) Педагогическ. хроника. 7) Письма въ редакцію. 8) Объявленія. Журналъ будетъ выходить 9 разъ въ годъ (въ теч. лѣтнихъ мѣсяцъ журналъ не выходитъ). Въ кажд. № журн. буд. не менѣе 2-хъ печатн. листовъ. Подписная цѣна: 2 р. 50 к. въ годъ. Цѣна отдѣльн. № въ розн. прод. 30 коп. Подп. прим. въ конт. редакціи (Кіевъ, Стрѣлецкая, 4, кв. 3) и въ магазинѣ „Дошкольное Воспитаніе“ (Кіевъ, Фундуклеевская, 10).

„Запросы жизни“. Открыта подписка на 1912 г. на еженедельник вѣстникъ культуры и политики, издаваемый въ С.-Петербургѣ при ближайшемъ участіи проф. М. М. Ковалевскаго и Р. М. Бланка въ программу „Запросовъ Жизни“ входятъ: 1) Руководящія статьи по очереднымъ вопросамъ политической, экономической, литературной и научной жизни Россіи и Запада, 2) Обзоръ событій послѣдней недели, 3) Корреспонденціи, 4) Соціально-экономическое обозрѣніе, 5) Литературное обозрѣніе, 6) Научное и техническое обозрѣніе, 7) Русская и иностранная библіографія, 8) Журналъ журналовъ (обзоръ русскихъ и иностранныхъ журналовъ и газетъ), 9) Театръ, 10) Искусство, 11) Фельетонъ. Подписка принимается съ 1-го числа каждаго мѣсяца. Подписная цѣна съ пересылкой и дост.: на 1 г.—5 рубл., на пол. г.—2 р. 75 к., на четв. г.—1 р. 50 к., на 1 мѣсяць—50 коп., отд. номеръ 15 к. За границу: на 1 г.—7 р., на полъ года—3 р. 50 к., на четв. года—1 р. 75 к., на 1 мѣсяць—60 к. За перемѣну городского адреса на городской 10 коп., во всѣхъ остальныхъ случаяхъ—25 коп. Подписка принимается въ главной конторѣ „Запросовъ Жизни“—С.-Петербургъ, Николаевская ул., д. 37, въ отдѣленіяхъ Книготорговаго Товарищества „Культура“, въ почтовыхъ отдѣленіяхъ и въ книжныхъ магазинахъ.

„НАРОДНЫЙ УЧИТЕЛЬ“ Принимается подписка на еженедѣльный профессиональный и общественно-педагогическій журналъ. Съ 1912 г. журналъ 6. выходитъ еженедѣльно, кромѣ двухъ лѣтнихъ мѣсяцевъ—іюня и іюля. Въ журналѣ участвуютъ видные дѣятели по народному образованію. Всюду собственные корреспонденты. Живая связь съ народнымъ учительствомъ и земскими дѣятелями. Разнообразныя иллюстраціи. Постоянные отдѣлы журнала: I. Вопросы народнаго образованія въ Государственной Думѣ. II. Въ учительскихъ обществахъ. III. Хроника народнаго образованія. IV. Изъ жизни заграничной школы. V. Народное образованіе въ земствахъ и городахъ. VI. Внѣшкольное образованіе. VII. Среди педагогическихъ журналовъ. VIII. Сообщенія съ мѣстъ. IX. Новости педагогической, учебной, дѣтской и народной литературы. X. Справочныя свѣдѣнія по народному образованію. XI. Въ помощь самообразованію. XII. Среди книгъ (библіографія). XIII. Школьная практика. XIV. Письма въ редакцію. XV. Почтовый ящикъ. Въ 1912 г. всѣ годовые подписчики получаютъ бесплатно два приложенія: 1) Календарь-Справочникъ на 1911-12 годъ—уч. годъ (въ двухъ частяхъ 92—354 стр.), составлен. редакторомъ журн. О. Н. Смирновымъ. 2) Портретъ Л. Н. Толстого. Подписная цѣна: на годъ—3 руб., на полгода—2 руб. съ приложеніемъ „Календаря-Справочника.“ Допускается разсрочка: при подпискѣ—2 руб. и къ 1-му мая—1 руб. Подписавшіеся до января получаютъ №№ за декабрь бесплатно. Подписку адресуйте: Москва Б. Дмитровка, 26, журналу „Народный Учитель“.

„МІРЪ“ Пятый годъ изданія. Ежемѣсячный иллюстрированный, литературный и научный, общественно-политическій журналъ. Программа журнала: I. Беллетристика. П. Наука и техника III. Искусства. IV. Общественно-политическій отдѣлъ. V. Критика и библіографія. VI. Приложенія научныя сочиненія. Въ 1912 году всѣ подписчики журнала „Мірѣ“ получаютъ: 12 №№ богато иллюстрированнаго журнала, 2 большихъ тома съ атласомъ, содержащимъ свыше 2,000 иллюстрацій. Происхожденіе и развитіе челоѣка, Профессора К. Гюншера. 4 большихъ тома съ 1,980 иллюстраціями и 132 таблицами. Иллюстрированная всемірная исторія. Профессоровъ С. Видмана, П. Фишера и В. Фельтена. 3 большихъ тома съ многочисленными иллюстраціями. Исторія инквизиціи въ средніе вѣка, Генри-Чарльсъ-Ли. Условія подписки: на годъ 8 руб., на пол. года 4 руб., на четв. года 2 руб. при коллективной подпискѣ разн.хъ обществъ и учреждений дѣлаетъ 100% скидки. Адресъ редакціи и конторы журнала „Мірѣ“: С.-Петербургъ, Лиговская, 47.

„УТРО РОССИИ“

Открыта подписка на 1912 г. Борьба за 4-ю Государственную Думу на выборах в наступающем 1912 году с особым вниманием будет обслуживаться ежедневной политической газетой. Вступая в 3-й год издания, „Утро России“ в 1912 году будет издаваться по той же программе и при том же составе редакции и сотрудников. Особое внимание в газете уделяется: политикѣ, вопросам національнымъ, общественной жизни, а также литературѣ, театру, искусству и спорту. Вопросы военного быта, церковные и экономическіе освѣщаются въ „Утрѣ России“ специалистами съ особой полнотой и безусловнымъ безпристрастіемъ. Всѣ важныя міровыя событія и жизнь Россіи обслуживаются телеграммами собственныхъ корреспондентовъ „Утра Россіи“. Широко поставленъ въ газетѣ отдѣлъ коммерческихъ телеграммъ. Въ большіе праздничные дни предполагается давать бесплатныя иллюстрированныя приложенія. Иллюстраціи въ текстѣ газеты ежедневно. Лица, желающія ознакомиться съ газ. „Утро Россіи“,—могутъ получать ее въ теч. недѣли за 2 семик. марки. Льготная подписка для лицъ духовнаго званія, офицеровъ, учителей, фельдшеровъ, крестьянъ, рабочихъ, служащихъ въ торговыхъ и промышленн. заведен. и для учащихъ въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ: на 12 мѣс. 6 руб., на 6 мѣс. 3 руб., на 3 мѣс. 1 руб. 75 коп. Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой: На 1 годъ 7 руб., на 6 мѣс. 4 руб., на 3 мѣс. 2 руб., на 1 мѣс. 75 коп. Допускается разсрочка: при подпискѣ 3 р. къ 1 апрѣля 2 руб. или по 1 руб. въ мѣсяцъ. Подписныя деньги адресовать: Москва, Страстной бульв., Путинковской пер., д. П. П. Рябушинскаго, конторѣ газ. „Утро Россіи“.

НОВЫЙ ЖУРНАЛЪ ДЛЯ ВСѢХЪ

Вступая въ пятый годъ изданія, журналъ ставитъ свою основную цѣлью дать самымъ широкимъ кругамъ читателей возможность имѣть за всѣмъ доступную цѣну ежемѣсячникъ, въ которомъ помѣщаются произведенія лучшихъ литературныхъ и научныхъ силъ. Художественность, серьезность содержанія и популярность изложенія, при полной доступности цѣны—таковы задачи „Новаго Журн. для Всѣхъ“. Широко поставлены отдѣлы: 1) беллетристическій, 2) научно-популярный, 3) критическій, 4) обществен.-политич. 5) художествен. и др. Журналъ выходитъ ежемѣсячно, книжками больш. формата 130—140 стр. съ художественными иллюстраціями на отдѣльныхъ листахъ. Годовые подписчики получаютъ бесплатное приложеніе: 2 тома разсказовъ и повестей Ф. Шпильгагена. Подписная цѣна: на годъ безъ доставки 1 р. 90 к., съ пересылкой—2 р. 20 к., на полгода 1 р. 20 к. За гран.—3 р. 25 к., отдѣльн. книжки въ магаз. по 25 к.; пробн. № высыл. за пять 7 к. марокъ. Адресъ главной конторы: Петербургъ, Знаменка, 7. Выписывающіе одновременно „Новый Журн. для Всѣхъ“ и „Новую Жизнь“ платятъ за оба журнала 6 р. 60 к. Разсрочка: 3 р.—при подпискѣ, 2 р.—1 апр., 2 р.—1 июля.

„НАШЕ ДѢЛО“

Третій годъ изданія. Принимается подписка на 1912 годъ. Журналъ выходитъ два раза въ мѣсяцъ. Статьи принимаются на русскомъ и украинскомъ языкахъ. Журналъ посвящаетъ себя вопросамъ сельской и рабочей кооперации преимущественно Киевской губерніи и всего Юго-Западнаго края, а также губерній: Черниговской, Полтавской, Екатеринославской, Херсонской и Бессарабской. Журналъ издаетъ при ближайшемъ содѣйствіи членовъ Бюро Киевскаго Союза Потребительныхъ Обществъ и этимъ самымъ непосредственно обслуживаетъ интересы всѣхъ потребительныхъ обществъ Киевской и сосѣднихъ губерній, тяготеющихъ къ Союзу. Подписная цѣна: На годъ—4 руб., на 6 мѣс.—2 р. 25 к., на 3 мѣс.—1 р. 25 к. Членамъ потребител. об-въ, всѣмъ кооперат. предпріят., кредит. и ссудо-сберегател. т-вамъ, с.-х. о-вамъ, т. п., профессионал. групп., сельск. учител., крестьян. и рабоч. на годъ—3 р., на 6 мѣс.—1 р. 65 к., на 3 мѣс.—85 коп. Адресъ редкц.: Киевъ, Подл., Спасская 16, помѣщ. Бюро Киевск. Союза Потребит. О-въ, Редакція журн. „Наше Дѣло“. Тел. 2467.

Открыта подписка на 1912 годъ.

СОВРЕМЕННЫЙ МІРЪ.

(„Міръ Божій“). 22-й годъ изданія.

Ежемѣсячный, литерат., научный и политич. журналъ.

Издается при прежнемъ составѣ сотрудниковъ и ближайшемъ участіи К. Л. Вейдемюллера, М. К. Юрданской, М. И. Юрданскаго, Вл. П. Крайнефельда, І. Э. Ларскаго, Е. А. Ляцкого, В. Л. Львова-Рочачевскаго, А. А. Яблоновскаго.

„Современный Міръ“ издававшійся подъ названіемъ „Міръ Божій“, переступилъ за грань 20-лѣтняго существованія.

Освѣщая жизнь съ точки зрѣнія идей послѣдовательнаго политическаго и социальнаго демократизма, журналъ попрежнему ставитъ себѣ задачей, — путемъ внимательнаго и строгаго подбора художественныхъ произведеній и научныхъ и публицистическихъ статей, — дать возможность своимъ читателямъ слѣдить за развитіемъ современной художественной, философской и общественной мысли въ Россіи и на Западѣ и приобретать знанія въ научныхъ, — гуманитарной и естественно-исторической, — областяхъ.

Въ настоящемъ году, какъ и предшущіе, редакция „Современнаго Мира“ всѣми мѣрами будетъ стремиться внести въ журналъ тѣ улучшенія, какія подсказываютъ ей, съ одной стороны, двадцатилѣтній опытъ журн., съ другой — сами читат., любезно откликнувш. на произвед. въ концѣ 1912 г. анкету.

Въ 1912 году напечатаны, межд. проч. художествен. произвед.: А. Айзмана, М. Арцыбашева, М. Горькаго, А. Куприна, С. Сергѣева-Ценскаго, Е. Чирикова, А. Федорова, и друг.; статьи В. Бончъ-Бруевича, д. Жбанкова, Н. Рожкова, Г. Плеханова, К. Тахтарева, Г. Цыперовича и мн. др.

Условія подписки: (съ дост. и перес.) годъ — 9 руб.; полгода — 4 руб. 50 коп.; 4 мѣсяца — 3 руб.; за границу — 12 р. — годъ; 6 р. — полгода; безъ дост. въ СПб. 8 р. — годъ; 4 р. — полгода.

Ред. и Главн. Контора: С.-Петерб., Надеждинская, 33 кв. 5.

Издательство „Новый Журналъ для Всѣхъ“ Годъ издан. 5-й.

4 р. 50 к. въ
годъ безъ
доставки

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1912-й годъ.

14 р. 90 к.
въ годъ
съ перес.

НОВАЯ ЖИЗНЬ

Выходитъ при ближ. участ. М. Арцыбашева, П. Берлина, А. Луначарскаго, Л. Клейнборта, Н. Кадмина, Н. Морозова, Н. Олигера, и П. Юшкевича.

Большой безпартійный журналъ литературы, науки, искусства и обществ. жизни — включающій въ отдѣлы толстыхъ журнал. и по свой цѣнѣ дост. самому широку кругу читателей. „НОВАЯ ЖИЗНЬ“ выходитъ ежемѣсяч. книжками больш. форм. (до 300 стр.), включая широко поставл. отдѣлы: 1) беллетристическій, 2) научно-популярн. 3) критическ., 4) обществ.-политич., 5) художествен. Статьи по искусству иллюстрир. репродукц. картинъ изъ художн.

Содержаніе декабрьской и январьской книгъ журнала:

БЕЛЛЕТРИСТИКА: Леонидъ Андреевъ — Цвѣтокъ подъ ногой. А. Айзмана. — Лѣсяикъ Зозуля. Г. Чулковъ. — Морская царевна. Н. Олигеръ. — Скитанія (повѣсть). М. Преміровъ. — Студентъ Миколка. В. Беренштамъ. — Записи адвоката Н. Вихровскій. — Тропой земной. Вл. Семичевъ. — Голодь. Германъ Гессе. — Эмиль Кольтъ (съ нѣмецк.). Джекъ Бондонъ. — Мѣстный колоритъ (съ англ.). П. Милль. — У машины (съ франц.). СТИХИ: Ив. Бунина, А. Ахматовой, Вас. Гиппіуса, Н. Гумилева и др. др. СТАТЬИ: В. Агафонскаго, П. Берлина, А. Луначарскаго, Проф. Э. Зелинскаго, Л. Мартова, В. Фриче, П. Юшкевича, Н. Череванина, Л. Клейнборта, Н. Кадмина, Д. Зазлавскаго, Г. Лагардель, Н. Борецкаго, Я. Воробьева.

Годовые подписчики получаютъ бесплатное приложеніе по выбору:

собраніе или избран. сочиненій **Л. Н. Толстого** сочиненія **А. И. Герцена**

(по тексту посмертнаго изданія А. Л. ТОЛСТОЙ).

Подписная цѣна на 1911 г.: на годъ безъ доставки 4 р. 50 к., съ перес. 4 4. 90 к. (Разсрочка при подпискѣ 2 р. 70 к., къ 1 Юля 2 р. 60 к.). За границу 7 р. 50 к. При доплатѣ къ подписной цѣнѣ журнала 1 р. 75 к. подписчики получаютъ

4 карб.

на

рік.

Приймається передплата на 1912 рік

(рік видання четвертий)

4 карб.

на

рік.

на літературно-громадський український місячник

Українська хата

Розпочинаючи 4-й рік видання журналу, редакція звертає особливу увагу на освітлювання чергових пекучих питань життя нашої інтелігенції, важних громадських і літературних подій українського і світового життя, творів мистецтва, беручи їх під розвагу національності.

Буде містити — **белетристику**: поезії, оповідання, повісти, драми, малюнки, нариси і т. и.; **статті публіцистичні**, в яких обговорюються справи українського життя, літератури й мистецтва; **критичні статті, літературні огляди, характеристики письменників, статті про мистецтво, його філософію, історію, психологію творчости і т. и.**

Виходитиме журнал в кінці кожного місяця чепурними, розміром не менше 64 сторінок набору, міцно зброшурованими книжками.

Працюють в журналі кращі сили. До сеї пори містили свої твори:

Христя Алчевська, Юр. Будяк, Ганна Барвінок, Л. Будай, П. Богацький, В. Винниченко, М. Вороний, М. Євшан, Ол. Журлива, Михайло Жук, П. Капельгородський, Гр. Коваленко, Н. Кибальчич, Ольга Кобилянська, Богдан Лепкий, Іван Липа, Іван Личко, Майорський, Ол. Неприцький-Грановський, О. Олесь, М. Підгірянка, Л. Пахаревський, С. Просвітянин, О. Плющ, С. Павленко, С. Русова, Одарка Романова, Н. Романович, М. Сріблянський, Юр. Сірий, Евг. Стебновський, С. Твердохліб, Гнат Хоткевич, В. Тарноградський, Ан. Товкачевський, Гр. Чупринка, М. Філянський, М. Шаповал, Гордій Юрич, Михайло Яцків і багато інших.

Предплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 карб. (за кордон 10 корон), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можна виплачувати частками по 2 карб.

(Див. на друг. боці).

Хто пришле цілорічну передплату (4 карб.) на журнал „Українську Хату“, той одерже в додаток

БЕЗПЛАТНО такі Т Р И книжки:

Микола Євшан. ПІД ПРАПОРОМ МИСТЕЦТВА.
Літературно-критичні статті.

М. Сріблянський. ЖЕРТВИ ГРОМАДСЬКОЇ БАЙДУЖОСТІ
(становище преси і письменників-художників).

А. Товкачевський. УТОПІЯ І ДІЙСНІСТЬ
(характеристика української інтелігенції).

Передплата на журнал з додатками і окремо приймається:

В головній конторі редакції журналу, Київ, Бульв.-Кудрявська 16;
в „Українській Книгарні“ — Безаківська 8;
в книгарні Л.-Н. Вістника — В.-Владимірська 28;
в крамниці „Час“ — Театральна площа.
в Харкові: „Українська Книгарня“ — Рибна 25.

Добувати книжки журналу без додатку можна в крім вище загаданих книгарнях ще:

в Житомері: книгарня В. Совінського;
у Полтаві: книг. Г. Маркевича, Бульвар Котляревського;
в Катеринославі: книг. Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера;
в Кам.-Подольську: Т-во „Просвіта“;
в Одесі: книж. маг. „Трудь“, Дерібасовська 25; книг. „Діло“
Конная 11 і Ніженська 53, Українська Книгарня „Просвіта“
та по всіх кращих російських книгарнях г. Києва.

За кордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“
Ринок ч. 10;

в Станіславові: в „Сокільському Базарі“.

в Чернівцях: Равх И. Лебединський, Ратушева ул. № 4, Пас. „Вік“.

Комплекти „Української Хати“ за минулі роки продаються в конторі журналу
по 4 карб. кожний з пересилкою.

Книгарні за продаж книжок журналу мають 30 % опусту.

Адреса редакції журналу:

Київ, Бульварно-Кудрявська 16.

Ціна 35 коп.

з пересилкою 40 коп.

Українська хата

Лютый

Київ—1912

Зміст:

Гр. Чупринка. Контрасти.	65
М. Чернявський. Крешу слова.	66
М. Рильський. Бабине літо (малюнок).	67
Сюлі Приюдом. Подібність. Тут на землі } перек. з франц. <i>М. Вороного</i> . . .	70
Юр. Будяк. Над Алмою (оповідання).	71
М. Шаповал. Раз побачив	95
М. Сріблянський. Боротьба за індивідуальність	96
(з літерат. життя р. 1911 на Україні).	
Я. Мамонтов. Ви знов прийшли	108
П. Нанзен. Герман Банг, перек. з данськ. <i>М. Євшана</i>	109
А. Товкачевський. Будинок на піску, або „собираніє Руси” Петром Спруве	111
П. Тичина. Де тополя росте	127
Ів. Липа. Наша повість	128
Бібліографія	134
Оголошення.	

Увага! Ласкаво просимо шановних передплатників, поновити передплату завчасу, щоб не було задержки з розсилкою журналу.

При зміні адреси просимо зазначати свою стару адресу і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки при оплаті листів завчасу.

Приймається передплата на 1912 рік.

(див. останню сторінку).

КОНТРАСТИ.

I.

Вільним ніжним вітерком
Ти торкнулась до клавіри;
Я болючим гострим злом
Звуки викликав із ліри.
Все прожите на весні
Ти, мов фея воскресила;
А мої, мої пісні
Всім страшні, мов дика сила.
Ми не будем грати в тон,
Нас не гріє спільна мрія, —
Рух нестримний — мій закон,
Гріх землі — моя стихія.
Труять, поять душу злом, —
Ну, так злом же я й уп'юся!..
Віє, свище буролом
З ним я звуками зіллюся!..
Гімни сонцю, гімни дню
Ніжно плинуть із клавіри;
Пеклом злістного огню
Я дмухну на їх із ліри.
В вихрі грішного життя
Мусять душі чисті впасти!
Гріх і святість, ти і я —
Небом послані контрасти.

II.

Зорі небо ожемчужать,
Зорі думоньки закружать
В недосяжній висоті,
Над розквітлим білим садом
Поміж чадом-ароматом
Бризнуть блиски золоті.

Ти, мов квітка розів'єшся,
 Вся з природою зіллешся,
 Будеш зрілости чекать,
 Я ж ілюзій не кохаю
 І з твого нудного раю
 Буду з реготом тікати.
 Тиша ночі, сяйво боже —
 Все прожите, все вороже
 Можуть в серці зворушить, —
 Перестань же ти коханням
 І зрадливим сподіванням
 Серце змучене сушить.
 Я до мрійної святині
 Ні в юрбі, ні в самотині
 В час екстази не молюсь,
 Я ні,,
 Ні богам, людським кумірам,
 Мирно не вклонюсь.

Гр. Чупринка.

* * *

Крешу слова — і іскри грають,
 І очі тішать їх огні,
 І душу зрушену сповняють
 Таємно-жалістні пісні.

І я співаю і сумую.
 Нічим я суму не вгашу
 І болю серця не вгамую:
 Об серце словом я крешу...

Микола Чернявський.

БАБИНЕ ЛІТО.

МАЛЮНОК.

Посв. моїм любим братам.

Осіній променисто-задумливий день, один із днів, так яскраво змальованих у чудовому вірші Тютчева „Есть въ осени первоначальной“; властиво навіть не осінній, а день — „бабиного літа“.

Дивні, мінливі фарби лісу, прощальний журавлиний крик, шелестіння пожовклого листу, прозорі краплі минулого дощу, що стиха тремтять на гилі і в яких сонце сплітає ніжні визерунки...

Здається, ніби осінь тебе обвіває своїми шовковими крилами і несе на їх у країну тихої задуми. Здається, ніби вся природа співає тиху елегію; звуки тої елегії впливаються в найтаємніші кутки серця і сповняють всю істоту хвилями якогось дивного почуття.

І несподівано брешуть серед тих пісень осінніх голос меткої безжурної синиці.

У злехка-блакитному повітрі пропливе поволі сиве павутиння; чіпляється на гилля мелянхолійних верб, струнких білоріх беріз, темних дубів, на дахи, людей, траву, очерет, і сплітається в фантастичних узорах; а по йому жартуючи грає соняшне проміння.

І став уже починає почувати, що скоро минеться для його розкіш і воля; стиха гомонить він про щось таємниче. Про що?..

Дід Мусій, сивий рибалка — той може один знає, про що гомонять хвилі. Вони згадують про колишні, давні часи. Тоді вільної води не сковували перепони, зроблені людьми, і вона розкішно лежала в своїй постелі з м'якого жовтого піску, серед оксамиту ще не роз'ораних, не зруйнованих берегів. Ніхто не косив високих, буйних очеретів, що серед

їх роскошувала безліч риба та дичини. Ніколи хвилі не стогнали під вагою великих човнів.

Як же тоді було весело, любо! Як безтурботно полоскались качки серед зеленого латаття і його білих та жовтих квіток! І хвилі допитливо шепочуть дідові Мусієві: „А правда, колись було краще? Правда, так? Правда, так?“

Дід киває своєю старою головою з висмиканим із-під бриля волоссям, яким ніжно перебірає вітрець.

„Так, так“...

...Зовсім щось не береться риба...

І так уже кілька літ. Не те, що колись. А все-таки не ходить на став дід Мусій не може: він уже ніби зрісся з ним.

І спогади підхоплюють старого на свої крила. Він ще зовсім маленьким полюбив ходять до ставу, і плескався у воді цілі дні, як каченя. А яка радість була, коли — після довгих днів муки і чекання — він нарешті дістав собі якогось поганенького гачка, украв десь волосені, вилів удку, вирізав у ліщині удлище й перший раз пішов рибу ловити! Та цей витяг три пічкурці... З того часу він сливе не розставався зо ставом — крім кількох років служби у москалях. Але ж і щό колись за риба бралась! Бувало, в цей саме час — в'осени — які шуки тягав він „на живця!“

А тепер...

І минувшина малюється дідові в таких принадних, свіжих фарбах.

От він бачить себе парубком. Веселі вечорниці, дівочі пісні; таємні розмови під темною вишнею чи бузиною, коли навіть зорі здавались яснішими, як тепер, довгі досвітки, веселі парубоцькі жарти, різні оповідання, дівочий сміх, танці під троїсту музику біля коршми, якої вже давно нема.

Згадує дід Мусій, як, бувало, гуляв він із хлопцями у мяча, на вигоні — ніхто так гарно не вмів кидать мяча, як він; усі дивувались. А теперішні парубки — вони навіть у мяча гулять соромляться („ми не діти“, мовляв), і ніяких веселощів вони не знають.

Пригадуються теплі передвеликодні ночі, коли біля церкви розкладали огонь; пригадуються балачки круг того огню — найбільше про всякі таємні пригоди, про різне страхітте. Часто на огонь той клали парубки вкрадені в кого-небудь ворота; бувало — навіть син крав у батька для того огню ворота чи шалівки з тину; що ж, як звичай такий!

Малюється в уяві купальська ніч: став, тихий плескіт води, вінки з тремтячими свічками, співи дівочі — дзвінки та голосні, — і парубоцька розложиста пісня. І старий рибалка тихенько-тихенько співає пісню, яку ще за молодих літ співав.

„Та стели-ись, сте-елись
Барві-івочку
Не коріням — листом...“

А перший день Великодня — танки дівочі, веселі пісні дзвонів! Тепер уже й дзвони не так дзвонять, і дівчат таких гарних та танцюристих нема.

А Різдвяний вечір — коли все село гуло од колядок! Де вже тепер ті товариші, з якими дід колядував колись! Їх постаті довгою низкою встають перед ним — і то все постаті тих, що давно в могилі... Скоро й він уже...

Один у його ще лишився товариш: став. Тепер, кажуть, і став скоро буде спущено новим паном. Тоді зовсім самотним лишиться дід Мусій. І старий рибалка, забувши про все колишнє горе, вічну працю, салдатську муштру — тихо киває головою, згоджуючись з хвилями, що хвалять минулі літа.

А по полю йде стовп диму: то летить поїзд, і своєю невмодною ходою нагадує про невмоду ходу життя; летить поїзд у великий город, де в хаосі і суєті шумлять люди, безсильні й могучі, голодні і надто ситі, де в нежданно-фантастичних узорах сплелися сльози із сміхом, поезія з болотом...

Тихо пропливає сиве павутинне і сплітається з сивим волоссям старого рибалки; а по тому волосі ніжно гуляє осінній вітрець...

Максим Рильський.

З ФРАНЦУЗЬКИХ ПОЕТІВ.

СЮЛІ ПРЮДОМ.

(Sully Prudhomme).

I. ПОДІБНІСТЬ.

Мій друже, ти питаєшся чому я
Тебе всім серцем ніжно так люблю?
Ось, друже мій, чому тебе люблю я:
Нагадуєш ти молодість мою.

В твій темний зір то жаль, то сподівання
Всипають іскру зоряну свою,
В твоїй душі буяють поривання, —
Нагадуєш ти молодість мою.

Твій профіль — се камеї візерунок;
На груди сі і на косу-змію
Еллада шле промінний поцілунок, —
Нагадуєш ти молодість мою.

Моя любов — мов полум'я шалене.
Я що-разу кажу тобі „люблю“,
Але ти йдеш, байдужа, поуз мене, —
Нагадуєш ти молодість мою.

II. ТУТ НА ЗЕМЛІ...

Тут на землі так хутко в'януть квіти
І замовкає скоро любий спів пташини, —
А в царстві мрій моїх — весна і первоцвіти
І ллються співи що-хвилини.

Тут на землі, де все нудне і тлінне,
На мить, одну лиш мить хвилюють почування, —
А в царстві мрій моїх — росте чуття незмінне
І з поцілунками кохання.

Тут на землі, в задушливій пустині,
І приязнь, і любов оплакують тужливо, —
А в царстві мрій моїх — вони, як дві богині,
Сміються ясно і щасливо.

Микола Вороний.

НАД АЛМОЮ.

(З кримських оповідань).

Все було і все буде, і не буде такого часу, коли б нічого не було.

З напису на старому камені.

1.

— Акшам будіт — юхлай будіш, кунь будіт — работай будіш. Мало-мало работай: чатал таскай, тукунди таскай... Карашо будіт¹⁾.

Так, доки я снідаю, в-п'яте чи в-шосте тлумачить мені мої обов'язки старший хазяйський син. Самого хазяїна немає: він за старосту, і пішов кудись на село по якійсь справі. Нас оточує вся його сем'я: п'ять душ дріб'язку, другий дорослий син, хазяйка, невістка й дочка. З надзвичайною цікавістю вони дивляться на мене, як на диво, і стежать за кожним моїм словом, кожним рухом. А хазяйка привітно усміхається і часто звертається до мене з єдиним словом, яке вона знає:

— Карашо? карашо?..

Я теж усміхаюся, киваю головою і відповідаю:

— Добре, добре. Хорошо, хорошо..

За останній місяць я дуже зголоднів, бо жив більше духовною стравою: з порожнім шлунком я безкінця й краю міряв брудні вулиці Сімферополя і думав-видумував, чим можна замінити їжу. До всього я цілу ніч трясся на татарській гарбі, мов меж ребрами великого скілета. І тепер, як віл воду, втягаю в себе оживляюче повітря садів і ще з більшим апетитом пораюсь коло вбогого снідання.

Стаю п'яним і, як п'яний, веселим; заповняюся внутрішньою радістю, охоче киваю головою і охоче відповідаю молодому хазяїнові разом на трьох мовах:

¹⁾ Ніч буде — спати будеш, день буде — робить будеш. Чатал — підпорка під гілля, щоб не ламалось од яблук чи груш. Тукунди — фрукти, що падають з дерева, — падалишня.

— Добре, добре. Ару, ару. Хорошо, хорошо.

Всі приємно дивуються моєму „ару“ і разом сиплять мені кілька разів під ряд:

— Ти знаєш по нашому? Знаєш?

Але я спохвачуюсь, раптом крутю головою і повторюю:

— Ні, ні, ні...

Я знаю трохи татарську мову, але навмисно не хочу сього виявити. Так цікавіше.

Ось і зараз я чую і розумію їхню балачку про мене, дивлюсь на всіх нерозуміючими очима і усміхаюсь. Разом думаю: місяць назад я був лаборантом у великій аптечній складі і мав діло лише з *tinctura*'ми, *pulvis*'ами та *oleum*'ами, тепер я садовий сторож у татарина і матиму діло з грушами, яблуками etc. А з рештою — яка ріжниця? Мені ще краще. А прості хазяїни-татари багато кращі моїх колишніх інтелігентних хазяїнів.

2.

В трудних місцях балачки, коли в молодого хазяїна не стає руських слів, він переходить цілком на свою, пріє і пояснює руками й головою. Мені хочеться одповісти на його мові, що все розумію добре та гаразд, але здержуюсь і таким же способом, як і він, тільки на своїй мові, наочно показую, що зрозумів усе.

Вони всі раді і дивуються, який я догадливий:

— Карашо, урусча¹⁾, карашо!

Сміються задоволено, а дівтвара підскакує, і всім приємно.

Ще б пак! У них є робітник, самий справжній робітник та ще й урусча! І не який-будь, а здоровий і такий догадливий парубчина!

Я легко читаю їхні думки, хочу дати їм ще більше задоволення і виказую себе ще ліпше: хвалю всіх за ласкавість і жартую з дівтварою.

Питають, звідкіля. Молодий хазяїн гримає, щоб не заважали снідати, але я охоче називаю свою губернію. Хазяїн пояснює, але й сам не знає, де саме та губернія.

¹⁾ Руський.

— Далеко?

Я проводю по долівці смужку, ставлю на ній двоє кружальців на пів аршина одно від другого, називаю одне Сімферополем, а друге — їхнім селом; потім проводю між ними пальцем і питаю:

— Хач ¹⁾ верст?

— Їтмиш (50)!

Я продовжую смужку далі і одкладаю на ній разів з дванадцять по стільки. Вони лічать, дивуються і качають головами.

Питають, чи є мати, батько.

Але я зрештою кінчаю сніданнє, киваю всім головою, усміхаюся і йду з молодим хазяїном в сад.

3.

Се зовсім близько: ступнів триста, а може п'ятсот.

По вузькій, оброслій орішиною стежці, по-над самим берегом Алми, йдемо до саду. Од берега до берега добрих тридцять, а місцями й сорок сажнів, але дно сухе. Воно все встелене сухими обточеними камінцями і тільки де-не-де під кручею берега блищить латка води. А між тими латками, мов недбало кинута стьожка, тягнеться смужка води і тихесенько дзвенить по камінцях.

Ото Алма.

Їй і самій ніяково, такий малій, займати для себе одної такий широкий шлях. І вона соромливо тулиться до берегів і ховається по-під навислими кручами.

Мені стає чудно: таке велике гніздо — і такий малий птах!

Я дивлюсь на неї і регочу.

Хазяїн здивовано розглядає мене.

Я показую на річку і пояснюю.

— Дарма смієшся, — каже він по своєму: — вона багатьох примушує плакати.

Я здвигую плечима і з недовіррем поглядаю на Алму.

¹⁾ Скільки.

Ось і сад. Хазяїн показує межі і радить місце для куріня.

— Акшам будіт — юхлай будіш, кунь будіт — мало-мало-работай!

Я поправляю його і кажу, що в-ночі спати ніколи, бо доведеться ж саду стерегти. Принаймні тоді, як фрукти будуть.

— Йох, йох! акшам йох карапшіть¹⁾! Кунь будіт, птіса (птиця) прішол, птіса карапшіт. Луді (люди) йох карапшіт.

Я дивлюся кругом себе, але бачу тільки дерева й дерева, цілий ліс дерев малих і великих. Подекуди над сим морем зелені піднімаються високими островами величезні осики, тополі і волоські оріхи. А над ними таке глибоке небо і таке гаряче сонце!

Просто п'янію.

Хазяїн вертається до дому, а я беруся за будівлю куріня. Але згодом розімліваю, розпластуюся на горбочку просто на сонці, закриваю очі і невільно усміхаюся.

Думаю, що вчора ще о сю пору я блукав по остогидлих улицах города і не знав куди себе приткнути. В двадцятий раз, більше од безділля, заходю до Джапаря, знайомого татарина-фруктовщика, і справляюся за місце, що він давно мені обіцяє. Він каже навідатися годин у сім вечора. Я навідуюся. Застаю там мого теперішнього молодого хазяїна і наймаюся. Смерком виїздимо з городу і майже цілу ніч їдемо до сього далекого і глухого аулу. Кілька разів дорогою я засипаю, а коли коні починають летіть у якусь балку, я прокидаюсь і бачу безліч вогнів. Кожний раз думаю, що то село, що ми вже приїхали. Але то було не що інше, як здорові кримські світлячки. Я знову дрімаю, і ми їдемо далі. Приїздимо...

Розплющую очі, хвилину дивлюся на розпочатий курінь і раптом засипаю.

Черешні ще не поспіли, і шпаки не прилетять карапшіть.

А курінь ще збудую.

¹⁾ Ні, ні, в-ночі не крадуть і т. д.

5.

Над вечір курінь готовий. Два з половиною аршини вгору, стільки ж виір і сажень вздовж. Можна сидить і і спати, а більше нічого не треба. Гарненько прибераю в йому, а примістку вимошую свіжим сіном. Збіжжа у мене немає майже ніякого: піджак та скринька з двома-трьома сорочками, шпаргалками та камінцями.

По заході сонця йду вечеряти і забрать до куріня своє збіжжє.

Тепер мене обідає все семейство, з великою цікавістю дивляться на мене і нетерпляче ждуть, доки я повечеряю. Балачками не чіпають мене, бо поруч сидить сам хазяїн, сухорлявий і дебелий ще дідок з розумним і засмаженим лицем.

Сидимо всі долі, дивимось одно на другого і усміхаємся.

Коли я кладу ложку, всі ворущаються і підсуваються до мене.

— Ну, так як-же звати тебе? — запитує хазяїн.

Він досить добре знає російсько-українську¹⁾ мову і говорить з певністю того знання.

Я кажу.

— Мені вже сказано, — відповідає він, — але я думав, що не так; думав, що перекрутили. Вони — показує він на своїх — не знають руської мови. Так от що, Їгор, скажи, подобається тобі у нас?

— Нічого, — кажу: — я звичний.

Він мовчить і уважно мене оглядає.

— А чом ти нанявся до нас, а не в городі?

— Гм... Я робітник і наймаюся туди, куди наймають. До того — в городі набридло.

— Гм... Я к тому говорю, чи будеш ти у нас служити... Тепер, бач, нічого ще, а пізніше покинеш — кепсько буде:

¹⁾ В Криму живе багато українців, і в суміжних з татарськими селами вони добре говорять по татарському, а татари, в свою чергу, досить добре говорять по українському. Тут українців хоч і немає близько, але вплив їх визначається.

фрукти поспіють, гарячий час, сторожа ніколи шукати. Та й найти тоді трудно.

Я дивуюся:

— А чом же мені не служит? На те-ж і наймаюся!

— Так. Всі так кажуть, одначе...

Він якийсь час мовчить і пильно дивиться на мене. Потім, ніби відповідаючи на свою думку:

— Ну, там побачимо... А тепер ось що, Ігор: ти знаєш свою роботу?

— Трохи знаю, а чого не знатиму — вивчуся. Мудрости тут не багато, здається.

— Так. Ну, ось що. Раз на тиждень треба поливати сад...

— Як то? — дивуюся.

— Не лякайся, Ігор: вода сама побіжить в сад, аби ти направляв її. Родник є такий. Там же, в саду, огорожина є, — теж поливати де-коли будеш... коли довго дощу не буде... Ну, а почне спить черешня — шпаків пугать будеш... особливо в обід та вечером... Обривати черешні пособлятимеш... Отсе тобі така робота на день.

— А в-ночі?

— А в-ночі — спати будеш. В-ночі птиця спить, а більше нема кому красти... Підростуть фрукти — чатал ставить будеш. Не сам, а помагатимеш. Ну, тукунди збератимеш. В-день тобі, доки не знімем черешень, їсти приноситимем або ти сам братимеш з-вечора; а потім приходитимеш сам. У вечері ж будеш їсти варену страву — обідатимеш. От і все... А там побачимо.

6.

Я забираю своє збіжжє і йду до курія.

Майський вечір, такий запашний і ніжно-шумливий, насувається на сади і дзвонить у душі моїй давно забу-тими казками.

Іду по-над берегом, по-над широчезним ровом, по котрому переливається Алма, і чую її тихеньку жартовливу розмову. Здається, що то не вода дзюрчить, а ламаються тонесенькі скляночки і сипляться на каменисте дно.

По-над берегами купчаться високі дерева, зливаються з обривами берегів і утворюють з ними високі стіни. І через те здається, що рівень берега не тут, під ногами, а там десь коло вершин побережних осик і тополів. Великої і глибокої річки треба для такого шляху!

Але я пригадую Алму і невідільно всміхаюся.

7.

Майже одразу на небо висипають зорі. Вону тріпочуть тоненьким промінням і спускаються низше, стають більшими. Запалюються таким ясним огнем, що мені ввижається тінь дерев.

Я лягаю коло куріня і думаю. Все так змінилося несподівано і відразу, що я перестаю навіть розуміти, як воно трапилось. Проминув лише день, а стільки нового, чудового. І все таки гарно так, легко так на душі.

Дивлюсь на зорі і думаю, думаю.

Нічний холод прилипає мені до спини і підводе з землі. Я встаю, залазю в курінь і витягаюсь на своїм пахущім ліжку. Зразу ж пригадуються ліжка „ночлежок“ з усім тим, що живе на їх в-день і в-ночі. Стає так легко і весело. Я сам собі усміхаюся і переносю увагу до того, що твориться навкруги.

Різко і раз-у-раз, майже з кожного дерева, пищать сови. Ті різкі звуки пронизують пустинну тишу тоненькими дзвінками стрілками, і серед глухого саду глухої ночі стає моторошно. Силкуюся заснути, але той писк совиний впирається п'явкою в уха і нервує.

Серед ночі стає холодно в ноги, і я накриваю їх піджаком; але тоді холодить у спину — і я прокидаюся. Раз-у-раз перекладаю той піджак то на ноги, то на себе. І так дрімаю до ранку.

8.

Встаю пізно, коли сонце вже заглядає до мого куріня через дерево.

Іду до Алми вмиватися і разом одмити всі гріхи городу. Сухе, обшліфоване камінне річища скрипить і голосно цокає під босими ногами.

Я миюся довго і старанно. Стою голий на широкій алеї річки і підставляю сонцеві своє змарніле тіло. Знову лізу в яму холодної і чистої, як людські сльози, води.

Набираю її в пригорщу і високо виплюскую вгору, в славу сонцеві.

Алма тече по дну неширокої, з каменистими ребрами, балки, тісно засипаної садами. Мій сад одним боком спирається на берег, а другим прилипає до ребер балки. Я лізу на ті ребра і довго люблю садами.

Ніби густий туман вони заповняють дно балки і не лишають ступня дорогої землі для житла людині. Через те убогі татарські хатки туляться по каменистих ребрах балки, як гнізда щурів, і майже цілком зливаються з сірим коліром каменистого ґрунту.

Цілою річкою, далеко більшою за Алму, в мене вливається сила і енергія і викликає жагучу потребу праці. Я раптом спускаюся до куріня і вишукую собі роботу.

Приходе старий хазяїн з онуками-татарчатами і приносе мені обід і сніданне разом. Трохи здивовано оглядає мене:

— Ого, Їгор, свято у тебе?

— А що?

— Що ти прибрався так?

— Ніякого — кажу. — А що?

Він знову уважно оглядає мене і в очах у його блискає якесь підозрінне. Роспитує за мою країну, про те, чи давно я в Криму, де вчився і чи давно служу робітником.

Я докладно і правдиво передаю фактичний бік мого життя. П'яний од повітря садів, сонця, і близькості природи, розповідаю з великим захопленням і дуже картинно.

Дітвара нічого не розуміє і запитується у діда, що говорить „урусча“.

— Бу хазях¹⁾, — поправляє він і уважно слухає.

9.

Я завзято беруся до видуманої самим роботи і працюю до вечора. Застояна сила дико рветься на волю, і заступ тріщить і голосно плаче в моїх руках.

¹⁾ Се козак.

— Ах! — повними грудьми вигукую я, потягаючись до хрусту кісток, і йду вечеряти.

Мене знову обсідають зацікавлені лица хазяйської сем'ї, і на зустріч несеться ледві чутний шепіт: „хазах, хазах“. Старий розповідає їм усе те, що взяв од мене, вони тісніше присовуються і дивляться на мене мов на людину з другої планети.

Присутність женщин на мене впливає. Я непомітно розглядаю їх і спиняюся на хазяйській дочці. Се дівчина; може 16, а може й 18 років. Ні погана, ні красуня. Таких досить скрізь. Отже вона чомусь падає мені в око. Вона сидить найдалі, але вдивляється в мене і вслухається в розмову пильніше всіх.

Може се найбільше і впливає на мене.

Очі в неї часто побликують з на-пів темного закутка і горять, як у роздратованого звірятки.

Я просидів годин зо дві, але не почув од неї й слова.

10.

Поспівають черешні.

Вони принажують не тільки шпаків, а й інших птахів: майже щодня до саду навідується жіноча половина хазяйської сем'ї з усією дітварю.

Нудне життя татарок: завжди одноманітна хатня робота. Вони охоче йдуть у сад, бо там „хазах“.

Помічаю, що інтерес до мене занадто підвисшений, ненатуральний, але зрозуміть його не можу.

Найчастіше приходять невістка й дочка. Дітвара лазе по черешнях угорі, а вони рвуть знизу і стежать за мною. Заводять розмову зо мною, але нічого не виходє, бо я не говорю по татарському. От-же потроху встряєм у балачку і гомонимо. Мало що розуміємо, бо занадто вже стараємся говорити зрозуміло. Помагаєм якимось губами, очима, руками й ногами. Од сього затемнюється найясніша суть, але нам весело і ми говорим. Діляться меж собою вражіннями і говорять про мене всяку всячину, але я не виявляю, що розумію їх.

Іноді обзивається до мене і моя мовчазна дівчина. Голос у неї приємний, і сміється вона дуже гарно: той сміх лоскоче мене і я невольно і довго сміюся. Дістаю кращі черешні і подаю їй. Вона бере несміло, соромиться і одвертається. І тоді обидві, не знаючи, що я їх розумію, починають жартувати: знає, мовляв, кому підносити! З нюхом хазах!..

А невістка, не звертаючись до мене, грозить:

— Иш, який! Я тобі дам! Мені, бач, не підносе!

І сміються наївним дитячим сміхом.

Я мовчки зриваю гарних черешень і подаю невістці. Вона дивується і з недовір'єм поглядає на мене. А коли одходю трохи, перелякано шепоче дівчині:

— Він розуміє по нашому?!

І, щоб розв'язати підозріння, кілька разів під ряд питає:

— Хазах, татарджа белисен сен? (розумієш по татарському?).

Я з усієї сили крутю головою і на всі лади повторюю: „ні“.

— Карашо, карашо, хазах! — задоволено всміхаються обидві.

— Гарні ви дівчата, — кажу їм по своєму, — і щоб вам частіше до мене заходити!?

Характерною ходою мусульманських жінок вони йдуть до дому і їх дерев'яні черевики голосно стукотять по каменистій стежці над Алмою. А я дивлюся на їх дражливу ходу і довго слухаю те дзвінке і привадне стукотіння. Потім лягаю під черешнею і думаю. Мені не подобається ім'я татарки-дівчини, та воно нічого їй не каже мені. В її ході, фігурі, тонкій шийці, очіх і в маленькій головці є щось таке дуже знайоме... воно нагадує мені... Що? Кого? Довго придумую і раптом схоплююся: куріпка! Так, іменно, як куріпка! Се ім'я страшенно личить їй.

Так для себе й зву її.

11.

Черешні рано поспівають і швидко відходять. Ні шпаки, ні люди більше не повертаються до саду, і майже цілі дні я сам. Придумую собі роботу або ходю по широкій алеї Алми, збираю гарні камінчики і думаю про Куріпку. Її

червона фігурка з дражливою ходою маячить у мене перед очима, а над ухом стелеться музично-ласкавий дзвін мідяних та срібних монеток, уплєтених в цілу низку тонесеньких і довгих кісок...

Увечері бачу її дуже короткий час і ще глибше вражений вертаюсь до свого холодного куріня. Рішаю виявити своє знання Куріпчиної мови і забалакати з нею, але спобігти саму не доводиться.

Люблю її? Не знаю. Раз думаю так, а вдруге — инакше...

Приходе ніч, викочується величезний і ще червоний і теплий од сну місяць; хвилюючи тремтить-шепоче листе орішини, де ховається стежечка, і я сам починаю тремтіть і йду назустріч мрії, котрої нема і про котру наперед се знаю. А по саду котяться тихі і лоскотливі хвилі пахущого повітря, і хочеться вискочити на шпиль і, як троглодіт, різко і визиваючи закричати у повітре.

Почуваю, що дикий, і що творю — не знаю.

12.

З сапою в руках кермую струмком з недалекої скелі і поливаю в огороді молодий тютюн. Хазяїнів нема дома, а хазяйки пораються в хаті. Куріпка сидить на огороді під гиллястою шовковицею і щось вишиває. Вона спотайна поглядає на мене, не підводячи голови. Сонце геть похилилось, спадає прохолода, а я раз-у-раз бігаю до хати пити. Мені душно, та й дорога мені по-над шовковицею.

Куріпка шиє сріблом якусь повязку. Я стаю коло неї і оглядаю роботу.

— Чудесно! — кажу.

Але пригадую, що вона не розуміє, і поправляюсь:

— Ах, якші! — і качаю головою.

Вона низше нагинається і непомітно розгортає свою вишивку.

— А у вас уміють так? — питає, але згадує мабуть, що я не розумію, силкується сказати на моїй мові і безнадійно кінчає: — Бельмім! (не знаю).

— Куди! у нас так не вміють, — тихо кажу їй по татарському.

Вона раптом підкидає голову і якийсь час дивиться на мене з жахом.

— І дівчат у нас немає таких гарних, — ще тихше кажу я далі.

Вона робе різкий рух, щоб встати, але лишається. Я бачу, як горять її вуха.

— Ти по нашому знаєш?.. І знав?

— І знаю, і знав...

Вона хвилину мовчить, потім раптом схоплюється і швидко йде до хати. Передо мною дражливо промайнула її постать і в такт ході жалібно продзвеніли жовті й білі монетки в тонких і довгих кісках.

— Хвилинку! слухай!..

Але її вже немає.

13.

За вечерею Куріпки не бачу.

Тягнуться довжелезні дні, такі марудні і нервуючі, як скрипіння татарської гарби в далекій степовій дорозі. Нарочито розтягаю поливку саду на дві ночі, бо однак не сплю. Співаю тягучу татарську пісню про Султана Мурата і битви його нечислених полків. Плаксивий мотив хапає за серце і наганяє більшу тугу.

Пишу вірша про скифа, що закохався в чорнооку степнячку, але не може добути, бо в глибоких, оточених вартою шатрах її глядить старий вельможний батько...

Стара пісня!

— Ге! хіба б скиф не найшов дороги?!

Витягаю з куріня рушницю і шукаю жертви. Над садом часто пролітають шуліки. Вони високо пливуть у розпеченім повітрі, ніби почувачи, що за ними стежить інший хижак. Піднімаю рушницю і з вибухом кидаю на-вздогін пів жмені дробу. Шуліка раптом осідає, а потім швидко-швидко мчить собі далі. В повітрі крутиться кілька пір'їн і помалу опадають в сад.

— Будеш пам'ятати! — киваю хижаківі.

А день стоїть нерухомо, як степовий орел в далекій блакиті неба.

— Що сталося, Ігор? За домом скучаєш? — уважно розпитує хазяїн.

— За тим, чого нема, не скучають...

— А що ж трапилось?

— Нічого. Нездорово чогось.

— Скажи; лічить будем.

Я дивлюсь на його і всміхаюся:

— Може я й сам добуду ліків... але чи раді ви будете тоді?..

— ?..

— *Stellt man das Licht zu hoch, so bläst es der Wind aus, stellt man es zu niedrig, so löscht es das Kind*¹⁾ — відповідаю йому, думаючи про себе, і йду собі геть.

14.

Іду далеко через сади до німця, громадського садівника. Він колірує персики, і я вчуса колірувать. Я охоче вчуса всьому, що трапляється мені на дорозі, бо ще й сам не знаю, що з мене буде; та й роботу я всяку люблю.

Розказує, що назад тому місяць його хлопець викопав скарб:

— Рівчака пробивав до нової посадки. Б'є, б'є цілий день мотикою, увесь — як скупаний, а зроблено — один ступень. „Не хочу — каже — тату, бо й посадка того не варта“. Бий, — кажу — там скарб заховано! Сміюся, звичайно. Але воно й справді вийшло так. Ударив якимось мотикою в землю, а звідтіль так і бризнуло біленькими гудзиками. Дивимось — срібні монети... Цілий горщечок. Одвіз до банку, та не знаю, що з того буде.

— А у вас не лишилось часом хоч однієї?

Він витягає з гаманця три монети і подає мені. Піозеленіле срібло з татарськими літерами. Уважно розглядаю. Пригадую такі ж монетки заплетені в тоненьких і довгих кісках, і мій інтерес до археології раптом падає.

— Не знаєш бува, що з ними буде? — запитує садівник.

Ніби кріз сіру склянку дивлюся на його і відповідаю:

¹⁾ Поставиш свічку високо — загасе вітер, а низько — дитина.

— Такі монетки я вже не раз бачив... і задивлявся на їх, але... але ще й сам напевно не знаю, що з ними буде...
Повертаю білі монетки і йду до куріня.

15.

За курінем, серед кущів орішини, буйно знялися вгору могучі тополі й осики. Здичалий виноград товстими, вузловатими стеблами міцно обкрутив їхнє товсте гілле і видерся до самих вершин. По живім мосту зелені лізу на високе верхів'я, ніби на зелену скелю острова серед застилого з піднятими хвилями зеленого моря.

Гін за двоє од себе, поблизу од хазяйського двору, маячать червоні постаті: полять хазяйський баштан. Я пізнаю всіх, беру сапу і йду до них. Невістка й Куріпка з двома малими полять; старий ходє по баштані і стрічає мене здивовано:

— Хто тобі сказав приходити?

— Побачив і прийшов.

— Але се до твоїх обов'язків не належить...

Я загадково дивлюсь на його і відповідаю разом і на свою думку:

— Я ще не знаю, *що* мені належить...

— Так я ж кажу!

— Але... коли б ще хто сказав...

— ??.. Син те ж саме скаже!

Я сміюсь і стаю до роботи. Байдужо цюкаю і наровлю стати поруч з Куріпкою, але се мені не вдається: вона йде через дві душі од мене і... має намір стати через три...

Коло краю я обгоню їх, заповлюю край і йду на зустріч. Байдужо мугичу якусь пісню, яку — не знаю. Ловлю момент, наближуюсь до Куріпки і, не міняючи голосу, мугичу:

Чом ховаєшся що-вечора?
Де ти ходиш, як вечераю?

Вона виправляється і дивиться на мене. Я чую се, але не розгинаюсь. Невістка пішла пить, а я мугичу далі:

Не сказав тобі образи я,	Груші ранні наливаються,
Не хотів тебе обидити,	Такі ж красні, як і ти.
Я кажу: ти славна дівчина,	Коли грушою милуюся,
А ти сердишся, ховаєшся...	То ти ж краща, ніж вона...

Позираю. Вона б'є сапкою все по одному місці і не помічає, що вирила цілу яму.

— Чом ти мовчиш? Чом ти втікла тоді? Щоб розказати, що я знаю по вашому?

Вона раптом піднімає голову:

— Я... не казала... — нагинається і знову цюкає без тями.

Я трохи не скачу з радощів, рубаю все, що попадеться під сапу, і сміюся нервовим сміхом:

— От і славно!.. Я так і думав!.. Чом же ти все таки втікла?..

— Боюсь...

— Чого? Кого?

— Тебе.

— Мене? Що ти кажеш!?

— Тебе.

— Чого ж ти боїшся? Чом?

Підводюсь і дивлюсь на неї. Вона боязко поглядає кругом з під своєї червоної фесочки (шапочки), обвішаної монетками, і тихо відповідає:

— Бо ти... про тебе кажуть, що ти... не робітник... не простий хазах...

Здивовано сміюся:

— А хто ж я? хто?.. І хто каже?..

Але вертається невістка, і ми замовкаємо. Я муркочу якийсь нісенітний мотив і, полючи, швидко відходю далі. Невістка стає поруч з Куріпкою і починає щось розмовляти. Я наровлю розрізнити їх і се мені трохи вдається, але підходить старий хазяїн. В мені, як смола, закипає злість, я незло рубаю безвинну землю, і сапа моя скрегоче по камінцях і голосно плаче. Оддаєлки позираю на Куріпку і в думці повторюю:

— Ах ти славне Куріп'я!

16.

Дорогою заводю іграшки з дівварою і кидаюся грудочками. Користуюсь моментом і поціляю в Куріпку. Вона оглядається, червоніє, поривається йти швидче, а потім одстає.

Натикаюся на кущ реп'яхів, зриваю кілька штук і гонюся за хлопчиком.

Забігаю вперед, кидаю один на хлопця, а другий виразно підносю до губів і непомітно для інших кидаю на неї, просто в груди.

Замаскованим рухом руки вона зриває його і стискує в жмені.

Я регочу як божевільний і яструбом несуся за дівчарою.

— А що? покинула вже хвороба? — весело питає старий.

— Покинула, покинула!.. Але боюсь, щоб не перейшла на когось іншого!..

І обидва сміємося. Кожний по своєму.

17.

В прозорій тьмі вечора ледві чутно тремтять звуки минулого дня. Ніби кушір у чистій і тихій воді ставу, зворушений сонною хвилею. Я ловлю ті ніжні паутинки звуків і шукаю меж ними тих, що лунали сьогодні на баштані.

На стрункій і білій, як свіча, башті мечетьовій тужливо-тягучим мотивом співає-голосе муедзин. Тонкими стрілами високі ноти вгоняться в тихе й цупке повітря над баштою і повисають там ридаючими струнами. Потім раптом одриваються, ніби збиті іншими, жайворінками падають униз, доганяють глухі горлові звуки низьких нот, сплітаються з ними і м'яко, ніби клубки пасматого диму, котяться по пухких вихрах темнозеленого моря садів.

Я блукаю по-меж сонними стовпами дерев, виходю на таємничу алею Алми і там стою собі довго-довго. Манютка Алма ледві чутно лепече щось давнє-давнє і дуже знайоме, але що — не можу пригадати.

У темних заворотах алеї ворушаться тіні фантастичних істот, разом схожих і на людей, і на звірів. Пригадую сіду, запалу в землю давнину: дикі степи, табуни диких коней і такий же дикий, обшитий звірячою шкурою скиф...

Так і він стояв тут темної ночі і підстергав когось: хижака степового або такого ж, як і сам, чоловіка. Ждав довго і терпеливо, бо степняк уміє ждати; і ждане приходило.

А я? хіба не вмію ждати?..

Кого?.. Хто прийде?..

Одлупую з кручі берега великий камінь і злістно кидаю в товсту осіку. Удар глухо гуде по високому стовбурові, розбігається по гілках у всі боки, і луна охає і скаче по широкій алеї.

Лягаю коло свого куріня і думаю... Так, Куріпка правду сказала: я не робітник. Ні... Я — скиф.

Через те, розбуджена рідними тінями, моя кров і бунтує за минулим, через те мені так і сумно і тяжко в отсю заворожену степову ніч.

18.

До хазяїна приходять з волости якісь „бумаги“.

Він кличе мене до хати, веде в світлицю, велить жінкам приготувати „каву“ (кофе). Сідаємо на встеленій килимами долівці і розглядаємо „бумаги“. Я швидко справляюся з ними, закурюєм цигарки, гутаримо. На дворі спека, а в холодній хаті так приємно посидіть з добрим чоловіком.

Куріпка вносе каву. Впинаюся в неї очима, ловлю її швидкий погляд і непомітно кланяюся. Легенько, але виразно, відповідає, граціозно повертається до дверей і легеньким, непомітним рухом, ніби закидаючи назад коси, показує ріп'ях.

Я обкручуюсь на подушці і не можу втримати голосного сміху.

Хазяїн здивовано-запитуючи повертається до мене.

— Я — кажу — здумав, як ми верталися з баштану..

П'ємо каву і довго гутаримо про всяку всячину. Він все цікавиться моєю країною, а я розповідаю все, що знаю про теперішнє й минуле. Про козаччину, про боротьбу і спільні походи з татарами, про занепад ханства й України і т. ин.

— Спасибі, їгор, — каже він. — Як-що схочеш коли, то заходь по простому, — побалакаємо ще.

Я виходю в двір і бачу, як до Алми помчала дівчара, а вслід червоніє струнка постать Куріпки з малюком при руці. Ідуть навідатись до груші, про котру я шепнув дівчарі.

На половині дороги я догоню її. На мить вона пригинається до дитини, оглядається і йде далі не твердою ходою. Я йду за нею нога в ногу і уважно оглядаю її всю. Вона чує на собі мої очі і хвилюється вся од червоної фесочки до широких темно-червоних шароварів, з під котрих раз-у-раз мелькають її смугляві п'ятки на дерев'яних підшовах.

— Тепер не боїшся вже, Куріп'я?

— Як ти сказав? — курі... курі...?

— Куріп'я.

— Що ж то?

— Птичка така.

— Де ж вона?

— А ось поперед мене.

Вона обертається і іскрить чорними, блискучими очима. Ніби гартований ніж кольнув проти серця...

— Скажи ж тепер, Куріп'я, що там кажуть про мене?

— Кажуть, що ти... не робітник...

— Се я чув уже; а хто ж я?

Вона хвилину мовчить.

— Ну, скажи ж?!..

— Кажуть, що ти мурзак...¹⁾ і вчений...

— Справді?

— Справді.

Я заходю з боку, заглядаю їй у очі й регочуся.

— Хто ж се каже?

— Батько каже... всі кажуть...

— А де ж батько се вкопав?

— В городі казали.

— Хто казав?

¹⁾ Мурза, мурзак — князь, дворянин або взагалі родовитий чоловік; властиво те, що у нас називається паном.

— Братові Джапарь казав.

— Що саме?

— Що ти там паном був... він бачив... У великім домі жив, з офіцерами гуляв...

Я од щирого серця сміюся і кажу, що то просто дурниці. Джапарь просто бреше, підмазується до твого батька... Та хіба ж можна всьому вірити!?

— Ні, то правда... І батько каже, та я й сама знаю...

— Он як! Що ж ти, мале, знаєш?

— А хіба такі робітники бувають?.. Видно.

— Ой, засмішиш мене, Куріп'я! Що ж видно?

— Хіба прості робітники бувають такі... чисті?.. А руки в тебе?..

— Руки? Звичайні. Тільки що ногті не накрашені, як ото роблять у вас.

Вона круте головою з абсолютним недовір'єм до моїх слів:

— І потім... учений ти... Потім і говориш, і поводишся якось... зовсім не так... Я сама бачу і батько так само каже... а він стара людина, він уже знає... Його й за старосту вибрано за те... Тільки ти не хвались нікому... нікому не хвались, що сказала тобі!..

— Чудне ти! Чого б же мені йти в найми до вас, коли б я мурзак?

— Не знаю. Каже батько, що нещастя всякі бувають... з усякими людьми бувають...

Доводю, що се дурниці, але бачу — все дарма. Хочеться тихенько обняти за стан і без краю слухати її несміливе лепетання, переберати її тоненькі кіски і йти, і йти, і йти...

20.

Стоїмо під грушею; голови підняті до дерева, але ми дивимось одно на другого.

Дітвара залазе все вище й вище, зриває груші і кидає нам. Груші заковуються в гущавину, і ми йдемо їх шукать.

Кущі ніжно цілують нас пахущим листем і шелестять ніжно-ніжно, а я перехоплюю той шелест і тихо перешіптую його Куріпці. І не розбераю вже, де шелест листя, а де мій

шепіт. Не розбирає й вона: без тям повертає голову на всі боки і дивиться то на мене, то на листе, — як мале пташеня, що випало з гнізда.

Щось шепочем, чогось шукаєм.

На мить сходимосся близько-близько, очі в очі пірнають глибоко-глибоко. Вона мляво здіймає руки й хилиться в мій бік. Ловлю її в свої дужі обійми і стискую міцно-міцно.

— Ти моя тепер!..

Щось торкає в голову і разом шепоче в уха: „ну-ну, ну-ну, ну-ну...“

— Ах, яка ти утла!.. і як тебе жаль!..

21.

Проходе лютий дощ. Мабуть він ударив там і в горах, де родиться Алма. Вона несамовито реве і переливається через береги. Гремить-торохтить камінням і з темною багнистою водою закидає його в сади. Я дивуюся на неї і не пізнаю.

— Так. Хазяїн правду каже: вона не одного примусить плакати.

Сідаю на обриві високого берега і нагадую Куріпку:

— І вона, як і Алма, малесенька... А чи не буде й з нею того, що з Алмою?.. Ах, чом я був такий дурний тоді? Чом не взяв того, що давалося?.. Наші ж бажання — одно. Вона іде мені назустріч... ах, нащо було мені звертати!?

По стежці цокають дерев'яні черевички. Я знаю їх і мчуся наче стрілений. Вона сміливо йде мені назустріч і все лице її аж сяє.

Стаємо в густій орішині, вона міцно тисне мою шию і раптом мчить собі до дому:

— Ні, ні! Я на хвилиночку!..

22.

Вона ходє в сад тепер дуже часто. Страчує обережність і діходе до безглуздя: майже зовсім не криється. Застерегаю її. Вона тісно тулиться до мене і:

— Ах, коли б ти знав, яка нудота дома!..

„Ну-ну, ну-ну, ну-ну“... — гудє мені хтось в уха, але цілком даремно: Знаю вже, що все оддасть мені... Я знаю

й те, що знала мати лиш, коли її купала, але... так жаль її, що жаль перемагає...

Пригадую: був час, коли вона боялась... А тепер...

— Ах, тепер я боюсь її...

І все їй треба знать, і все то їй цікаво: моя країна, люди, наша віра; які дівчата в нас, чи зла чи добра мати... а хто ще є в моїй сем'ї далекій, і як у нас провадиться весілле, і як живеться там у нас замужнім... чи в нас беруть жінок другої віри... Куди поїду я од них із саду..

— Візьми й мене... візьми... візьми з собою!..

Ах, скільки тут шалених днів проводю,
Хвилин тяжких і повних божевілля!..
Я пекло мук в борні переживаю!
А все ж — побитий скиф, і царствує людина..
Нащо? Нащо, коли й вона не хоче?!

23.

Сьогодні вечером, коли я йду вечеряти, в темній арці стежки мене стрічає Куріпка. Тримтячими руками хапає за шию й стогне:

— О, що робить! Засватана!.. Скажи! скажи! ти знаєш!..

Правда. Я знаю... Але не зроблю того... не можу, бо я не татарин...

Ах, я знаю ще й друге, що треба зробити... Тепер для неї се цілком безпечно — вона одружиться.

„Ну-ж-ну, ну-ну, ну-ну“... — шугає в мене в ухах.

І перешкод мені нема ніяких. І вечір так п'янить мене, здимає кров у жилах...

Але так жаль чогось, так жаль...

— Нехай потім... нехай потім... — крутиться в моїй голові, і ми, обнявшись, тихо ступаємо під темною аркою стежки... До самого дому.

.....

24.

Сьогодні йде весілле. Гучне, бучне весілле: буде борня і скачка¹⁾, — староста оддає свою першу дочку!

¹⁾ Борня і скачка буває майже на всіх урочистих татарських святах. Борці — переважно місцеві парубки татарські. Поважні татари-діди сідають на майдані широким колом, утворюючи арену, під

Він запрошує мене прийти на свято. Та я піду й без того...

Викопую з кутка куріння тикву кріпкого вина, що я дістав у німця, і повагом п'ю великими чашками. Вино шумує, як Алма, і гарячими цівками б'є по моїх жилах. Безстидний сміх сонця розливається по всім небові і затоплює сад, обгорнутий скаменілою тугою.

— Ах більше вже не бачити Куріпки!

Смола кипить у мене в грудях, трусе мене всього і сперає дух.

„Упустив... упустив!.. Ах, дурень, дурень... дурень...“

Надіваю костюм татарський і підперезуюся широким — червоне з білим — поясом.

— Ах, Куріп'я, Куріп'я! Скільки раз держався я за твій дівочий пояс!.. Я міг стільки ж разів розв'язати його... ти б і сама допомгла мені... Але я лишив його... Нащо?.. Для кого?.. Тепер його зірве з тебе інший, не вартий того... Грубо зірве... Так... Знай же! Ось я беру широкий пояс, біле з червоним, — емблему твоєї непорочності, і стягаюся... Туго стягаюся.. Хай тисне що-миті, як твої обійми, і не дає тебе забути... В честь твою сьогодні йду я на борню... І там його розв'яжуть... Як і тобі: не тій, кого я хочу!.. Та все одно. Тим гірше... І горе тому, хто його розв'яже!.. Сьогодні я скиф!.. а-а! аж нарешті дикий скиф!..

25.

Плутаюся по-між убогими сірими саклями і йду туди, де тонко плаче зурна і стогне бубон:

— Ах, ах! ах, ах!..

Стою дерев'яний і п'яний од лютости. Серце так болить смертельно.

— Ах, Куріп'я, Куріп'я!.. Ах, дурень, дурень!..

одним боком котрої стоїть столик з призами борцям: поясами, хустками, кисетами і инш.; по-за ареною міститься решта публіки. Вийшовши на арену, противники один одного переперізують, щоб не було якої омани, бо ведеться боротьба на пояси. (Татари завжди підперізуються довгими шерстяними поясами (по очкурові). Хто збере трьох під ряд — дістає нагороду).

На вигоні, проти хати молодого, старе й мале. Широким колом оточує натовп арену борні. Вона починається з підлітків і йде ще вяло: то той того, то той того; нагород ще нема.

— Хазах, хазах... — чую коло себе цікавий шепіт, уважно стежу і спостерегаю засоби борні.

Ах, усі вони такі відомі, і так не живо іде борня! Глядачі галдять і мало стежать. Нарешті трохи замовкають: каплаухий, низенький парубчина кладе вже другого. Заздро позирає на призи і певний уже в тім, що зборе й третього. Ах, нема тобі тут подарунків!

Входю в коло і підношу вгору шапочку:

— Я не татрин... але одно: поважаю свого хазяїна і борюся в честь молодой, його дочки...

Чую гучний гомін круг себе, бачу привітні кивання й усмішки, але нічого не розбираю.

— В негарний час ти вийшов з дому, хазах! — сміється мій противник, розмотуючи мій пояс.

— В недобрий час ти став у коло, брате... Плачуть твої подарунки...

Беремося за пояси, пробуєм один другого. Він примушує мене передатись на одну ногу і раптом б'є своєю під коліно. Гей, необережно б'єш! В ту ж мить підхвачую своєю його ногу, передаюся вперед і раптом б'ю його долонями в плечі. Він одривається і тяжко падає навznak.

Я стою і жду.

Через кілька часу, один по другому, підходять ще два. Один лягає зразу, а другий кілька хвилин силкується одбити лаври. Зрештою йде за першими. Старий татарин підносе мені подарунки, але я кладу на стіл їх знову, стаю на арені і жду.

Утоми в мене немає. Може лопнуть серце і я впаду мертвий, але втоми нема, і зараз я божевільний. Вино і жаль, і сотні очей п'янять мене до божевілля. Поверх подарунків своїх я кладу одну по другій три золотих монетки — все тут заслужене — і жду борців. Але я здаюся мабуть божевільним, і довго лишаюся самотнім на арені.

А зурна плаче, а бубон стогне... „Ах, Куріпко, Куріпко!“

Аж ось іде високий сухий татарин, не молодий уже.
— Ах, нарешті буде бій!..

Почуваю се і даю вхоркатись його свіжій силі. Кілька разів ми падаєм, але падаєм боком, знову схвачуємся, і ще не видно переможця. Уже і в нім бушує зло і зливається з моїм в дикій схватці. Орем арену закаблуками, бо вже давно нема підборів. Він хоче стати збоку і через ногу вдарити спиною об землю. Але він вищий за мене, і мені зручно його підняти.

Раптом виважую його на руках на себя і з усією силою, яка ще є, прибиваю його до землі. Який час і сам лежу на йому. І встав уже, і вже стою коло столика, а він лежить, де кинув.

Знімаю пояса, кладу на столику зверху всього:

— Нехай се візьме молода... Оддайте їй... Од мене подарунок...

26.

Вертаюся до куріння знесилений, як мрець. З-за шпиля тихо піднімається місяць, такий сумний і заплаканий. Алма втихомирюється і жалібно хникає під мокрим берегом.

Пустинею віє од сонного, чужого тепер саду.

Здалеку біліє струнка башта мечеті, мов задута свіча над покійником, і зурна ридає, ридає...

„Ох-ох! так-так!“ — деревяним звуком ствержує бубон.

Довго лежу камінем на холодній і мокрій землі саду, а в серці шпигає голками жаль.

— Ах, Куріп'я, Куріп'я!.. Знаю, що може й завтра прибіжиш сюди, але... мене не знайдеш... Так буде краще... Не розражувати серця твого... Так ліпше...

„Так-так! так-так!“ — відзивається здалеку бубон.

Складаю свої пожитки в дорожню торбу — в мене так їх мало! — і надіваю її на плечі. „Ех, залежалась ти, сердешна!..“ Серце окипає кров'ю і ось-ось розлетиться... Ах, якби-то!..

„Іду і не вернуся“ — вивішую на клаптику паперу.

Вилазю на шпиль і довго дивлюся на сірі латки аулу і білу свічку мечеті. З того краю чути веселий, густий гомін.

Зурна ридає-ридає, на хвилину стихає і знову заводе жалібні ноти.

„Ой, то не зурна!.. То не зурна, то моя Куріпка в нелюбих і грубих обіймах!..“

— Прощай, Куріп'я!.. Ах!.. Але так ліпше... так ліпше...

„Так-так! так-так!“ — доноситься бубон.

Повертаюсь і зникаю серед пустинного степу.

Ю р. Б у д я к.

* * *

Раз побачив, раз поглянув —
І пішов як до мети, —
Світлий образ не ростанув:
Перед мене линеш ти.

Що за стан, за погляд, руки!
Хто ті крила дав тобі!
Ми зустрілись для розлуки, —
Вони-ж надять все собі.

Ах, синій мов даль бездонна,
Не давайся мені ти: —
Не любов — любов законна,
Бідне право без мети.

Ми зустрілись раз на світі,
Я чужий і ти чужа,
Любо думать про це, мріти —
Бо не зайдена межа.

Ми розійдемося, щоб злитися
З рядом бідних днів, ночей.
Де-ж зустрілись — там лишиться
Слід ізхрещених очей.

М. Шаповал.

БОРОТЬБА ЗА ІНДІВІДУАЛЬНІСТЬ.

(З літературного життя р. 1911 на Україні).

І.

Нічого особливого в літературі нашої торік не було. Такого, що приковує загальну увагу, що скупчує біля себе старих поклонників і хоч тимчасових прихильників. Навіть такого, що спинило б течію людську своєю сенсаційністю. Якось рівно текла річка нашої творчості. Але коли річка не рве берегів, то вглиблюється в своє корито і прокладає собі сталий шлях, з якого її трудно збочити, зхитнути, бо сама вона цим сковує себе в певні форми русла. Викинутись їй протоком, розлитись по луках, змести невеликі шари рухливого піску, а потім втікти в старе русло, лишивши по собі голий, поганий слід тимчасового стігла — це вже трудно.

Чим глибше дно, тим тяжче його добачити, тяжче проглянути масу рухливої стихії, тим більше стає в ній таємниць.

Чим глибше вода — тим краще одсвічують в ній зорі. На мистецтво можна так дивитись, як на таємну, глибоку воду, що несе в собі напружений заряд життя: коли не розтікається вона по долині, шукаючи інстинктивно найвідповіднішого русла — то в'орується в ниву життя, і запліднює себе багатствами незнаними, а коли кинеється шурхати сюди-туди, то лишає після себе не нове русло, а слідок, як стежка ящірки на піску, який зразу зникає, коли дмухне хоч жартовливий вітер.

Ми переживаємо таку добу, коли лишається вглиблюватись, а не нишпорити по сипучому піску. Як зірвались з ланцюга, то стрімголов кинулись — не то-що шукати чогось, а просто хотілось бігти-бігти... Потім схаменулись і, не бачучи дороги, вдарились за ким попадає. Безліч напрямків, безліч програм, гуртків... І така метушня, що... Але в ній не було темпераменту, не було волі — лише нервозність і піт.

Не диво, що це сталося з людьми, які зірвались з ланцюга. Так завжди буває після неволі. І розтеклись в вулишній масі, розтопились в ній, згубились. Маса жила своїми інтере-

сами; житиме ними: зберігатиме інерцію. Надати їй новий напрям не вдалось: вона тільки сама надає собі напрямок. І загублені в ній одиниці з інтелектом зауважили, що вона поточилась своїм шляхом, а вони — спорожніли.

Отоді й почалось у нас шукання своєї душі, свого індивідуального обличчя. Розкинули і розточили шукачі себе — скрізь. Скарги, жалі й запити залунали в літературі. З вулишної маси почали видератись затерті натовпом „одиниці з інтелектом“, тікаючи відтіль під грядом вигуків, вулишного глумування напереклич. Особливо лютими заявили себе люде, що займаються політикою на перехрестях, продаючи цигарки. Вони не повздержувались, знаючи, що боротись з їхнім впливом на вулиці труднуvато. Не спинялись ні перед чим.

Натомість проти їх зростав протест і виливався в жалях (і тільки) аж до істерики. Література це й відбила. Під словом „вільна творчість“ скупчилось поняття про визволення і самоозначення. І як всяке щире змагання за свободу воно було бурхливе. В запалі своєму викладало слова, що давались з'ужиткуватися на вулиці в іншому розумінні. Вільно творити — вільно жити, — казали одні, а інші коментували: значить, ви хочете експлуатувати народ і знищити Україну! Очевидно, що при таких стані річей обмін аргументами був неможливий.

„Не чисто въ нихъ воображенъе,
Не понимаетъ насъ оно“ —

повторив кожний артист сам собі за Пушкіном, і став тихо дивитись і думати про своє.

І тільки в особливі моменти з'являлись у артиста такі гіркі публичні рефлексії:

„Артист поти шасливий, поки як птах співає свою пісню для самого себе, не журачися аудиторією, публікою, її оцінкою, її вражінням. Доти він пан своїх вражінь, і своїх замислів, своїх артистичних переживань і своєї артистичної творчости; доти він оцінює їх з становища їх правди і щирости, а не тим, яке вражіння вони можуть зробити на сього, другого, третього — на телятників, позбавлених крихти артистичного почуття, і лихварів, які цінять твір з того становища, на скільки він може заїмпонувати іншим лихварам і баришівникам, котрих поглядом вони дорожать. Творчість для публики, для громади — це каліцтво творчости; оден калічиться

менше, другий більше, але хто зістанеться зовсім свободним від сього проклятого приладжування до смаку, вимогів і поглядів чужих? Хто зістанеться паном себе і не піде в службу людям? Та громадянству треба штуки для услуг своїх, для утіхи, для того, щоб утікти від бруду і неправди життя, що грозять затопити його. І воно спокушає артиста амбіцією, славою, платою, зваблює поколіннями, з рода в рід, вщиплюючи переконання, що чоловік творить не для себе і свого почуття краси, а для людей, для слави, для того, щоб своїми зусиллями переганяти інших артистів, бути вищим від сучасників, замінним в рядах попередників і наступників“ ¹⁾.

Такі дужі, щирі, прекрасні слова вихопились з української душі, пригнобленої, закованої. Найкращі слова свободи в світі сказали тільки невольники, що відчули своє ганебне невольництво:

„О, штуко, небесна красуне! як часто буваеш ти низьким продажним рабом, продажною дівкою, що віддає свою красу кождому, хто може її купити золотом — хоч би те золото було замашене кровю її рідних і близьких...“ ²⁾.

Нам лехко, що ми чуємо такі слова, хоч становище наше не змінюється. Раби люблять слухати свободні пісні, стоячи при каторжній роботі і не думаючи її покидати. Але скільки мусіло скупчитись в нашій душі гіркости, жовчи і розжалення, щоби ми наважились так говорити!

Але коли б слова були так сильними, щоб могли визволяти. Ні, вони для рабів — колискова пісня, що заколисує до сну, ліричне опахало, що повіває солодкою прохолодою на наше палаюче плямами образи обличчя...

І коли д. М. З. переніс свої болі в біжницю Зомерберга, не мігши про їх гукнути у хаті між своїми, через делікатність пораненої душі (то-ж прецінь неестетично відкривати свої рани своїм людям! Це тайна ображених душ...), то д. Л. Будай схопився рукою за серце, що ладне було розірватись на шматочки і просто з диким одчаєм розкрив тайну ображеної душі. Душі, що вже починає мстити з відчаю:

„Я для моїх громадян ліпитиму і коників, і гетьманів в пишних, золотих і кривавих жупанах, нещасних, голих, обдертих і тем-

¹⁾ М. З. „Біжниця в Зомербергу“. Л.-Н. Вістник, 1911 р. кн. X, стор. 85.

²⁾ *ibid.* стор. 84.

них дядьків, і панів, підпанків і лакеїв, і всіх їхніх канонізованих діячів народних, пророків, фарисеїв, реформаторів, чародіїв — всіх і все, чого собі бажають мої дорогі громадяне.

І ліпитиму швидко, багато, різних кольорів, різних форм фігурки на втіху, забавку і користь громадську... Так приказує рідний батіг!..

Я навіть трішечки вдоволений, що можу їх зробити щасливими і гордими — отих великих загнаних дітей!¹⁾

Мені моторошно наводити такий сатанинський сміх ображених, але в нашу добу самобичування і покути не зле послухати й далі, щоб упевнитись в градації тих понижень, по яких сходять вниз наші поранкові душі, кажучи словом О. Кобилянської. Скутий, але не надломлений каже далі:

„За собою я лишив мій власний, а тепер вступив на певний утертий і усвячений традиціями шлях... Та я не лякаюсь, у мене лишивсь мій сміх, моя помста над зганьбленим моїм твором, мою красою, утопіями і мріями... І що-ж? Беру спокійно до рук глину і ліплю фігурки. І не дивлюсь у той куток, де стоїть моя нескінчена статуя, моя мрія... Здається, що за-багато уваги, за-багато сил трачу над сими рідними фігурками, але... се дає мені честь, пошану серед моїх поважних громадян. Хіба се мало? О, ті фігурки з глини, з гіпсу чудово виходять з-під моїх гнучких пальців, і се мене тішить, бо я можу робити їх багато, для них, на втіху і гордість! На всіх великих і малих виставах, на всіх базарах продаватимуть отсі фігурки і хвалитимуть рідне мистецтво! Я з вдоволенням потераю руки, що так гарно, так пишно вдаються мені отсі божки — і отамани, осаули, дуки-срібляники, панство велике і мале, і різні генеральні особи і писарі, дяки і бурсаки і багато, багато різних істот померлих і живих... І добре йде робота і чудово торгуватимуть громадські комерсанти рідним мистецтвом. Ха-ха-ха...“¹⁾

Рефлексія ця закінчилась не так логічно, як закроєно: артист взявся таки за свою статую, але це вже „разсудку вопреки, наперекоръ стихіямъ“. Коли так сміється сучасний артист, артист вже український, то ми мусимо сказати: „на Шипкѣ не спокійно!“ Очевидно, офіційно-патріотичні реляції будуть говорити що-инше, бо так вони завжди роблять: „голоду нема“, коли вимерають з голоду тисячі, „наші шапками закидали“, — а справді їх закидали під Ляояном і т. д. Вони бу-

¹⁾ Л. Будай. „В нашій країні“. „Укр. Хата“. 1911 р., кн. XI—XII.

²⁾ Там-же.

дуть казати: ті, хто любить народ, вірять в загальне щастя і т. д. Що-ж ти з такими говоритимеш!.. Але, коли треба знати про режим тюрми, то не треба про це питатись у начальства, а треба побалакати з в'язнями. Яка атмосфера нашої творчості — найліпше можуть сказати ті, що в ній живуть або жили. І щоб не бути голословним, дозволю ще подати документ... Конкретний, ясний як $2 \times 2 = 4$.

Це — заява П. Карманського з нагоди різних плачів про занепад нашої літератури. Шановний поет малює повну жаху картину відносин нашої суспільності до письменника-художника. Навожу тільки маленький акорд, а цікаві хай прочитають всю замітку:

„Ану те, стрібуйте, панове, а дізнаєтесь про таку моральну мартірологію, про яку не відають ніякі „життя“. З найбільшими проступниками поводяться де-інде культурніше, бо бодай не топчуть їх душі, не огиджують їх домашніх, родинних святощів; а коли їх карають, то почують респект перед їх муками. І відки цей нещасний, проклятий ананкою поет маз набратись сил, або не впасти серед шляху? Хіба що враз зі своїми убійниками станеться циніком над самим собою, цеб-то збожеволіє...“¹⁾.

В передмові до своєї прекрасної книжки поезій, що принесла йому стільки прикростей („Пливем по морі тьми“) П. Карманський розказував про те, чим хочуть зробити люде поета, про те, над чим заболів М. З., над чим познушався Л. Будай. Так, поете, будь ремісником... Твоє ремесство, очевидно, тяжче від того, хто чистить на вулицях черевики прохожим крамарям і гулящим бабам, але псводяться з тобою гірше. І коли ти починаєш протестувати, тоді починаєш бути поетом, тоді можна з пошаною стиснути твою ремісницьку руку.

Ось перед нами пройшли картини, що ступнево малюють становище нашої творчості. Не даром навіть чорнороті люде почали говорити про занепад творчості. Занепад цей є, і особливо в тім сенсі, що занепадає „література для широких кол“, що в український концерт вриваються тяжкі прокльони, сатанинський сміх, сповіді і т. п., що порушують гармонію після-обідного відпочинку наших патріотів і огнеземельців-менторів нашого мистецтва. (А може не порушують? Тим краще

¹⁾ „Діло“. 1912 р., ч. 9.

для „творців“ — мусять діставати полицники, щоб протверезитись од гіпнозу „загального щастя“). Занепад цей очевидно тільки користний. Хай трохи поголодують...

А для тих, що можуть щось творити, це не пошкодить: швидче побачуть, в яких лапах сиділи, співаючи про зниження такси на сіль, або виліплюючи коників та козаків з глини. Занепад зробили почасті й вони. Служили такому божкові. Не пасіть свиней, то не зватимуть вас свинопасами і не поводитимуться так, як належить по свинарському чину. Багато з тих, що вважають себе за творців, состоять в ролі лакеїв при „менторах штуки“, завязують салфетки у панських діток і запобігливо утворюють таку філософію мистецтва, яка потрібна панам. Відомо, що не так пани як підпанки: ото ж зауважте, що заганяли мистецтво в хашу занепаду так зв. служителі мистецтва. Коли пан заграє перед артистом в золоту сопілочку, то з артиста аж требуха летить від бажання услужить. Артист забуває, що за хвилину перед тим присягався в храмі Аполона служити йому, бути незалежним від мамони, бути сміливим... Але чорт з-за плеча зазирнув у надхнені очі, цинічно-фамілярно засвистів на золотій сопілочці, і артиста скорчило перед ним в три погібелі. Артист не сказав: Сатано, повинно кланятись тільки єдиному Богові. Геть від мене!..

„О, штуко, небесна красуне! як часто буваєш ти низьким продажним рабом, продажною дівкою, що віддає свою красу кождому, хто може її купити золотом — хоч би те золото було замашене кровю її рідних і близьких...“

Так от, ця-то Небесна Красуня почасті спричинилась до занепаду, торгуючи собою.

Примір не довго б показати,
Та цур йому, нащо чіпать,
А щоб кінці як-небудь поховать —

перейду до иншої галереї. Протестантом проти цього стану річей, служителем одній красі і одній правді, борцем за визволення душі з обіймів громадсько-гнобительської малпи виступає найбільш яскраво Грицько Чупринка.

В трагедію українського життя він вносить якусь очищуючу струю, що пронизує нашу задушливу атмосферу. Творці-лакеї можуть йому колись позаздрити. Од життя, повного шуму

і гидоти одбивається своїми містично-гарними картинами. Сно-видою блукає, не зв'язується ні з ким і ні з чим. Крізь сон ніби говорить до нас, щоб одчепилися:

„Я дістану, я зірву в вечір тихий, без поміхи, дивне зілля самовтіхи—
таємничу Сон-Траву.

Од бурхливого життя, од тремтіння, од горіння, в світлих чарах ворожіння
перейду я в небуття.

Я свазільно потушу гострі болі, глум недолі і в туманах на роздолі всі
шукання залишу.

Я бажаю смерті-сну, переходу в світлу вроду, в сині шати небозводу,
в далеч зорями рясну.

Я дістану, я зірву в вечір тихий, без поміхи, дивне зілля самовтіхи —
таємничу Сон-Траву ¹⁾).

В таких туманно-огріваючих видіннях поет проходить далі. Іноді сміх його візьме смертельну ноту, іноді смертельна нота розкотиться демоничним сміхом, але більш нічого. Проходить далі й далі,

„Добру и злу внимаая равнодушно“.

Вбити його не можна, бо він життя не цінить, образити не можна, бо людей не шанує, втягти в їх життя не можна, бо воно йому не цікаве... Ходє і дивиться. Коли вже обриднє краса, сходить в долину, шукає таких же філософів забуття, що пережили всі цінності, і з ними утворює: — Бенкет:

Що, горілка там, чи кров?
Плеще, плеще чарка пінна,
Ну-ж, голубко, ну незмінна,
Як не втіхи — дай отрути!
Щоб життя нудне забути,
Вип'єм швидче! вип'єм знов!

Що там — зрада чи любов?
Плеще, хлюпається шклянка,
Ну-ж, веселко, ну-ж, коханко.
Щоб минулась чорна туга,
Щоб забулась зла наруга
Вип'єм швидче! вип'єм знов!

Там життя? чи, може, смерть?
Все одно! — яке нам діло...
Щоб в очах почервоніло,
Щоб гуляти, танцювати,
Щоб і смерть почастувати,
Наливай по шклянці вщерть!

Там ридання? чи танок?
Є того й сього потроху;
Крові з серця, пива з льоху!
Ха-ха-ха! танцює хата!..
Горе, шастя — де ви в-ката?
Лийте, пийте із шклянок! ²⁾).

Це той сміх, що бере смертельні ноти. Увесь вірш є ніщо інше, як одна страшна, смертельна нота, якої у нас ще

¹⁾ Гр. Чупринка. „Сон-Трава“, збірник IV-й, вид. „Ранок“, 1911.

²⁾ „ „ „Білий Гарт“ „ V, „ „ „

не було в літературі. Такі „Бенкети“ перериває поет ноктюрнами, розчуленими розмовами з природою, з самим собою, з смертю. І утворює незвичайні по тонкості і красі малюнки. Піти в лакеї, приладитись до підлоти, або мстити їй, як артист Л. Будая, він вже не хоче, не може. Хоче бути гармонійним, консеквентним. І заповіт артистові впливає з поезії Чупринки категоричним імперативом:

Ти не смієш жить на світі
Раз твій жертovníк потух!
Ти пророк, ти світлий геній,
Ти блискучий метеор!
Ти не смієш быть на сцені
Як освистаний актьор!
Так умри-ж, співець, без болю,

Тихо, тихо, наче дух,
Промайни перед юрбою,
Як небесний світлий рух.
Муки визнає ніч глибока.
Муки чисті і святі...
Ти згадай Того Пророка,
Що скінчився на хресті!

(„Білий Гарт“, ст. 20).

Ось де вихід для артистів, а не в слабодухій белькотні перед дверима навіки заглухлих менторів життя. Небесний жест Г. Чупринки — щось животворне і велике, що приковує до себе очі „сепаратистів од юрби“. Така Небесна Красуня не продається.

Поезія Г. Чупринки, незвичайно сильна, красива, блискуча, артистична і глибока по змісту. І через те він провідником юрби не буде, але... силу й красу українському мистецтву утворив. Цей найвищий щабель, якого досягла наша поезія — поезія осамотнілої душі сучасного українця з інтелектом в голові, а не з поєм...

Чупринка найбільш отверто і яскраво повернувся до давно утвореного типу поета, художника — до того кобзаря Шевченкового, що співає-розмовляє з вітром на могилі, щоб люде не бачили, як свою інтимну глибоку думу вилива поет перед собою, і до того кобзаря Кулішевого, який має заповіт:

Кобзарю! не дивись ні на хвалу темноти,
Ні на письменницьку огуду за пісні,
І ласки не шукай ні в дуків, ні в голоти:
Дзвони собі, співай в святій самотині.

Не ярмарку тебе гучному зрозуміти
Серед своїх трівог або пустих утіх.
Нехай турбуються чи граються, мов діти:
Ти на високій лад не перестроїш їх.

Їх небеса — базар, Їх божество — мамона.
 Купують, продають, міняють крам на крам,
 І буквою свого житейського закона
 Готові зруйнувати духовний правди храм.

Готові, і не раз на торжищах великих
 „Розгни, розгни його!“ вигукує тиран;
 Но не смущається твій дух од криків диких:
 Ти — незмирущий царь, ти й над царями пан.

Поезія Г. Чупринки — контраст всьому тому, що ми мали раніш, навіть контраст до нас самих: ніби одділився від української території поет в чисті сфери краси. Визволення особи, боротьба за індивідуальність досягла в поезії Г. Чупринки незвичайного виразу — і в цьому сенсі вона є кульмінаційним пунктом нашої сучасної громадсько-філософської думки, що досягла загально-людського рівня і значіння. Вкупі з іншими (хоч би наведеними раніш) документами — перед нами яскраво стоїть глибока проблема культури: чи йти старим шляхом українофільщини, чи залишити традиції хуторського світогляду і варварства та шукати культурного самоозначення? Так, шукати культурного самоозначення, бо це значить визволятися від залежності од чужої культури, маючи підстави і поживу у власній сфері мишлення і світовідчужання. Тільки така сфера і дає нам право емансипуватись від сусід, а у їх однімає змогу накидати нам „вишу“ культуру. Нова наша література з квіткою поезії Чупринки, і веде нас шляхом емансипації, заповнюючи наші душі собою, не лишаючи порожніх місць в душі, які все-одно мусять бути заповнені. Це з'явище глибоко втішне. Власне, через те, що у нас не було такої всеобіймаючої культури, наші українофіли мусіли користуватись сусідською і цим фактично негувати, отрицати право на свою культуру. Так нова література рішає основну проблему українства — культурну емансипацію його, і трагедію залежності, історично-конечну до цього часу трагедію рабства. Вищенаведене мусів я висловити, вбачаючи в сучасній фазі літератури вияв основи нашої культури. Незалежна людина тільки й може творити культуру і бути ...патріотом, дійсним патріотом, а не папіряним.

В останній час Г. Чупринка досяг особливої чистоти і блиску виразу, особливої глибини змісту, і це заперечує гово-

рити про якісь уємні негативні риси його поезії. Загравання Чупринки з „гріхом“ може бути хибно зрозуміле (це й трапляється), але це, на мою думку, не гріхи, а огонь очищення, що надає зовсім іншого вигляду і значіння, збільшує вражіння від поезії, надає їй інтензивності і розмаху.

Більш яскраво негативні риси нової літератури виступають в інших її представників. Насамперед у В. Винниченка.

Цей незвичайний письменник нарешті виявився. Він в своєму протесті проти старого світу доскочив до його... апології. Що основа творчості Винниченкова є боротьба з старим світом — не треба доказувати. Ще недавно він виступив з спеціальною, жорстокою сатирою на українофільство (перебране в нові шати) „Співочі товариства“¹⁾. Цій п'есі я присвятив був окрему замітку²⁾, а тому не буду повторяти і коротко зазначу одно з'явище. П'еса викликала гострі суперечки і нарікання. Багато людей почуло себе ображеними, майже особисто, що посипались навіть обвинувачення за пасквиль. Не знаю, що українофіли називають пасквилем, а що — сатирою. В п'есі є колоритні фігури, які ми бачимо в житті. Письменник влучно їх змалював. Ну, і що ж! Були випадки, що кілька городничих протестували проти Гоголя за „Ревизора“, вбачаючи в йому пасквиль. Але ми, і навіть українофіли, сміємось з цього наївного протесту. Сатирик мусить брати факти з життя. Допустимо, що виставлений в п'есі добродій є один в житті, а через описування його в літературі, як думають страуси, є пасквиль, бо нагадує цю особу. Для сатири, мовляв, треба щоб описаний тип був збірний і тоді ніхто не буде визнавати себе і не ображуватиметься. А я кажу: хіба це не однаково? Треба осміяти певні риси людської вдачі — значить треба, не звертаючи уваги на те, чи вони в одному екземплярі існують в житті, чи в тисячі. Сатира осміює певні риси і цього досить. Інша річ — чи варті ці риси осміяння. Це справа суб'єктивного розуміння і вражіння. Отже, коли письменник викликав ворохолюб'я — значить він влучив добре. І тільки вулиця, інстинктивно шукаючи захисту для

¹⁾ В. Винниченко. „Співочі товариства“, „Л.-Н.-Віст.“, 1911, кн. I.

²⁾ „Співочі товариства“ — „Укр. Хата“, 1911, кн.

себе, патякає щось про пасквиль. Особисто я певний, що тут пахне не пасквилем, а ліквідацією українофільства і його літератури. Принаймні це свідчить, що хоч українофільство житиме (а житиме!) в житті, але література визволяється від нього і шукає властивого собі місця — незалежності. Можна за це щиро стиснути руку нашій тендітній дамі-літературі за те, що вона перестає бути синонімом українофільства.

Велика повість Винниченка „Честность съ собой“¹⁾ відкрила нам очі на ту річ, яку я назвав апологією старого світу. Винниченко присвятив свої сили розробці полові проблеми і в своїй проповіді дійшов до визволення людини од усякої моральності: радість життя засліпила його. Радість життя дає і злочинство, і проституція, і поезія, і брехня. Все це В—ко мішає до купи і апотеозує — убийство в „Шаблях життя“, брехню в „Брехні“, проституцію і розпусту в „Честности съ собой“. Кожний майже твір — апотеоза якомусь китові старого укладу життя, від якого автор ніби хоче визволитись. Визволення індивідуальності в творах В—ка маскувалось раніш досить добре, але тепер ця „індивідуальність“ виступає перед нами голою. Це не тільки не естетично, а й шкодливо: індивідуальність в болячках і гнійниках. Їй місце в лікарні для венеричних хворих. Соціялистка Дара, жінка соціялиста, не во ім'я якогось любовного потягу до певної особи зрадила чоловіка, а їй так „забажалось“. Поїхала в отель, звеліла привести собі мушину і заплатила йому за сеанс, „як полагается“. Що основа старого ладу — продажність, і що вона знайшла найліпший вираз в проституції — не буду доказувати, — і коли до такого світу приходять нова індивідуальність, то це називається нарікати на когось за злодійство, маючи в кишені накрадене і фальшиві векселі. Проблема нового шлюбу, як вона виявляється в сучасній літературі світовій і у нашого Винниченка, представляється так: старий шлюб дає автономію духовну і вимагає фізичної вірності, новий навпаки — „сліяніє душ“ і повна фізіологічна свобода. Перестановка ця не є актом великої мудрости творців: готові данні переставити або й змішати до купи може й дитина. Од творців вимигається

¹⁾ V-й збірник російський „Земля“, Москва, 1911.

чогось иншого — оригінальності. Добиватись права підліткам ходити в дім розпусти, освячення розпусти в усіх її формах, особливо в формі проституції — це не оригінально. Це стареньке лахміття.

„Честностью съ собою“ Винниченко убив свою репутацію, — неправда навіть понизила його художню інтуїцію (особливо в т. IV „Творів“), але про це розводитись тут годі — незабаром помірковано про це окремо. Так захлипнувся наш автор. Торік я звернув увагу на небезпеку служення „черезчур“, а от на конкретному прикладі бачимо, як можна розбити собі лоби, щиро кланяючись кумирові.

„Не твори собі кумира — мій улюблений закон“ — казав Чупринка, і це забезпечило його од ексцесів. А Винниченкові не поталанило: полова свобода його завела в нетрі старини. Всі його твори наповнені такою атмосферою публичного дому, що навіть, рішаючи проблему свободи творчості¹⁾, він не обійшовсь без специфічної обстановки: аж чадить. Теж саме і в IV т. „Творів“. Боротьба за індивідуальність виродилась в культуру темних інстинктів пола. Що з цим має якийсь звязок проблема соціалістичної культури — мене дуже дивує. Винниченко так часто афішує свій звязок з робітничим класом і якомсь дивно, неприродно дає зариси і контури культури цього класу. Я не знаю, що спільного з соціалізмом має Мирон Антонович, Дара і герої инших його творів? Особливо оцих двойко... І чому вся проблема нової культури вкладається в таку скриньку як пол? Нічого більш розхрістаного в новій літературі я не читав, як патологічні розмови і вчинки героїв з „Честности“. Хтось порівнював Мирона Ант. з Саніним Арцибашева. Але прошу вас, ідеологія Саніна — лялечка супроти ідеології українського колеги. Свобода полового життя Саніна не оплачується грошима, основана на елементарній фізіології, а Мирон Ант. з Дарою — це вже люди проступні, дегенерати в етичному смислі.

В творчості Винниченка виявився найбільш негативний бік нової культурної течії. Тут ми бачимо гіпертрофовані, звulгаризовані ідеї індивідуалізму, просто ненормальні, штучно впле-

¹⁾ „Чорна Пантера і Білий Медвідь“, в Л.-Н.-В., 1911, кн.

тені в проблеми соціалістичної культури. Свобода кохання і вибору подружжя — виродилась в свободу розпусти, боротьба з домогосподарством, родинним гнітом — в право підлітків ходити в „публичний дім“ і торгувати собою, проблема материнства — в фабрикацію дітей машинним способом, проблема радості і краси життя — в тайну, підлу розпусту („Брехня“) і апотеозу систематичної брехні во ім'я „благотворительної“ радості. В творчості Винниченка — криза, що є несимпатичним зигзагом нової літератури, самозапереченням.

В боротьбі за визволення особи, самоозначення її в громаді і світі, звузив розмах і знизив польот і О. Олесь: не пронесла щасливо його муза свого білосніжного шлейфа, попавши під дощ на вулицю, в юрбу.

(Кінець буде).

М. Сріблянський.

ВИ ЗНОВ ПРИЙШЛИ.

Ви знов прийшли, скорботні тіні,
І, мов пожовкла трава,
Поникли в тихому тремтінні...
Мої загублені святині!
Мої неказані слова!

Чого ждете ви, смутку повні?
Я вас давно вже поховав.
Давно в печалі молитовній
Вінки із сліз, вінки коштовні
Я на могилу вам поклав.

Засніть же, блідні сілуєти!
Не я вас втілю в спів. Не я,
А другі, будучі поети
Покличуть вас натхненно з Лети
І кинуть в дикий вир життя.

Я. Мамонтов.

ГЕРМАН БАНГ¹⁾.

Рід був старинний, і колись великий та могучий, дав мудрих, корисних людей в практичній діяльності. Знамениті лікарі, юристи, духовні. Аж виявилось змучення і він став вимирати. І тоді, як останній потомок того роду, вродився дивний хлопець. Хлопець, який не був подібний до нікого з практичних людей роду, хлопець повен майже жіночої делікатності та принади, і дивної, екзотичної краси. Неначе всі фарби заходячого сонця того могучого роду скупчилися в тій дитині. Останній тріумф, остання розпука, всі фарби життя в одній самотній, зломаній фанфарі.

Так чув і розумів сам себе Герман Банг від того часу, коли, маючи двадцять два літа, написав „Безнадійні покоління“. Він уродився для того, щоб побіждати, і ніколи не знати радості перемоги. Уродився для поразки, а був, як ніхто інший фанатиком в тому, щоб ухититися за сильного, хотіти бути сильним. З молодих літ він розумів всю долю, він знав, що він був без продовження.

Як колисковий дар дали йому добрі феї його роду всі гарні здібності. Та фея утоми діткнула його своєю безплідною рукою, і віддала на прокляття нових, цвітучих поколінь. Те, що Германа Банга робить не тільки більшим артистом, як всі інші, але також значнішим чоловіком, — це його уперта, неутомима боротьба з своєю долею, якій він отверто дивився в вічі.

Ми, що його знали, маємо обов'язок засвідчити це перед всіма іншими, що його не хотіли чи не могли зрозуміти. Життя таке легке для того, що вродився з усіма правилами нового і старого завіту в крові. Боже, ми грішимо і нам буде

¹⁾ З початком лютого принесли газети звістку про смерть Банга, одного з найвизначніших письменників сучасної Європи. Подаючи докладнішу характеристику цього письменника на іншому місці (Л.-Н. Вістник, 1911, кн. XII) даю тут переклад некрологу його, писаного данським письменником Нанзеном. —

М. Євшан.

прощено! Але ті, що вродилися під знаком відкриття Івана, мусять боротися з темними силами, яких ми, інші, не знаємо. І проти них громада звертає своє обурення. В нагороду за те, — о скільки вони лише не доходять до того, що своє нещасте вважають за відзнаку благородства, — вони супроти містерії, що зветься людиною і людським життям, стають більше виrozumілі як ми всі. Їх сміх може дзвеніти вільніше, більше сатанічно як наш. Їх розпука глибша як наша. Але перше всього: їх співчуття далеко ширше. Бо вони заглянули в прирви людського горя, яких ми, інші, не знаємо.

Герман Банг був солідарним з великим старим данським родом. Як потомок своїх предків він переймив по них приналежність до краю, якого був сином. По своєму уродженню він чув себе патріциєм своєї країни, через прокляття долі — його парієм. Помимо упокорень та розчаровань він уважав за свою боротьбу життя, за ціль і надію доказати тій країні, з історією якої сплелася історія його роду, що він був її найвірнішим сином і що він мав найщирішу волю ним бути. Він почитав Данію, як свою матір. І його розуміння всіх таємних страждань, всієї людської журби, всієї неволі здобуло йому з часом гурт прихильників, як рідко коли може собі їх здобути поет. Правда, ті, яким він дарував те розуміння, знали дуже мало про те, що єсть таємною причиною його співчуття, але завдяки його безнастанному стремлінню розвинути в собі найкращі загально людські прикмети, він став їх поетом, їх приятелем.

Можемо ми, яким Бог визначив норму життя іронічно усміхатися і нарікати на неправильності Банга. По сто роках найчастіше стає наша щаслива зрівноваженість зівялою травою. А твори Банга, які він творив в боротьбі, щоб розбити ярмо прокляття та знайти спокій свободи, будуть жити так довго, як живе данська література. Він уродився останнім, найслабшим, посвяченим заздалегідь смерті потомком старого роду. Його енергія, його артистичний фанатизм, його любов до Данії, його любов до людей забезпечують йому перемогу, якої він не був свідомий за життя. Він був заходом сонця свого роду. Заходом, осяяним такими вічно-гарними барвами, що пам'ять про його зберігається тоді, коли діла роду забудуться серед інших справ дня.

переклав М. Євшан.

Будинок на піску, або „СОБИРАНІЄ РУСИ“ ПЕТРОМ СТРУВЕ.

I.

Не від нині користується признанням думка, що правдиве світло на події і факти суспільного життя може кинути тільки історія. Я не поділяю цієї думки, але згоджуюсь з тим, що єдину правду, останнє слово про події суспільного життя можна сказати тільки тоді, коли вони вже не збувають ні чийого чуття, не збуджують ні в кого ніяких емоцій, цеб-то тоді, коли вони стають наслідком історії в повнім того слова значінню і з нами має діло сам розум, незасліплений ніякими тенденціями. Яка, що так скажу, правдивість історичної правди — це інша річ; у всякім разі історична інтелектуальна правда дуже різниться від тієї чуттєвої правди, яку знаємо про соціяльну дійсність. Розум — ідеаліст, чуттє — реальність; для розума потрібна правда сама для себе, для чуття — в інших, реально-життєвських цілях; для інтелекта правда — ціль, для чуття вона — засіб; інтелект — революціонер, який не боїться підвести міну під самого себе, чуттє — консерватор, для якого всяка новина страшна, як смерть. Через те там, де розум знайде одну правду, чуттє змайструє їх стільки, скільки потрібно йому в даннім разі, і навпаки: де для інтелекта кілька правд, там чуттє все ще бачить одну правду. Інтелект каже нам, що убийство — абстрактне зло, чуттє (а зглядно — інтелект, засліплений чуттем) — додає: в залежности від обставин. Інтелектуально ми знаємо, що проституція — зло, чуттє — множить лупанари. Ця протилежність між правдою чистого інтелекта і правдою інтелекта, засліпленого чуттем, надто яскраво виявляється тоді, коли інтелектуальна правда стає чуттєвою правдою, коли, напр., в оправданне живої соціальної дійсности притягується за чуба мертвий свідок — історія. Зараз же фальшуються всі документи, на підставі яких інтелект збудував свою єдину правду, все підтасовується, підмінюється, підчищується — і виходить: „французську революцію

счинили жида і сам Робесп'єр був жидом!" або, що те-ж саме — „український рух в Галичині тримається на пруських марках“, „українство видумали жида“, „Китай належав Маньчжурії“ (з останньої тези, між иншим, зроблено далі такий консеквентний висновок: тепер Китай визволився від Маньчжурії — значить Маньчжурія нічия, *res nullius*, значить — вона мусить дістатись Росії і Японії!).

Дуже багато прикладів свідомого і несвідомого фальшування документів і суперечности між правдою історії і правдою живої соціальної дійсности дає історія національних рухів. Доки національні рухи були в зарідку, доти їх вважали шкідливими для загально-людської культури, поворотом до нижчого життя, до варварства і т. д. Але ось національні рухи скінчились, нації уконституовались, нація стала фактом історичним — і почулись инші пісні. „Колективизм і національна думка не тільки не суперечать між собою, а навіть неминуче належать одно 'дному...“¹⁾. „Колективизм повинен бути національним стільки ж, як і інтернаціональним“²⁾. „Нація... є конечним елементом людського поступу“³⁾. „Кожен нарід, який має свою власну мову, свої власні звичаї, свою власну цивілізацію і свою історію, має право розвиватись, як органічне ціле, і право на самоврядування...“⁴⁾. „Окремий нарід, хоч би які великі здібности він мав і хоч би який був багатий на матеріяльні засоби, може здійснити тільки один бік людського життя. Позбавити людство його розмаїтних органів — значить позбавити його можливости виявити в світовій історії все багатство змісту людського духа“⁵⁾. Це — правда про націю, як факт доконаний, історичний, правда інтелекта, яку всі приймають, доки життє не висуне на сцену проблеми існування нової нації і тим не збурить чуття. Там, де мова йде про признание нацією нової нації — відразу забуваються всі теоретичні

¹⁾ Пернерстоферъ. Див. „Национальный вопросъ передъ судомъ соц.-демократовъ“, пер. Д. Пасманика. Одесса, 1911. стр. 32.

²⁾ Пернерстоферъ — *ibid* — стр. 33.

³⁾ Э. Вальянъ — *ibid* — стр. 36.

⁴⁾ Бебель — *ibid* — стр. 36.

⁵⁾ Градовскій. „Национальный вопросъ въ исторіи и въ литературѣ“, стор. 11.

предпосилки, на яких збудоване було поняття нації, документи фальшуються. Той самий Бауер, для якого нація — „громада людей, сполучених в спільність характера на ґрунті спільності долі“¹⁾, в тому самому творі, в якому він розвинув це поняття нації, відмовляє права на ймення нації — жидам! Жиди — не нація, бо у них нема спільности характеру! У них не було спільної долі, яка б виробила в них спільність характеру! Вони не-історична нація! Через те їм непотрібна національна автономія, непотрібна навіть школа в рідній мові! Чуючи це від Бауера, навіть Струве в часи незатьмареної історичної свідомости міг би сказати: „Изумительно, ...въ какой мѣрѣ политическая или иная тенденція способна слѣпить глаза и скрывать отъ зрѣнія самыя внушительныя и непрепрекаемые объективные факты“²⁾. Так, дійсно дивно, що такий видатний теоретик, як О. Бауер, міг не побачити такого „непрепрекаемого“ факту, як існування жидівської нації, — не менше дивно, ніж те, що Струве побачив „огромный исторический фактъ: существование русской нации и русской культуры“ там, де є саме тільки порожнє місце.

На жаль, „дивні“ факти забуття елементарних понять про націю і елементарних прав нації під впливом культурно-хижацьких почувань — трапляється дуже часто. Тільки в Росії знають, що таке нація — і відразу гублять всі свої знання що до нації, як тільки зайде річ про становище українців в Галичині; і польські соціалдемократи певне щось тямили в національнім питанні, коли відстоювали перед німецькими соціал-демократами автономність своєї організації, але забули й азбуку національну, коли їм довелось здибатись з домаганням незалежності української соціалдемократії від польської; і німців, розуміється, не можна обвинувачувати в незнанні „національно-державного буквара“, — але що вони казали чехам, що роблять тепер з познанськими поляками? Зрештою і д. Струве не можна назвати неграмотною в національно-державнім розумінню людиною. Це ж не хто інший, як д. Струве в № 731 „Слова“ в статті „Интеллигенция и национальное лицо“ писав: „Когда-то

¹⁾ О. Бауеръ. „Национальный вопросъ и социалдемократія“, ст. 139.

²⁾ П. Струве. „На разныя темы“ — „Русская Мысль“, 1911, № 1.

думали, що національність єсть раса, т. е. цвѣтъ кожи, ширина носа („носовой указатель“) и т. п. Но національність єсть нѣчто гораздо болѣе несомнѣнное и въ то же время тонкое. Это духовныя притяженія и отталкиванія, и для того, чтобы осознати ихъ, не нужно прибѣгать ни къ антропометрическимъ приборамъ, ни къ генеалогическимъ разысканіямъ. Они живутъ и трепещутъ въ душѣ“. І далі: „Притяженія и отталкиванія принадлежать намъ, они — наше собственное достояніе, въ которомъ мы вольны, мы всѣ, въ комъ єсть органическое чувство національности, какова бы она ни была. И я не вижу ни малѣйшихъ основаній для того, чтобы отъязываться отъ этого достоянія въ угоду кому-либо и чому-либо, даже въ угоду государственному началу“¹⁾. Що значить ця заява Струве? Вона значить, що Струве признає: 1) повне право всякої національності на самостійний розвиток, 2) що національність не може бути принесена в жертву державним інтересам, зрештою 3) що націю роблять нацією не об'єктивні прикмети і не признання гуманно-настроєних добродіїв, а її власна воля, її власне: „я є окремий нарід і хочу надалі тим бути“. В перекладі на більш конкретну мову, не значить, що Струве нічого не має проти змагань численних російських народів і народців до самостійного національного життя, хоч би й яким безпідставним і безнадійним здавались ці змагання самому Струве. Однак... Струве памятав про свої теоретичні предпосилки національного питання тільки доти, доки йому треба було підтримувати думку про право і потребу „русской нації“ виявляти своє „національне лице“, а як тільки, виходячи з тих же посилок, що й Струве, „інородці“ задумали виявляти свої „національні обличчя“, як тільки мова зайшла не про „русскую“ націю і про ті нації, яким нема потреби обороняти свою національність, а про українців, яким ще треба здобути признання своїх прав на національну самостійність — Струве, мов з переляку, забув увесь свій науковий багаж, яким користувався, уґрунтовуючи національну позицію „русской нації“ і в „Русской Мысли“ написав дві про-

¹⁾ Ціт. по книжці: „По вѣхамъ. Сборникъ статей объ интеллигенціи и національномъ лицѣ“. Москва, 1909, стр. 33—34.

ти українських статті, вражаючи своєю непродуманністю і нападництвом¹⁾.

Струве не перший виступив проти українства. Українство, Богу дякувати, завше звертало на себе увагу хижацьких елементів російського громадянства і російських „правлящихъ круговъ“. Можна сказати, що українство не тішилось симпатією проливаючих чорнило за отечество хіба тоді, коли не існувало, або сиділо собі десь притаївшись, так що й найгостріше око не могло його добачити. В останній час особливу симпатію до українства виявляють Меньшиков, Савенко, і інші. Не хочу образити д. Струве зближенням з цією брутальною „кумпанією блазнів“, але аналогія між доказами Струве і аргументацією Савенків дуже велика, навіть більше, основні посилки Савенків і Струве — тотожні. Що одушевляє Меньшикова? Яке переконання лежить в основі всіх його брутальних випадів проти українства і взагалі проти іногородців? Переконання в тім, що існує „русская нація“, „общерусский языкъ“, „общерусская культура“, і таким чином „сепаратистичні тенденції всяческих „іногородців“ являються не чим іншим, як „кознями жидовствующей интеллигенції“. Коли відкинути епітет „жидовствующій“, який являється спеціальним продуктом чорносотенної „творчости“, то лишиться тільки те, про що пише Струве в тих двох статтях, про котрі я згадав вище і які нас тепер займають. Для Струве, як і для чорносотенців всіх напрямів, „существование русской нации и русской культуры — именно русской, а не великорусской“ — являється „огромнымъ историческимъ фактомъ“, цілком природним і неминучим. „Исторія, — пише він в другому місці, — создала, создаетъ и будетъ создавать культурное единство русского племени“. Він не заперечує, що „въ извѣстномъ смыслѣ существуетъ „самостоятельная малорусская культура“, але так мало надає значіння цьому факту, що вважає „создание средней и высшей школы на малорусскомъ языкѣ... искусственной и ничѣмъ не оправдываемой растратой психическихъ

¹⁾ П. Струве. „На разные темы“ въ „Русской Мысли“ за 1911 г. № 1; „Общерусская культура и украинскій партикуляризмъ“, „Русская Мысль“, 1912 г. № 1.

силъ населенія" і навіть не певен, чи можна дозволити вживати українську мову в початкових школах на Україні. Сінтезуючи свої погляди на українство, Струве пише: „Итакъ, моя точка зрѣнія въ украинскомъ вопросѣ довольно ясна. Не имѣя ничего противъ культурныхъ украинскихъ стремленій, какъ стремленій поддерживать и пѣствовать „мѣстныя“, особенности быта и языка, я сознательно и рѣшительно высказываюсь противъ заостренія этихъ „областныхъ“ тенденцій до политическаго и культурнаго партикуляризма, отрицающаго общерусскую культуру, ея органъ и символъ — общерусскій языкъ, и стремящагося областное украинское начало поставить въ одинъ рядъ и на одну ступень съ національной стихіей, которая, по моему глубокому убѣжденію, въ единой Россіи должна быть въ этомъ смыслѣ единой“.

Аргументації в статтях Струве нема майже ніякої, а хоч і є де-які аргументи, то вони притягнені тільки для виду і історичного значіння не мають. Через що великоруси, українці і білоруси становлять одну націю? На підставі яких даних Струве позбавляє українців права на ймення нації і на самостійний національний розвиток? Через що Струве вважає великоруську культуру — „общерусской“, а великоруську мову — теж „общерусской“? На ці питання не знаходимо відповіді в статтях Струве. Єдиний аргумент, який має Струве в оборону своєї позиції — свідомість, що „русская нація“ існує. Але це не аргумент. Адже ж і в моїй душі „живе і тріпочеться“ свідомість, що українська нація існує. Струве знає, що „русская нація“ — факт, значить українська нація — фікція, а мені мої чуття, мій інтелект кажуть, що українська нація — факт, значить — „русская нація“ — фікція. Очевидно, що в даннім разі „органическое чувство національности“ не має доказової сили; на підставі його можна тільки сказати, що Струве вважає себе членом „русской нації“, але сам факт існування „русской нації“ потребує об'єктивних доказів. Таких доказів не дав Струве, не дав їх і ні один з його припадкових однодумців, отже лишається хіба нам пошукати за такими доказами.

Я цілком згоден з д. Струве, що національність є щось більш певне і тонке, як фарба очей і волосся, розміри голови

і носа і т. д. При всій нерозробленості питання про суцільність нації, ми все-ж таки знаємо, що об'єктивних прикмет, на підставі яких можна б з певністю сказати, уявляє чи з себе певна соціальна група націю, чи ні — нема. Мова, звичаї, держава, релігія — все це цінності, які носять на собі відбиток нації, але ними самими не вичерпується поняття нації. Нація не в цих цінностях, а по-за ними, хоч нації без ніяких культурних цінностей ми не можемо мислити. Спостерігаючи факт, що ні одна з об'єктивних прикмет не може вважатись прикметою нації, дослідувачі національного питання (і сам д. Струве) прийшли до думки, що „нація — це душа, духовний принцип“¹⁾. „Нація — каже Г. Еллинек — не есть что-либо объективное въ смыслѣ внѣшне — существующаго. Она относится, напротивъ, къ обширному классу спеціальныхъ явленій, которые вообще не могутъ быть измѣряемы внѣшними мѣрилами. Нація есть нѣчто существенно субъективное, т. е. свойство опредѣленнаго содержанія сознанія. Группа людей, сознающихъ себя объединенными множествомъ общихъ своеобразныхъ культурныхъ элементовъ и общимъ историческимъ прошлымъ и потому отличными отъ другихъ людей, образуетъ націю“.²⁾ Отже, спільність в характері, спільне минуле, спільні історичні спогади, спільне, що так скажу, світовідчування, зрештою свідомість своєї спільности — творять душу нації, дають нації право на існування. Все це очевидно, відомо і д. Струве, — через що ж тоді він з'єднує в одно національні ціле великоросів, українців, білорусів? Де та спільна душа, те неуловиме „щось“, яке кожна неупереджена людина може відчувати і яке зістається в нації навіть тоді, коли вона близька до смерті? Де те славне минуле, яке в'язало три нації в одну „русскую націю“? Де історичні традиції, спільні звичаї, де свідомість спільности? Вони існують тільки в уяві д. Струве. Струве каже про інородчеські культури, що їх ще нема, їх треба умисне утворити — з більшим правом те саме можна сказати про „русскую націю“: її ще нема, її треба доперва утворити.

¹⁾ Ренань — „Что такое нація“?

²⁾ Еллинек: „Общее ученіе о государствахъ“. стр. 75.

Чи можливо це?

На мою думку цілком можливо. Ми знаємо, що ні одна форма соціального життя не зістається незмінною — значить а priori можемо припустити, що й нація може еволюціонувати і навіть руйнуватись. Там, де в творчому процесі природи і історії приймає участь творча воля людини, еволюція може відбуватись в певному, свідомо вибраному напрямку. Треба тільки підгледіти в природі і історії, якими засобами вони користуються, руйнуючи певні форми життя. Той факт, що асиміляційні заходи досі майже нігде не мали успіху, свідчить не про те, що асимілювати цілий нарід неможливо, а про те, що вжито було не відповідних заходів. Дороги еволюції розбіжні, історія може піти тією чи іншою дорогою, але в якій би бік не прямувала еволюція форм життя, засоби завше будуть відповідні напрямку, цілям. Коли в процесі природи і історії творча воля людини не приймає участі, напрям еволюції буває завше випадковий, але засоби — строго обумовлені вибраним напрямом. І коли б ми завше, як бажаємо змінити певні форми життя, могли відгадати, якими засобами користувалась би в даннім випадку природа, ми б досягали своїх цілей. Отже кажу, а priori — асиміляція націй можлива.

І не самі тільки апіорні міркування можуть бути доказом, що нація може вмерти, цеб-то асимілюватись, стати частиною другої нації. Говорять про це де-які реальні факти, скажім — денаціоналізація окремих членів нації. Раз можливо що одиниці несвідомо, поволі затрачують своє національне обличчя, то через що ми не можемо припустити, що його може затратити цілий нарід? Поставте цілий нарід в ті умови, в яких знаходились зденаціоналізовані одиниці — і він денаціоналізується. Можуть лишитись де-які прикмети з тих, які нарід раніш мав, але нації не буде. Будуть ті риси які невпинно виробляються самою природою, але їх самих не досить: великоруси живуть в різних широтах, природа впливає на них неоднаково, і все-таки існує тільки одна великоруська нація.

Нація — випадковий продукт спільної творчости природи і історії. От так собі жили люди, плодилися, умирали, задовольняли свої потреби, змагались і самі між собою і з су-

сідами, боролись і кожний сам за себе, і всі за всіх, накладали свою руку на шию других і самі носили ярмо — і з рештою получалась маса з спільними рисами і в фізичнім складі, і в душевнім, з сильними спогадами, традиціями, спільними продуктами спільної творчості, — словом нація в первістнім того слова значінню, сирий матеріал, який став однаковим через те, що жив спільним життям, мав спільні цілі, але ставши однаковим — позбувся цих цілей, і коли не утворити цих цілей — нація розпадається. Нація може зіставатись єдиною нацією тільки доти, доки є спільні цілі, поставлені нею самою чи зовнішніми обставинами, доки є творча колективна воля.

Утворити ці цілі — значить, фіксувати, закріпити націю. І таку власне фіксацію робить інтелігенція. Коли проглянемо історію відродження тих націй, що втратили спільні цілі і готові були завмерти, то побачимо, що провідниками національних рухів, їх творцями була завше інтелігенція. Інтелігенція „возвала къ жизни“ націю, як колектив, поставивши перед цим колективом нові цілі — культурні, викликавши в його бажання жити і працювати вкупі для досягнення спільних своїх ідеалів. Очевидно, що цих ідеалів вистарчає не надовго. Сучасне життя не сприяє національно-колективним цілям, але раз покликана до життя нація живе і буде жити, доки не закінчить, не переживе до кінця нової доби свого існування.

Струве каже, що український рух треба вважати в більшій мірі інтелігентським, ніж який инший, і по тону його вислову можна думати він цим хоче сказати, що український рух штучний, що він з початку до кінця — самі тільки „козни жидовствующей интеллигенции“. Але говорити про штучність українського руху тільки через те, що його викликала і провадить інтелігенція, ні в яким разі не можна. Національні рухи завше були інтелігентськими і можуть бути тільки такими¹⁾. Коли національний рух проводиться самими масами, то це вже свідчить, що до національних мотивів примішуються політико-економічні, або инші які. Так, білоруський національний рух, грузинський і инші були масовими, але через те, що їх викли-

¹⁾ Навіть „русскую націю“ творять не суздальські мужики, а інтелігент П. Струве, в Петербурзі.

кали не самі національні утиски, а й утиски політичні і економічні.

Отже, ще раз кажу, факт, що на чолі українського руху стоять інтелігенти, являється цілком натуральним, і з нього д. Струве, коли б він не був засліплений „политическими и иными тенденціями“, міг би зробити висновок, що „русская нація“ не тільки не існує, а тепер вже й не може існувати. Що „русской нації“ нема, це можна сказати на підставі статей самого таки д. Струве. Струве визнає „мѣстныя особенности“ української людности в мові, звичаях, культурі і т. д. але власне з таких „особенностей“ складається національне обличчє; раз є такі „особенности“, значить єдиної нації уже нема; що „русская нація“ не може утворитись — про це свідчить власне той факт, що є українська інтелігенція. Щоб зробити з українського народу частку „русского народа“, треба, щоб ті „мѣстныя особенности“, які знайшов у нас Струве, безцінілись в очах самого народу, як вони безцінюються в очах тих одиниць, що зрікаються своєї національності, і власне це безцінення тепер неможливе. Інтелігенція поставила перед українською нацією спільну ціль — „українство“ і тим покликала до життя цілий нарід, дала йому буття як нації. Інтелігенція своїм прикладом навчила народ любити свої культурні цінності і тим унеможливила відмовлення від них. Інтелігенція може не мати більше нічого спільного з народом, її культура, її ідеали можуть йти в супереч з ідеалами мас, але вона зробила одно: назавше поставила перед українською нацією Мойсейового мідного змія, на якого вона дивиться з вірою і через те не вмирає.

Питання про існування „русской нації“ нерозривно звязане з питанням про існування „общерусской культуры“. Нація не має певних об'єктивних прикмет, але сама нація об'єктивно-існуючий факт. Нація — не абстракція, утворена кабінетними вченими, а живе органічне ціле, і як душа людини існує тільки в своїх „обнаруженіях“, так і душа нації виявляється тільки в творчості. Де нема творчості, там нема душі, а де нема душі там нема нації. Творчість нації — це культура; нація існує в культурі, в її творені і боротьбі за неї. Як що існує „русская нація“, то повинна існувати і „обще-

русская культура", і навпаки: існування „общерусской культуры" свідчило б про існування „русской нації".

Чи існує „общерусская культура", як об'єктивний факт, а не тільки в уяві російських націоналістів? Струве переконаний в тім, що вона дійсно існує, і його переконання являється чи не єдиним аргументом на користь „общерусской культуры".

Культури не можна мислити без суб'єкта. Культура — це передовсім творчість, а не продукт творчості, користування предметом, а не сам предмет. Релігія сама по собі, як абстракція, не являється фактом культури: культури в творенні релігійних образів і в тих емоціях, в тих екстазах, які викликають у других утворені образи.

Суб'єктом культури може бути або колектив, або індивідуальність, особа. Дійсним суб'єктом того, що ми зовемо національною культурою, являється колектив. Національна культура — це колективне творення колективних цінностей, те, чим живе душа народу, — цілого народу, як збірної одиниці. Пойдіть коли-небудь на селянське весілля, і побачите культуру нації майже в чистому її виді. Тут у всьому творчість колектива, колективні почуття і переживання. Форми селянського весілля, шлюбні обряди, звичаї, пісні — з точністю повторюються в кожному селі, при кожному весіллі, бо кожна одиниця відчуває що „з пісні слова не можна викинути", що ті обряди, яких вона тримається, ті пісні, які вона співає, не її власні і не нею утворені: це цінності всенародні, їх утворив народ — і він тільки може й змінювати їх. Коли селянка співає „Матушка голубушка" і плаче співаючи, то з нею співають і плачуть цілі покоління жінок, з нею плаче жіноцтво цілої великоруської нації. Так само, слухаючи „камаринскую", селянин чує, як в такт їй притоптує лаптями „мужиче царство" Великоросії, відчуває, що в безжурно-веселих переливах „камаринской" втілилась веселість і розгул не його самого і не того музики, що грає, а всього народу. „Наше", „родное", каже великорос, чуючи знайомий мотив народної пісні, і в цьому одному короткому слові міститься так багато, що нам, інтелігентам, навіть тяжко уявити собі його безмежний зміст. Ми звикли жити виключно власним життям, користуватись тільки індивідуаль-

ними цінностями, і колективні цінности, колективні переживання для нас *terra incognita*. Ми тільки інтелектуально можемо відчуті ріжницю між творчістю інтелігентською і творчістю народною, між переживаннями індивідуальними і переживаннями колективними.

Колективне творення колективних цінностей — в цім дійсна культура нації, і великоросів, українців і білорусів можна б назвати однією нацією тільки в тім разі, коли б вони мали власне таку культуру — утворену всіма для всіх. Але чи треба доказувати, що кожен з цих народів має свої культурні цінности, що спільних цінностей, цеб-то „общерусской культуры“, вони не мають? Це факт, а фактів не доказують: з ними безпосередньо знайомляться. З цим фактом, очевидно, знайомий і Струве, але не надав йому особливого значіння: для нього як для інтелігента, культура має в своїй суті мало зрозуміла, і через те він думав, що з українця так само легко зробитись „русским“, як скажیم з марксиста зробитись всеросійським націоналістом. Струве не тільки прощає українцям їх „мѣстныя особенности“, а навіть згоджується на те, щоб українці й далі „пѣстовали“ їх, не розуміючи того, що такі „мѣстныя особенности“, як українські, більш небезпечні, ніж що инше: при існуванні їх Струве ніколи не може бути забезпечений від того, що явиться Шевченко, виведе ці „особенности“ в „перлину творіння“, покаже народові його об'єктивовану душу — і тоді розвіються прахом всі мрії про „общерусскую культуру“, „русскую націю“ і їм подібні фантазії голодних російських вовків. Це впрочім уже й сталось почасти: мрії націоналістів ще не розвіялись, але Шевченко вже є, а разом з Шевченком прийшло й те таємниче „щось“, яке зробило з етнографічної маси націю. Народ може не знати Шевченка, не розуміти після-шевченківської поезії, але після Шевченка він знає себе, — і цього для нього досить, щоб далі йти своєю національною дорогою. Тут власне велика заслуга інтелігенції, і не дурно Струве бачить небезпеку в ній. Коли б не було інтелігенції, народня думка, шукаючи за новими духовними цінностями, може пішла б в бік запозичування великоросійської культури і асіміляції, а тепер — для неї є инший вихід, більш відповідний істоті народа.

Зігнорувавши дійсну національну культуру, Струве, як на „общерусскую культуру“, вказує на поезію, науку, мистецтво. „Есть, — каже він, — Пушкинъ, есть Гоголь, есть Толстой; есть русская наука, которая, при всей ея отсталости и слабости, есть все таки и абсолютно, и относительно, очень крупная величина; есть русское искусство, которое тоже уже сказало свое слово. Это все огромныя культурныя силы“. Так, це дійсно великі культурні сили, але це інтелігентська, індивідуальна культура, яку з великою натяжкою тільки можна назвати навіть великорусько-національною, а не то що „общерусскою“. Треба з рештою навчитися мислити культуру, як неподільну частину суб'єкта, а не якийсь „складъ земледѣльческихъ орудій“, з якого можна купувати у власність чи брати на прокат потрібні знаряддя. Нація — не ти, не я, не яка-небудь особа, нація — колектив. Пушкин є Пушкин, а не нація, і Гоголь — не нація, і Толстой не нація: це окремі індивідуальності, і їхня творчість є тільки їхня, про неї ніхто не може сказати „наша“. І коли я читаю і розумію Пушкина, коли твори Пушкина мають для мене цінність, то це моя цінність, а не цінність нації. Пушкин може бути цінністю й ще для другого, пятого, десятого, але від того він не стає колективною цінністю; читачі Пушкина не складають колектива з спільною душею, і через те в них не може бути колективних цінностей, колективних переживань. Нашу індивідуальну культуру можна назвати національною хіба в тім значінню, що ми несвідомо, з konieczности вносимо в свою творчість частку колективної душі, яку носимо в собі, частку колективного надбання, але національні риси в нашій творчості річ остільки тонка і часто невловима, що ми часом добавляємо їх тільки через те, що знаємо, національність творця. Коли б Брюсов, випускаючи в світ свої переклади з Ш. Бодлера, не зазначив, що це переклади, а просто приставив своє ймення, то люде, не знайомі з Бодлером, могли б цілком повірити, що Брюсов підносить їм твори російського генія і чого доброго відкрив би в них „истинно-русскія черты, которыми русскій символизмъ рѣзко отличается отъ западно-европейскаго“. Те саме можна сказати і про силу інших перекладів, а особливо про „русское искусство“ і „русскую науку“. Васильківський — український

художник, коли виставляє свої картини в Києві на українських виставах, і робиться відразу „русскимъ“, як тільки містить їх в одну з російських картинних галлерей. Левітан тепер „руський художникъ“, а коли б у жидів були свої картинні галлерей, то навіть Струве не вагаючись признав би його жидівським художником. Я цікавий знати, чи журі, розглядаючи проекти не памятник Олександрю II, відгадувало, якої нації той художник, проект якого воно преміювало, доки не розпечатало конверта з імям автора? А „русская наука“? Німець, який живе в Росії і пише по-великоруськи,—„руський „ученый“ і А. Герцен, який писав на чужих мовах і діяльність якого пройшла за-кордоном, те-ж „руський ученый“. „Цивилізація и великія историческія рѣки“ Л. Мечнікова написана на-французській мові — і про те це твір „русского генія“, хоч сам Мечніков — румун з походження. Порівнюючи ще раз національну культуру з індивідуальною, яку ми те-ж зовемо національною, я скажу: національна колективна культура — національна по своїй суті, в індивідуальній культурі національний момент випадковий і грає другорядну роль. Національність індивідуальної культури не завше, але дуже часто чисто зовнішня: це не національність самої культури, а офіційна національність творців культури, національна парафія, до якої в даний момент належать художник чи вчений.

З зазначеними вище обмеженнями можна назвати культуру, утворену російською інтелігенцією, великоруською національною культурою. Але які підстави для того, щоб вважати її „общерусской“? Чи вона „общерусская“ через те, що її приймають і нею живуть „всѣ рускіе“, щоб-то вся інтелігенція „русского племени“? Але ж і жидівська, польська, армянська, осетинська, — словом інтелігенція всіх націй, що населяють Росію, те-ж живиться Пушкіним, Лермонтовим і т. д. Коли національність культури ґрунтувати на етнографічних межах її поширення, тоді великоруську культуру треба назвати „общероссійскою“, а не „общерусскою“, а Данта, Шекспіра... до якої нації тоді треба зараховувати цих велитів? Чи може великоруська культура являється „общерусскою“ через те, що її утворила інтелігенція „русского племени“? Але в творенні її брала участь не само тільки „русское племя“: А. Кримський,

напр. по походженню — татарин, поет — український, вчений — великоруський. Навіть на „національний дух“ не можна опертись, шукаючи за підвалинами „общерусской культури“, бо перш над усе „общерусской“ нації, як бачимо з попередю сказаного, нема, а значить не може бути і „общерусскаго“ національного духу, а по-друге — коли вже до цієї справи притягати „національний дух“, то українці мають оповістити мирові: Гоголь наш письменник, Потебня, Антонович, Костомаров, Багалій наші вчені, Боровиковський, Пимоненко, Васильківський і ин. наші художники — всі вони вийшли з українського народу і в свою творчість несвідомо вносили національний український рух!

Що до письменства, то його не можна назвати „общерусским“ навіть з боку його „словесной оболочки“ — мови. Але тут ми підходимо до третього „кита“ націоналістів — „общерусскаго языка“.

Більш дивоглядної, безглуздої, я би навіть сказав — безсовісної вигадки, як оцей „общеруський языкъ“, трудно собі уявити, і коли Струве хотів дати приклад перекручування фактів під впливом „политическихъ и иныхъ тенденцій“, то йому треба було для цього взяти не д. Жаботинського, а власне оцю безглузду історію з „общерусскимъ языкомъ“. Мова Пушкіна, Гоголя і „Свода законівъ Россійской Имперіи“ великоруська; мова білоруська і українська лінгвістично остільки ріжняться від неї, що їх ні в яким разі не можна вважати наріччями великоруської мови, а тільки окремими мовами, це ствердили досліди вчених, ствердила зрештою „Императорская Академія Наукъ“¹⁾, і не дивлячись на явну очевидність, великоруська націоналістично настроєна інтелігенція, публіцисти, навіть професори заявляють: великоруська мова є мовою „общерусскою“, мовою цілого „русскаго племени“, в порівнанні з нею українська мова тільки нарічче! Ну, і нехай собі говорять; до таких людей можна звертатись тільки „по-русски“ і переконувати тільки кулаком; логика, аргументи, навіть факти для них занадто делікатна зброя.

1) „Объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова“.

Я, очевидно, не зараховую Струве до тих грубошкірих націоналістів, з якими можна розмовляти тільки на кулаках. Струве, (хай вибачить мені за вульгаризм) більш „тонкая штучка“ і не міг, як то кажуть „ляпнути, як віл в калюжу“: „української мови нема!“. Він згоджується з тим, що з лінгвістичного погляду українська мова повинна стояти поруч з великоросійською, але... в якій формі він висловив свою згоду! „Съ узко-лингвистической точки зрѣнія это можетъ быть, и правильно (хотя и то лишь съ весьма значительными оговорками и ограниченіями)... (підкреслення мої. А. Т.). Чи таке признание самостійності української мови далеко відбігло від признання її наріччем — нехай судить читач, але прямо не сказано, що української мови нема. Що значить публіцистична діпломатія! І з наукою в згоді, і з тенденціями не в сварці. Струве робить напад на українську мову з іншого боку. Він визнає, що „русскія народности“ складають одно ціле, „русскую націю“, органом якої являється „руській языкъ“; отже для „руськихъ народностей“ єдиною національною мовою є „руській языкъ“, а інші? Очевидно, наріччями, в ліпшій разі „мертвими мовами“. Може б то було й так, коли б... „общерусская койне“ не була вигадкою д. Струве.

„Койне“ — національна мова; греки — одна нація, і німці — одна нація, через те у них можливе існування „койне“, але „русскія народности“ складають три нації, з яких кожна має свою мову, і через те тут єдина національна мова неможлива. Яка може бути національна мова в неіснуючій нації? „Койне“ може витворитись в межах однієї мови: з числених великоруських говорів виробилась літературна великоруська „койне“, з українських говорів виробилась українська „койне“, але щоб з української і великоруської мови могла витворитись ще „общерусская койне“, до цього може додуматись тільки російський каннібал, щоб прикрити наготу своїх людоджерних інстинктів. А як до цього міг додуматись Струве, людина культурна, — розумію!

„Общерускій языкъ“, як і „общерусская культура“ і „русская нація“ — плід нездорової фантазії або недобросовісна вигадка: такий загальний висновок можна зробити що до „житів“ великоруських націоналістів.

Великоруська мова дійсно являється „разговорною койне“, тільки не самих „руських народностей“, а всіх народностей, що живуть в Росії, цеб-то державною, а не національною „койне“, але з цього не виходить, що великоруська мова повинна називатись „общерусскою“. В Австрії і до-тепер німецька мова являється „разговорною койне“ інтелігенції всіх націй, що живуть там, а почасти навіть і книжною, про те нікому не зпало ще на думку звати німецьку мову інакше, як тільки німецькою.

Далі перейдемо до розгляду інших поглядів д. Струве.

(Далі буде).

А. Товкачевський.

* * *

Де тополя росте,
Серед поля стою.
І шумить, і співа
Жито думку свою.

Шумить жито, співа,
Заохочує жить.
Вітерець повіва,
Жито хилить, п'янить...
Жито шепче мені,
Як привільно навкруг.
І тремтить в далені
Й потопа виднокруг...

Гей, простори які!
Любо-мило землі:
Де не глянь — колоски
Та всі в злоті-сріблі.
Де не глянь — колоски
Проти сонця блись-блись...
Лиш ген з краю ліски,
Ніби дим, протяглись...
Лише з краю ліски,
А то все, все жита, —
Колоски, колоски,
Тиха думка свята.

II. Тичина.

НАША ПОВІСТЬ.

Гнат Хоткевич. *Камінна душа*. Повість. Чернівці, 1911, стор. 370+6,
1/16. Ціна 2 карб. (4 корони).

Наша література збагатилася великою повістю, власне романом, Гната Хоткевича „Камінна душа“. Ще в 1895 році Іван Франко на основі пісні, що записав Яків Головацький (т. I, ст. 157) про попадю Марусю, видрукував в „Житті і Слові“ (кн. III, ст. 352) одноактову драму під таким же заголовком. І для Г. Хоткевича матеріалом послуговувався народ, до якого він безпосереднє вдався, проживаючи якій-сь час в Карпатах. Повістю своєю автор як найкраще показав, які ще невичерпані скарби переховуються в нашому народі і що може зробити з ними справжній талант з європейською школою.

Будова повісті основана на гуцульських піснях та оповіданнях про опришків, тема — про попадю Марусю, що закохалась у опришка Дмитра Марусяка і пішла за ним у гори. Дія відбувається пів століття тому назад. Дієві особи побільшости ті народні герої, що про них і зараз оповідають в Гуцулії, а недавно, р. 1910, відомий учений етнограф Володимир Гнатюк видрукував цілий том оповідань про опришків (Етногр. Збірник Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. XXVI). Тут ви знайдете Марусю і Марусяка, Юріштана і Герлічку і т. и. — героїв повісти.

Починається „Камінна душа“ так:

„Ой Марусе, камінная душе!
Не слухати ж було шептання мого,
Не лишати ж було попонька свого“.

„От же сьогодні новий ксьондз служив по раз першу службу Божу. Гуцули прислухалися, придивлялися і остаточно винесли не зле вражінне. Особливо подобалася проповідь. Не змістом, бо змісту мало хто вкємував, а тим, що була сказана голосно і виразно“.

У ксьондза була жінка Маруся. Побралися вони недавно, без кохання, як се ведеться здебільшого в попівському колі. Душею Марусі піп не цікавився, тіла її не потрібував. Так в

самоті нудно проходило хатне, буденне життя, а вдачу жінка мала романтичну в кращому значінні. Чоловік був навпаки „зовсім не романтичний і... не дуже розумний навіть“. Селяне і ті помічали, що молоді зовсім не до пари:

„Узев собі наш піп не жінку, а дитинку“.

Прийшла весна. „Задзвонили гуси-клячі поверх моря йдучи“... „Маруся все частійше попадала в задуму і тихий сум. Що-сь росло, виростало, кликало кудись, а хто кликав—не знала, не уміла відгадати. Хто-сь могутний ходив селом від хати до хати і сіяв одуряючим зіллям“ від якого „шаліють веселим шалом люде, множитися хотять, вічність творити“. Маруся, чиста і непорочна як дитина, кохалася в природі: блукала по горах зелених, ходила до бурливого потоку, де часто сиділа в задумі на улюбленому нею каміню. Ось посвятили люде паски. Минув і велик-день і тут якось Маруся над потоком на своєму камені зустріла красного легіня. Спершу він назвався газдівським сином, Дмитром Марусяком. Марусяк — душа поетична, чудово грає на флюєрі (флейті). Маруся його покохала. Після вже виявилось, що він опришок, бо втік із війська, куди його взято не по правді.

Великі муки переживає Маруся, та кохання переважає все і вона йде за Марусяком у безлюдні гори. Тепер туди переходить уся дія повісті. Марусяк хоче наслідувати Довбуша та не має ні тої сили над товаришами, ні тієї відваги, ні навіть розуму того. Спочатку його авторитет стоїть у опришків твердо, що-далі потроху падає, а в решті з славетного лицаря робиться звичайний собі розбишака. Приємно тут буде зазначити, що Г. Хоткевич ні трішки не з'ідеалізував Марусяка і взагалі своїх героїв, в дав їх нам такими, як вони повинні бути в житті.

Спершу Маруся живе в горах як княгиня, що-далі — життє її гіршає, нарешті п'яний Марусяк просто віддає її своєму товаришеві та її спасає від ганьби сміливий Юрчик — Неклопотана Голова, про якого і опришки і сам він про себе говорить: „Як би я свою голову заклопотав, то би всі гори звоював“.

Чари кохання давно уже розвіялись і Маруся думає лиш про те, як би їй утікати від опришків. Та се не так легко.

Неклопотана Голова і тут стає їй у пригоді. Утеча, за нею важка хвороба і Маруся знову дома.

Марусяка врешті-решт таки впіймав Юриштан, атаман пушкарський, і його присуджено на страту.

„Ех, файно тратили Марусяка“...

„Вивели Марусяка. Красно вбраний. Як на весілля. Ішов свobodно, не звязаний, вперед дивився сміло. Лиш лице було бліде і носило сліди тюремних мук.

А коли спитали його судії — яке твое передсмертне останнє бажання, сказав Марусяк:

— Дайте ми флоєру.

Крутнулися люде. Десятки флоєр простягнулися з товпи...

Опришок приложив флоєру до губ... Все завмерло... І... як далекий шепот ріки, залитої місячним сяйвом, як скарга переляканої страдалиці трепітки під вікном, як воркування горлички над щастем минулим, заспівали звуки і понеслися... над сею різнобарвною товпою, над судіями, ксьондзами, катом, шибеницею... І заблескотіли, заграли цвітами в повітрі високо, переплітаючися в невідомі гірлянди ніжності, і злітали звідти, мов журкіт жайворонка, і розсипалися...

Плач стряснув товпою. Заголосили жінки, як за бра-тіком ріднесеньким; глухо, незрозуміле щось гули насильно зігнані сюда люде; похиливши голови стояли і судії й попи...

І поки грав Марусяк, поки тріпотіли в осіннім небі останні ридання лебединої пісні — в великім очарованню стояла товпа і ніхто не розумів — що то за перекладини стирчат отам, коло помосту, по що зібралося сюда стільки народу...

І лиш як скінчив, як обірвався в невимовній тузі останній перелив — побачили люде, що то ж шибениця! Шибениця! А на ній повісять сього молодого легіня, орла полонинського, аби не грав він так більше ніколи!

Марусяк віддав флоєру, зійшов на поміст.

— Простіть, люде... — сказав. Але тихо, мало хто чув.

Сам узяв з рук ката стрічок, сам надів собі на ший і чекав... зрештою недовго...

Марусі сказали про смерть опришка нескоро по тім, як видужала. Боялися потривожити.

Але вона прийняла звістку досить холоднокровно. В деяким разі так, що можна було не турбуватися.

Наближався порід — і думи о життю відганяли думи о смерті. Чи живе родиться? Чи не вмерло під час важкої хвороби? Не калічка, Боже спаси и помилуй?... Чи очка встигнемо протерти“!..

Такий кінець повісти.

Маруся і Марусяк і всі дієві особи, яких тут дуже багато, так правдиво і так яскраво змальовані, що стоять перед очима неначе живі. Спершу читається важенько, бо написана по часті гуцульською говіркою, але що далі, то вже мови якось непомічаєш, а лиш красу, образність, сміливі, яскраві, просто Гоголевські метафори і гіперболи, усе не тільки живе, а як потік клекотить перед вашими очима — живуть люди, живе пісня і музика, живуть гори і ліси, громи і бурі, ціла природа. Не можна відірватися від книги, не можна показати, де місця прекрасні, а де ще кращі. Уся повість — то твір із крові і нервів. Од початку до самого кінця ніде не відчувається, як то часто буває у авторів, втоми творчости. Усе прекрасне. А коли й єсть які хиби, то їх тут так же не багато, як весною в зеленому лісі жовтого листу.

Читаючи сю повість Гната Хоткевича не можна не визнати, що не тільки талант його значно виріс, а що знайшов собі певний ґрунт — се творчість на велику скалю. У великій повісті всі екскурсії в бік, як се любить автор, непомітні, і в ній він приходять до великої цілности твору. Більшість дієвих осіб — то характери сильні. Усі вони по природі своїй добрі, але от обставини життя витискають їх із сфери своєрідної, кидають на злочин і тут розвивають таку силу, що їй нема й удержу.

Од типів повісти віє на вас Шекспіровськими героями, але вони постільки натуральні постільки їх діла відповідають обставинам, по стільки душа їхня зливається з природою гір, що ціла Гуцулія стоїть в вашій уяві живою і я не знаю другого автора, що б так повно і разом із тим яскраво змалював її.

Повість написана „густо“. Та не вважаючи на сю „густоту“ при читанні якось відчувається, що автор міг би дати да-

леко більше, відчувається якась потенційна енергія, що ще захована в душі автора і що проявиться згодом у новому, більше досконалому і величньому творі, побудованому ще на більший масштаб.

Мова повна прекрасних народних виразів і образів, просто насичена красою, багата, фігуральна, хоч часом трапляються москаліізми, але тут не знаєш, чи то недогляд, чи автор їх уживає свідомо.

Хотілось би помітити найкращі місця, але їх тут так багато, що не знаєш, яке вибрати: От приїзд св. Юра, і святкування Юра (стр, 23—29), велиг-день (38—46), як річ взірцева так і проситься до христоматії, зустріч Марусі з Марусяком (57—60), гра Марусяка на флюєрі (26), сцена в коршмі (246), камінь, що покотився з гори, як символ життя Марусяка (252), буря в горах (272), утеча Марусяка від Юриштана під Косовом (305), Марусяк у Катерини (313), Похорон Катерини (326), а властиво „найкращого“ тут так багато, що можна книгу перерхитувати по кілька раз і все з великим задоволенням.

Книга має 77 фотографій-малюнків гірських мотивів і краєвидів. Видана дуже чепурно, на доброму папері, друк виразний, буйний, помилка зовсім не видко. В кінці словарик гуцульських слів.

Т. Осадчий. *На грані XX століття*. Роман-бувальщина. Київ, 1911, стор. 216, $\frac{1}{32}$. Ціна 60 коп.

Довго лежала в мене ця книга нерозрізаною і все ждала черги. Після рецензій на неї та натяків в нашій пресі, що мовляв, вона не йде на рахунок в літературі, при тому беручи на увагу її важкий, яки-сь казенний заголовок, я просто не наважувався витратити час на її читання. Аже ось у дні нудьги потягло мене до механічної, як я гадав, лектури. З перших же глав, книга так мене захопила, що я не міг одірватися від неї, поки не скінчив. Чим вона мене зацікавила? Тим, що в ній дійсне життя пройшло через фільтр душі і мислі інтересної людини, життя без прикрас, без зальотів фантазії, просте і правдиве.

Описуються туманні часи, невиразні часи років 80-тих та 90-тих, з невиразними діячами, що помацькі серед пануючої скрізь темряви йшли життєвим шляхом, маючи лиш непереможний потяг до чого-сь кращого. Кожне зернятко знання брали з великими зусиллями, безсистемно, часто випадково і все ж таки утворювали рух, боролися з людьми і з обставинами і тільки непереможна доля кидала їх в різні кінці великої землі нашої.

Інтелегент-городянин помацьки підходив до народа, не знаючи, як завести з ним зносини, з чого почати. Інтелегент, що сам вийшов із народа, покладав усі свої надії на людей освічених, на науку, на книжки. Головний герой романа Платон разчаровується спершу в народі, з якого сам вийшов, потім в так званій ідейній інтелегенції. Він хитається: раз йому здається, що наука — то все, а вдруге вже мислить, як і народ у той час, що краще не знати тих книжок, тієї науки.

У героїв романа, як тоді було і в житті, українська свідомість мала: хоч Платон, напр., і пише по українському та ще й сам добре не знає, на що се потрібно.

Дієві особи, очевидячки, взяті просто з життя, їх багато, здебільшого то молодь, і вся книга обвіяна чарами любови до народа і у читача будить віру в кращу будучину.

Другий том, що має вийти, напевно більше з'ясує ту дорогу, якою підуть герої романа.

Що-до художности, то книга не з тих артистичних архитворів, що ними тішаться наш читач, про те це здорова, нормальна лектура, се хроніка, — побудована на знанні життя, на його розумінні, річ жива, інтересна і користна, а місцями автор підвищується до наших першорядних художників.

Для нашої літератури книга ще тим складає чималу цінність, що нічого подібного у нас ще нема. З цікавістю її прочитають і інтелегенти всіх візрастів і грамотні селяне.

Читається лехко, швидко, але мова не без дефектів. Особливо вражають оці „причастія“, яких взагалі багато у наших письменників і зовсім нема у народній мові: „з р о с х о д і в ш о ю с я стихією“ (214), „п р я м у в а в ш а я з Криму (215) і т. д.

Панове автори! Се в нашій мові так само красно виглядає і так само приємно для вуха, як от в російській: „Стрекоцушу кузнецу, в зленім блаті суцу;ядовиту червяцу по знакам ползуцу“ (латинська форма *ablativ. absolutus*).

Ще увага. Ось дія проходить в Херсонщині. І ось що тут говорить: „А ви сами з України?“ (113) або: „як же там живе наша славетна Україна?“ (116). Правда, це слова героїв роману, а не авторова думка, але ж так само говорить і сам автор, бо ось далі вже його слова: „Гребінка не видержав і помандрував на Україну“ (188) з Херсонщини на Україну!.. Та-ак... Ну, а що ж то Херсонщина? Ах, то — „стеги“. Та-ак... тоді Чернігівщина — „ліси“, Буковина — „горі“ і т. д. А деж Україна? Такі непослідовности у д. Осадчого в назвику рідного краю, що можуть збити з пантелику мало свідомого читача, нас дивують. Доволі заглянути до географії України, що б цих помилок тепер не робити.

При всіх дрібних хибах, що лехко можуть бути виправлені при другому виданні, роман, д. Осадчого без сумніву єсть немалий здобуток для нас. Правда, його ніхто не переклада на чужу мову, проте він не може не бути в кожній українській бібліотеці. Він дійсно того вартий.

Ів. Луца.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Семен Воропай. *Намисто*. 15 ст. Одеса. 1912 р.

Молоденькі автори повинні пам'ятати, що доживши до зрілого зросту, вони завше червоніють за свої книжки. Така оказія бувала навіть з такими стовпами, як Некрасов, Бальмонт. Кінчалось тим, що автори скуповували свої книжки і нищили, бо вони стояли їм на перешкоді. Книжечка в 15 стор. коштує дешево; десяток поганеньких віршиків може написати кожна грамотна людина; через те побачити своє ім'я видрукованим не трудно. Коли автор „Намиста“ буде дивитись далі на свою „літературу“, як на „шалості юнацькі“, то ся книжечка йому не пошкодить, а коли з ласки божої він зробиться поетом, то книжечку прийдеться викупити і... знищити. Розбірати сю листовку по суті—потреби нема. *Гр. Чупринка.*

„Шевченкове свято“. Видавництво „Дністер“. Кам'янець. Под. ст. 62.

В цій книжечці уміщено: 1. Опис святкування 50-х роковин смерті Т. Шевченка в Кам'янці; 2. Промову голови „Просвіта“ перед урочистим зібранням; 3. Реферат М. І. Філіпського „Про Т. Г. Шевченка“, який складається з таких розділів: а) останні дні і похорони Шевченка, б) Значіння рідної мови, в) Головні ознаки українського руху г) Головні риси й значіння поезії Т. Шевченка 4. Статейку О. М. Пашенкової: „Заповіт Шевченка“. З того реферат д. Філіпського займає 48 ст. і статейки д. Пашенкової—7 стр. Статейки примитивні, але вигідно відрізняються від звичайної ювілейної патріотичної балаканини тим, що мають певний зміст і написані з чуттям і щиро. В наш час навіть за ці, здавалось би природні, риси доводиться дякувати авторові. Книжка придатна для народного читання, хоч наша „сільська інтелігенція“ теж могла би прочитати її без користи.

А. Т.

К. П. Михальчук. *Открытое письмо* к А. Н. Пыпину. (Къ истории отношений к украинству представителей прогрессивной части русского образованного общества) Киевъ, 1909 г. ст. 76, ц. 45 к.

Ніколи не пізно одзначити цікаву і путящу книжку. „Открытое письмо“ д. К. Михальчука вийшло з друку 1909 р., хоч було написане 1886 р. Запізнення друку — незалежні од автора причини. Своєї вартости воно не згубило до цього часу і саме тепер мусить збудити до себе велику цікавість тим, що як раз тепер здійснюється знову спор „Съверянъ“ з „Южанами“. Виступ д. П. Струве в „Русской Мысли“ проти українства зачеплює давно порішенні питання; між иншим яскраво освітлені в книжці д. Михальчука. Щоб доказати, що ми, українці, не існуємо, великоруські укріпителі основ зараз же хапаються за мову. Починають доказувати, що у нас нема літератури, навіть немає мови, а та мова котрою ми розмовляємо і живемо — майже не мова, а так собі. Коли ми таке чуємо, починаємо боятись і озиратись навкруги: чи ми таки є, чи нас нема. Мацнувши себе, навіть вщипнувши, відчуваємо біль, існуємо... значить живемо! Великоруські патріоти проводять якісь балачки, що нас нема... Це так нудно і скучно, що... й досі сусіди нічого не знають про нас, окрім своєї знаменитої історіософії і філософії українства, т. зв. „воропайної“. Навіть тепер П. Струве воропає: сміхотворно розказує про „койне“ і думає, що ці балачки дужчі за факт. Та ж українська мова, Україна, українство — це ж факти! Що ж тут воропати про „койне“. Він мабуть не читав книжки К. Михальчука, в якій давно дано відповіді на все Струвинсько-лінгвістичне воропанне. Тут в'яснено і становище німецької „койне“, і російської, і славянської. Загалом, для нас, українців, мусить бути ясно, що всі розмови про „койне“ — то спомини про по койне. А для Струвих... ну, про яку „койне“ знімалась річ, коли посилалось руське військо у Персію або італійське — в Тріполі? Анексія Боснії, Герцоговини, Кореї, і. т. п. І це все мотиви заборчої „койне“, але при чому тут філологія, греки, німці, Аксаков, ярмарки і т. п... Так би й казав просто, чому українці платити за сонце не повинні д-ієві Струве.

Не для д. Струве рекоменду прочитати книжку д. Михальчука, а для тих земляків, що думають, що коли хтось скаже, що їх нема, то вони лакаються і починають питати навкруги, чи вони є, чи їх таки справді нема. Книжка д. Михальчука написана ясно, доступно, вичерпуюче на тему: що таке українська мова, місце її в ряді славянських мов, в ряді „руських мов“ і т. п.

М. Сріблянський.

„Всеукраїнський катехизм“ („Що мусить знати кожний українець?“). Видавництво „Всеукраїнська бібліотека“. Число І. Вишніця 1911. Ст. 29.

„Всеукраїнський катехизм“ — це, кажучи словами автора, „збір питань і відповідей, котрі кожний українець і українка знати і все памя-

тати повинні". В цій першій (теоретичній) частині своєї праці автора в формі питань і відповідей на них, знайомить читача з азбукою національного питання взагалі і українського зокрема. Тут подибуємо між иньшим такі питання і відповіді на них: „Що таке народ або нація“, „Що таке Україна“, яке значіння рідної мови для народа“, Чим ми відрізняємось від иньших народів“, „Що таке патріотизм“ і иньші. Книжка вирахована для читача з народа і написана незвичайно просто і зрозуміло. Відносно форми викладу треба сказати, що вона має свої добрі сторони: короткі, ясні і категоричні відповіді остільки вбиваються людині в голову, що вона ніколи їх не забуде і завше і скрізь пам'ятатиме не тільки про своє українське походження, а й про теоретичні основи українства про різницю між собою і сусідами. Розуміється, катехизична форма викладу має і злі сторони: товмачення попівських, патріотичних чи яких хоче параграфів привчає людей до механічного прийняття змісту параграфів, трошки „оболванює“ людей (дозволю собі так висловитись), але... жовніру без устава не обійтись. Україна потребує жовнірів, значить мусять бути і національні катехизми.

До хиб книжки треба віднести не зовсім влучний підбір питань і відповідей і по-декуди їх наївність.

А. Товначевський.

М. Гехтер: „Селянські заробітки“. Видавництво „Лан“ Київ. 1911 р. ст. 72. Ц. 25 к.

В цій книжечці розказано про такі селянські промисли: молочарство, птахівництво, вівчарство, огородництво, садівництво, тютюнництво, шовківництво, бжільництво й розведення буряків. Правду кажучи, книжка написана популярно, але суховато і не переконуючо. Автор говорить про кожний промисел, що він за кордоном дуже розвинений і дає добрий прибуток, а у нас через неучто селян з нього майже нема ніякого зиску, що він і у нас міг би добре розвиватись, коли б тільки селяне згуртувались в кооперативні товариства—але через абстрактність викладу селянин не то що нічому не навчиться з його книжки, а навряд, чи хоч зістанеться переконаний, що за кордоном дійсно господарство проводиться ліпше, ніж у нас, що у нас дійсно можливі зміни на ліпше, що нам дійсно потрібні кооперативи. Мало прикладів, мало наглядности. Щоб переконати селянина, що птахівництво, напр., у нас дійсно эле стоїть, мало сказати, що у нас кури маленькі, міршавіша ніж за кордоном—завбільшки з нашу гуску: треба було, не входячи в деталі, на двох-трох сторінках розказати, які породи птахів розводяться за кордоном, який вони дають зиск дати малюнок, дати, зрештою, перспективу на будуче... І тоді б селянин, очевидно, не навчився з книжки птахівництву чи вівчарству, але він міг би зацікавитись ціми промислами, і ціль автора була б досягнена. Варто було б також присвятити окремі розділи організації товариств і продажу продуктів: не знаючи цих річей, селянин не зможе й кроку зробити, хоч би як він був переконаний, що йому треба поліпшити свій сад чи завести пасіку. Очевидно, що для того, або поробити ті доповнення, про які кажу, треба було трохи збільшити розмір книжки.

А. Т.

При каждом № „НИВЫ“ подписчики 52 книги.
получают по одной книгѣ. всего въ годъ

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

НА 1912 ГОДЪ

(43-й годъ изданія)

на еженедѣльный иллюстриро-
ванный

ЖУРНАЛЪ

СО МНОГИМИ ПРИЛОЖЕНИЯМИ

Гг. подписчики „НИВЫ“ получать въ теченіе 1912 года:

52 №№ еженедѣльн. художеств. литер. журн. „НИВА“: романы, повѣсти и
разсказы, критич. и популярно-научн. очерки биограф., обзоры дѣятельн. Госуд.
Думы и полит. обозрѣнія; рис. въ краск., снимки съ карт., рис., фототюды и иллюстрац.
соврем. соб.; рядъ очерк. и рис. будетъ носить стол. Очерств. войны,

52 книги, отпечатанныя убоирымъ четкимъ шриф-
томъ, въ составъ которыхъ войдетъ:

12 книгъ ежемѣсячнаго журнала „ЛИТЕРАТУРНЫЯ И ПОПУЛЯРНО-НАУЧНЫЯ ПРИЛОЖЕНІЯ“
романы, пов., разск. популярн.-научн. и критич. статьи совр. автор. съ иллюстр.
и отдѣлы библиографіи, смѣси, шахматы и шашекъ, задачъ и игръ.

40 книгъ „СБОРНИКА НИВЫ“ **40** книгъ,

содержащихъ ЧЕТЫРЕ ПОЛНЫХЪ СОБРАНІЯ СОЧИНЕНІЙ

(стояція въ отдѣлн. продажѣ свыше 30 р.),

которыя подписчики получаютъ полностью въ теченіе одного 1912 года:

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ **Н. Г. ПОМЯЛОВСКАГО.**
СОЧИНЕНІЙ

Помяловскій, литературный сверстникъ Тургенева, Гончарова, Достоев-
скаго, пришелъ въ общество съ новыми словами любви и скорби къ през-
рѣнному мѣщанину и плебею. Его „Мѣщанское счастье“ и „Молотовъ“, —
цѣлая эпопея о томъ, какъ зарождается, развивается и течетъ жизнь на-
шего средняго трудового чиновничества. Съ именемъ Помяловскаго не-
разрывно связаны его знаменитые „Очерки бурсы“

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ **А. И. КУПРИНА.**
СОЧИНЕНІЙ

(Будетъ дополнено произведеніями, не вошедшими въ издан. пока томы полн. сбор. его сочиненій.)

Купринъ—писатель XX вѣка по идеямъ и по времени возникновенія
своей литературной славы. Онъ душевно близокъ обществу, не стремится
поучать, проповѣдывать, стать выше общества, а, наоборотъ, опускается,
въ смрадные глубины жизни, въ „ямы“ и болота, Купринъ постигъ душу
новаго дѣловаго, разсудительнаго поколѣнія, и сталъ его любимымъ пѣв-
цомъ—пѣвцомъ воли, знаменосцемъ сильнымъ.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ **А. А. ФЕТА.**
СТИХОТВОРЕНІЙ.

Ни у одного изъ нашихъ поэтовъ не имѣетъ такого преобладающаго
значенія чувство природы, какъ у Фета. И его чувство природы всегда
совпадаетъ съ чувствомъ родины. Поэтъ-лирикъ въ самомъ высшемъ зна-
ченіи этого слова, Фетъ возвышается надъ словомъ, и его пѣвучіе стихи—
чистая музыка.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ **Оск. УЙЛЬДА.**
СОЧИНЕНІЙ

Пѣвецъ культурнаго дерзновенія, жрецъ искусства для искусства, тон-
кій знатокъ античнаго міра. Уайльдъ, какъ беллетристъ, исключителенъ
своимъ особымъ даромъ будить мысль и чувство. Крупнѣйшее беллетри-
стическое произведеніе Уайльда—„Портретъ Доріана Грея“ и его мрачная
„Баллада изъ Редингской тюрьмы“—по захватывающему интересу и худо-
жественной глубинѣ переживаній человѣческой души—произведенія со-
вершенно исключительныя въ мировой литературѣ. „Сказки“ Уайльда по-
ставили его имя въ рядъ съ безсмертнымъ именемъ Андерсена.

12 №№ „ПАРИЖСКИХЪ МОДЪ“.
До 200 столбц. текста и 300
модныхъ гравюръ. Съ поч-
товымъ ящикомъ.

12 ЛИСТОВЪ: до 300 рукод.
и выпилн. раб. и для выж.
и до 300 чертеж. выкроекъ.

1 „ОТРЫВНОЙ ЕЖЕНЕДѢЛЬНЫЙ КАЛЕНДАРЬ“ на 1912 г., отпечат. красками.
ПОДПИСНАЯ ЦѢНА „НИВЫ“ со всѣми прилож. на годъ:

въ С.-Петербургъ безъ достав.—6 р. 50 к.
бурж. (съ доставк.—7 р. 50 к.
Безъ дост.: 1) въ Москвѣ, въ конторѣ
Н. Печкевской—7 р. 25 к.; 2) въ Одес.,
въ книжн. маг. „Образованіе“ 7 р. 50 к.

Съ пер. по
всѣмъ мѣста
Россіи . . . 8 р.
За границу 12 р.

Разсрочка платежа
въ 2, 3 и 4 срона.
Иллюстриро-
ванное объяв-
леніе о подпискѣ
высыл. бесплатно.

Адресъ: С.-Петербургъ, въ Контору журнала „НИВА“, улица Гоголя, № 22.

„Літературно-Науковий Вістник“ Приймається передплата на 1912 рік на український місячник літератури, науки й громадського життя, виходить книжками по 12—15 арк. великого формату. Літературно-Науковий Вістник служить органом культурного життя цілої України. Л.-Н. Вістник подає багато оригінальної белетристики—переважно більшість визначних наших белетристів постійно друкує в нім свої твори, а з визначніших заграничних літературних творів даються переклади. Л.-Н. Вістник містить популярно-наукові статі й огляди спеціалістів з української історії, літератури, суспільної економії й інших областей знання. Л.-Н. Вістник знайомить з поступами життя і культури українського і всесвітнього і являється неминуcho потрібним для всякого освіченого Українця органом всеукраїнського національного культурного життя. Редакція і головна контора: Київ, В.-Володимирська, № 28. Передплата на рік 8 руб.; для незаможних учнів, студентів, сільських учителів, низших служачих, робітників і селян 6 руб.; але тільки коли вони на журнал надсилають гроші просто в контору. За пів року 4 руб. 50 коп. Кому трудно відразу, нехай присилає на перше число кожного місяця по 1 руб., поки збереться повна передплата, а журнал діставатиме зараз. Ще приймається передплата на 1911 рік, хто хоче мати всі номери журналу, просимо поспішати з передплатою. Комплекти журналу за попередні роки продаються по 8 руб.

„ЗАСІВ“ Приймається передплата на 1912 рік на українську народню ілюстровану газету, другий рік видання. Ціна на рік 3 руб., на пів року 1 руб. 60 коп., на 3 місяці 85 коп. Хто випише Засів за цілий рік, той дістане всі №№ починаючи з першого, а так само дурно додаток: Повний збірник творів Івана Котляревського в 3 томах. Сюди увійдуть: Енеїда, Наталка Полтавка, Москаль чарівник і ода до князя Куракіна. Крім того буде уміщено біографію Івана Котляревського. Адреса: Київ, Велика Володимирська № 28. Редакція газети „Засів“. Засів призначається головним чином для хліборобів і робітників; Засів виходить що тижня в п'ятницю; Засів подає статі й новини про сучасне життя на Україні в Росії і за кордоном, з української і все-світньої історії і письменства, артистичної творчості, з наук природних, лікарських, з сільського господарства, кооперації, техніки, гігієни, медицини, а також вірші, оповідання, ілюстрації при статях і особні; Засів містить дописи з сіл і міст, звертаючи особливу увагу на рух освітній і економічний на селі, про вистави, лекції, вечірки, заведення бібліотек, спілкових крамниць, позичкових і сільсько-господарських товариств, професійних спілок між робітниками (на ці теми особливо бажані кореспонденції). Засів дає відповіді на запитання передплатників, а також поради спеціалістів: господарські, юридичні й лікарські, в справах економічних і просвітних. Передплата далі на 1912 рік ще приймається. Хто хоче одержати за цілий 1912 рік, то присилає 2 руб. 50 коп. Передплату приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ у Києві, Велика Володимирська № 28. Українська книгарня в Харькові, Рибна № 25.—Посередникам 5% від передплати. Статі і дописи просять надсилати в книгарню „Л.-Н. Вістника“. Пробні числа висилаються дурно.

„СНІП“ Єдина українська часопись на слобідській Україні містить: Статті в справах політичних та громадських. Огляди критичні: з поля літератури та мистецтва. Фел'етон, оповідання, вірші то-що. Галерея видатних діячів українських. Хроніка подій, дописи, новини. Річні передплатники одержать безплатний додаток. Умови передплати на рік 3 р., пів року 1 р. 75 к., 3 місяці—1 р., за кордон 4 р.; пів року 2 р. Адреса: Харьків, Конторська вул. 21.

„Дніпрові Хвилі“ Приймається передплата на 1912 рік, українська двохтижнева часопись з малюнками, рік видання другий, виходить у Катеринославі з початку і в середині кожного місяця по такій програмі: 1) Статті про громадські справи; 2) вірші й оповідання; 3) науково-популярні статті (про сільське господарство, про промисловість, про старі часи на Україні, про пам'ятки нашої старовини і т. инш.); 4) про українське письменство і про освіту на Україні; 5) останні звістки українського життя у нас і в Галичині; 6) новини нашого письменства; 7) дописи; 8) листування редакції. Особливу увагу звертають „Дніпрові Хвилі“ на ознаки українського життя в Катеринославі. Передплата: на рік (з пересилкою) 2 руб. 40 коп., на півроку 1 руб. 20 коп., на 3 місяці 60 коп. Кожен номер нарізно 10 коп. Передплатникам, що заплатили в 1911 році більш як руб. 40 к., злишок зараховується на 1912 рік. Пробні номери висилаються за дві 7-коп. марки. Гроші треба посилати на адресу; Катеринослав, Проспект, книгарня М. Лозинської для редакції „Дніпрових Хвиль“; або ж: Катеринослав, Московська вулиця, 7. К. Є. Котову.

„ДІЛО“ щоденна українська газета. Передплата для Росії на рік—18 карб., на пів року—9 карб. Австрія, Львів, (Lemberg), Ринок ч. 10.

„Украинская Жизнь“ Открыта подписка на 1912 год, на новый ежемесячный журнал. Журнал будет выходить на русском языке в обычном формате ежемесячников книжками размером 5—6 печатных листов. Задача „Украинской Жизни“ составляет служение интересам и нуждам 30-миллионного украинского народа и ознакомление общества с украинским национальным движением. Программа журнала: Руководящие статьи по национальным вопросам.—Обзор событий текущей жизни на Украине.—Суждения печати, преимущественно русской и польской, об украинском вопросе.—Письма из Российской Украины и из Галиции.—Критические статьи и литературные обзоры; библиография.—Украинское искусство.—Разные известия и заметки.—Отвѣты редакціи на вопросы читателей, относящиеся кь программѣ журнала. Подписка принимается вь конторѣ „Украинской Жизни“: Москва, Тверская ул., д. 75, кв. 39. Подписная цѣна: на годъ 5 руб., на пол. года 2 руб. 50 коп., на четв. года 1 руб. 25 коп., сь доставкой и пересылкою. Отдѣльная книжка безь пересылки 45 коп., сь пересылкою 55 коп. Для народных учителей и сельскаго духовенства, а также для учащихся, рабочих и крестьянъ допускается, при непосредственномъ обращеніи вь редакцію, льготная подписка: на годъ 4 руб., на пол. года 2 руб., на 3 мѣс. 1 руб., сь доставкой и пересылкою.

„Нова Буковина“ Політична часопись. „Нова Буковина“ виходить двояким виданем, одно що вівірка, четверга і суботи, друге що четверга, вечером, а на випадок сьвіт в передодень. Редакція і Адміністрація: Чернівці, ул. Петровича ч. 4. Передплата платна в Чернівцях. За триразове видане: річно 15 к., піврічно 8 к., чвертьрічно 4 к., За тижневник (раз на тижд.): річно 4 к., піврічно 2 к., чвертьрічно 1 к. Поодинокі числа 10 сот. Передплату приймає „Руска Каса“ в Чернівцях, ул. Паньска ч. 33.

„НАША НИВА“ Усе каму дорога і бізка справа жицця і адрадженьня Беларусі і беларусоу, выпісывайце, читайце і шырце беларускую газету „Нашу Ніву“. Гэта люстро душы, думак і патрэб Беларусі. У 1912 гаду усім гадавым і поугадавым падпішчыкам Редакція разашле, як безплатны прыдатак, „Беларускі Календар“ на 1912 год, а у працягу году падпішчыкам разашлецца ешче колькі іншых цікавых і карыстных кніжак. Цѣна с пересылкай да хаты: на 1 год—2 р. 50 к., на 6 м.—1 р. 25 к., на 3 м.—65 к., на 1 м.—25 к. За граніцай: на 1 год—4 р., на 6 м.—2 р., на 3 м. 1 р.

„Царицынская мысль“

Открыта подписка на 1912 годъ на общественно-политическую и литературную газету. 3-й годъ изданія. Газета издается по программѣ и въ форматѣ большихъ столичныхъ газетъ. Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой на 1 годъ—6 р., на полъ года—3 р., на 3 мѣс.—1. 50 к., на 2 мѣс.—1 р. 10 к. и на 1 мѣс.—65 коп. Для рабочихъ, крестьянъ, сельскаго духовенства, учителей нач. школъ и членовъ профес. обществъ на 1 г.—5 р., на полъ года—2 р. 50 к., на 3 мѣс.—1 р. 25 к., на 2 м.—1 р. и на 1 мѣс.—50.

„Пріокская жизнь“

Ежедневная политическая и общественно-литературная газета. Подписная цѣна для иногороднихъ подписчиковъ: на годъ 3 р. 20 к., на полгода 1 р. 85 к., на 3 мѣсяца 1 р. 10 к., на мѣсяць 50 к.; для иногороднихъ подписчиковъ: на годъ 3 р., на пол. года 1 р. 75 к., на 3 мѣсяца 75 к., на 3 мѣсяца 1 р., на мѣсяць 45 к. Для годовыхъ подписчиковъ допускается разсрочка: одинъ рубль вносится къ 1 января, одинъ рубль къ 1 марта и одинъ рубль къ 1 мая. Въ случаѣ невзноса своевременно денегъ, высылка газеты прекращается. Г. Рязань, ул. Липецкой и Мало-Мѣщанской ул., д. Гавриловой.

„ЮЖНАЯ ЗАРЯ“

Продолжается подписка на 1912-й годъ (7-й годъ изданія) на большую политическую, общественную и литературную газету. Условія подписки съ доставкой и пересылкой: на 1 г. 6 р. 11 м. 5-50 к., 10 м. 5 р., 9 м. 4 р. 50 к., 8 м. 4 р. 7 м. 3 р. 50 к., 6 м. 3 р., 5 м. 2 р. 60 к., 4 м. 2 р. 10 к., 3 м. 1 р. 70 к., 2 м. 1 р. 20 к., 1 м. 70 к., Учителямъ народныхъ школъ 20 проц. уступки. Для годовыхъ подписчиковъ допускается разсрочка: при подпискѣ 2 р. и въ слѣдующіе 4 мѣсяца по 1 р. При перомѣнѣ адреса иногородніе уплачиваютъ 20 к.

Бюллетени литературы и жизни“

3-й годъ изданія. Открыта подписка на двухнедѣльный журналъ НОВАГО ТИПА. Подписной годъ начинается съ сентября. „Бюллетени“ идутъ навстрѣчу потребностямъ той массы интеллигентныхъ читателей, которая лишена возможности широко знакомиться съ періодической печатью и новостями книжнаго рынка. Вышли №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 и 8. Цѣна № 20 к. На годъ—3 р., на 4 мѣс.—1 р. Подписка принимается во всѣхъ почтово-телеграфныхъ учрежденіяхъ Россійской Имперіи. Отдѣльные №№ продаются во всѣхъ книжныхъ магазинахъ Москвы и Петербурга, и во всѣхъ кіоскахъ вокзаловъ и газетчиковъ. Контора и редакция: Москва, Тверской бульваръ, 26, книжный магазинъ „Трудъ С. Скирмунта“. Телеф. 34-54.

„ЖИВОЕ СЛОВО“

Открыта подписка на 1912 годъ, (годъ изд. 11) на общедоступный, литературно-художественный и общественно-политическ. еженедѣльный журналъ. Въ 1912 г. „Живое Слово“ будетъ выходить журналомъ съ иллюстраціями въ текстѣ. Содержаніе: повѣсти, рассказы, стихи, статьи по вопросамъ литературы, искусства, обществ. политич.; снимки съ картинъ, портреты выдающихся людей, жаржи, и пр. Направленіе журнала прогрессивное и реалистическое. Защиту интересовъ трудящихся и служеніе правдѣ и красотѣ въ литературѣ и жизни журналъ ставитъ на первомъ мѣстѣ. Въ „Живомъ Словѣ“ принимаютъ участіе многіе видные литераторы. Всѣ годовые подписчики журнала получаютъ бесплатное приложеніе художеств. альбомъ портретовъ знаменитыхъ писателей, Подписная цѣна: на годъ—2 руб. 50 к.; на пол. года—1 р. 25 к.; на 3 мѣс.—75 коп.; на 1 мѣс.—25 к. Отдѣльный № 5 к.

ШКОЛА И ЖИЗНЬ.

Единствен. еженедѣльн. общественно-педагогическ. газета, съ ежемѣсячн. приложен.

Приложенія, по объему не менѣе 80-ти печатныхъ листовъ, будутъ освѣщать выдвигаемые текущей жизнью вопросы образованія и воспитанія. Въ числѣ приложенія находятся: "Эмиль XVIII вѣка"—Руссо, "Проблемы дѣтскаго чтенія"—Вольгаста, "Развитіе народа и развитіе личности"—Наторпа—произведенія, необходимые каждому педагогу и каждой образованной семьѣ. Газета издается по слѣдующей программѣ: 1) Статьи по вопросамъ: а) организация школы и школьнаго законодательства, б) общепедагогической теоріи и практики. 2) Статьи по различнымъ вопросамъ образованія и воспитанія. 3) Фельетонъ, характеризующій по преимуществу внутреннюю жизнь школы или популяризирующій различныя стороны знанія. 4) обзоръ печати. 5) Хроника образованія; дѣятельность законодательныхъ учреждений, правительства и т. д. Хроника школьной жизни въ Россіи и заграничій. 6) Обзоръ спеціальной литературы и иностранной. 7) Справочный отдѣлъ. 8) объявленія. Редакція газеты имѣетъ корреспондентовъ въ Г. Со-вѣтъ и Г. Думѣ. Подъ общей редакціей Г. А. Фальборка. Подписная цѣна: Съ доставкой и пересылкой въ города Имперіи. На годъ—6 р., на 6 мѣсяцъ,—3 руб., на 3 мѣс.—2 р. Для учащихся въ начальныхъ училищахъ допускается разсрочка: При подпискѣ 2 р., къ 1 февр., къ 1 марта, къ 1 апр. и къ 1 мая—по одному рублю. Петербургъ, Кабинетная, № 18.

„ХУТОРЯНИНЪ“

Открыта подписка на 1912 годъ.

Еженедѣльный иллюстрированный журналъ, посвященный интересамъ сельск. хозяйства, коопераціи, промышленности и торговли. Годовая подписка: съ пересылкой и доставкой 2 р. 20 к. Въ теченіе года подписчики получаютъ: 52 номера. Четвертый сборникъ с.-х. статей. Календарь „Хуторянинъ“ на 1912 г. Цѣна въ отдѣльной продажѣ 25 коп. Выпускъ библиотекы „Хуторянинъ“ 10 сортовъ сѣмянъ. Редакція журнала въ теченіе послѣднихъ лѣтъ присуждена двѣ золотыя медали. Журналъ „Хуторянинъ“ допущенъ въ бесплатныя библиотекы-читальни и въ библиотекы сельско-хозяйственныхъ учебныхъ заведеній Главнаго Управленія Землеустройства и Земледѣлія. Адресъ: Полтава, Пушкинская ул., усадьба Полт. о-ва с.-х., ред. „Хуторянинъ“. Имѣются годовые комплекты за 1911 г. и полугодовые (за вторую половину 1910 г.). Годовые компл. высылаются за 2 р. 20 к., полугодовые за 1 р. 20 к. Вышелъ изъ печати и поступилъ въ продажу КАЛЕНДАРЬ „ХУТОРЯНИНЪ“ на 1912 г. (четвертый сборникъ сельско-хоз. статей). Статьи по полеводству, садоводству, животноводству, птицеводству, пчеловодству, вопросамъ коопераціи, переселенія и т. д. Въ календарѣ 343 страницы убористаго текста, съ 112 рисунками, портретомъ ИМПЕРАТОРА АЛЕКСАНДРА 1-го на отдѣльномъ листѣ и картой Европейской Россіи Виньетки, концовки и обложка академика Н. Самокиша. Цѣна 25 коп. Пересылка за счетъ редакціи. Налож. платежа пересылка за счетъ заказчика. (Съ налож. плат. 60 к.). г. Полтава, редакція журн. „Хуторянинъ“.

ДОШКОЛЬНОЕ ВОСПИТАНІЕ.

Открыта подписка на 1912 годъ на журналъ для матерей и воспитательницъ, съ приложеніями занятій для дѣтей. Программа журнала: 1) Пропаганда идей дошкольнаго воспитанія, особенно народныхъ дѣтскихъ садовъ, и сближеніе послѣднихъ со школой. 2) Психологія дѣтства и экспериментальная педагогика. 3) Теорія и практика дѣтскаго сада: образцы уроковъ, бесѣдъ, игръ, работъ, пѣсенъ и т. п. 4) Гигіена дѣтскаго возраста и физическое воспитаніе дѣтей. 5) Критика и библиографія. Обзоръ русскихъ и иностранныхъ журналовъ. 6) Педагогическ. хроника. 7) Письма въ редакцію. 8) Объявленія. Журналъ будетъ выходить 9 разъ въ годъ (въ теч. лѣтнихъ мѣсяцъ журналъ не выходитъ). Въ кажд. № журн. буд. не менѣе 2-хъ печатн. листовъ. Подписная цѣна: 2 р. 50 к. въ годъ. Цѣна отдѣльн. № въ розн. прод. 30 коп. Подп. прин. въ конт. редакціи (Кіевъ, Стрѣлецкая, 4, кв. 3) и въ магазинѣ „Дошкольное Воспитаніе“ (Кіевъ, Фундуклеевская, 10).

„Запросы жизни“. Открыта подписка на 1912 г. на еженедельный вѣстник культуры и политики, издаваемый въ С.-Петербургѣ при ближайшемъ участіи проф. М. М. Ковалевскаго и Р. М. Бланка въ программу „Запросовъ Жизни“ входятъ: 1) Руководящія статьи по очереднымъ вопросамъ политической, экономической, литературной и научной жизни Россіи и Запада, 2) Обзоръ событій послѣдней недѣли, 3) Корреспонденціи, 4) Соціально-экономическое обозрѣніе, 5) Литературное обозрѣніе, 6) Научное и техническое обозрѣніе, 7) Русская и иностранная библіографія, 8) Журналъ журналовъ (обзоръ русскихъ и иностранныхъ журналовъ и газетъ), 9) Театръ, 10) Искусство, 11) Фельетонъ. Подписка принимается съ 1-го числа каждаго мѣсяца. Подписная цѣна съ пересылкой и дост.: на 1 г.—5 рубл., на пол. г.—2 р. 75 к., на четв. г.—1 р. 50 к., на 1 мѣсяцъ—50 коп., отд. номеръ 15 к. За границу: на 1 г.—7 р., на полъ года—3 р. 50 к., на четв. года—1 р. 75 к., на 1 мѣсяцъ—60 к. За перемѣну городского адреса на городской 10 коп., во всѣхъ остальныхъ случаяхъ—25 коп. Подписка принимается: въ главной конторѣ „Запросовъ Жизни“—С.-Петербургъ, Николаевская ул., д. 37, въ отдѣленіяхъ Книготорговаго Товарищества „Культура“, въ почтовыхъ отдѣленіяхъ и въ книжныхъ магазинахъ.

„НАРОДНЫЙ УЧИТЕЛЬ“ Принимается подписка на еженедельный профессиональный и общественно-педагогическій журналъ. Съ 1912 г. журналъ б. выходитъ еженедѣльно, кромѣ двухъ лѣтнихъ мѣсяцевъ—іюня и іюля. Въ журналѣ участвуютъ видные дѣятели по народному образованію. Всюду собственные корреспонденты. Живая связь съ народнымъ учительствомъ и земскими дѣятелями. Разнообразныя иллюстраціи. Постоянные отдѣлы журнала: I. Вопросы народнаго образованія въ Государственной Думѣ. II. Въ учительскихъ обществахъ. III. Хроника народнаго образованія. IV. Изъ жизни заграничной школы. V. Народное образованіе въ земствахъ и городахъ. VI. Внѣшкольное образованіе. VII. Среди педагогическихъ журналовъ. VIII. Сообщенія съ мѣстъ. IX. Новости педагогической, учебной, дѣтской и народной литературы. X. Справочныя свѣдѣнія по народному образованію. XI. Въ помощь самообразованію. XII. Среди книгъ (библіографія). XIII. Школьная практика. XIV. Письма въ редакцію. XV. Почтовый ящикъ. Въ 1912 г. всѣ годовые подписчики получаютъ бесплатно два приложенія: 1) ~~Календарь~~ *Справочникъ* на 1911-12 годъ—уч. годъ (въ двухъ частяхъ 92—354 стр.), составлен. редакторомъ журн. О. Н. Смирновымъ. 2) Портретъ Л. Н. Толстого. Подписная цѣна: на годъ—3 руб., на полгода—2 руб. съ приложеніемъ „Календаря-Справочника.“ Допускается разсрочка: при подпискѣ—2 руб. и къ 1-му мая—1 руб. Подписавшіеся до января получаютъ №№ за декабрь *бесплатно*. Подписку адресуйте: Москва Б. Дмитровка, 26, журналу „Народный Учитель“.

„МІРЪ“ Пятый годъ изданія. Ежемѣсячный иллюстрированный, литературный и научный, общественно-политическій журналъ. Программа журнала: I. Беллетристика. II. Наука и техника III. Искусства. IV. Общественно-политическій отдѣлъ. V. Критика и библіографія. VI. Приложенія научныя сочиненія. Въ 1912 году всѣ подписчики журнала „Мірѣ“ получаютъ: 12 №№ богато иллюстрированнаго журнала, 2 большихъ тома съ атласомъ, содержащимъ свыше 2,000 иллюстрацій. Происхожденіе и развитіе челоѣка, Профессора К. Гюншера. 4 большихъ тома съ 1,980 иллюстраціями и 132 таблицами. Иллюстрированная всемірная исторія. Профессоровъ С. Видмана, П. Фишера и В. Фельтена. 3 большихъ тома съ многочисленными иллюстраціями. Исторія инквизиціи въ средніе вѣка, Генри-Чарльсъ-Ли. Условія подписки: на годъ 8 руб., на пол. года 4 руб., на четв. года 2 руб. при коллективной подпискѣ разныхъ обществъ и учреждений дѣлаетъ 10% скидки. Адресъ редакціи и конторы журнала „Мірѣ“: С.-Петербургъ, Лиговская, 47.

„УТРО РОССИИ“

Открыта подписка на 1912 г. Борьба за 4-ю Государственную Думу на выборах в наступающем 1912 году с особым вниманием будет обслуживаться ежедневной политической газетой. Вступая в 3-й год издания, „Утро России“ в 1912 году будет издаваться по той же программѣ и при томъ же составѣ редакціи и сотрудниковъ. Особое вниманіе въ газетѣ удѣляется: политикѣ, вопросамъ національнымъ, общественной жизни, а также литературѣ, театру, искусствѣ и спорту. Вопросы военного быта, церковные и экономическіе освѣщаются въ „Утрѣ России“ специалистами съ особой полнотой и безусловнымъ безпристрастіемъ. Всѣ важныя міровыя событія и жизнь Россіи обслуживаются телеграммами собственныхъ корреспондентовъ „Утра Россіи“. Широко поставленъ въ газетѣ отдѣлъ коммерческихъ телеграммъ. Въ большіе праздничные дни предполагается давать бесплатныя иллюстрированныя приложенія. Иллюстраціи въ текстѣ газеты ежедневно. Лица, желающія ознакомиться съ газ. „Утро Россіи“,—могутъ получать ее въ теч. недѣли за 2 семик. марки. Льготная подписка для лицъ духовнаго званія, офицеровъ, учителей, фельдшеровъ, крестьянъ, рабочихъ, служащихъ въ торговыхъ и промышленныхъ заведен. и для учащихъся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ: на 12 мѣс. 6 руб., на 6 мѣс. 3 руб., на 3 мѣс. 1 руб. 75 коп. Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой: На 1 годъ 7 руб., на 6 мѣс. 4 руб., на 3 мѣс. 2 руб., на 1 мѣс. 75 коп. Допускается разсрочка: при подпискѣ 3 р. къ 1 апрѣля 2 руб. или по 1 руб. въ мѣсяцъ. Подписныя деньги адресовать: Москва, Страстной бульв., Путинковской пер., д. П. П. Рябушинскаго, конторѣ газ. „Утро Россіи“.

Новый ЖУРНАЛЪ для ВСѢХЪ

Вступая въ пятый годъ изданія, журналъ ставитъ сво-

ю основною цѣлью дать самымъ широкимъ кругамъ читателей возможность имѣть за всѣмъ доступную цѣну ежемѣсячникъ, въ которомъ помѣщаются произведенія лучшихъ литературныхъ и научныхъ силъ. Художественность, серьезность содержанія и популярность изложенія, при полной доступности цѣны—таковы задачи „Новаго Журн. для Всѣхъ“. Широко поставлены отдѣлы: 1) беллетристическій, 2) научно-популярный, 3) критическій, 4) обществ.-политич. 5) художествен. и др. Журналъ выходитъ ежемѣсячно, книжками больш. формата 130—140 стр. съ художественными иллюстраціями на отдѣльныхъ листахъ. Годовые подписчики получаютъ бесплатное приложеніе: 2 тома разсказовъ и повестей Ф. Шпильгагена. Подписная цѣна: на годъ безъ доставки 1 р. 90 к., съ пересылкой—2 р. 20 к., на полгода 1 р. 20 к. За гран.—3 р. 25 к., отдѣльн. книжки въ магаз. по 25 к.; пробн. № высл. за пять 7 к. марокъ. Адресъ главной конторы: Петербургъ, Знаменекая, 7. Выписывающіе одновременно „Новый Журн. для Всѣхъ“ и „Новую Жизнь“ платятъ за оба журнала 6 р. 60 к. Разсрочка: 3 р.—при подпискѣ, 2 р.—1 Апр., 2 р.—1 Юля.

„НАШЕ ДѢЛО“

Третій годъ изданія. Принимается подписка на 1912 годъ. Журналъ выходитъ два раза въ мѣсяцъ. Статьи принимаются на русскомъ и украинскомъ языкахъ. Журналъ посвящаетъ себя вопросамъ сельской и рабочей коопераціи преимущественно Кіевской губерніи и всего Юго-Западнаго края, а также губерній: Черниговской, Полтавской, Екатеринославской, Херсонской и Бессарабской. Журналъ издается при ближайшемъ содѣйствіи членовъ Бюро Кіевского Союза Потребительныхъ Обществъ и этимъ самымъ непосредственно обслуживаетъ интересы всѣхъ потребительныхъ обществъ Кіевской и сосѣднихъ губерній, тяготящихся къ Союзу. Подписная цѣна: На годъ—4 руб., на 6 мѣс.—2 р. 25 к., на 3 мѣс.—1 р. 25 к. Членамъ потребител. об-въ, всѣмъ кооперат. предпріят., кредит. и ссудо-сберегател. т-вамъ, с.-х. о-вамъ и т. п., профессионал. групп., сельск. учителей, крестьян. и рабоч. на годъ—3 р., на 6 мѣсяц.—1 р. 65 к., на 3 мѣс.—85 коп. Адресъ редакц.: Кіевъ, Под., Спасская 16, помѣщ. Бюро Кіевск. Союза Потребит. О-въ, Редакція журн. „Наше Дѣло“. Тел. 2467.

Открыта подписка на 1912 годъ.

СОВРЕМЕННЫЙ МІРЪ.

(„Міръ Божій“). 22-й годъ изданія.

Ежемесячный, литерат., научный и политич. журналъ.

Издается при прежнемъ составѣ сотрудниковъ и ближайшемъ участіи К. Л. Вейдемюллера, М. К. Иорданской, М. И. Иорданскаго, Вл. П. Краинхфельда, І. Э. Ларскаго, Е. А. Ляцкого, В. Л. Львова-Рочачевскаго, А. А. Яблоновскаго.

„Современный Міръ“, издававшійся подъ названіемъ „Міръ Божій“, переступилъ за грань 20-лѣтняго существованія.

Освѣщая жизнь съ точки зрѣнія идей послѣдовательнаго политическаго и социальнаго демократизма, журналъ попрежнему ставитъ себѣ задачей, — путемъ внимательнаго и строгаго подбора художественныхъ произведеній и научныхъ и публицистическихъ статей, — дать возможность своимъ читателямъ слѣдить за развитіемъ современной художественной, философской и общественной мысли въ Россіи и на Западѣ и приобрѣтать знанія въ научныхъ, — гуманитарной и естественно-исторической, — областяхъ.

Въ настоящемъ году, какъ и предшшіе, редакция „Современнаго Мира“ всѣми мѣрами будетъ стремиться внести въ журналъ тѣ улучшенія, какія подсказываютъ ей, съ одной стороны, двадцатилѣтній опытъ журн., съ другой — сами читат., любезно откликнувш. на произвед. въ концѣ 1912 г. анкету.

Въ 1912 году напечатаны, межд. проч. художествен. произвед.: А. Айзмана. М. Арцыбашева, М. Горькаго, А. Куприна, С. Сергѣева-Ценскаго, Е. Чирикова, А. Оедорова, и друг.; статьи В. Бончъ-Бруевича, д. Жбанкова, Н. Рожкова, г. Плеханова, К. Тахтарева, г. Цыперовича и мн. др.

Условія подписки: (съ дост. и перес.) годъ — 9 руб.; полгода — 4 руб. 50 коп.; 4 мѣсяца — 3 руб.; за границу — 12 р. — годъ; 6 р. — полгода; безъ дост. въ СПб. 8 р. — годъ; 4 р. — полгода.

Ред. и Главн. Контора: С.-Петербург., Надеждинская, 33 кв. 5.

Издательство „Новый Журналъ для Всѣхъ“ Годъ издан. 5-й.

4 р. 50 к. въ
годъ безъ
доставки

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1912-й годъ.

14 р. 90 к.
въ годъ
съ перес.

НОВАЯ ЖИЗНЬ

Выходитъ при ближ. участ. М. Арцыбашева, П. Берлина, А. Луначарскаго, Л. Клейнборта, Н. Кадымина, Н. Морозова, Н. Олигера, и П. Юшкевича.

Большой безпартійный журналъ литературы, науки, искусства и обществ. жизни — включающій въ отдѣлы толстыхъ журнал. и по своей цѣнѣ дост. самому широку кругу читателей. „НОВАЯ ЖИЗНЬ“ выходитъ ежемесяч. книжками больш. форм. (до 300 стр.), включая широко поставл. отдѣлы: 1) беллетристическій, 2) научно-популярн. 3) критическ., 4) обществ.-политич., 5) художествен. Статьи по искусству иллюстрир. репродукц. картинъ изъ художн.

Содержаніе декабрьской и январьской книгъ журнала:

БЕЛЛЕТРИСТИКА: Леонидъ Андреевъ — Цвѣтокъ подъ ногой. А. Айзманъ. — Лѣсникъ Зозуля. Г. Чулковъ. — Морская царевна. Н. Олигеръ. — Скитанія (повѣст.). М. Преміровъ. — Студентъ Миколка. В. Беренштамъ. — Записи адвоката Н. Вихровскій. — Тропой земной. Вл. Семичевъ. — Голодь. Германъ Гессе. — Эмиль Кольбъ (съ нѣмецк.). Джекъ Болдонъ. — Мѣстный колоритъ (съ англ.). П. Милль. — У машины (съ франц.). **СТИХИ:** Ив. Бунина, А. Ахматовой, Вас. Гиппіуса, Н. Гумилева и др. др. **СТАТЬИ:** В. Агафонова, П. Берлина, А. Луначарскаго, Проф. Э. Зелинскаго, Л. Мартова, В. Фриче, П. Юшкевича, Н. Череванина, Л. Клейнборта, Н. Кадымина, Д. Заславскаго, Г. Лагардель, Н. Борецкаго, Я. Воробьева.

Годовые подписчики получаютъ бесплатное приложеніе по выбору:

собраніе **Л. Н. Толстого** или избран. **А. И. Герцена**

сочиненій **Л. Н. Толстого** сочиненія

(по тексту посмертнаго изданія А. Л. ТОЛСТОЙ: Подписная цѣна на 1911 г.: на годъ безъ доставки 4 р. 50 к., съ перес. 4 р. 90 к. (Разсрочка при подпискѣ 2 р. 70 к., къ 1 Іюля 2 р. 60 к.). За границу 7 р. 50 к. При доплатѣ къ подписной цѣнѣ журнала 1 р. 75 к. подписчики получаютъ сочиненія обоихъ авторовъ: Л. Н. ТОЛСТОГО и А. И. ГЕРЦЕНА.

Адресъ редакціи: Петербургъ, Знаменская, 7.

Видання книгарні Е. Череповського у Києві.

Український декламатор

„Досвітні Огні“

УПОРЯДУВАВ Б. ГРІНЧЕНКО.

Друге видання „Досвітніх Огнів“ вийшло на ново переробленим і значно побільшеним. До книги увійшло багато нового матеріалу віршового й прозового з кращих творів Українських письменників, виданих останніми часами і переклади з видатніших світових письменників. Нові портрети українських і чужоземних письменників, артистів, композиторів.

Нові стильні визерунки.

Ціна 1 р. 25 к., в артистичній оправі по малюнку І. Шульги 1 р. 75 к.

На перше і друге видання „Досвітніх Огнів“ є багато прихильних рецензій, в яких виставляється велика заслуга „Досвітніх Огнів“, як першого вістника свободного українського слова для тих „хто живий, в кого думка повстала“.

Новий портрет Т. Г. Шевченка

(У ШАПЦІ).

Фотогравюра 28×38 на естампнім папері. Ціна 35 к., пересилкою 50 к., в гарному паспарту 1 карб., з перес. 1 р. 75 к. Накладною платою на 10 коп. дорожче.

Повісті і Оповідання Ів. Нечуя-Левицького.

Том перший: Повісті й оповідання. Друге видання. . . 1 р. 50 к.

Том другий: „Старосвіцькі батюшки та матушки“, повість-хроніка і „Бурлачка“, повість. Видання третє . . . 1 „ 50 „

Том третій: „Нахаба“ (Причепа). Навіженна. Четв. вид. 1 „ 50 „

Том четвертий: „Над Чорним морем“ і „Київські прохачі“, друге видання . . . 1 „ 50 „

Том пятий: „Хмари“. Четверте видання 1 „ 25 „

Том шостий: Нові повісті й оповід. 1 „ 25 „

Старосвіцькі батюшки та матушки, видання третє . . . 1 „ 25 „

Бурлачка, повість, видання 3-є — „ 60 „

Над Чорним морем, повість, видання друге. . . 1 „ 25 „

Київські прохачі, оповід. . . — „ 60 „

Дешева сільська бібліотека.

1. Нечуй-Левицький І. Баба Параска та баба Палажка, оповідання, видання 7 4 к.
2. Його ж. Кайдашева сім'я, пов. вид. 3, з мал. худ. Красицького. . . 20 „
3. Його ж. Пропаші, повість, з малюнком худ. І. Шульги. . . 15 „
4. Квітка Г. Маруся, повість, з малюнком Шульги. 15 „
5. Його ж. Сердешна Оксана, повість, з малюнк. худ. І. Шульги. . . 10 „
6. Нечуй-Левицький І. Старі гультяі, повість, вид. 2, з малюнком худ. Є. Маковського. . . 10 „
7. Квітка Г. Козирь-дівка, повість з малюн. худ. І. Шульги. . . 10 „
8. Іродчук. Сіра кобила, опов., з малюнком худ. І. Шульги. . . 4 „
9. Квітка Г. Купований розум, оповід. 3 „
10. Нечуй-Левицький І. Приятелі, опов. 5 „
11. Найважливіші хазяйські справи. Розмови з селянами на п'яти вечорах, зложів Сосіда. 10 „
12. Романова О. Івашко, оповідання з малюнками І. Шульги. . . 5 „
13. Дмитренко. Кум мирошник, або сатана в бочці, вод. в І дії. . . 15 „
14. 30 Найкращих укр. пісень. . . 20 „
15. Нечуй-Левицький І. Рибалка Панас Круть 5 „
16. Мирний. Лихий попутав. . . 5 „
17. Шевченко. Назар Стодоля. . . 10 „
18. Шевченко Т. Г. Кобзарь (повний) 35 і 60 „
19. Чернасенко. Хвилини, збірка поезій 20 „
20. Грушевський. Про старі часи на Україні. 20 „
21. Франко. Украдене щастє, драма на 5 дій 20 „
22. Нечуй Левицький І. Біда бабі Парасці Гришисі 4 „
23. Його-ж. Біда бабі Палажці Солов'ісі. 6 „
24. Глібов. Байки з малюнками. . . 30 „
25. Грінченко Б. Байки з мал. . . 35 „

Граматка. (Український букварь) з 25 малюнками. склав Норець . . . 15 „

Читанка. Перша книжка після граматки Т. Хуторного. Вид. друге з 50 мал. на гарному папері 35 „

Юрій Сірий. Про світ Божій. (Бесіди по природознавст.) з 65 мал. 30 „

Книгарня має великий вибір українських і російських книжок. Замовлення виконуються негайно. Каталоги висилаються даруно.

З замовленнями на ці книжки звертатися до книгарні Е. Череповського, Київ.

Приймається передплата на 1912 рік

(рік видання четвертий)

на літературно-громадський український місячник

УКРАЇНСЬКА ХАТА

Розпочинаючи 4-й рік видання журналу, редакція звертає особливу увагу на освітлювання чергових пекучих питань життя нашої інтелігенції, важних громадських і літературних подій українського і світового життя, творів мистецтва, беручи їх під розвагу національності.

Буде містити — **белетристику**: поезії, оповідання, повісти, драми, малюнки, нариси і т. и.; статті публіцистичні, в яких обговорюються справи українського життя, літератури й мистецтва; критичні статті, літературні огляди, характеристики письменників, статті про мистецтво, його філософію, історію, психологію творчості і т. и. Працюють в журналі кращі сили.

Предплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 карб. (за кордон 10 корон), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можна виплачувати частками по 2 карб.

*Хто пришле цілорічну передплату (4 карб.) той одерже в додаток **ВЕЗПЛАТНО** такі ТРИ книжки:*

Микола Євшан. ПІД ПРАПОРОМ МИСТЕЦТВА.

М. Сріблянський. ЖЕРТВИ ГРОМАДСЬКОЇ БАЙДУЖОСТІ

А. Товкачевський. УТОПІЯ І ДІЙСНІСТЬ

(становище преси і письменників-художників).

Добувати книжки журналу без додатку можна в: головній конторі редакції журналу, Київ, Бульв.-Кудрявська 16; в „Українській Книгарні“ — Безаківська 8; в книгарні Л.-Н. Вістника — В.-Владимірська 28; в крамниці „Час“ — Театральна площа. в Харкові: „Українська Книгарня“ — Рибна 25. в Житоїрі: книгарня В. Совінського; у Полтаві: книг. Г. Маркевича, Бульвар Котляревського; в Катеринославі: книг. Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера; в Кам.-Подольську: Т-во „Просвіта“; в Одесі: книж. маг. „Труд“, Дерібасовська 25; книг. „Діло“ Конная 11 і Ніженська 53, Українська Книгарня „Просвіта“ та по всіх кращих російських книгарнях г. Києва. За чордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“ Ринок ч. 10; в Станіславові: в „Сокільському Базарі“. в Чернівцях: Равх И. Лебединський, Ратушева ул. № 4, Пас. „Бек“.

Коптленти „Української Хати“ за минулі роки продаються в конторі журналу по 4 карб. кожний з пересилкою.

Ціна 35 коп.

Редактор-видавець *Павло Богацький*
з пересилкою 40 коп.

Українська хата

Черезіль і Квітенх

Київ—1912

Зміст:

Гр. Чупринка. З цією «Контрасти»	137
М.Філянський. Ad maiorem Dei gloriam	139
Я. Мамонтов. В той час.	141
„ Творчий огонь	„
Л. Будай. Вони (ескіз).	142
М. Чернявський. Дала мені природа	147
Ол. Неприцький-Грановський. Таємна постать.	148
Мак. Рильський. З цією «Вігпочинок»	169
М. Сріблянський. Боротьба за індивідуальність	170
Гр. Коваленко. Про український стиль і українську хату (з малюн.)	186
Олена Журлива. N. N.	201
Ан. Товкачевський. Поцілунок Іуди укр. народів	202
Яків Вассерман. Літерат, перек. з німец. <i>М. Євшана</i>	211
Вас. Алешко. Я не з вами	224
Ан. Товкачевський. Будинок на піску, або «Собираніє Руси» Петром Струве.	225
Лист до громадянства	237
Бібліографія	238
Оголошення.	

Увага! Ласкаво просимо шановних передплатників, поновити передплату завчасу, щоб не було задержки з розсилкою журналу.

При зміні адреси просимо зазначати свою стару адресу і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки при оплаті листів завчасу.

Приймається передплата на 1912 рік.

(див. останню сторінку).

З циклу «КОНТРАСТИ».

ПРОРОК.

(Присвята „Українській Хаті“).

Гори, гори! Слова огнисті
 Безслідно в Лету не пливуть,
 Вони, мов зорі променисті
 В кривавих блисках оживуть.
 Твій дивний храм, твої чертоги —
 Людьми осміяний курінь,
 А ти всевладний і убогий
 Стоїш похмуро, ніби тінь.
 Святий огонь ти маєш в серці,
 То не гаси ж його, — гори!
 Палкі слова в кривавім герці
 Жахливо слухали царі.
 Палких промов велика сила
 Заглушить гнівно дикий гул.
 Згадай, як тіні Самуїла
 Боявся гордий царь Саул.
 Велике полум'я палило
 Роспутний Рим і Карфаген,
 І смів прогнать од сонця сміло
 Царя суровий Діоген.
 В людській зневазі полохливо
 Пали серця і сам гори;
 З тобою зорі так пестливо
 Промінням граються вгорі.
 Ти знаєш зоряні дороги
 В небесну світлу далечінь;
 Бідніщі царствені чертоги,
 Ніж твій обідраний курінь!
 В тобі і горе і одрада,
 В тобі розгадка таємниць.
 Сліпцями витворена влада
 Перед тобою ляже ниць.

ВІТЕР.

Вітер шалий, ніби п'яний,
 Розігнав, розбив тумани,
 Збив, підняв до небосхилу
 Хмари пилу.

Проти шалу, проти сили
 Буйно сосни зашуміли
 Сколихнулися дуби;
 Вітер злий, несамовитий,
 Розлютований, сердитий
 Свище, грає,
 Заклинає:

— Не виходь на бій, слабій!..

Знаю, бачу
 Буйну вдачу,
 Що бажає грому, блиску!
 — Ти ж не даром, вітре дивний,
 Прилітав на степ мій рівний
 І гойдав мою колиску.

С Л Ъ О З И.

Памятай же, як людину,
 Ти побачила в сльозах!..

Анаст. Грюн.

Не соромся плачу і давлучих ридань;
 Не ховай своїх сліз проливних!
 Той, хто може ридать, той хто може страждать,
 Певно зможе життя і людей розгадать
 Серед бурі палких життьових поривань,
 Серед цвіту думок чарівних.

Гр. Чупринка.

AD MAJOREM DEI GLORIAM.

На лоні мрій, на прірвах дум
 Душа поетова носилась,
 І тінь Минулого над ним
 Нахором чистим опустилась.

— Скажи, навіщо часто так
 Заводиш пісню ти про зорі,
 Про роси, хвилі, степ і море,
 Про темний гай і про байрак?
 Невже вони — ще й досі милі,
 Невже вони не надоїли,
 Не надокучали тобі?
 Забудь їх, кинь, віддай юрбі...

Поет нічого не відмовив,
 Нічого тіні не сказав
 І — А. М. Д. — замісто слова
 Устами блідими шептав.

І тінь Минулого над ним
 Ще нижче крила опустила,
 І ще ніжніш прогомонила
 Таємним голосом своїм:

— Я чула оклик твій не раз:
 То в ясний день, то опівночі
 Не раз душа твоя неслась...
 І долетівши — так охоче
 Ловив ти днів колишніх час...
 Скажи, навіщо зупинявся,
 Навіщо так мене бажав,
 Чим серце ти в них чарував,
 В яких оманах ти кохався?

Поет нічого не сказав,
 Нічого тіні не відмовив.
 І --- А. М. Д. — замісто слова
 Устами блідими шептав.

І тінь Минулого зійшла,
 До самих уст його припала
 І чоло ніжно обняла
 І при устах його спитала :
 — Тебе вітають срібні руна,
 Ласкає промінь золотий,
 Одні пісні, пісні та струни
 Та даль небес в душі твоїй!
 А де земля? А де відмова
 На жаль, нудьгу, щоденний сум?
 Невже твій погляд їх не вловить,
 Ні твій прозорий, ясний ум?

„Від мук душі і серця жалю
 До днів Колишнього лечу,
 На золотих його скрижалях
 Я рани тяжкої лічу.
 І залічу — і знов хвалою
 Несеться пісня небесам...
 І зву тебе... мені з тобою
 Ясніш землі неясний храм“...

І тінь Минулого змінювалась
 З поетом поглядом нічим...
 І тінь минулого зосталась —
 Навік зосталася над ним...

М. Филианський.

В ТОЙ ЧАС.

В той час, коли тебе обгорне,
Важким крилом обгорне туга,
І серце стисне смуток чорний,
І ляже на чоло скорботна смуга,
В той час не клич, не згадуй друга.

Бо друг не може розгадати,
Звідкіль на тебе впали тіні,
І ти не зможеш розказати
Про ті загублені святині,
Які згадались в самотині.

В той час безгрішний, молитовний
Згадай того, хто в дні колишні
Навіяв перший сон любовний,
Згадай про мрії ті розкішні
І плач сама в той час безгрішний.

 ТВОРЧИЙ ОГОНЬ.

В переливні перебори,
У картину звукову
Втілю я душі узорі,
Муку-радість життьову.

Що поетові за діло
До обставин, до людей?
Вільно й гордо, вільно й сміло
Вирве біль він із грудей!

В пісню дужу, серцем куту,
Втілить з криком біль і жах,
Вилле в звуках всю отруту,
Знайде втіху і в сльозах.

Повний сили, повний руху,
Не закисну я в багні!
Стане міцї, стане духу
Жити в творчому огні!

Я. Мамонтов.

В О Н И.

Живі хвилі вдаряють так сильно, міцно і сердито об беріг і білою піною обмивають наші ноги...

Нам тепер добре. Ніхто нас не турбує, ніхто не питає — хто ми? звідкіля? чого волочимося?

Ніч тепер, і яка добра для нас. Ми завжди відчуваємо себе вдоволеними, коли отак сидимо на камені біля великого озера і розмовляємо з собою... розмовляємо про те, що було і є, а ніч прикриває своєю заслоною наші убрання-лахміття...

Ми тепер нічого не кажемо, але розуміємо себе. Хвилі так приємно лоскотують наші ноги... Ніч так м'яко гладить наше тіло своїми таємними руками, а ми самі дивимось в далечінь і нічого не бачимо.

Темно скрізь і як вільно відчуваємо себе... Як тихо довкола і не чути ні гамору, ні крику, ні свисту, ні прокльонів людських... Ніяких приказів, ніяких команд, ніяких примушувань!

Всю ніч — ніхто не стане перед нами і не скаже: „Ти чого тут лежиш? — геть, голото!“ Ніхто не крикне злющим голосом: „Ти чого стоїш? — з дороги! — бачиш „порядні люди“ через тебе не можуть пройти вільно!“...

Хвилі чим далі в ніч — такі теплі, ніжні, м'які...

Ми сидимо і мовчимо, а ніч своїми руками безперестанно гладить наше тіло. Нам добре. Від часу до часу чути свистки нічної сторожі...

Помалу схиляємо наші тіла на каміння і дивимось в небо, а воно дивиться на нас...

Нараз я чую голос немов з повітря — се питає мене товариш —

„Завтра знова підеш?“

„Що-ж, треба йти — може не приймуть — кілька днів вже не був“.

„Не приймуть?“ — і він засміявся.

Він рішучо хотів кинути отсей город і йти далше. Я сперечався з ним що-дня. Куди йти? Вже й так обійшли чимало міст і все теж саме. Та він все таки хотів йти.

Йти, йти, йти...

Я запримітив, що він від якогось часу перемінився, і вже не бачив у його кишенях — ні брошюр, ні вирізків, ні листків.

Раніше, в його кишенях було повно різних вирізків з газет, портретів людей-самоуків, книжечок-брошюр про боротьбу за краще життя, про те, що може настане земний рай. Він бігав по зібраннях, організував, проповідував...

Його очі набірали вогню і бігали швидко, швидко і ввесь він запалювався, коли ставав між ними.

Вони, — се він так називав від недавнього часу всіх своїх товаришів, з якими стояв що-дня при роботі — вони втратили для його вартість і він тепер навіть не згадував про них, а коли і згадав то з якоюсь гіркою усмішкою...

Тепер ми мовчали і цілими ночами отак пересиджували на березі озера.

Так, і мені самому остогидло сидіти в сім великім місті, або центрі „культурного життя“, як кажуть мудрі люди — де доми такі великі, холодні і стоять так симетрично — де вулиці так рівно як лінії перехрещуються, — де люде ходять так сонно, — і де все так математично, механічно рухається і посувається...

Що могли ми тут найти? Те, що скрізь. Ми волочилися з одного міста в друге — з одного центра в другий — з одних нетрів в другі..

І завжди ми лишались не довго на однім місці, а перекочовували далше, а потім знову вертали в ті самі місця.

Так, я його зрозумів — у ті ночі. Я його зрозумів, мого товариша і також забажав йти собі геть звідси — далеко, а може, хто знає — і не вертати назад? Та чи правда се?

Хто ми тепер? Куди зайдемо? З місця на місце так волочитись, без права на свободне дихання свіжим повітрям, без права на свободний відпочинок.

І що дня те саме... і навіщо сягати так далеко — в будучність? І що дня ходити з похиленою головою і крадькома дивитись з-під лоба на світ? —

Він, мій товариш, розумів добре, що так далше не можна, що не можна давати себе топтати і різати помалу і тихо схиляти голову...

Між „ними“ ми не найдемо того, що загірло б нас на холодному шляху — між „ними“ животітимемо.

Ми сиділи над берегом і прислухалися до плескіту води, до нашіптувань нічних казок, легенд...

Як добре я уявляв собі той час, ту пору, коли він, що тепер сидить біля мене, такий поморщений — жив молодістю, весною. Коли промінні сонця так ласкаво цілували його чоло, волосся, — його цілого — коли очі його так цікаво дивились на всіх, а рухи тіла були такі смілі, енергійні...

Пройшло. Нема нічого. Весна-молодість — распілилась десь в нічних просторах, — а на устах гіркий усміх лишився.

І простягай руки, шепчи молитви, пади на землю і бий поклони перед всіма — не буде нічого. Нема нічого. Пройшло раз, — а там завмерлий, гіркий усміх викривив твої уста...

Дивні постаті гуляють над водою — такі білі, прозорі...

Дивись ген — там-там — яка валка постатей над водою...

А вода так густо посувається і хвилі вдаряють об берег і лагідно змивають каміння...

.....

...Повітря, промінні сонця, вода, срібні снопи місячного світла, трава і дикі квіти — як багато простору, волі, спокою... Та в тій — жорстокій і ніжній, розумній і сліпій природі „вони“ не знаходять щастя.

Вони нічого не бачать і не шукають у ній нічого.

Вони „ніякі“. Немов мертві, немов прокляті. Та вони багато мають у собі сили і можуть виконувати всі прикази і примушування.

Їх багато, багато, але вони без „пам'яті“. —

Часами надягають панське лахміття, — а се буває рідко — і гордовито і з усміхом розглядають себе — і як

діти, радіють з нового убрання-лахміття. Звичайно вони з підв'язаними шиями і завжди готові до послуг і тайно носять у собі ненависть і злобу на когось! за віщось!..

Як багато сих без пам'яті істот. Родяться по великих і малих містах — під каменними сходами великих будинків, під залізними мостами, над смердючими городськими каналами, на смітниках, під тинами.

Забувають завжди за все перебуле і машинально витягають руки і йдуть світами.

В їх головах маячіють різні думки — і зараз же завмирають. Кидають собою з одного кінця світа у другий і не знаходять собі щастя.

Йдуть і простягають руки — по здобич. Не питають де коротша дорога, і се їх не лякає. Падають, встають і знов мандрують світами — шукати щастя, шукати здобичі.

Та вони вічно рухливі. Тиняються по залізних дорогах, тунелях, по скелях і горах, над великими і малими ріками, по великих центрах людської гнилі, над морями і в підземеллях, над проваллями і в нетрах чаду, смороду і диму.

Вони сильні, але не відчують своєї сили. Смілі і відважні, але покірно схиляють голови свої перед — здобичею. Часами горді — та гордість їх дуже коротка.

А коли де-які з них вибиваються вперед і скидають своє лахміття — то стають жорстокими і злочинними — забувши, де вони родились, і що і вони йшли шукати щастя — світами.

Інші на хвилину приходять до пам'яті, обзираються довкола і в розпачі, розуміючи — хто вони — гинуть... Таких мало.

Взагалі пам'ять у їх дуже мала і вони далі згинають свої тіла над залізом, землею, вогнем і водою...

Вони так швидко і поспішно виконують свої роботи, що не мають часу поглянути довкола себе.

І тому — сонце, повітря, вода, дикі, пахучі трави і квіти — для них чужі, незрозумілі.

Дивляться на сонце, а проміння його печуть їх тіла — і вони клануть його за се.

Вони знають, що дихають повітрям, та воно для їх смердюче і димне.

Все довкола, на що вони дивляться — не їх власність і тому вони боязко дивляться на світ.

Коли у їх затліє іскра певного почуття — то вона зараз і гасне, бо у їх нема сильної свідомости і довгої памяти.

Вони —

боягузи, тихі і сварливі, побожні і покірні.

Часами вони — бунтарі, та се для їх одна мить і вони дальше без свідомости.

Вони —

з замазаними в глині, в попелі і димі лицами, з затверділими і закрівавленими руками, з дикими і дитячими очима, з несмілими рухами тіла.

Вони ті —

що вистоюють перед фабриками, вештаються в далеких пущах і гущавинах, в пісчаних пустинях, в снігових степах, в підземних печерах і скрізь, де око їх побачить — здобич.

Се вони —

яких гнітуть, клянуть і рівночасно потребують їх сили і витривалости. Бо вони — як собаки забувають за все — і перший рух сильної руки, в якій видно здобич — гне їх тіла до долу...

Як малі діти вірять в казки. Їм обіцяють безжурність земний рай, впевняючи їх, що вони можуть сього діпяти — мовчанням і вірою — і вони з витріщеними очима дивляться в сі фантастичні картини і, не розуміючи їх змісту, — забувають і чадіють дальше...

Хвилі озера лагідніше лижуть камінні береги, а ми вслухаємося в шепіт темної ночі і неба...

Нам так не хочеться приходу дня — того дня, який примушує нас дивитися на „них“ і разом з ними нахилити тіла.

Ми можемо не йти — каже мій товариш, — але ми все таки, кожного дня йдемо, бо „вони“ тягнуть нас до себе...

І нічого нам не допоможе не йти. І ми знаємо, що коли настане світанок, ми знову випростуємо свої тіла і станемо побіч них, і скажемо:

— Нехай буде те, що буде.

І ми візьмемо знову до рук — молоти, сокири, пили, залізо, дерево, каміння і будемо разом з ними, під добровільним примусом, виконувати роботу.

З-під наших рук, як і раніше, появляється — храми, театри, музеї, пишні палати, машини, водяні велитні і повітряні птахи, — але се все не для нас буде, — бо ми не матимемо свободної хвилини, свободного доступу і йтимемо, помало, рядами, з похиленими головами вперед, — щоб мати змогу виспатись і знову робити те, що треба нам робити, що мусимо добровільно робити!..

Ніч цілком нами опанувала і ми під її таємним подихом заснемо... Тіла наші вже безсильні, а думки все ще летять, летять, летять...

Л. Будаї.

==

* * *

Дала мені природа
Чутливе серце в дар,
І болізно вчуваю
Ним кожен я удар.

І йду я з ним між людьми,
Немов між будяків...
Колюсь — і з болю стогну.
І стогін — то мій спів.

Микола Чернявський.

ТАЄМНА ПОСТАТЬ.

Довелось мені бачити її тільки три рази. І кожен раз вона була іншою. Та сама людська істота була зовсім неподібна до себе всі три рази, коли я її зустрівав. Вона пронеслась легким вітром весняним, таким вередливим, пахучим в моєму житті, а слід лишила, як грізна буря в дику громовицю. Той слід лишився назавжди і не сила моя стерти його, викинути з пам'яті моєї. Вона якимсь дивним привидом завжди блукає за мною і всюди я бачу очі її такі світлі, такі променисті очі. Вона, як та буря в страшній завір'юсі, потрощила геть з корінням мій тихий спокій. З того часу його я немаю! Я, власне, його тепер і не хочу!

Дурю себе тим привидом і згадую в якімсь дивнім екстазі прекрасні риси обличчя загадкової постаті. Мені приємно, коли я хоч на одну хвилину викличу в своїй пам'яті образ її і гляну в темні круги очей. А вона блисне прекрасною королевою в моїй уяві і знов щезає, розвивається срібним туманом. А я ловлю її, доганяю думками та не можу догнати, — вона з під рук моїх десь щезає. Я вже не можу її уявити собі так ясно, як бачив колись в дійсности, тільки памятаю ніжний контур голівки її, рожеві устоники, блакитні очі й пахучі хвилі світлого волосся. Я знаю, що вона прекрасна! Прекрасна в своїй ніжній красі!

Її вже немає... Зникла...

І я, мов прокинувшись зо сну, тихо сміюся, але сміх мій сумний, з дуже виразним отінком печалі. Мені жаль її, жаль того марева, котре мучить мене, катує душу і ссе кров, гарячу з серденька кров висисає. Мені жаль її, як чудесної казки, що прикрашає наше життя.

А воно таке сіре, нудне, одноманітне...

Хочеться ще трошки пожити гарним блиском життя, одним ніжним, прекрасним штрихом його і я знов викликаю образ її — та... дарма!..

Її нема...

А вона була справжньою казкою!

Ті короткі хвили, повні щастя і муки минули давно. Промайнули яскравою блискавкою в темних хмарах мого життя. Багато було з того часу нових зустріч, нових прекрасних штрихів, котрі теж на довго житимуть в душі моїй, але ці хвилини, коли я зустрічав свою недосяжну казку, ніщо стерти не може, хоч на одно макове зерно зменшити краси її. Вони десь далеко, далеко... Це найкращі хвилини мого сірого життя, хоч нема в них нічого особливого. Кожен день від них віддаляє мене, наче рие страшне, глибоке провалле між нами. А в серці моїм вони живуть такі свіжі, яскраві. Наче було це вчора, ні, це сьогодні було, тільки що промайнуло!

Тепер, під час смутку, коли груди стискає туга солодка і по жилах розливається якесь невідоме чуття, чуття болю й нестерпних страждань, коли в грудях палає пожежа страшного вогню прокляття, обурення й помсти і враз з ними тихо пеститься ніжна ласка, ніби гладить рукою улюбленої так ніжно й так обережно. В ці хвилини відчуваєш себе одірваним від цілого світу, якоюсь нікчемною порошиною, що марне тратить дні без найменшої мети. Але знов раптово виникають грізні вали інших почувань, вони котяться, котяться, наступають суворо, наче страшні вали окіану, і з шумом, диким лементом й брязкотом розсипаються, вдарившись в немічні груди мої. Здається, що груди тріщать і от-от розлетяться в дрібненькі шматочки, як ці хвили суворі в тисячі крапельок дрібних. Але груди стоять, ніби скеля могутня, вічно самотна, сувора. Їй любо дивитись, як плещуться хвили в її береги й цілують каміння холодне і знов десь зникають, співаючи тихо пісні вередливі. В ці хвилини нестерпні муки гложуть серце й глибоко відчуваєш безмежне море вічної самотности і мов би груди твої ростуть, розростаються в величезну скелю холодну серед вічного гамору буденщини.

Ця боротьба почувань ліричної меланхолії з страшним холодом гордої самотности зрідняється в грудях моїх і виникає огонь святої, безкористної туги. І невидимо туга обій-

має душу мою, катує і пестить її, а очі вдивляються в далеку просторінь і в муках солодких зникають сумні погляди в далекій безмежності.

Під час цього смутку й тихої печалі я дивлюсь й нічого не бачу. Лиш несподівано, знову раптово ясно й рельєфно визирне постать зваблива і гляне на мене світлими очима. Я впиваюся в очі її, мов би з жадобою їх висисаю, щоб на довше зберегти в собі спомин їх виразу. Якесь божевілля мене обіймає і все, геть все в той час забуваю, лиш слідкую за мертвим обличчям її.

Мент, один лиш мент і таємний серпанок оповиває обличчя її і воно розвівається мороком на моїх очах.

Я пригадую, що очі її тепер не ті, нема в них огню й вібрації барвистого виразу, наче окаменіли вони і лиш дивляться так мертво, спокійно, холодно... Мов би сфінкс чарівної краси!

Часом погляд цей здається мені хвильово жахливим, страшним. Навіть з якимсь таємничим докором.

Хочеться воскресити в уяві тонкі вирази очей її, ту мінливість звабливого сміху в погляді, що колись хвилювали мене. Це марево, що так невідступно блукає за мною, передає лиш зовнішню красу, а душі її в тому холодному, мертвому обличчі дивного привида — не видно.

Душа її невідома мені, але це ще більше цікавить мене і я хвилюю себе ріжними здогадками, аби розгадати загадковість її. Я чомусь запевнений цілком несвідомо, що душа її така ж прекрасна, така тендітна й благородна, як зовнішня краса обличчя її. Через вікна душі її, через ці очі, як небо блакитні, я читав книгу благородства думок її й переживань, котрих я був свідком при зустрічі.

Мої зустрічі з нею короткі були. Це менти одні, менти прекрасні!

Кожна зустріч, мов би навмисне оповита була якоюсь казковістю. Головне, що кожен раз я її бачив іншою, неподібною до себе, до тої, яку я вже знав її з попередньої зустрічі.

Вона завжди була загадковою, співучо-прекрасною казкою, символом вічно бажаного щастя й ніколи незнаної, таємної долі.

Перший раз я побачив її цілком випадково, так само й останні дві зустрічі відбулись зовсім несподівано.

Тоді була люта зима. Цілі дні безперестанку віяло снігом холодним, гострим як крига. Скиглив вітер різкий, бушував несамовито, справляючи бенкет свого царювання. Злий мороз став у поміч йому і разом над всім панували. Сніг стелився пухким простирадлом по стріхах домів, заносив дороги, а величезні кучугури росли все більші та більші і виявляли з себе кряж довгих гір.

Невеличке віконце моєї кімнати стало жертвою диких обіймів страшної стихії. Великими шматками сніг заліплював шибки віконця, барабанив настирливу пісню, нудну, безпорадну... Її хвильово переривало злісне завивання шаленого вітру. Міцно вдарившись широкими крилами в раму стареньку, наче ойкнуло бідне віконце, а він полетів, завихрив і десь далі помчав лютий гнів в завирюсі страшній. В хаті темно було і хмари, що низько стелились по-над самою землею, мов би хтіли вірватись в халупу мою і в ній розіллятися окіяном смутку, затопити мене. Старенькі шпалери на стінах настирливо рябіли в очах і десь зникла затишність, що завжди вітала мене в хаті моїй. Я помітив, як з стін на мене дивилися з суворим докором живі очі портретів видатних людей. Під їхнім поглядом я тремтів, намагався розвіяти смуток, але він впивався все глибше, все далі у груди мої. Почувалось, що лишитися в хаті не можу я ні на одну хвилину. Мені страшно чогось стало цих стін, своєї кімнати. Ні, не страшно, а якось моторошно і я цілком несвідомо, мимо волі своєї вдягнувся й пішов... Пішов, аби йти невідомо куди, лиш розвіяти дивну кошмарність.

На вулицях города, як звичайно, снувалися люди, кудись швидко поспішали і кожен мав якесь діло. Несамовито бреньчав злий кондуктор трамвая в розбитий дзвінок, візники шпурляли в різні кінці на перехрестках вулиць, вигукуючи в нервовій гарячці:

— Ов, берегись !..

Кожен з ділом, кожного провадила якась потреба. Найгірший господарь в таку пору не вигнав би й собаки на двір... Тільки я чогось йду, сам не знаю куди, заховавшись в комір пальта. Сніг заліплює очі мені то мокрим шматком, то замерзлим, як крига. Сильно б'ється в лице, прилипає до носа та ростанувши звільна стікає потьоком... Мої груди, шапка та спина покрилися товстою бронею замерзлого снігу. А я йду, перехожу з одної вулиці на другу, наче міряю сили свої з хуртовиною. Думки тихо рояться, перебігають одна одну й безслідно зникають. Так непомітно для себе переміряв скільканадцять вулиць довгих, довгих, коротких й куценьких. Нарешті зморився. Гнітюча утома придавила мене і я прокинувся від злого приступу кошмара. Мені так захотілось зайти кудись, посидіти, любо порозмовляти, вилити наболілую душу... Але куди?.. Хто радий буде моїй зустрічі? Де здибають мене бажаним?..

Я знаю, що до мене гарно відносяться де-які мої знайомі, але мені здається, що то все за для людського ока. Вже надто мені остогидли людські усмішки й приємні привітання. Немає в них й крапельки правди. З потоком ласкавих слів ллється щира ехидність, а очі світаються злими огниками самовпевнення й жорстокости. Може я грішу проти багатьох, але чи-ж я винен, що до того мене призвели. Я так щиро, з повним захватом молодечих поривань підходив до кожного, радий був жертвувати всім, аби зменшити хоч на одно маленьке зернятко людські страждання. В кожній людині хтів бачити друга й стати йому вірним товаришем щирим.

Надії мої розбились о черствість людського серця.

З тими думками я згадав, що тут ось зараз в цьому домі живе одна моя давня знайома, серце котрої — світлий кришталі проти інших. Я зрадив своєму спогадові. Невагаючись довго я рішучо повернув до неї.

На порозі ми стрілись.

— А-а, здрастуйте! Заходьте, заходьте!

— Пострівайте, хай сніг на собі обтріпаю! — і мовчки на швидко став скидати мерзлі шкаралупи снігу з пальта.

— Нічого, нічого, заходьте так...

— Я дуже радий, що вас застав.

— От гарно зробили, що прийшли! Заходьте! — заспівав гарненький голосок, розскачуючись по-під стелями кімнати дзвінким сміхом, наче трілі першого солов'я в зеленій гушавині.

— Ну, положим, не дуже то воно добре, бо в таку пору добрі люди не ходять, але ви знаєте мене і через те я осмілюся до вас забрести.

— Дякую! Та годі вам про це. Розкажіть що небудь, — хутенько дріботів її голос такий веселий, безтурботний, як рідко коли в неї буває.

Я дивився на неї й дивувався цій веселості. Мені приємно було почувати, що я в теплій хаті, такий затишний разом з цією безтурботною пташкою, що літала з одного куточка в другий, де-що прибирала і безперестанку дзвеніла срібною струною тихої мови. Я слідував за нею, ловив її рухи, сидючи мовчки на канапі, а в голові снувались тонкі узорі думок, як павутинка.

На дворі голодним звірем гула завирюха.

— Хочете, я познайомлю вас з моєю сусідкою? — враз перервала тоненьку павутину моїх думок. — Вона гарна, гарна! Тільки трохи подібна до вас.

Я тихо засміявся...

— Все сумує, як ви!

Поки я зібравсь промовити слово, вона вже стукала в двері своєї сусідки, що жила через стінку.

— Можна до вас?! — і обернувшись до мене недбало кинула:

— Я на одну хвилину!

Двері розчинилися і вона тонула в другій кімнаті. Лишившись сам, я наспівував собі під ніс якусь сумливу пісню. Як все гарно тут і чисто, як в оці! А серце тріпалось, чекаючи нового знайомства і зимні мурашки бігли по спині. Чого? Хто його зна! Якесь дивне хвилювання охоплювало мене все більше та більше. Мої думки вже літали коло тої, котру я ще ніколи не бачив і не знаю яка вона. Тільки добре знав, що неможна бути самим собою, неможна

себе почувати так, як хочеться, а мушу коритись смішним вимогам цивілізації. Треба бути делікатним, видержаним, а головне не сказати бува правди. Крім того ще треба мобілізувати всі свої сили для вивчення новознайомої. О, як все це мені осточортіло!

Але тихенько рипнули двері і на порозі стояла моя давня знайома і... вона, та, що й досі точить мозок мені, хвилює душу.

Вона була вдягнена в простеньке блакитне убрання. Дві пишні, недбало зачесані косі тяжко звисали на плечах. Мені страшенно це сподобалось. Так до лиця їй були трохи розтріпані коси русяві.

Ми познайомились.

Я глянув на її обличчя сумне і мене вразила надзвичайна ніжність рис його. Перед мене стояла постать дивної краси, — олицетворення тихого смутку. Скільки слів її здались мені небесною музикою, тим ніжним шопотом літніх хмар, що плывуть собі осяяні сонцем злотистим.

Ми перекидалися мовою, як діти мячем і кілька хвилин розмови мене з нею зріднили. Я бачив, що їй відома та туга свята, легкокрила, котрої багато не знають, не вміють з нею співати найкращих душевних пісень. Я без слів починав розуміти її, та щиро каюся, що підготовляв себе до зовсім іншої зустрічі. Але ні, це рідкий виняток з скількох тисяч. Ще не радуйся серце! Це лиш зразок прекрасного метеору, що блиснув на тлі темного неба сірої буденщини. Я замислився.

Вона підійшла до мене, легенько поклала руку свою на плече моє й тихо глянула в очі мої, а уста прошептали: — Вам сумно... ви любите сум?..

Слова ці глибоко впилися в груди мої. В них стільки було ласки, теплого чуття і навіть якогось потайного страждання. Мимоволі я здригнув, почувши такий глибокий вираз цих простих слів. Вона руку давно вже зняла з мого плеча, а ще почувалась ніжна ласка того докору, наче крила ангела торкнулись мого плеча.

— Так, журба моя — найкращая сестра, порадиця мені — сказав я їй, підвівши голову, подивився засмученим поглядом в її світлі очі.

О, нащо я в них подивився?! Там втопився мій спокій на віки. Ніжна блакить погляду її запалила душу мою і вона горить, згарає, як свічка з обох кінців. В них побачив я чарівничу силу та волю дужого гірського орла. Легкий смуток, наче срібний струмень водограю роливався з її тихого, замисленого погляду. Я непомітно ставав рабом надземної краси її обличчя і впивався скорбною тугою тих очей променистих. Тоді я почув сильніше, ніж коли инше, що тільки красою можна жити, нею впиватись, її любити та для неї складати гимни прекрасні. Вона засвітила мені обрій дальшого шляху мого, показала свою чарівну силу в повнім її вигляді, ще кілька хвилин тому, я проклинав все, геть все, мені світ був немилий, а зараз побачив святе відкровення. Хай не буде нічого святого на землі, хай небо таємне стане розгадане найменшому блазневі, то все таки варт жити на світі, варт боротись, падати й підійматись, аби мати спромогу чаруватись красою і нею гоїти рани свої.

— Так...

Широкозначно сказала вона, в задумі схиливши голівку свою, а очі напівзакрилися ніжними віями. Тонке розуміння чужої душі не дозволило їй більш нічого сказати, бо щоб, власне, тепер не висловити, то воно було б образою великій святості тужливої самотности. Вона мертво стояла, як статуя, а я дивився на її тонкий та ніжний профіль.

Переждавши мовчки цю прикру хвилину ми всі троє перейшли до її кімнати. Переступаючи поріг, я наче входив в святее святих. В мої очі врзалась чиста-чиста, біленько застелена постіль з ажурними пошевками на подушках, наче вона зготована для якогось величного, святого таїнства. На стінах висіло кілька оригінальних портретів самої господині-красуні та невеличкі дві групи знайомих. Різко виділялись недорогі гравюри з смаком приколоті по одній стінці, а в кутку стояв рояль. Два букети живих квіток вкрашали його і з де-яких троянд вже осипалися пелюстки на гладку політуру. Між букетами художньо розставлені маленькі портретилюбимих композиторів і в пів-анфас портрет прекрасної королеви оздоблений в дорогоцінну рамку. Цей портрет був дійсно художньо виконаний. З по-за рамки дивив-

лися ті-ж таємні очі повиті смутком і глибокою задумою. По серед кімнати розісланий широкий килим, а на йому стояв столик тендітної роботи. Скрізь була розкіш і художній смак, а по-над всім панував той же смуток і в вікно зазирали вечірні сумерки. Я звернув особливу увагу на одну гравюру біля самого роялю, — твір Яна Стикі „Христос в терновому вінку“. До цього загального смутку, що пови-вав всі стіни як найкраще підійшла чудової роботи голова Христа в короні терновій. Лице Його виявляє надлюдські муки й страждання, а з очей стікає буйна сльоза, — сльоза спасення світу. Цій гравюрі одведене найкраще місце біля роялю, і взагалі куток, де сумував рояль виявляв з себе якесь святилище. Тут не раз мабуть молитовно сумувала й вона.

Вона підійшла до роялю і так само стала мертвою, нахиливши голову, снувала якісь таємні думки безмірної туги. В кімнату насовувалась вечірня пільма і вже важко було розгледіти добре обличчя її, а воно в цій темряві здавалось цікавішим та загадковим, як сам той сум. При-кру тишу раптово зворушили акорди рояля. Вона пробігла тоненькими пальцями по клавишам, ледво доторкаючись їх, наче чайка білогруда літаючи по-над самою водою черкає крилами срібний рівень її. Звуки ментом розтанули в повітрі лиш у вухах дзвеніли останні дві нотки.

— Хочете я вам заграю!

Звернувшись до нас з любим усміхом, стала засвічувати свічки на роялю, а моя давня знайома засвітила громовинне світло. Різким блиском засяяло в кімнаті і болістно замиготіло в очах. При світлі обстановка кімнати здавалась більш чепурною і віяло якоюсь принадою казки.

— Як що ласка ваша — просимо, панночко! — промовив я тихо, дивлячись на неї, а особливо на розкішні коси, що звисала одна по спині, а друга обвивала її пишні груди.

— Ви тако-ж любите й музику? — пильно глянувши в очі мої, запитала вона. — А що більше сум, чи музику?!

— Мій сум єсть музика, — музика моєї душі, двері котрої зачинені на віки...

— Чи-ж всім? — іронично глянула на мене ледво посміхаючись.

— Ще ніхто не одчиняв їх, і не був в олтарі таємниць її.

— Може хто й хотів відімкнути їх, та дуже щільно замкнені вони? Може ви навмисне начепили залізні замки?

Що було відповісти на таке запитання? Сказати „ні“ я не міг, а сказати „так“ — не відповідало би правді і я тихо, мов би винуватий промовив:

— Не знаю!.. Але правдою буде, коли скажу: не чув, щоб хто намагався їх відімкнути. Там грає музика на якимсь таємнім для мене органі, а враз з нею я плачу, сміюся й хвилююся, бурею ридая, але для інших це все непотрібно, кому, скажіть, цікаві муки мої? В гордій самотині я топлю скарги свої, напоюю їх власною кров'ю. Я плачу, коли мені весело й гірко сміюся, як серце болить, завиває в риданнях...

— І ви щасливий?!..

— Так!.. по своєму...

Вона подивилась промінем очей своїх так ніжно на мене, що я почув в собі десь глибоко образу за її співчуття. Але погляд її зненацька змінився і я чув, як зарисовується в моїй душі якийсь дивний орнамент таємного почуття. Ще невідомі досі звуки заграли в грудях моїх і вилітала з них пісня першого кохання. Наші очі зливались в невидимий цілунок і в ці хвили я дійсно був безмірно щасливий.

Вона сіла за рояль і з-під мармурових рук її вилітали каскадами звуки то бурхливі, як громи, то сумливі, як вечірний протяжний дзвін у полі, то як ніжні виплески срібних хвиль в місячну нічку. Її душа потай ридала меланхолійним смутком враз з звуками рояля, еднаючись з музикою моїх грудей, заглушала всі наші думки, лиш проймала наскрізь спільною музикою наші почуття. Туга співала пісню єднання.

Я не памятаю скільки тяглося це єднання музичне, тільки знаю, що був тоді безмірно щасливий. Ці звуки мов би й досі лунають біля мене й тільки для мене. В цьому зачарованому екстазі, охоплений ще більшим сумом і якимсь

невідомим стражданням я пішов до дому, покидаючи мою світлу королеву.

На прощання ми зустрілись поглядами і я бачив в її очах музику суму, котра грала в унісон моїм стражданням.

Довго, довго я не міг забути останнього погляду її, він наче б то ворухився в грудях моїх, розливаючи солодку арому запашного цвіту ранньої весни. Цей вечір, убийчий настрій моєї душі, потім випадкова зустріч і нарешті по-стать її з безмірно сумним виразом обличчя рояться що-дня в голові, печуть думи мої. Скільки смутку в очах десь гли-боко тайлось у неї! Скільки палу й огню променистого в них жевріло, потайного, ще не розбурханого вогню! При кожному слові, здавалось, спалахне пожежа ще невідома самій їй, охопить груди палкі, а з уст потечуть звуки ніж-них слів кохання. Тонкі риси обличчя її, мов би шептали любими складками червоних уст:

— Далі, далі стань, не підходь, не торкайся грудей ти моїх, бо згоріш, спопелієш в обіймах моїх...

Цей огонь виливався з під таємного серпанку мелян-холійного погляду, рухів її та ніжної тихої мови. Слова її цілунками цвіли, непокоїли душу мою, впивались зубами в закохане серце, наче сатанинська оргія диких почувань без-тямної насолоди катувала мене, рвала в шматочки дріб-ненькі.

Вже тиждень минув, а сум очей її запав мені в груди і мучить мене. Тим смутком, тією тихою тугою заразила вона і тепер здається назавжди запанувала в грудях моїх туга прекрасна, солодка туга. Вона нікуди не прагне, нічого не просить тільки плаче зовсім безпричинно, наче плач її тихий найвища мета і стремління. Вона ллється срібним потоком місячного сяйва по всіх жилах моїх і запалює кров. Ніжний подих її навіває могутньої сили, що перетворює в нові образи давні малюнки життя і виявляє їх в свіжих фарбах і яснійшій красі.

Ти, моя чистая, прекрасная туга, відкриваєш двері моєї власної душі і воркуєш зо мною, як голуб з улюбле-

ною голубкою. Мені ввижається твоя гордая постать. Від тої пори, коли я тебе пізнав і зрозумів таємний зміст твоєї глибини, в моїй душі ураганом проносяться творчі замисли і розсипаються нікому не видимими феєрверками в чистій лазурі високого неба. Тоді я ловлю зорі і кожен виблиск метеору радує серце моє, вливає нові сили життя і завзяття.

Коли сходить на мене ця туга — я завжди щасливий, а вона сходить тоді, коли я згадую її, цю першу зустріч з нею. В уяві малую тоді світлий образ її і вдивляюся в очі блакитні. Мов найкраще вино тоді п'ю і впиваюся ним, мов отруйним питвом солодким й до болю міцним. А чарка його десь бездонна, бо я п'ю і п'ю, а дна немає...

Скільки раз я заходив до неї, але не міг ні разу застати її, поновити муки свої, мої тяжкі муки. Може легше страждати було б, виливаючи муки очима в її світлі очі. Кожен раз я вертався сумний і розбиті надії ридали, лиш уста мої рвйне шептали:

— Як найти тебе? Коли можна застати?!..

Кожен раз, як таємна сила чуття водила мене до неї, я носив бурхливе море страждань за собою. О, коли б я застав її, то вона втонула б в цім морі огненнім! Вона зрозуміла б жагу крові моєї й дивні образи вияву творчих думок.

По дорозі я плів вінки пісень моєї душі, перевязував їх власними нервами і скроплював кров'ю, аби не завянули. Цими вінками я мовчки хотів уквітчати голову цариці моєї, положити їх на ці пишні коси русьві, коси злотисті. Я хотів обвіяти її палом тієї музики, що грає від першої зустрічі в грудях моїх. Я щоденно ткав мрійні сні для тебе і коли йшов в твою господу, то хотілось тими снами оповить тебе, показати мрійну будову казкових палаців, де виблискують на сонці водограї срібними струмками споріднених душ. І кожен раз до тебе йдучи, я хотів, хотів бодай тебе побачить...

Але тебе, тебе я не застав!..

Скажи мені, коли тебе бачити можна?!..

Моїм мукам безумним немає кінця. Тільки сонце збігає до святої лінії, де відокремлюється небо з землею й запалює пожежу останнього сяйва, коли ллються прощальні цілунки довгими смугами золотого світла, я чую в повітрі звуки пісень зачарованих арф. Ментом пролітають думи тяжкі і оповивають ці хвилі блаженства безтямної насолоди божевільним залюбованнем. Моє серце наповнюється звуками дикого раю, словами чарівних пісень, котрі мене обіймають, цілують і ніжними ласками лоскочуть серце моє, але слів тих пісень я не розумію, лиш глибоко їх відчую в собі, і серце моє дихає палом серденька тої постаті звабливої, що згубила мій спокій. Я чую мягкий шелест крилець якоїсь пташки і мені здається, що то пташка кохання літає і зворушує повітря вечірне плисовим шелестом.

Звуки арф все гудуть, все гудуть... Срібні струни дзвенять і акорди літають до неба. З ними серце моє тихим плачем ридає, як вітер осінній у полі...

Де подітись мені? Як забути вечірню тугу і розвіяти скорбні пісні?!..

Знов по вулиці йшов зачарований смерком вечірнім. Люде сміються, біжать, чогось штовхаються... і я йду в тім виру боротьби і життя і нікого не бачу, все рябіє в очах.

— Ов, берегись! — пролітає візник.

Мчить шалено трамвай, трубить в дудку шофер, а за ним розливаються сміхом дзвінким пасажири. Я очима зловив в берегах червоних уст біленькі, точені зуби панни одної. Що за зуби хороші! Як же шкода, що більше ніколи я їх не побачу. І все мчить, пролітає безслідно...

Тільки муки мої все чатують за мною...

На афішних стовпах красувались давно здоровенні літери: „Традиційний студентський вечір-баль“. Хіба піти, розвіяти морок пекучих думок. Певен був, що час пролине скучно і доведеться блукати, як завжди, самотним. Піду! Там будуть напевне знайомі. Може на крихотку груди легше задишуть.

Заля сяла кришталевим світлом. Мармурові колони стрійно дивились мистецькою різьбою карнизів. Глухий, трохи здержаний говір котився по-під стелями величезної

залі, залитої огнями блискучих люстр, що лисніли над головами веселого панства. Різкий, специфічний запах обгорнув мене на порозі залі. Подих свіжих квіток ніжний, чистий зливався з перфуновим ріжних гатунків, з пудрою й готом жіночим та шелестінням шовкових убрень. Перед очима мигтіли обличча, декольтовані плечі кругленькі, зваблiviстю хитрої кішки, ніжні узори ажурних убрень з номерками лeтyчої пошти. То парочка швидко проплине, то хтось ходить покволо самотний, ріжучи поглядом сmілим, суворим веселі обличча панночок прехороших. Я стою ще на порозі, мов боюся далі крок зробити, наче дивлюся на березі моря на безкрайність хвилювання його. Стою, ловлячи погляди людські. Ось блиснули очі, як углики очі і зчезли в натовпі, то знов щічки рожеві, кругленькі, то усміх зрадливий пронісся стрілою і я вспів ще зловити хитрі складки устеньків рожевих, а ось пишна троянда пливе, обвіваючи себе струсовим обвівалом. То знов промайнув ніжний профіль, трохи закритий павутиною пасм чорного волосся. То раптово око блиснуло, око! Я не знаю форми його, я не міг придивитись до його за один мент, короткий мент, тільки око, як зірка хороше, принадне, майнуло чарівнеє око! Мої ноги здригнули і, рванувшись вперед, я був вже в виру течії, мене штовхали, просовувались далі і я втопився, розтанув в гомонливій юрбі, як трісочка в морі... Кругом сміх, стриманий говір, зальоти і жарти... А я протискаюсь вперед, все вперед, — там десь око моє згубилось!..

В ту хвилину себе почував нікчемним атомом натовпу, одним звуком многоголосої юрби, тих глумливих мелодій військової музики, що греміла на хорах, тих безжурних вигуків сміху, лепету уст безтурботних істот, манекенів бездушних... Миттю хотілось вернутись назад, але чим далі мене всмоктувало в ці звуки, в цей гомін безтурботности,— я ставав безвольним, забував вже тільки ледво помітну образу в душі за власне каліцтво. Мов намула липка втягнула мене й засмоктувала в свої нетри холодні, як буває це в трясках болотах.

Там десь око втонуло, чарівне око! Забуваючи про все, мені хотілось хоч раз ще глянути в безодню звабли-

вого ока. Я наперед знав, що розчарування буде з тої-ж хвилини, коли тільки досягну свого завдання. Але якесь уперте бажання провадило своє...

Два оркестри військової музики незмовкно греміли новий вальс „Осінній сон“, заглушаючи мову жартів та сміху. Серед залі розчервонілі парочки кружляли в танечному ритмі безумного вальса. Каскади звуків легко підносили постаті, мов дикий вихор мете, завиває, кружляючи в несамовитому танку жовте листя осіннє... Ледво торкаючись підлоги ногами пари кружляють, кружляють, виливаючи пал почуття в рухах пластичних. Звуки вальса линуť рікою такі журні, безмежно сумливі, наче листячко падає, падає, стелючи землю пожовклу... З тихих, меланхолійних звуків помаленько розскачуться дужі й грізні вигуки труб, наче вітер шалений реве та голосить, ламаючи верхів'я дубів. Потім знов ллються ніжні музичні слова — тиха мова листячка жовтого...

Я стою, приглядаюся в рухи красиві, в колихання ритмічних істот. Мені сумно зробилось, так тяжко, так тяжко, досадно. Мої очі сумливо дивились на пари, що любовно вертілись в танку, але їх я не бачив, лиш мигтіли русалки, феї та німфи і листячко падало, капало, журно співаючи пісню тужливу...

Враз біля мене вальсом пробігла фея чарівна в білім убранні, кинувши погляд звабливий на мене. Я пізнав. Це воно, те безумне око, повне ласки й печалі! Я пізнав! Я пізнав! Доганяю її, коли гляну, — сам не вірю собі, — вона ніжно хита головою і уста її цвітом шепочуть:

— Моє шанування!

Се вона! Ця чарівна істота, що все мучить мене і мій спокій забрала... Я тремтів, я душею ридав і співав, а вона танцювала під звуки моєї душі, під акорди тужливого плачу..

Я дивився за нею серед натовпу пар, я очима водив все за нею, за нею... Той незнаний фацет обгорнув її стан так недбало, так сміло, нахабно! Як він смів доторкнутись рукою до неї, до стану її чарівного?! Як образливо пика сміється його, така сита, міщанська і всім задоволена!

Як він смів... як він смів...

А обличчя її враз з музикою чуло ридало, її очі світилися огнями душі, а уста запопадливо щось щебетали. Її постать струнка вихилялась музично, білі туфельки ніг малювали підлогу узорами стрійного вальса.

Я дивився і плакав душею... Мені темно зробилось в очах, я нічого не бачив, тільки постать звабливу її, рожево-білі плечі голі, уста червоні та тиху криницю печалі в очах її...

Звуки вальса лились... звуки вальса ридали...

Проти мене спинилась вона серед самого найвищого та-нечного розгару і сіла біля мене. Я почував присутність коло себе якогось ефірного єства, а вона мені щебетала безупинним потоком срібних каскадів гірського водоспаду. Вона була зовсім не такою, коли я вперше стрів її в той вечір незабутний. Там був тихий смуток безмірної туги, простеньке блакитне убрання — тут весела гра блискучих очей і слів співучих, розкішне декольтоване убрання і спляючий запах трояндових перфунів. Там тиха задума — тут безпечна веселість, безбачність... Але в очах її таки роїлась глибока, таємна туга.

Як дивно єдналась туга очей її з веселим, погордливим настроєм, що керував сьогодні нею. Вона була веселою й безперестанку щось дріботіла, перебігала з теми на тему, як той весняний метелик перелітає з квітки на квітку.

— Ви не танцюєте? — всміхнулася небом вона.

— На великий жаль ні! — відповів я, і мені дійсне стало жаль чому я не танцюю і немаю спромоги охопити її стан гнучкий, пригорнути до себе і вилити в танку всю силу й глибину своїх почувань. О, тоді я був би щасливий!

— Я тільки люблю дивитись, як хто гарно танцює, ось, як ви, наприклад!.. — глянувши на неї добавив я.

Я зрозумів, що її не сидиться, що вона хоче сьогодні веселитись, танцювати й сміятись і мені ще більше стало жаль, бо вона зараз знов піде з ким небудь в танок, а я лишуся, як завжди, самотним.

Через кілька хвилин її запросили на танець і вона пішла, сказавши, що після танцю прийде до мене. Я невідступно слідував за нею і чекав тої хвилини.

Вона дійсно прийшла. Я хотів бути веселим, сміливим, забажалося сміятися, але сміх мій був сумний, якийсь при-мусовий. Таки справді смішний. В розмові я запитався, як звати її, а вона, сміючись вередливо сказала:

- Не треба, не треба вам знати, як звати мене!
- Я все-ж таки мушу довідатись, паніно!
- Нащо вам, не треба!
- Чому?
- Так краще! Так краще!

І знов полетіла чарівною феєю в граціозній лезгинці, мов справжня муза грацій.

І так цілий вечір до самого ранку.

Хто ти? Нащо я знаю й не знаю тебе?! Пощо очі твої хвилюють душу мою, а уста невидимо цілують мої і мова лагідна твоя сплітає чари вінками. Ти моя світла мета, моя чорная туга. Перед тобою бліднуть всі найкращі дні мого життя, мої світлі хвилини безтурботного дитинства, коли в горах високих, на скелях могутніх я почував себе молодим орлом і творчі крила тоді виростили у мене. Я тоді літав на крилах мрій, а тепер лежу перед тобою тяжким смутком і крила мої поламані, потрошені в шматочки біля ніг твоїх. Замість гордого клекоту орлиного я рידаю безмежним сумом скорбної туги.

Будь проклята година на віки, коли вперше я побачив тебе! Що принесло мене сьогодні сюди, щоб ще більше роз'ятрити рану кріваву? Не досить одної зустрічі, сьогодні ще друга! О, муки, мучте серце моє! Хай конає воно, аби вона лиш не знала моїх пекельних мук! Хай плаче, ридеє воно та лиш сліз тих нікому не покажу я. З них зготую я бурю власного животіння і займеться пожежа на тлі темного неба буденщини в своїй повній красі та принаді.

Третій й останній раз я бачив її весною... у сні.

Мені снівся широкий степ. Шовкова травиця барвистого килиму ніжно лоскотала моє лице, груди і руки. Я лежав на сочистій траві і любовав з того лоскоту, задивившись в темний обрій вечірнього неба. Високо, високо

зорі тремтіли, співаючи ангельську пісню. Скільки їх гарних, хороших, прекрасних мегтять різнобарвними язичками огників таємних! Любі зорі, чи ви бачите з високого неба, що робиться тут серед нас, на широкій землі? Чи ви чуєте пісню-стогін матінки землиці? О, як глухо котиться вона десь з самого осередка землі через бір, через гори в степи та на море... А море грається нею, хвиля її підкидає і вона, ця пісня-стогін безпритульно блукає, чайкою голосить, літає вітрами. Ні, зорі, ви не знаєте тої мелодії, бо тоді не сміялися б так безпечно, так любо, мов той усміх дитини.

Край мене стояла висока могила й враз зо мною молилася нічці широкій, темній, глибокій. Шепіт тирси на ній уявлявся мені тихою мовою того лицарства, що лежало віками на самому дні високої могили.

Боже, аж страшно! Тут, на цім місці колись шаблюки бреньчали, кров морем текла за волю святую і трупи стелили цей степ гомонливий, безкрайний як воля... а на трупах, на волі могила зросла, висока, висока могила.

Місяць заходив за обрій далекий і крук чорний, здоровий страшним сілуєтом на тлі ясного місяця розправляє крила. Його дикий голос бентеже мозок мій, а він криче, настирливо криче:

— Кррров... Кррров...

Десь здалека мені вчувся топіт кінських копит; я став придивлятися в темряву ночі так уважно, так пильно, але нічого не міг розібрати, тільки дуже виразно було чути кінський топіт. Я вдивлявся дуже і вже мене проймав якийсь холодний страх. Аж раптом біля самого себе я побачив білого статного коня в срібній збруї, а грива його кудлата чудовими кучерями звисала на товстій шиї, повиваючи могутні жиласті груди. Кінь став біля мене і одною ногою почав гребсти землю, весело порскаючи, розсипаючи з ноздрів іскри світлого полум'я. Тим полум'ям мені засліплювало очі і я ледво побачив верхівця на срібному сидлі.

Що за дивна постать?!

Я пізнав її зразу. Вона сиділа в сидлі тихо, спокійно, а біленька рука її тримала повід. Пишне волосся розтріпане, розчесане вітром покривало плечі та руки довгими

пасмами, лице її було на диво спокійне, мов би мертво з широко розкритими очима. Вони дивились на мене сяйвом місячного світла, викликаючи таємне зворушення. Вдягнена була вся в біле і уста сміялися тихим, любам усміхом цвіту першої лілеї. Вона вся була як срібна лілея скроплена росю. Чиста, ніжна, недосяжна!

Я довго дивився на неї закоханим поглядом, а молитви душі сплітались в звуки таємні. Вони линули до неї, обіймали її, щось шептали таємне, незнане... Кожен рух її занотовувався в мене глибоко в душі, а її погляд малював узорі таємними фарбами.

Ще ніколи я не бачив її такою спокійною. Ні тривоги, не замислу, ні веселого погляду, ні навіть смутку нема, тої улюбленої туги... Якась мертва холодність, спокійна краса. Мертва, спокійна, холодна, як мармур.

Вона швидко скочила з коня, підійшла до мене і глянула в очі мої тим поглядом спокійно-холодним. Десь глибоко заглянула в саму душу, бо тоді щось у грудях у мене заворушилось, затріпалось, мов у неводі риба. Потім ніжно доторкнулась устами мого чола, холодними, як крига устами, тихо промовивши:

— Не сумуй і не плач, ти не винен... не винен... я їм прощаю...

Той цілунок холодних уст її миттю зажеврив огнем на обличчі моїм і я чув, як чоло моє горить від його, палає червоним полум'ям.

Мені хотілось обняти її, пригорнути до себе міцно, так міцно цілувати, пригортати, розпитатись, що значать ці таємні слова. Але вона миттю сіла на коня і розстанула в повітрі срібним туманом. Мене обгорнув безмежний сум, що вона ось була і раптом зчезла і я більше її вже ніколи не побачу, не полюбую з її неописної краси. Я волів би на неї дивитись, дивитись і крізь сон голосно крикнув:

— Стій!

І раптом пробудився.

Прокинувшись зо сну, й широко розплющивши очі, я слідкував в той бік, де зчезла вона, але нічого не видно

було, тільки десь далеко, далеко в степу палало заграво неба на сході і чорний крук настирливо кричав :

— Кррров... Кррров...

Могила, як і перше у сні тирсою шептала і лоскотала мене шовкова травиця, гасли на небі зорі тремтючі, а небо на сході горіло, полум'ям палало і за собою день вело...

З того часу ще й досі я чую на чолі ніжний доторк холодних уст її, а обличча мертвим поглядом на мене дивиться завжди. Той привид останньої зустрічі, зустрічі у сні, не відступно блукає за мною. Мені ввижаються очі її широко розкриті, спокійні очі без палу й огню, без тихого смутку, котрий вона так дуже любила. Той спокій холодний навіває жах і муки смертельні, коли згадую давні цілунки тих же очей, повних палу й огню, або тихого смутку святої туги. Один спогад огненних цілунків барвистих очей її заносять мене в дивну казку буття, що не вернеться вже ніколи, ніколи. Хоч би мить одну повернуть тих минулих страждань, одцвілих давно, цвітом принадним, розкішним. Кожна зустріч з нею коштувала мене крові моєї й тяжкого страждання, але це були кращі хвилини життя, коли я забував про себе, а лиш мріяв наївно про неї, про цю дивну красу, про ці очі і коси злотисті. А тепер майже кожний вечір, як землю оповиває мла холодна і тихі сумерки з сірою пільмою засліплюють очі, вона стає перед мене дивним привидом й широко розкриті очі її хвилюють мене, шматують душу і голос її тихо мені відчувається :

— Не сумуй... ти не винен... не винен...

Він ніжно продзвенить в повітрі і зникне, як і постать таємна її розвівається срібним туманом. Тепер мені милий той привид, миліший за все. Чом я не знаю її більше й глибше? Це дивна істота в житті, котра щезла на віки так страшно, трагічно. Куди кінь помчав її, де нині вітає вона ?

Я мислив ще здибатись з нею, бодай випадково і розповісти їй сон загадковий. Мені уявлялась уважність обличча її та тиха задума в очах, а потім дзвінкий сміх, такий ми-

лий, хороший, кришталевий сміх, коли докінчу свою розповідь про чудернацький сон.

Дні швидко минали і зорі падали з неба, ріжучи темне тло його дивними лініями в барвистій красі. Туга чорним круком настирливо кричала над людськими головами. Чогось роси сльозами блищали що-ранку на квітах пахучих, а вітер співав довгу, довгу пісню тужливу...

Дні швидко минали, минали... Раз я здивався з давньою знайомою і на очах її я прочитав великий смуток. Вона мені ледво чутно, зітхнувши, сказала:

— Ви знаєте, Лію убили!..

— Ах!?!..

Я зрозумів про кого йде річ. Я вперше почув, як звати її і серце моє виразно почуло, що мені вже ніколи не доведеться назвати її. Воно забилося в страшній пропасниці, я почував, як воно підступає до горла, давить мене і, обірвавшись, десь тоне в муках моєї душі, заливаючись кровю. По всіх нервах прокотилась блискавка пожежи, безбачного огню помсти, а на віях блиснули срібні сльози страждання й одчаю. Вона ж далі катує мене тихою мовою:

— Під час погрому, остервеніла юрба, дика, жорстока юрба накинулась хихацьким звіром на неї...

— Не треба, не треба, мовчіть!

— ...і вбила її...

Осиковим листом тряслось моє тіло і в знесиллі очі мої, налиті кровю дивились в далеку просторінь. Я відчув на собі якесь тавро прокляття за ті дикі вчинки юрби. Мені здавалось, що пляма вбивства її лягла неповинно на всіх і на мене і що всі тепер пальцями тичуть на згорблену постать мою, здавалось, що діти жахалися погляду мого, а люди і мертва природа глумилися з мене.

Боже, тріснуть груди! Мені здавалось, що з серцем моїм трясеться земля, падають столітні дерева, гаснуть зорі на небі і весь світ топиться в крові, в тій чистій неповинній крові, що витікає з рани коханої Лії. Ось вона близько, вже підступає до мене!.. Де сховатись, де дітись, не бачити крові страшно?! Ой, вона бризне на мене, лишить пляму на віки!

Я далі не міг глянути в очі знайомій моїй, мені сором було за себе, за всіх, за тих диких катів, людоїдів, що впиваються кровю людською, що назавжди сховали від мене Лію прекрасну, мою казку принадну, звабливу, таку променисту. Тоді я глибоко відчув, що з нею сховалося й щастя моє.

Ол. Неприцький-Грановський.

СПОГАДИ.

(З циклю „Відпочинок“).

I. На ставу.

Блещить веселка крізь тумани,
І ніжно хвилі в беріг б'ють,
І темна хмарка тихо тане,
І грому грізного не чуть.

Плюскоче риба і гуляє,
Алмазні бризки сипле скрізь,
І мрійний вітер засипає
В листках задумливих беріз.

II. Зелений луг.

Зелений луг. Над лугом чайка в'ється,
По лузі розлилась прозора вода...
Зелений луг і вабить, і сміється,
Мов дівчина невинно-молода.

Качки летять на синім небосхилі,
Неначе ниткою в повітрі простяглись,
І падають на став, на сонні хвилі,
Де рибоньки танок водить зійшлись.

Зелений луг і час передвечірний,
Блакитний став, що мріє і дріма... —
У млі встає цей спомин тихомирний.
Коли кругом — похмурая зима...

Максим Рильський.

БОРОТЬБА ЗА ІНДІВІДУАЛЬНІСТЬ¹⁾.

(З літературного життя р. 1911 на Україні).

І в творчості О. Олеся, як то можна простежити по третій книжці його творів, зазвучали виразніше ноти, котрі достроюються до негативного боку нової індивідуалістичної, кажучи загально, літератури. О. Олесь індивідуаліст-романтик, з народницьким одтінком. Почав досить різко в 1905 р. виспівувати „власні болі і радощі“, за що критики-громадяне не похвалили, особливо І. Франко, що причислив був Олеся до „інвалідів“. Дуже вже виразно зазвучала у його „поезія особистих інтересів“, хоч він давав добру примішку і для громадського вжитку. І це останнє зрештою приспало пильність критиків — вони з одчаєм потопаючих в морі літературної нікчемности вхопились за соломинку „громадськості“, наддавши їй незвичайне значіння і розмашисті надії. Привабило їх в поезії О. Олеся ще й те, чого не мала і не має їхня література — краса. Олесь виступив естетом (Яка краса — відродження країни!) і на Україну дивився (і дивиться) виключно з естетичної точки погляду. Україна в естетичній оздобі затуркала критиків. Вони не помітили глибокого песімізму, безвольности і стремління до негативної з етично-громадського боку естетики О. Олеся. Очевидно, про „зневірря“ говорено, але так, що „зневірря“ вважалось за віру.

В основі ж своєї поезії О. Олесь песиміст. І хай би на хвилину зникли з перед очей у його фарби, хай би день був без сонця, тягучий, туманний; хай би люди вродливі не мігтіли перед ним — і він би не зміг жити сам собою, спокійним спогляданням на понурий світ. Похорон, смертний мотив роздався б з його уст і не надовго, а там би й занімів. Він не такий глибокий, щоб жити собою, щоб бути бадьорим, оптимістом. Щоб О. Олесь міг жити — мусять перед

¹⁾ Поч. див. „Укр. Хата“ кн. II.

ним грати, миготіти, дзеленьчати, вихрувати фарби, — займаючи, мінливі, щоб не лишатись йому на самоті з самим собою, коли з такою яскравістю стає йому видно, що він собі не вистарчає.

У його нема прямолінійності Г. Чупринки, нема безперервного стремління в одному напрямку, яке свідчить про сконцентровану волю духа. Олесь „різноманітний“: кожна хвилина ствержує і нехтує своє джерело, свій наслідок. Різноманітність ця взагалі часто імпонує і стягає на себе невластиву назву „багатства натури“. У Олесья нема різноманітності Шевченкової, у якого була проста лінія підйому: Шевченко був різноманітний в досяганні одної цілі, а у Олесья — багато цілей, програмово протилежних одна одній, що й свідчить про разбитте волі, навіть про одсутність її. А це і є основою песимізму, безвольного песимізму яким проняте сучасне життя після разбиття революційних ілюзій. І Олесь — типовий представник нашого бездоріжжя. Імперсіоніст по натурі — він не міг і не може бути провідником, бо не надовго вистачає його оґнів. Але він все-таки добрий представник.

Боротьба за індивідуальність, бажання дати їй окремий світ для самостійного життя приходять в поезії О. Олесья до кінця. Ще буде кілька хороших слів на цю річ, сказаних в агонії індивідуальності, але на тім і кінець.

Тепер уже Олесь пише про дешевий крам. Як песиміст він не може загорітись од слів „Січ“, „Просвіта“ „в рідній школі рідна мова“, а говорить таки про це. Щоб це стало поезією, треба на його дивитись як віруючий на Божество. Раз груди порожні — молитва з їх не вирветься.

От в „Книжці третій“ маємо три більших п'єси. Тема їх — тільки кохання і його проблеми. Коли кохання єдина проблема життя („Що-року“), то це вже виключає можливість одушевлення лозунгами, вроді „рідна мова“ і т. д. В осередкуванні на проблемі любови у Олесья є спільність з Винниченком, але Олесь безконечно естетичніше оперує з проблемою пола і тому у його більше поезії. В віршах є вигук:

„І я встаю! вернулись сили, роки...
Дзвенять піснь моїх потоки“.

Шкода тільки, що „збудили міць мою“, каже Олесь — „нікчемні вороги і друзі варті лиш жалю“. Не тривкі ці імпульси творчості, не достойні направленої на їх уваги. Заявляти про хоробрість перед курьми — далебі, що смішно. Очевидно, що ця заява „для красного слова“, бо у таких художників, як Олесь, друзів не може бути, бо вони їх любити, придбати не в силі. Тако ж і ворогів. Песимісти — самотні.

Збанкротовані індивідуалісти в систему движущих сил життя не входять. Не вважаючи навіть на те, що вони поети чутливі і тонкі в розумінні краси слова, як прим. О. Олесь.

Художній прийом нашої сучасної літератури — алегорія. Оскільки це дешевий крам супроти дійсної літературної основи — символу — доказувати зараз не буду. Найбільше провинив в цьому смислі супроти нової літератури О. Олесь. Його „По дорозі в казку“, „Що-року“, „Трагедія серця“, „Над Дніпром“ — це все символізм, який по нашому зветься „на здогад буряків“: вітер — це стремління, червоний мак — кровоборотьба, весна — відроджене, сонце — творчість, Дніпро — національний дух, криголом — боротьба за Україну і т. д. — умовні знаки, під якими треба розуміть наші дешеві проклямації з патріотичної фразеології. Такий „символізм“, я вже казав, найкраще практикований в байках Глібова, або у відомому „языкъ цвѣтовъ“, де один колір „значить“ кохання, другий — разлуку, третій — ненависть і т. п. І от цим антихудожнім ганчір'ям затикається кожна дірка в голові. „Як річка рве кригу“... це вже каже земляк про народний гнів. „Мов орел летить у гору“ — народня думка. Ніби скований у клітці орел — народня воля чи душа. Наче грім (чи блискавка) ударила з неба“... любовь до рідного краю... Коли я чув оці „як“, „мов“, ніби“, „наче“ то згадую ширу заяву одного рідного писателя, що він „символіст“, бо в його оповіданні під вовком треба розуміть стражника, під білим медведем — кацапа, під лисицею — Азефа...

Час би вже зрозуміти, що це все з мистецтвом не має нічого спільного. Невже українці не читали творів О. Кобилянської, Кнута Гамсуна, Ібсена, Метерлінка — що не тямлять

що таке символізм? Коли Шевченко каже „обідрана, сиротою, по-над Дніпром плаче“, то це всім ясно, що про Україну, і тако-ж мусить бути ясно, що „сиротина“ — алегорія, а не символ, а коли О. Олесь робить обгортку, на „Третю книжку“ з малюнком якогось добродія з шерстобитною рямом в руках, то це алегорія поезії (хай так буде!), але не символ поетичності.

Взагалі, символізму у нас не повезло. Крім високоталановитої, незрівняної О. Кобилянської, талановитих Л. Українки, В. Стефаника, М. Филянського і М. Яцкова — всі інші символісти „символізують“ хіба свою недотепність і нікчемність, коли беруться писати „на здогад буряків“, кидаючи рідну їм сферу побуту, в якій вони іноді бувають сильні, цікаві, талановиті.

Але це вже така доля мистецтва.

Коли „не вчившись і лаптя не сплетеш“, навіть найдрібнішого ремесла треба вчитись — то у нас писарюють без науки, засвоївши відкільсь дурну думку, що писати можна „прямо з голови“. Забувають люде добрі, що „писати — не ціпом махати“. Я чув особисто од де яких письменників („звісних“), що образованість навіть шкодить художникові. Таке варварство в погляді на мистецтво і спричинюється в певній мірі до того, що у нас можна говорити сміло тільки про занепад літератури, про декаданс. З дивовижним нахабством літературні паразити підхоплять афоризм якогось авторитета і на всяку увагу висувають його:

Мы, пожалуй, неучены —
Да на что-жъ ученость намъ,
Если сердце слышитъ звоны,
Что проходятъ по цвѣтамъ?

В тім то й річ, що серце не чує тих дзвонів, а коли й чує дзвін, то не зна відкіль він і підбиває узловату руку писати дурниці. Коли таки афоризми на користь „безконтрольної творчости“ проголошують Гете, Пушкін, Лермонтов, Шевченко, Бальмонт то що — то вони можуть казати: яко великі художники і як добре освічені.

II.

Але що страшно в нашій літературі баби Палажки, то це — крихта правди в ній; хоч ця правда піднесена в такій оздобі, що від неї хочеться відцуратись. Вона говорить про цінності, що справді-таки цінні для людини. Але тільки говорить, роблячи висновки зовсім інші. Загальна теза її така: життя — велика цінність взагалі, треба жити, а висновок: значить треба жертвувати життям (во ім'я будучого „добробуту“, очевидно!). Друга теза: людина мусить розвивати всі свої сили і здібності, а висновок: всяке дбання про свої інтереси (навіть духові) — егоїзм; розвиток своєї індивідуальності — виродження, дегенерація; всяке стремління до краси — експлоатація народніх мас... Третя теза: до небес вихвалюється Грінченко і ганьбиться Кобилянська, за великого поета визнається той же Грінченко, Капельгородський, Черкасенко і т. д. і не визнається, напр., Филянський... І так скрізь: що дня в рядках і між рядками славословиться homo primitivus з своєї паравії і противно трактується хтось „з індивідуалістів“. Читаю, напр., „Ескізи“ С. Васильченка, що виписався, спорожнів за один рік. Особливо характерний тут ескіз „Роман“. Це хлопець селянський, що живе виключно так, як хоче, по своїй уподобі і волі, цілком індивідуалістично. „Поважної ходи Роман не знає: поклич його — він підбіжить з підскоком, пошли куди — подається так, що тільки пісок закурить. Коли сідає відпочити, то уже певно як не на паркані, то на гиляці, а на одному місці стояти довго може тільки вверх ногами“. Роман страшенно бідовий: краде груші дратує панну-владительку саду і кидає на неї качаном, стрибає їй з груші на плечі. Краде у крамарки-Мелашки сахар та булки; смикне за маятник від годинника, відкрите крант у самоварі, шматок булки одпаює... Знущається з Мелашки старої, коли вона застукає його в хаті. Це — „вільний бурлака“, „вільний козак“ — величає його автор. „В школу увійшов він, як своя людина; з учителькою поведився по домашньому“, називая її „тітко, чи як вас!“, реготався на весь клас, скинув був навіть штани і сидів тако в одній сорочці, а штани повісив просушити на грубці. Не могли вимовити по російському „перепелята“, вимовляв по-українському „перепили-

нята" і через те знеохотився до школи, не пішов. „Роман уперто казав: нехай його хоч уб'ють, а в школу він не піде". Зрештою пішов, здав книжки, вийшов. „Потім вернувся, причинив у клас двері, просунув туди голову, не здіймаючи шапки, і тоненьким голоском, передражняючи учительку, пропичав: — какой ті болван! — ні скажіш — пі-рі-пі-лі-ня-та. — Га, щоб вони були видохли тобі! — додавив він баском, як чабан. Потім, під регіт всіх школярів, стукнув дверима і, скільки духу, подався від школи". Такий то, панове, індивідуаліст наш Роман! Як бачите, це не об'єктивний малюнок. Автор посрамляє панну — всіх панів, вважаєте; також крамарку — „капіталізм", а особливо дошкуляє російській школі, висуваючи Романа, як борця за „українську націю", вихваляючи його невгамовний інстинкт крадіжництва (боротьба з приватною власністю!), скандалізм і грубіянство... Словом, маєте букет ідейности нашої „демократичної інтелігенції", що скавувать собі про „пануючих", „буржуазію", „національний гніт", „соціальний гніт" і т. п. категорії псевдо-інтелігентського патякання „наших" письменників і тупих „борців". Цілком одкидаючи ідейний багаж автора, вложений в бідолашну голову сільського хлопчини, звернемо увагу на тип Романа. Тут бачимо нестримне виконання своїх бажань, прояв абсолютної волі, яка ні з ким і з ні чим не рахується, нічого не баче, опріч себе, нічого не знає, не чує опріч свого Я. Це і єсть індивідуалізм, в чистому вигляді. Але автор звульгаризував його, виставивши Романа карикатуно і глупо, хоч на думці мав прославити патріота. Я певен, коли б Роман проробив би свої штучки в хаті д. Васильченка, то цей би вигнав його і сказав би його батькові „звернути увагу на хлопця, бо він щось той"... Отже рецензент „Ради" розписався похвалою Романові (який, мовляв, демократ і хранитель національности!) і авторові, назвавши його визначним талантом, бо почув у йому рідну рибу. Індивідуалізм Романа звульгаризований автором, прийшовся до смаку такому ж вульгаризаторові інших добрих річей. І тут ото й криється гріх, нещастя і деморалізація літератури баби Палажки: вона оперує гарними словами та ідеями, безумно вульгаризуючи, опльовуючи їх своїми вчинками. Ця література ганьбить О. Ко-

билянську, глузує з Яцкова, Карманського, Пачовського, докоряє і навчає Чупринку, гупо осьміює Филянського і інших „індивідуалістів“, беручи це слово іронічно. За віщо? За консеквентність, за логичність. Хвалить: Коцюбинського, Олесь, Винниченка, Л. Українку — індивідуалістів безумовних, за віщо? За підсоложування індивідуалізму описами селянських злиднів (Коцюбинський), козакофільством (Олесь), „демократичними“ ідеологіями (Винниченко), клясичним спокоєм (Л. Українка), і визначає безвиразну риб'ячу літературу різних Капельгородських, Черкасенків, Пахаревських, Васильченків, Крушельницьких, Кмітів і багатьох прісних і іже з ними за... вульгаризацію ідей. Оця проклята нелогичність настільки шкодлива і брудна, що в ній можна бачити великого ворога дійсному мистецтву, дійсним благородним ідеям, всякій красі, всякому добру громадському. Моралізаторство старців і прохачів — її естетика. Це на практиці, в житті. А на словах? О, вона бореться за естетику і — пише грубости і гадости про О. Кобилянську; вона за символізм і — ганьбить Яцкова, хвалячи тільки символізм „на здогад буряків“; вона за демократизм — і пинить про Карманського, вона за національну гордість — і глузує з Пачовського, вона за всяку поезію і красу — і не тямить ні крихти Чупринку, Филянського.

Тут зав'язується вузьол того, про що доводиться з жалем і дуже часто говорити: кожна ідея неминучо вульгаризується, опошлюється, коли попадає на зуби юрбі, коли за проповідь береться людина з вулиці. Доводиться з жалем констатувати, що всі великі ідеї колективізму, індивідуалізму, естетизму, соціалізму і т. д. лишаються чистими і живими доти, поки не виходять в життя, на вулицю, доки не демократизуються. Демократичне українське життя й література виключають з себе живу ідейність, живу красу. Наш демократизм заперечує розвиток, заперечує культуру.

Це твердження суперечить загально-вживаним поглядам, але не життю.

В парі з моралізаторством стоїть і наша патріотична література.

І тому — швидче на чисте повітря, в храм поезії і високих думок. Насамперед треба заглянути в творчість Ольги Кобилянської.

Я не можу вказати в сучасній українській літературі кращого імені, більш достойного і освяченою ласкою Неба як Ольгу Кобилянську. З самого початку своєї діяльності і до тепер ллється з душі її якесь неземне, чарівне світло... Переходять передо мною її образи і картини. „Людина“ (Олена), „Царівна“ (Наталка), „Нюба“ (Зоня), „Земля“, „В неділю рано“ (Тетяна) і оце встає перед очима „Через кладку“. А скільки величних і прекрасних її мініатюр, які перевищують образи з багато-багато патріотичних „довгих“ і „товстих“ книжок. Тепер ми маємо новелю „Місяць“, яку можна що-дня читати з насолодою. Кожний новий твір — шедевр, незрівняний... Аж тепер видно, як улюблений образ з дивною силою опанував колись молоду дівочу душу і малюється в ній з чудодійною силою і красою. Кожний твір — ціле дійсно культурне з'явище і тому, що дійсно культурне — лишається в тіні, не зауважене. Галасливої, сенсаційної, скандальної підкладки нема — і що ж тут може цікавого побачити наша „культурницька“ черета?! Невже вона здатна зрозуміти ті ідеї, культурні основи, що закладає наша велика поетеса? Здавалось би, що ідеї Кобилянської про розвиток всіх здібностей, про свободу людини, про незалежне її становище і свідому працю мусіли бути близькі і рідні нашій громаді, нашому жіноцтву? А справді — ні. Наші культурники, як я попередку зазначав, на словах оперують тіми цінностями, але не здатні ними жити, і... на сором українству виступають з брутальними кпинами і лайками. Не оцінили Кобилянської наші обмежені просвітителі, то може оцінять нові люди? О, як би так, то можна було б без сорому називатися українцем.

Ольга Кобилянська виявила незвичайну силу духа, незвичайну сконцентрованість волі і інтензивність чуття, працюючи зо-два десятки років в літературі, тримаючись з дивовижним достоїнством супроти сліпих ударів брутальності життєвої і літературної. Це не те, що наші скороспілки неоперені, що ледви почали „співати“, підхопивши тон з вулиці, а потім вже і прокляття, зневір'я, сумна злоба. Ні, тут сила духа, незрівняна.

Молода дівчина з гір виступила з словом і ділом дійсної культури: розвивайте характери, силу, завзятте, мужність, розумійте красу, цінить свободу — і де ж? в болоті галицько-буковинського сліпацтва, гробацтва, назадняцтва і плосколобія! Українські жінки, прославлені своїм смиренномудрієм гуски, почувли нечуване і з переляку оглухли. Не зрозуміли, не побачили незрівняної краси... Не признали українці пророка в країні своїй.

Коли й наше покоління не зрозуміє творчости О. Кобилянської — можна поставити над ним хрест... Можна не жаліть за ним, коли його підотне косою яка-нибудь жорстока, неблагана рука. Коли смоковниця не приносить плодів — її зрубують і кидають в огонь.

Кульмінаційної точки боротьба за індивідуальність досягла в творчости О. Кобилянської і це дає нам право пишатись, що маємо свою культуру. Жаль тільки, що культура не передається.

Де далі й Михайло Коцюбинський переходить (і вже перейшов) з позиції блідої народницької фразеології на царину культивування краси і свободи індивідуальности. Торік це особливо виявилось в гарно-задуманій і не зле загалом виконаній новелі „Сон“... Тут жадоба за букетом квіток на столі висловлена з ніжністю і красою. Чисте, благородне мистецтво знайшло гарний вираз і в етюді „Що записано в книгу життя“.

Хто хоче, хай робить висновки: в оповіданні є матеріял культурний, бо нема панів і мужиків, нема „національної школи“, я є людина з її духовою сущністю. Буде вона чи пан, чи мужик, чи кацап, чи українець — однаково: сущність її — звір чи дух — не сховаються і покажуть нам, з ким і з чим маємо діло.

Маємо ще сказати про Лесю Українку. Знов вона ворухить найглибші проблеми життя в „Руфін і Прісцилла“. Читаєш з спокійною увагою її твори: не чіпають вони мене особисто. Може їм шкодить ота ветхозавітна бутафорія — старі римляни, жиди, єгиптяне, сектанти і т. п., в реставрований по каталогах обстанові: чужі вони мені, здаються холодними. Рішають свої проблеми спокійно. А все таки в ґрунті

чути патос автора, — що може представляти нам собою типового служителя мистецтву для мистецтва. Мало лірики в її творах, хоч багато думки. Очевидно, це не є вимога принципіальна — чим багата, тим і рада. Клясичним спокоєм віє від творів Л. Українки — вона вже перестала сподіватись від появи своїх оповідань зміни життя, катастрофи космоса. І оповідання виграли багато, а космос... не програв.

Спокоєм віє від трьох названих індивідуалістів-естетів, клясичною красою задуманих людей, але — Кобилянська згадує і в неї море ліризму, Коцюбинський шукає цікавих випадків і плястично описує їх, Л. Українка конструює розумові схеми, — а разом вони дають прекрасний, цінний акорд різноманітного, високо культурного життя.

Після цих давновідомих постатей пошукаємо нових ростків на літературній ниві, що могли б нас втішити і подати надію, що від їх матимемо літературу.

Насамперед, найближча по духу творчості до попередніх Галина Журба. Згадую її першу збілочку оповідань „З життя“ — тихі, журливі, разом спокійні фарби. Тоді запримічено хист авторки. Доводиться з приємністю зазначити, що сподіванки вона справдила. Маємо тепер вже цілу низку її, щиро кажучи, чудових оповідань: „Солов'ї“, „В ясний день“, „Сильветки на тлі неба“, „Черешні“, „Свято“, друковані в „Українській Хаті“. Тиха прозора душа, як стояче озеро в лісі, відсвітлює в собі все, що з'являється на тлі неба. Спокійно, ясно, з легеньким повієм містичної лірики, жебонять слова і ведуть вас по тихих кутках природи. Замовкає гамір. Не бачите димарів фабричних, не чуєте груку машин, ніби все життя спинається, заряджене великою силою, як вода в знаменитому вірші Ж. Роденбах „Серце води“; — наповнене внутрішніми подіями, кермоване таємними, містичними, фатальними силами. Людина свідомо не робить ні одного кроку, а ніби ведена якоюсь таємною силою ходить, говорить, діє. Чомусь все це нагадує фантастичну картину: під світлом місяця на якійсь планеті все стоїть нерухоме, безмовне, а коли і рухається, то якимось безшелесно, безмовно, ніби манекени. І все покрите біло-матовим коліром, як рослини на дні моря, вкриті вапною... Читайте „В ясний день“. Величезний талант у Га-

лини Журби, чудова українська мова — це тішить нас значними квітками поезії, що вона викохає. Ніжна, любовна, милосердна душа тихо, але певно обіцяє:

Згадай мене, як сумно буде	Хоч з краю світу, з-за могил
Тобі у люту ніч зімою,	І заколишу як дитину
Як всі від тебе підуть люде	В обіймах тихих моїх крил.
І сам ти лишишся з собою,	Як підеш стежкою по полі,
А холод серце обійме;	А вітер листя прожене,
Тоді, в години тієї люти,	Вчуєш долонь чіюсь на чолі...
Згадай мене.	Тоді згадай мене.
До тебе я тоді прилину	(Г. Журба).

Читаючи ті ніжні, плястичні, глибокі змістом, тонкі почуттями оповідання... вчуваєш чіюсь долонь на чолі. І тихо робиться на серці, хоч чуєш, що та людина живе цілком самотня, зражена, далека всією своєю істотою від людей і життя. З вдячністю мусимо зазначити, що українські жінки, що беруться за літературу, відносяться чесно до пера і справджують наші надії. М. Вовчок, Г. Барвінок, О. Кобилянська, Н. Кобринська, Л. Українка, О. Пчілка, Дніпрова Чайка, Г. Журба, Н. Романович і інші — всі вони, маючи різні таланти, вносять якусь чистоту в літературу своєю художньою працею, очищують повітря нашого мистецтва і дають великий зміст літературі навіть позначають новий напрям, як О. Кобилянська, Леся Українка і Г. Журба (чистий ліричний імпресіонизм), в усякім разі вони, жінки, виявляють більше волі, таланту, ніж мужчини, між котрими 0/0 бездарностей страшено великий, тоді як між жінками-письменницями дуже малий. Очевидно, що з жінок в письменство йдуть покликані. Це втішно. Але втішне ще більше й друге: письменниці більше дбають про людину, ведуть достойну боротьбу за її визволення, напр. в цьому сенсі найбільші заслуги належать О. Кобилянській, новому сонцю нашої літератури.

Так! перед ними можна схилити голову.

Незвичайну печать оригінальності і таланту має творчість М. Філянського. На появу збірки його „Лірика“ українська критика озвалася: або глумом, або здвигом плечей і здивованими поглядами, або повним признанням і прихильністю. Тепер, я ду-

маю, відносини покращають, бо другий том творів „Calendarium“¹⁾ остільки інтересний, прозоро-ясний і простий, що перепони для зрозуміння можуть побачити тільки безнадійні. Поезія Филянського — незвичайний свідок глибини української душі, краси нашої мови. Просто дивуюсь: відкіль це у нас?

Людина живе самотністю, красою природи, яку передає з тонкістю і глибиною Роденбаха, з простотою Гамсуна, в величності Кобилянської, з любов'ю Шевченка. „Calendarium“ має щось спільне з „Що-року“ Олеся. Таке ж життя року переходить перед нами, але... з більшою філософичною глибиною, ріжнманітністю і змістом. Півів містичности, як срібна павутина в-осени над полями в'ється над чудовою лірикою Филянського. Не дібраного вірша не стрінете: все гармонійне, рівне як обрій, чисте і прозоре як небо, журливе, мелянхолійне як осінь. І така приємна самотність людини між людьми, і такий рідний зв'язок з природою. В усій книжці — поет і природа. Незвичайна тишина. „Calendarium“ та збірки Чупринки — найбільші з'явища нашої поезії за минулого року.

Звертає увагу на себе автор, що стоїть за ініціалами М. З. Я вже наводив чудовий уривок з його оповідання „Біжниця в Зомербергу“. Інші оповідання „Комета“, „З похорону“, „Ніч“, „Предок“ і інші.

Всі ці оповідання зразу здаються лірично-філософськими замітками і це, власне, виріжняє їх з усієї української белетристики, але при вдумливому читанні, коли в хаті тихо, викликають вони чисто-художні емоції, властиві справді художнім творам. Якась серйозність мислі, викликаной наочним враженням, імпресіонистичність її втягає читача в атмосферу хвилюючого думання над основними проблемами життя, а містичний елемент оповідань не лишає читача на роздоріжжі, навпаки: скріплює почуття тайни, загадковості і непорожнечі життя. Тому природа в оповіданнях М. З. грає роль зв'язуючого звена між людиною і тайною буття. Як бачимо, письменник оригінальний. З поверху мова д. М. З. видається суховата, але в ній б'ється жива, гаряча думка, в ній єсть

¹⁾ М. Филянський. *Calendarium*. Том II, Москва, 1911, стр. 173, ціна 75 коп.

сила, хоч не багато фарб, і вражіння дає власне́ ота сила мови. Перечитючи ці оповідання, чуєш якусь глибоку силу переконань, пантеїстичність чуття ще підогріває вражіння і після читання в душі щось ^{якщо} ~~залишається~~ ^{залишається} навіки, як після появу комети (опов. „Комета“), ~~залишається~~ ^{залишається} дають елементи її на інші місця, викликається рух—це я вважаю за певню прикмету художности.

Де-далі більш вияснюється і кріпне талант Гната Хоткевича („Камінна душа“) — цієї оригінальної постати в нашому письменстві — з гострим парадоксальним розумом, з буйним темпераментом і майже не-українською рухливістю.

М'якне хист симпатичної письменниці Н. Романовичевої, якої здатності — в ліриці, але вона рішучо домішує „соціальности“, що ослаблює течію ліризму художности.

Кріпне хист, виробляється стиль у П. Богацького що можна бачити по енергичному, ніжному, дійсно-художньому оповіданні „Камелія“ (в „Л.-Н.Вістн.“), приємному „Сонечко“ (в „Укр. Хаті“). Лірика — шлях, що виведе автора на чисте повітря мистецтва.

Якось ясніше з'явився перед нами М. Вороний з „Ліричними поезіями“. Певну оцінку цього з'явища зробив Гр. Чупринка і я не маю чого додавати, окрім того, що в книжці чую не всю щирість, бачу стилізацію. Коли гарними можна вважати чисто ліричні вірші („Осокорі“, „Мандрівні елегії“, „За брамою раю“, „Разок наміста“), то ледви чи це можна говорити про „етичні“ і „сатиричні“. Цільності нема, може через те, що автор видав збірку поезії за довгий час „служення музам“ М. Вороний почав з 1893 р. безбарвними віршами на тему „гурра!“ і т. п., а прийшов до тихої лірики безнадійності. І це добре. Бо тут він виявив поезію. Зміст же всієї книжки — індивідуалізм. Згадаємо окремі гарні поезії М. Рильського, Неприцького-Грановського, О. Романової, М. Чернявського, що достроювались до основного тону нашого мистецтва — шукання свідомості і тихих глибин.

III.

Переглядаючи нашу літературну продукцію, я дивуюсь тому зростові серйозности, що де далі більш опановує наші мислячі сфери. Якась задума нависла над буйною рослинністю.

Рішається якась важна проблема пристосовування до життя. Попередня тактика і настрої, нашої душі допровадили були до небезпечности розгубитись в розбурханих соціальних стихіях і цим втратити на відпочинок і своїх життєвих шансах. Нам грозило засліплення в глибоких мутних пристрастей, пониження нашої чуйности, збоєм існуванням і зниження своїх прав на розвиток своєї стихії. Нівеляційні ідеології життя, на яких думалось утворити нове суспільство, одурили якомусь просто, навіть не гостроумно. Поширення цих ідеологій викликало наверх неокультивованих примітивів, які задавили були нас своєю масою і своєю поезією печного горщика. Му-сіла початись емансипація. І вона почалась. Мислячі голови задумались. Думка пішла в глибини і почала виносити відтіль самоцвіти індивідуальної творчости, що підносять самовідчуття людини. Не один вже рік йде ця робота. Піонери вже понесли втрати. Так болізно думав і працював над виробленням нового світогляду Олексій Плющ, твори котрого з'явилися тепер і відкрили нам інтензивну його працю над освідомленням себе. Я вже говорив докладно про їх¹⁾ і дав, як міг, характеристику розлому в інтелігентській сучасній душі, його причин і форми виявлення, його протест проти нівеляційних напрямів життя, — а тому прибавляти не буду нічого нового. Те, що заповнило нашу літературу, виплило з дійсного життя, і тепер вже це факт, що шукання основ індивідуального самозначення — домінуючий мотив нашого художнього письменства. Хто нам тепер дає літературу? Всякий скаже: Кобилянська, Коцюбинський, Л. Українка, Винниченко, Чупринка, Олесь, Яцків, Лепкий, Карманський, Пачовський, Хоткевич, Филянський, Вороний, Г. Журба, М. З. і інші, молодчі, яких згадував, і всі вони мають одну найбільш спільну рису — індивідуалізм. Що дає україно-фільська література? Чи неможемо сказати з певністю — ні чого? Я думаю, що можна. І тому минулий рік я вважаю роком перелому, роком зречення старих позицій, роком остаточного розвіяння нівеляційних теорій і ілюзій в нашому мистецтві. Коли хто буде вказувати на недобитків — „патріотів“ — то це вже втіха над каліками і трупами, що лишилися на бойо-

¹⁾ „Один з піонерів“, „Укр. Хата“, р. 1911.

вищі. Нашу увагу беруть переможці, за якими: будівництво життя, за якими роль движущих сил його, конкретних представників його. Які вони — то інша річ, але вони живі на бойовищі, а трупи ждуть санітарів, попів і гробовщиків.

В роботі переможців можна бачити двигнення людської особи на перший плян, трактування її становища, освідомлювання її людської гідності. В цьому я ніколи не бачив і не бачу нічого противного кращій культурі сильних, дужих — бо за цими останніми життя, в їх руках Україна, в їхніх руках вона й буде і тому ми мусимо прийняти цей постулат життя: Україна виграє тоді, коли виграє людина. Наша література взялась творити сильну людину. Це нас і тішить. В життєвій грі ми мусимо зробити ставку на дужих.

І коли ми виграємо — виграє і Україна...

Сила ж розвивається тільки з свідомости, а не з фікції „рівности, братерства, свободи“, а тому наш девиз: „що можна розбити, те й треба розбивати; що витримає удар, те годяще; що розлетиться в скалки — те сміття: в усякому разі бий на право і наліво, од цього шкоди не буде і не може бути“.

Так казав один творець...

Бідні духом і кров'ю „мислителі“ зараз скажуть: яке за-нехання народу, яке призи́рство до його і т. п. Хай кажуть, бо вони не розуміють ось чого: що в розвитку сильних українців кріпшатиме український народ в масі, що індивідуалізм не є призи́рство до маси, а лише небажання бути аморфною масою, що призи́рство до юрби не є синонімом призи́рства до людскости, що юрба — це є психологічний тип, категорія мишлення, об'єднуюча аморфну, інертну масу, що тільки вегетує.

„Призи́рство до юрби“ це є призи́рство до невеличких тенденцій, до міщанської тупости і жорстокости, до утертости і шаблону, до невиразности. Це є призи́рство до сірих мишей, які пнуться диктувати закони громадянського співжиття і свою інтелектуальну одноманітність називати творчістю, свою соціальну неморальність називати укладом життя, свою жорстокість різників вважати за прояв вищої, божеської справедливости. Це — юрба, яку ненавидить наше нове мистецтво і його представники, а все протилежне — любить. Протилежність юрби — людину, оту світлу, веселу, добру, етично і есте-

тично-розвинену істоту, творчу, поривчасту, рухливу, свідому своєї гідності і своїх прав супроти людей. Через те так то-скує наше мистецтво хоч за квіткою і білою скатертиною на столі („Сон“ Коцюбинського) і, добувши такого комфорту, стає йому сояшно на душі. Я не бачу повного цвіту мистецтва, але... скільки квіток воно принесло, так кажучи, цими днями!

Гарні квітки ростуть на родючому ґрунті, а не на камені. Чи-ж може бути не плідним ґрунт — людина з інтересами її духа? Тому і квітки у нас є. Вся література зацвіла, а бур'ян вяне в тіні зелено-шумних корон високих рослин. Бур'янові те-ж треба світла. І поки він мав ґрунтом — гнусності наших часів, а сонцем — нівеляційний шаблон „творчости“ — він буяв. Іменно — буяв, пишаючись на виднокрузі і забиваючи молоді рослини. Але тепер — не те!

В новій нашій літературі не все таке бездоганне. Ми бачимо її хиби, її уклони, її уємні боки. Ми бачимо як творчість окремих авторів одхиляється од бажаних нами норм, але що з того? Тим краще освітлюється основний шлях. Ще торік я писав: голодні хай не забувають, що після великого голоду багато їсти не можна. Так. Хто дуже вже швидко хотів сягнути в новий світ — заплутався в полах старої одежі. Тут тобі стрибнули через голову і в „полову проблему“ і нігілізм, безпринципність, в чернецтво і т. п. і згубили рівновагу, а хто сягнув та заплутався в широких штаннях і плахті... той ще голосніше про їх заспівав і лишився там, де йому слід було непорушно сидіти. Відомо, що за всяким походом, процесією теліпається багато дітвори, калік і зівак. Кожний вплутується в похід, але помилкою буде зачисляти їх до учасників процесії. Це все публіка, що побаче де-осторонь горобця і зацікавиться ним ще більше, ніж тим, де в ту хвилину „священодійствувала“. Кликаних багато, а вибраних мало.

І через те, коли зробить галас якийсь тупий з чорними зубами—то нова література тут не винна. І коли якийсь з вулиці не тямить, про що пише Яцків—нова література те-ж невинна.

Нова індивідуалістично-культурна думка пішла в г л и б и н у. Це запорука, що вона проложить глибоке русло в товщі життя.

М. Сріблянський.

ПРО УКРАЇНСЬКИЙ СТИЛЬ І УКРАЇНСЬКУ ХАТУ.

I.

Вступне слово.

Чому так сталося, що питання про український стиль лиш останніми роками вийшло на верх і почало розроблятися, — се питання само по собі цікаве. Не будемо тепер на йому зупинятися довше, лиш згадаємо, що ніякі зовнішні перешкоди не забороняли розробляти український стиль, отже сталося так, як мусіло статися: перешкоди в нормальному розвитку нашого народу відбилися й тут, в сфері, здавалось би, далекій од всякої злободневности і політичних тенденцій. Руїна в одній сфері несла з собою руїну і в інших, руйнувала народню культуру і народний стиль. Се була разом і руїна народньої праці, продукції, виробів, ремесла, — отже народних здобутків.

Воскресити народний стиль — се значить воскресити народне артистичне життя, а разом і народне придбання.

Стиль в мистецтві, у всяких виробах кожного народу органічно виходить а) з характеру місцевої природи, оточення; б) з народньої (расової) вдачі, смаку і дотепности; в) з рівня і типа культури; г) з матеріалів, уживаних до будівлі і виробів; д) з культурних зносин з сусідськими народами. Розвій стилю, як бачимо, підлягає усім тим впливам, що й культура взагалі.

В отсій статті я не буду розглядати докладно усіх тих факторів окремо, як не буду розглядати з усіх боків питання про український стиль: се питання занадто широке для журнальної статті. Читач тут знайде уваги про де-які часті тієї великої справи, — правда, про часті, менше досі освітлені іншими дослідувачами.

Характер місцевої природи стає першим і головним чинником (фактором) у витворенню стилю. Чи має народ перед

очима рівний степ або пустиню, чи перед ним здіймаються гори, провалля; чи може темні ліси, бори, — від того в значній мірі залежатимуть створіння рук людських, а в першій мірі — будівлі, як се побачимо далі.

Що-ж до племенної (расової) вдачі, смаку і дотепности народу, то дуже трудно сказати, що тут треба зачислити до впливів інших факторів, а що саме належить справді до органічних відзнак самого народу. Певно лиш, що народи мають не однакову вдачу, смак і хист, не однаково розуміють красу. Згадаймо наприклад, що словянські народи усі пішли від одного давнього пра-словянського народу, отже виробили мови, що відзначаються або короткозвучністю (як мова чеська), або відчують ухом своїм милозвучність повноголосої музикальної мови¹⁾.

Рівень культури кладе виразну і певну ознаку на всі вироби людські. Від того залежать матеріяли і струменти, і перше за все — будівля. Коли в часах первісних, архаїчних, людина насипає в степу високу могилу, як пам'ятник і олтар, аби вона панувала над рівним степом, то в часах пізніших людина там збудує високий храм, щоб летів вгору, перемагаючи рівну лінію горизонту.

Народня культура і стиль підлягають певним впливам інших народів, особливо більше культурних. Тут ідуть широкою течією так звані культурні позички, наслідування. Вони міняють самий рівень культури молодшого народу, міняють матеріяли, уживані до роботи. Згадаємо, що тож колись Греки навчили нас робити муровані церкви, виводити склепіння (своди), ту важну часть будови. Живий народ, що не втратив своєї творчої сили, що не йде на погибель, а розвивається вільно, — той народ не тільки нічого не тратить од таких позичок, а ще більше зміцняє ними свою рідну культуру, перетворює добре чуже в своє рідне, до свого смаку, хисту і потреб. Так колись виробився стиль Византийсько-Український, Византийсько-Московський, Византийсько-Вірменський; так пізніше (в часи Гетьманщини) ми бачимо український бароко, а тепер бачимо український модерн.

¹⁾ У чеській мові багато таких, напр., слів: vlk — вовк, mlč — мовчи, vlhko — вохко; kamen svržen byl s vrchu — камінь був скинутий з-верху.

Я. Аренберг, що колись писав про се питання, каже: „ніколи не треба забувати, що форми не вигадуються, а розвиваються з тих, що єсть, отже вся вага лежить не в тому, щоб звідки позичено, а в здатности до оброблення, перетворення, присвоєння“¹⁾).

Перше, ніж учені люде розберуть, що належить до якого стилю, — вже один погляд на характерні вироби якогось народу дає пізнати стиль того народу. Кожний, напр., зразу впізнає малюнки і барельєфи Єгиптян і не змішає їх з виробами Асирійців, хоч вони належать до того ж часу. Се значить, що єгипетські, як і асирійські вироби мають виразні ознаки стилю; бо коли б вони їх не мали, — не було б так легко їх впізнати поміж виробами інших народів.

Українську хату, село, одєжу ви пізнаєте без помилки всюди на світі; се найбільше помічали ті українці, кому доводилося проживати у чужих сторонах. І не тільки хату, село, одєжу, — легко можна впізнати і наші килими, миски, деревляні вироби. Се все визначає, що українські вироби мають на собі виразні ознаки стилю.

Стиль жиє і розвивається, поки жиє народ, і лиш тоді можна вважати стиль завершеним, коли сам народ перестав жити, або пішов на цілковитий упадок. Нові, чужі народи ще краще помітять властивости стилю такого зниклого народу: з боку видніше. А ми самі, живучи серед українського стилю, мало його помічаємо, бо ми серед його зросли; так один казав, що він прожив вік і не знав, що завжди говорив прозою...

II.

Стиль і природа.

Величнє вражіннє чинять у Єгипті піраміди, близько старого Мемфиса, на краю пустині, над тихою течією великої ріки, над плавнями Дельти, що простяглась до самого моря. Усе там рівне, плескувате, панує лінія горизонтальна, — аж око втомлюється від неї. І лиш оті величні будови перемагають рівнину, здіймаються як гори, свідчать про величність і міць

¹⁾ Finsk Tidskrift foer Vitterhet, Vetenskap, Koust och politik, 1899, April.

людської праці. Окрім пірамід, стояли ще там дуже високі обеліски, як тополі, як мінарети часу пізнішого.

А чому ж Єгиптяни не будували таких пірамід коло другої своєї столиці, у Верхній Країні, коло великого міста Теби (Фіви)? Бо там гори обступили долину ріки, — і що було б там з пірамідами? Їх було б мало помітно на фоні гір. Вони не робили б там особливого вражіння, не мали б величнього вигляду. Бо хоч які високі піраміди, а вони все ж ніщо, рівняючи до справжніх гір, хоч й не дуже високих.

І там, біля Теб, були царські гробниці, та не в пірамідах, а просто в горах. І там були пишні будови, але то були храми з масою правильних ліній.

Думку сю висловлює і відомий географ Е. Реклю, зазначаючи, що одміни в характері будови у Нижньому і в Верхньому Єгипті залежали од характеру місцевості: тут — рівна пустиня, там — гори.

Як Нижній Єгипет, так Месопотамія (Межиріччя) уявляє з себе велику, низьку рівнину. І там простодушні діти пустині, кочовники у давні часи бачили дуже високу будівлю, так звану башню Вавилонську, що — здавалося їм — мала намір досягти неба. І там люде осмілились перемогти приниженість рівнини, піднятися над нею високо. У Месопотамії були оттакі „башні“ не в самому Вавилоні, а й по інших місцях; то були так звані зігурати, семи-поверхові будівлі.

Прославлена поетами природа Геляди (Греції) сама по собі, без культури, досить дика і непривітна. Усюди — скелі, бескиди, провалля. Велетні — титани, — нелюдські сили, — накидали, нагромадили оте дике камінне, скелі, і тільки з перемогою прихильних до людей світлих богів природа заспокоїлася. Описаний у народних переказах ціклоп Поліфем, велетень з одним оком на чолі, єсть, як догадуються, образ вулканичної сили з огняним оком-кратером.

Як титани суть образи дикої сили природи, так світлі боги Олімпійці суть образи творчого, культурного духа людського.

Величезні маси дикого каміння, то голого, то вкритого темними лісами, лежали у фантастичних, поламаних лініях, як величезна руїна, свідок колишньої велитенської боротьби нелюдських сил. Суворі, дикі лінії, суворі тона. Чи в верховині

Олімпії, чи в гірській стороні Аркадії, чи перед похмурим і грізним Тайгетом, або в каменистій Атиці, — усюди чоловік бачив суворі маси, провалля, темні ліси, верховини, шпилі, і почував себе таким малим і слабим.

Отже то була раса з великими творчими силами, і вона опанувала природу своєї країни, витворила славу культуру.

Будуючи хоч яку величню, пишну будову, не було що й думати про те, щоб перемогти, перевисщити оті природні верховини, щоб з ними змагатися: усякі спроби в тому напрямі здавалися б творамі пігмеїв. У чомусь іншому треба було шукати перемоги, — перемоги над дикими, кривими лініями природи. І вона була знайдена — у білому мармурі і в дуже простих, прямих лініях грецького храму. Гляньте на ті храми: не летять вони вгору, не мають більше одного поверха, не мають шпилів, башт, бань; тільки бачимо рівні, горизонтальні лінії покрівлі і карнизів, і рівні ряди стовпів (колон). Око відпочиває і втішається на тих простих (прямих) лініях, на привітній плямі білого мармуру. Се була очевидно перемога людського дотепу і праці над дикою природою.

Відомо, що Греки зпочатку позичали культуру від давніх народів Месопотамії і Єгипту, училися в їх. Про се знаємо й від самих Греків, про се свідчать і тисячі інших свідків, особливо археологічних. Отже Греки не схотіли в себе будувати високих храмів, як зігурати, ні чогось подібного до обелісків.

Широка без краю, рівна од моря і до моря країна наша лиш де-куди перерізана смугами річок, балок. Горизонтальна лінія панує всюди, аж гнітить, аж обридає. Як казав поет:

„Кругом — поле, як те море
 Широке синіє.
 Чумаки іде, подивиться,
 Та й голову схилить.
 Чабан в ранці з сопілкою
 Сяде на могилі,
 Подивиться — серце ние“...

Чорна земля, часом укрита зеленим килимом, або жовтіє житом-пшеницею, або знов — поорана, чорним порошком покрита (а в нашій стороні хліборобство було вже й за бронзової доби).

Залюднили сю країну наші люде і завели тут свою культуру, і з того часу хатка привітно і втішно біліє серед чорного степу, і біла церква вознеслася високо в гору, і висока тополя її доганяє, ломаючи скучну лінію горизонту.

Хату наш чоловік будував (як і в Греції) просто, з найменшими втратами. За те громадську будову — церкву, у нас,

Церква в с. Плішивці на Полтавщині.

як і колись у греків, люде хотіли будувати пишно, гарно, щоб вона відповідала в найбільшій мірі народньому смаку, підносила духа. Тільки у нас уже не панувала одноповерхова бу-

дова храму, не панували й горизонтальні, взагалі прості лінії. Наше око вимагає, щоб величчя будова була неодмінно висока, летіла до неба, перемогала приниженість рівнини. А без того для нас і храм — не храм¹⁾.

Та й наша країна не вся лежить у степу, не вся рівна: живуть наші люди і в горах — Карпатах. Можна помітити,

Церква в с. Бутлі на Бойківщині.

йдучи з степу в гори, що церкви стають нижщими. І там, у горах, наші церкви мають таку саму загальну конструкцію, мають таке саме число поверхів; тільки кожний поверх там наче не виріс, і через те загальна висота церкви менше, ніж у степу. Та се й зрозуміло: у горах не було потреби перемагати горизонтальну лінію, а змагатися з природними верховинами було годі.

Се все говориться про звичайне, органічно зв'язане з народом, у чому виявляється смак народній. А часто стріваються й винятки, позички, ще не перетворені на наш лад, не пристосовані до місцевого смаку і потреб. Напр., бачимо у Суботіві храм, збудований за часів Богдана Хмельницького, що дуже відрізняється від звичайного типу українських храмів. Так, знов, грецькі майстри будували у нас храми у чисто-византийському стилі, і лиш пізніше ті храми (напр. Св. Софія у Києві) перероблено на наш лад.

Те ж саме доводиться сказати і про колір. У нашій стороні, де земля чорна, але і землі досить, люде вподобали для

¹⁾ Се зазначає і Я. Аренберг у тій самій книзі, що раніше згадав.

будівель найбільше білий колір. Ми звикли бачити наші хати білими, і не тільки хати, а й церкви, хоч біла фарба для дерева єсть одна з найдорогших і „непрактична“.

Той самий білий колір ми додаємо і в одежі: біла сорочка з широкими рукавами, подолками, прикрашена орнаментом (здебільшого червоним) цілком відповідає білій стіні хати з колірними (здебільшого червоними) лиштвами, обводками коло дверей і присьби, так само, як в убранні маємо червоний пояс і намисто. Оті червоні обводки на хаті робляться з паленої охри або мумії¹⁾.

Цікаво, що і в стародавніх хатах-землянках, часу передісторичного і початку історичного, стіни білилися і мали червоні прикраси, як се видно на шматях глиняної обмазки, знайденої при розкопках²⁾.

У такій стороні, як наша, де земля чорна і буває чорна-ж курява, — білий колір сорочки і хати не легко піддержувати, сей колір тут „непрактичний“. А про те, поки держалася стара народня культура, — держався і білий колір сорочки, не схованої наспід, а видної і прикрашеної орнаментом. У Московщині зовсім не було звичаю носити білі сорочки, або білити хати. (Я тут кажу про властиву Московщину, а не про землю Новгородську, де культура складалася під іншими впливами, — під сильним впливом Київщини).

В якій мірі місцевість впливає на стильний колір, можна бачити і з сих прикладів. У Китаї („властивім“ Китаї) люде люблять синю одежу. Синій „кубовий“ колір, — „холодний“, як кажуть малярі, здається гарним у тій стороні, де буває звичайно душно, сонце пече, земля не чорна, а жовто-червона („гарячий“ тон). На такому фоні темно-синя пляма виглядає принадно, як пляма густої тіни.

У Китаї хоч і душно, а про те не сухо і зелені багато. В іншій же душній стороні, Аравії, маємо спалену сонцем світло-жовту пустиню; води там дуже мало, а через те мало

¹⁾ У Полтаві продається на базарі готова фарба для того і зветься „глинка“.

²⁾ В. В. Хвойко. Труды XII Арх. Съѣзда, т. I. Городища средняго Придніпровья.

й зелені. У тій стороні з е л е н а пляма здається такою милою, радісною, втішною. Через те зелений колір там став коліром відради, втіхи і надії, — коліром святого прапора Магомета. Араби понесли свій прапор всюди, де вони розселилися, хоч-би і в сторонах не пустинних, не спалених сонцем, не вбогих на зелень. Та се вже звичайна річ, що спільні ознаки, виробившись і зміцнившись серед якогось народу, у якійсь стороні, вдержуються потім довго і в нових сторонах, куди той народ переселяється; особливо, коли ці ознаки стали релігійними святощами.

Із того всього, що ми переглянули, добачаємо, що народи, витворюючи стиль, не наслідують природу, а доповняють її, творять здебільшого те, чого бракує в тій стороні, що найбільше мило для людського ока.

Можемо зробити де-які висновки і про український стиль. Так, бачимо, що в будівлях (хати, церкви) загально подобався білий колір, не зважаючи на матеріял, з якого що будовано. Білий часто був не прикро-білий, не крейдяний, а такий, як наша біла глина, як просте білене полотно. На білому фоні робилися звичайно червоні орнаменти, прикраси, лиштва, — однаково, як на хатах, так і на сорочках. При білій сорочці маємо до того ще червоний пояс, намисто.

Ті самі колірі, білий і червоний, знаходимо і на прапорах українського війська у Слові о полку Ігоревім: „Чльлень стягъ, бѣла хорюговъ, чрълена чолка, сребрено стружіє храброму Святъславличю“..

Звичайний, простий український рушник, хустка, намітка найкраще виявляють типові українські колірі.

Червоний колір є протилежний зеленому. На зеленому фоні садка червона пляма була б може занадто прикрою, а на білій хаті, що стоїть у зеленому садку (так саме на білій сорочці) червона пляма видає дуже гарно.

Помальовані зеленою фарбою віконниці чи лиштва на білій хаті були б несенітницею, бо зеленого коліру і так досить. Зелений колір гарний на траві, дереві, а на стіні білої хати зелені плями дають хаті вигляд сирої, гнилої, холодної. Навпаки, червоні і жовтогарячі („піджарі“) плями (мумія і охра) на білій стіні дають хаті вигляд веселої, сухої, теплої. Темно-

сині плями швидче можна допустити, ніж зелені або цитриново-жовті з зеленими.

Коли б уся стіна хати була не біла, а „піджара“, як палена червона цегла або охра, то хата мала б вигляд занадто сухий, жорстокий і не чепурний („руда та погана“). Так саме нечепурний вигляд має стіна сіра.

У чисто-степовій стороні (біля Полтави і далі в Катеринославщині, Херсонщині), де води дуже мало, а спека велика, — там можна побачити стіни хат блакитні; так наче пляма річки або озерця виглядає оддалеку. У літню спеку така пляма втішна для ока. Блакитних хат не побачите у Черниговщині або у Переяславщині, бо там досить річок, болот і озер.

В осередку великого гóрода, де немає садів, а навкруги видно тільки камінь і залізо, — може були б придатні на стіні, між иншим, і зелені плями.

III.

Українська хата.

Мусимо признатися, що до останнього часу у нас не помітно було виразного наукового інтересу до української простої хати, її витворення, ознак і розвитку. Цікавилися більше руїнами замків, храмів, могилами, усякими „нахідками“ (монети, старі знаряддя, черепки і т. д.); збирали пісні, описували звичаї, обряди, навіть одержу. А проста, звичайна хата мало кого цікавила. Досить згадати, що у „Київській Старині“ за 25 літ зібрана сила матеріялу наукового з поля історії, археології і етнографії, — а про українську хату там майже нічого немає¹⁾.

Тим часом українська хата єсть дуже цікавий, органічний утвір нашого народу, викінчений і типовий навіть у подробицях, зв'язаний з народно-релігійним життям, освячений обрядами. Се єсть утвір не менше типовий, характерний, аніж народня пісня.

Хто добре знає українську хату на всіх просторах, де живе наш народ, той знає, що всюди вона однакова в основ-

¹⁾ Про старо-слов'янську хату досліди були в німецькій науковій літературі. Про неї згадано в „Кіевской Руси“, М. Грушевського, стор. 333.

них формах і плані¹⁾. Хто жив, або ще краще — виріс у селянській українській хаті, той добре знає вагу кожної деталі, про які далі річ.

Хата буває завбільшки в один і в другий бік по 6 або 7—8 аршин, іноді й 9. До хати прибудовані звичайно сіни з коморою або хижою. Часто буває друга хата — через сіни і план її такий самий. Більші селянські хати були простим механічним зв'язком двох або трьох звичайних хат; коли хат дві, то ставляться вони через сіни; коли три, то дві — через сіни, а третя прибудована до одної з перших „глаголем“. У всякому разі, основною формою застається проста хата,

Хати з Переяславського повіту.

квадрат, котрий міцністю форми і плану показує на свою стародавність.

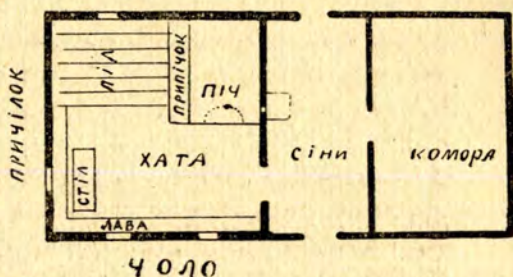
Чи робиться хата з дерева (рублена, або в „шули“, або в „ставню“), чи з очерету, лози, чи з землі, чи з дикого каміння, — вона все буває обмазана і побілена з окола і в середині, і вигляд має однаковий, незалежно від матеріялу, що з його збудована.

В хаті маємо передню стіну — чоло (чільна сторона), і в їй двое вікон; одно передпичне, друге — застільне. Друга стіна, що підходить до чільної, се — причілкова.

¹⁾ Окрім хіба Гуцульщини та Угорської сторони, — з тамошніми хатами я мало знайомий.

На причілку маємо одно вікно, причілкове або покутне. Воно ніколи не робиться посеред стіни, а все ближше до кутка, до чільного боку. В новіших та в більших хатах на причілку роблять і друге вікно; отже в старинних селах Переяславщини, Прилучини, Роменщини і по всіх українських повітах Черніговщини — немає звичаю робити на причілку більше, ніж одно вікно; і воно все робиться не посередині, а ближше до чільного кутка.

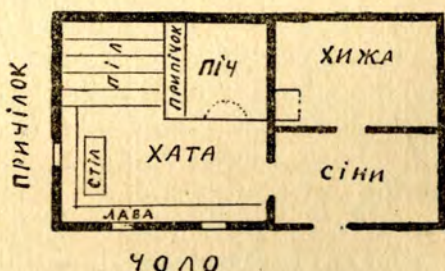
За дня стіна (напільна) у старих хатах або зовсім не має вікна, або має одно вікно (напільне), звичайно менше від інших вікон, іноді — кругле (з одної шибки, вмазаної в стіну). У більших хатах, окрім напільного вікна, буває ще малесеньке віконичко — напичне, але то буває рідко. У хатах понад Ворсклою у задній стіні звичайно зовсім немає вікон.

План хати з коморою у Полтавщині.

Четверта стіна — сінешня має двері з сіней і дірку для диму з печі.

В середині хати, по під чоловою стіною і по під причілковою ідуть лави з великих, довгих і важких дощок; вони положені на вкопаних у землю стовпах, нерухомі і належать скорше до будови, аніж до меблів. (Інша річ — ослін: він робиться на ніжках, його можна переносити, совати).

План хати з хижкою у Полтавщині.

Лави сходяться на покуті (кут між чолом і причілком). Покуть — місце поважне і святе. Там ставиться на сіні

кутя і узвар; там угорі стоять боги, світиться лампадка або воскова свічка. Для самого почесного гостя місце — на покуті. Під час весілля там сидять молодий з молодою, а за ними в кутку світилка ставить шаблю молодого, потушивши об стелю свічки, приліплені до шаблі.

Біля покутя стоїть стіл, впововж причілкової стіни.

Увійшовши з сіней у хату, маємо по один бік — мисник, полички, а по другий бік дверей — піч. Двері робляться ближше до чола, через те для мисника зостається мало місця, а для печі багато.

Піч топиться од дверей, проти передпінного вікна. Робилися давні печі (і тепер по глухих місцях робляться) так: ставилися дубові стояни, на їх клалися слижі, теж дубові; на їх з глини ліпився товстий припічок або черинь аж до сінешної і напільної стіни, а щоб глина зпереду добре держалася, иноді ставилася рубом широка дошка. Увесь той шар з глини завтовшки мав до 8 вершків. На йому робилася вже сама піч, склепінне (свод) довге, що трохи не доходить до задньої стіни. Склепінне ліпилося з крутої глини, на обручах, що потім вигорали. Передній вихід з печи — челюсти, трохи вузший, ніж сама піч. Челюсти стоять одступивши од переднього краю припічка вершків на 10—12. На передньому припічку ставиться комин; колись, не дуже давно, він заплітався і добре обліплювався глиною. Він високий, трохи не досягає стелі. Комин одним боком прилягає до сінешної стіни хати, там робиться дірка для диму (димарь); дірку закривають заткалом з ганчірок. Дим йде далі вгору по плетеній, обмазаній трубі, що зветься бовдуром. Бовдур стоїть аж на землі в сінях, а виходить поверх даху і має звичайно свій дашок, часом дуже гарно вироблений з дерева. На йому иноді ставили дерев'яного півня.

З того боку печі, що виходить на серед хати, при печі єсть припічок; він йде до задньої стіни, має завширшки 1 арш. або й більше; по йому лезять на піч. Напичче буває досить просторе $2\frac{1}{4} \times 2$ арш. або й більше.

Од припічка до причілка і до задньої стіни місце займає піл з широких і важких дощок; як і лави, він нерухомий. На полу, на припічку і на печі сплять. Над полом, під стелею,

коло причілкової стіни (иноді — коло задньої) висить жертка, на їй вішають одержу.

Хто знає українську хату, той уже зокола вгадає, яку саме стіну він бачить перед собою і що міститься в хаті проти того, або иншого вікна.

З окола по-під стіною хати (чоловою і причілковою, а як задня стіна вільна, то й під нею) робиться присьба, виліплена з глини; щоб глина добре держалася, то ще заплітають присьбу тинком або закладають дошками чи круглячками в шулки.

З того боку хати, де двері, — стоять сіни¹⁾. Коли вони з дерева, то звичайно не мажуться і не біляться, а коли плетені, то часто їх красять иншим коліром, ніж хату. Сіни не робляться разом з хатою, а прибудовуються до готової хати. З сіней двері надвір — у тій стіні, що продовжує чільну стіну хати. У Черніговщині і близьких до неї повітах Полтавщини сіни мають ще й другі двері — на город, у задній стіні. Коли єсть комора, то вона ставиться через сіни і двері з комори виходять у сіни. Комора те-ж не мається глиною. Коли комори немає, то од сіней одділяється хижа. Де-куди (напр. у Ніжинщині й инш.) справжніх сіней при вбогих хатах немає; лиш на-косо до хати ставляться жертки, вкриваються соломкою, і тоді над дверима і над стіною хати виходить захист од дощу і снігу.

Хати инших сусідніх і рідних племен мають зовсім відмінний вигляд, инший план. У Саратовській губ., у великих слободах живуть здавна поруч українці і москалі. І хоч давно вони там живуть, літ півтора, двісті, а про те українська і московська половини села дуже одрізняються. Українці живуть у таких хатах, як і над Дніпром, а москалі мають собі „двори“ свого звичайного типа. Той двір з усіх боків забудований, накритий, окрім середини, де зостається не накритий квадрат. Хата (ізба) займає частъ передньої сторони двора, не мазана, не білена, як і ввесь двір; одрізняється од инших частей двора

¹⁾ Сіни, російск. сѣни, польськ. sień, — первістно значило захист, холодок, затінене місце. Сіни в хатах і тепер не звязані з хатою органічно, лиш прибудовуються до неї.

тим, що має вікна. Ізба — для людей, а всі інші частини двора — для худоби і всякого хазяйського скарбу. Двір має вигляд лісової засіки. В середині ізби план не такий, як у нашій хаті. Піч топиться не від дверей, а з глибокого кутка хати, там, де в нас піл. Ліжко міститься біля дверей, де в нас мисник. Тут-же, близько дверей, під стелею — полаті, високий поміст для снання. Напичче відкрите у той-же бік, до дверей (де в нас топиться).

Через сіни буває друга хата, світлиця; часто вона буває холодна, без печі, і відповідає нашій коморі.

Великоруський двір виробився видно під впливом життя в лісовій стороні, і може не мало позичив від оселі фінських племен (мордві, мурими, чуді). Хоч видно тако-ж, що великоруси розселилися між фінами вже тоді, коли знали хату на своїй правітчині, бо вдержали словянські назви: вікно (окошко, тоді як очі звуться глазами), стріха (стреха, край покрівлі), двері, піч і т. д. Саме слово ізба спільне у Москалів і поляків. Форма даху — на два „скати“ (а не на чотири як у нас) — теж однакова у москалів і поляків.

Польська хата те-ж будується на дві половини. Посередині — сіни, а від їх відгорожено комірчину. В передній стіні (czolna strona) — пара вікон; на причілку те-ж пара. В задній стіні вікон і дверей немає. Увійшовши в хату, бачимо в передньому кутку стіл, що стоїть вдовж чільної стіни (як і у москалів); піч топиться з того боку, як і в нашій хаті; далі — ліжко, як у нас піл. Що оригінально, — від хати відділено коло задньої стіни частъ, що зветься spijsza або spiżarnia. Вона тепла, бо туди виходить сторона печі: а не призначена для життя: немає там вікон. У хаті є поміст, а в спіжарні немає. Там стоїть скриня, зберігається домашній скарб, а в холод там гріються телята. Вхід до спіжарні — з хати, а не з сіней і не з надвору¹⁾. Друга хата через сіни має той самий план, призначена або для життя, або для скарбу і в зимі — для худоби.

¹⁾ Сю річ треба порівняти з халашем, що бувають при хатах по-над Ворсклою.

Ціла будівля зветься халупкою або хатою, а власне та часть, де живуть (без спіжарні), — ізбою, як і у великорусів¹⁾.

Ні сама izba, ні ціла халупка — не мазана, як і у великорусів. Садка при хаті або при дворі немає, — теж як у великорусів.

(Далі буде).

Гр. Коваленко.

N. N.

Зустрілись знов... Поговорили
І як знайомі розійшлись.
Чи й перш так вони робили,
Чи так було й давно колись?
Невже ж раніш сі самі очі
Могли горіть вогнем таким,
Що снились в мріях в літні ночі
І сон був гарним і святим?
Бодай не знать... Бодай не чути,
Що то закохані були —
Де ж дівся сон? Які отрути
Для забуття вони пили?
Ніхто не зна... Не вірять люде,
Що серце скривджене болить,
І що усе, що є й що буде
Душі вже більш не звеселить.
Замовкни ж, серце й пал кохання
Слізьми пекучими скропи,
Нехай кохають, забувають,
Не вірь, одурять... Краще спи!

Олена Журлива.

¹⁾ Izba, поменшене — izdebka; від того izdebski, хатній. Для вияснення значіння слова „ізба“ се має вагу.

Поцілунок Іуди українському народові.

„Радуйся, Равець“...

З цього року в Москві почав виходити український журнал на великоруській мові — „Украинская Жизнь“, завдання якого аналогічні завданням „Ukrainische Rundschau“. „Украинская Жизнь“, говориться в редакційній статті „Наши задачи“, уміщений в № 1 журналу, „главной своей целью ставитъ ознакомленіе русскаго общества и русской прессы съ національными интересами малорусскаго племени, съ культурою украинскаго народа въ ея прошломъ и настоящемъ, съ украинскою литературою, искусствомъ и наукой, съ современнымъ состояніемъ украинскаго національнаго движенія, съ существующими въ немъ теченіями, съ очередными его запросами и нуждами. На ряду съ этимъ редація ставитъ своей целью разоблаченіе и критику тѣхъ quasi-научныхъ теорій, которыя и въ Россіи, и за рубежомъ, подъ вліянніемъ отнюдь не научныхъ мотивовъ, стремятся упразднить само-національность. Не меньше вниманія редакціи придется удѣлять и защитѣ украинскаго національнаго движенія отъ тѣхъ клеветъ и инсинуацій, которыя безпрепятственно и беззастѣнчиво сѣются представителями русскаго воинствующаго націонализма“. Завдання, як бачить читач, величезні, багато обіцяючи як великоруській суспільности, так і українській. Можна тільки побажати, щоб „Украинская Жизнь“ гідно виконувала свої обіцянки і була „трибуною“, з якої промовляла би до великоруського громадянства наша національна міць, а не наше українське безсилля, побажати, словом, щоб цієї трибуни не захопив українофил і щоб не довелося утворювати спеціальної трибуни для боротьби з українським національним рухом. Ознайомленне великоруського громадянства з українським національним рухом, оборона його від інсинуацій і боротьба з хижачькими quasi-науковими теоріями на зразок теорії єдності „русскаго народа“ (яка, до речі нагадати, пробралась аж на сторінки „Ради!“) може й потрібні, але зовсім нема ніякої потреби в тім, щоб все це робили

постарілі „на національній роботі“ лакеї, які для того тільки, щоб запобігти ласки у великоруського громадянства, ладні від імені українства чи знаменитого „тридцятимільйонного“ прилюдно заявити, що українства властиво нема, що хоч воно ніби й існує, але то так собі, невинні забавки, „п'єstownanie мѣстныхъ особенностей языка и быта“, яке ні трохи не загрожує національній єдності „русского народа“... Я визнаю потрібною ідейну боротьбу з різними „вовками в овніх шкурах“, але вважаю негідним нас, українців, прохати ласки у вельможних, звертатись до Європи по милосерде і справедливість, скіглити, як старці на базарі, щоб добрі люде зглянулись на наши муки та гірку долю і помогли, чим можуть. Справедливости не просять, а вимагають. Прав на національне існування не дають — їх здобувають, і здобувають не самообріхуванням і самопонижуванням, я би сказав — не боротьбою навіть, а... самим існуванням. Будьмо нацією — і ми матимемо права нації.

Кажу це не для того, щоб „повчити“ трохи редакцію, а для того, щоб остерегти її від тої небезпеки, яка загрожує „Украинской Жизни“ з боку своїх же „земляків“, українців. Українство, змушене звертати увагу переважно в сусідські гори, з-за тинів яких на його сипались дощем колючче, каміньки, брехні та лайки, — не мало часу придивитись до своїх хатніх ворогів; воно й досі лишається каламутною річкою, яка несе все, що зачепила по дорозі. Поруч з елементами, для яких українство являється природною стихією, в українстві багато і таких елементів, для яких воно являється тільки формальною, я би сказав — логичною цінністю або безплатним додатком до великоруської культури, як також і таких, українство яких вичерпується платонічною любовію до „всего украинского“. І от коли „українську трибуну для Великої Росії“ займуть люде останніх двох категорій, цеб-то такі, для яких українство не являється органічною цінністю, а тільки логічним висновком з посилок, що не лежать в самому українстві або такі, що хіба самі себе можуть називати українцями, — тоді „Украинская Жизнь“ не тільки не буде корисною для українства, а може навіть бути шкодливою для нього. А що такі елементи дійсно можуть з'явитись на „українській трибуні“ і говорити від імені українства, цьому найкращий доказ те, що

такі люде уже з'явилися на ній і уже промовляють до великоруського громадянства.

В першому числі „Украинской Жизни“ знаходимо статтю д. Старого Українця під заголовком: „Українській книжний языкъ и общерусская культура“. Стаття ця написана у відповідь на статтю П. Струве: „Общерусская культура и українській партикуляризм“, уміщену в № 1 Русской Мысли за 1912 р., але по своєму змісту вона, з погляду українства, являється більш преступною, ніж статті П. Струве, і можна тільки дивуватись, як редакція могла пустити цю статтю, не давши до неї навіть ніякої примітки.

Свою відповідь П. Струве д. Старий Українець починає здалека — власне з обов'язків інтелігенції відносно народа. Інтелігенція, міркує д. Старий Українець, знаходиться на вершку гори, на яку народ мусить також піднятись, але не знає доріг. Було би несправедливо і жорстоко з боку інтелігенції, коли б вона, бачучи внизу під собою мільйони безпомічних людей, не зійшла з гори і не подала їм помічну руку — не вказала стежок, якими найближче й найлегше можна дійти до вершка гори. Старе це і утерте протиставлення інтелігентських „верхів“ народнім „низам“, і не завше воно виправдується і історією і сучасністю. Часто інтелігентськи „гори“ в дійсности являються тільки невеликими „плоскими возвышенностями“, на які можна дуже легко трапити без ніяких провідників, інколи — пустелею, в якій і самій інтелігенції нічим жити, — але припустимо, що інтелігенція дійсно на те тільки й існує, щоб когось навчати, комусь шлях показувати... Але шлях куди? „До світла, до сонця“, розуміється. А де те „світло і сонце?“ Оттут-то й спіткнувся д. Старий Українець.

„Необходимо, пише він, направлять жизнь народную такъ, чтобы видѣть въ концѣ концовъ во всякомъ взросломъ челоѣкѣ сознательнаго гражданина“. І далі — „я признаю, что прежде всего въ жизни русскаго государства мнѣ дорогъ сознательный гражданинъ“. З цих цитат цілком Старого Українця ясна тільки на половину, але коли ми додамо, що авторові дорогий не просто „сознательный гражданинъ“, а „сознательный русскій гражданинъ“, то й того

що є в цих цитатах, буде досить, щоб зробити далеко не втішні для українства висновки (принаймні для того українства, яке репрезентує д. Старий Українець).

Наше „мазепинство“ пішло прахом; ми — „руськіє граждане“, та ще не які-небудь, а „сознательные!“ Що ж! Нехай і так. Будемо потішати себе тим, що держава і нація — різні річі, що націю можна помалу позбавити держави, території, мови, культури, обпатрати її, як гуску, і вона все таки лишиться нацією! Будемо думати, що нація уявляє з себе Кантову „річ в собі“! Але... все таки позволю собі нагадати, що колись люде інакше задивлялись на справу відношення нації і держави. „Кожна нація — писали колись — покликана утворити окрему державу і має право це зробити. Світ повинен бути поділений на стільки ж держав, на скільки націй розпадається людство. Нехай кожна нація буде державою, кожна держава — національним організмом“. Та й тепер не зовсім відмовились від цього старомоднього погляду. „Сучасна держава — пише один з сучасних теоретиків національного питання — припускає високий культурний рівень підданих, якого можна досягти тільки при національній культурі. З другого боку і держава може робити на своїх підданих вплив тільки вживаючи культурно-національних засобів. Таким чином держава і нація повинні взаємно покриватись“ („совпадать“). Навожу ці думки про взаємовідношення нації і держави не для того, щоб зробити якийсь закид Старому Українцеві за його „патріотизм“, а щоб дати зрозуміти йому і „иже съ нимъ“, що політична залежність нації є до певної міри виразом безсилля нації, і пишатись нею — негодиться. Коли дійсно, як що вірити ще одному Українцеві, „историческія судьбы связали украинскій народъ съ великорусскимъ навсегда“ і через те „дальнѣйшее развитие украинскаго народа возможно только въ связи и въ тѣсной всесторонней солидарности съ великорусскимъ народомъ“, то з цим ще можна погодитись, як з фактом, але робити з виховання „сознательнаго русскаго гражданина“ спеціальну задачу української інтелігенції — не варто, да, правду кажучи, й соромно. Коли лакей цілує панську руку, яка його б'є, — гидко дивитись! Страшне не рабство, а любов до рабства; вона

власне найбільше разить і викликає огиду. Коли відносно українства вживається страшних репресій, то цим не понижується української нації; але коли ми після закриття „Просвіт“ белькочемо: „Ахъ, что вы дѣлаете, вѣдь мы же сознательные русскіе граждане! А двуглавый орелъ такая прекрасная птица, намъ такъ тепло подъ его могучимъ крыломъ!“ — коли, кажу, ми таке говоримо, то... я волів би, щоб нас і далі кликали „мазепинцями“ і „сеператистами“ і позакривали останні „Просвіти!“

Але підемо далі за думками д. Старого Українця.

Встановивши, що метою інтелігенції мусить бути виховання з українського мужика „сознательнаго русскаго гражданина“, д. Старий Українець піднімає далі питання про метод, яким можна досягти цієї мети, і пише: „Вполнѣ подписываясь подъ принципомъ общерусской культуры и желая ей наибольшаго процвѣтанія, какъ общегосударственной культурѣ Россіи; не отрицаемъ въ то же время возможности видѣть впереди общерусскій языкъ въ роли объединяющаго въ себѣ всѣ отдѣльные русскіе мѣстные языки, — все же въ настоящее время я не усматриваю тѣхъ данныхъ въ этомъ языкѣ, которыя могли бы дать мнѣ право, игнорируя общеизвѣстный фактъ русской народной безграмотности, отказаться отъ ближайшихъ и простѣйшихъ методовъ воспитанія и созданія сознательнаго русскаго гражданина, а перейти прямолинейно къ выполнению моего проблематическаго финальнаго аккорда“ („созданія сознательнаго русскаго гражданина?“ А. Т.).

„Русскій языкъ“, пише далі автор, при сучасній постановці школи „нисколько не пріобщаетъ („какая жалость!“ А. Т.) къ той дѣйствительной общерусской культурѣ, о которой заботится г. П. Струве и отъ которой не отказываются и украинцы“. Отже „русскій языкъ“ — не придатний засіб в справі виховання з українського мужика „сознательнаго гражданина“: єдиний раціональний засіб — українська мова, і д. Старий Українець висловлюється за те, щоб були відкриті українські нижчі, середні і вищі школи. Тоді, каже він, з елементів, що вийдуть з українських шкіл, „образуется все та же

интеллигентная украинская среда, которая путем долголѣтней школьной науки и жизни освоится вполне съ книжной русской рѣчью и точно также, какъ и теперь, приметъ посильное участіе въ общерусской культурѣ“.

Прошу тепер звернути увагу на підкреслені мною місця. Вони не потребують навіть коментаріїв. Тут кожне слово — документ, кожна фраза — криминал! Це вже не Струве говорить, що „общерусская культура“ — „дѣйствительно есть внутренне властный фактъ самой реальной жизни всѣхъ частей Имперіи“, що органом цієї культури являється „общерусскій языкъ“, в порівнанні з яким українська і білоруська мова являються „мѣстными“ — це говорить д. Старий Українець, і не в „Русской Мысли“, а в „Украинской Жизни!“ Де ж ділась українська нація, українська культура, українська мова, в оборону яких виступає д. Старий Українець? Де зрештою дівся український горопах — „народъ“, за для якого автор пустився в такі хитро-мудрі міркування? Од них так мало лишилось, що робиться смішно: що ж автор обороняв? Проти чого змагався? Адже П. Струве в своїх статтях поставив власне ті тези, під якими „вполнѣ“ підписується й Старий Українець: 1) існує „общерусская культура“ і 2) існує „ея органъ и символъ — общерусскій языкъ“. Невже д. Старий Українець має такий старечий мізок, що не міг доміркуватись до таких простих річей (які до того прекрасно розуміє і висловлює в своїх статтях д. Струве):

1. „Общерусская культура“ — єдина національна ¹⁾ руська культура, і через те власне, що вона єдина для всіх „русскихъ“, не може бути української національної культури;

2. Суб'єктом „общерусской культуры“ являється „русская нація“, яка включає в себе і українців і білорусів, а через те саме виключає поняття української нації.

3. „Общерусскій языкъ“ — „національний языкъ русскаго народа“, а позаяк поняття „русскаго народа“ виключає

¹⁾ А не державна, як думає д. Старий Українець. Держава не може бути суб'єктом нації.

понятте української нації, то й „общерусскій языкъ“ виключає понятте української національної мови.

Отже, підписуючись „вполнѣ“ під „общерусскою культурою“ і „общерусскимъ языкомъ“, д. Старий Українець тим самим „вполнѣ“ підписується й під тим, що

1. Української нації нема, а через то нема також —
2. Української національної культури і
3. Української національної мови.

От що зрештою довів Старий Українець! Такої безталанної оборони українства, як оця, трудно було б уявити собі, коли б вона не була фактом! Я не можу навіть припустити, щоб д. Старий Українець свідомо понаписував оті річі, які я вище цитував з його статі! Мені здається, що його „общерусская культура“ і „общерусскій языкъ“ — плід неумистної преступности, „недомислія“, політиканства і жажливости, а в найбільшій мірі того лукавого смиренномудрія, яке виробляється там, де публичні справи залагоджуються приватною дорогою. Старий Українець мабуть уявив собі, що П. Струве — начальство, і через те тримається так, як тримаються українці перед начальством, коли хочуть вирвати від нього дозвіл на засновання якогось товариства або прощення за „національні прогрішення“: з начальством у всім згоджується, на всі обвинувачення — виновато посміхається, а там, дивись — і вибалакав щось для себе! І задоволений собою — незвичайно: що то, мовляв, „реальна політика!“ Начальство й не помітило, як його одурили! А про те й не думає, що його „національний“ здобуток і копійки не вартий.

Які б не були однак мотиви чи краще-психологічні причини, що викликали появу статті д. Старого Українця, у всякім разі ця стаття страшна по своїй соціологічній і моральній сутності. Вона свідчить про те, про що каже в своїх статтях д. Струве, що і ми самі знаємо, але не завше маємо відвагу висловити: про стихійне завмиранне українства. І що найцікавіше й найстрашніше зараз в даннім випадку, так це те, що людина навіть не помічає своєї смерті! Їй здається, що вона живе, як певна національна одиниця, що вона нічим не різниться від всіх иньших, що вона з своїми поглядами —

явище цілком нормальне! Тут маємо випадок психологічної смерти українства — найстрашнішої смерти, після якої нема воскресення, і яка проте не помічається суб'єктом. Божевільні ніколи не знають, що вони божевільні, хоч їм і кажуть про це.

В особі д. Старого Українця старе українство з напів великоруським національним обличчям і „реальною політикою“ сказало своє останнє слово. Далі йти нікуди, казати більше нічого.

Який фінал для українства готує д. Старий Українець? До якого „сонця, світла, правди“ хоче він провадити український народ? Для якої цілі йому потрібні українські школи? Відповідь на ці питання само собою напрошується, коли читаємо статтю д. Старого Українця. Пригадаймо собі логичний розвиток його аргументації. Старий Українець хоче зробити з українського мужика „сознательнаго русскаго гражданина“. Понятте „сознательнаго русскаго гражданина“ він приймає в тім самім значінні, що й Струве, цеб-то—„русскимъ гражданиномъ“ він кличе того, хто „пріобщился“ до „общерусской культуры“ і „общерусскаго языка“. Д. Старий Українець і „общерусскую культуру“ і „общерусскій языкъ“ приймає, в принципі, і до думок Струве вносить тільки одну поправку: „общерусская культура“ і „общерусскій языкъ“ визнаються українцями, але українського народу не можна приєднати до них, користуючись незрозумілою йому великоруською мовою: для успіху культурного підприємства — „окацапливанія хахловъ“ треба покористуватись українською мовою. Отже українська мова являється для д. Старого Українця засобом русифікації, націоналізм — засобом денационалізації. Українство в устах д. Старого Українця стало засобом, а метою — „общерусская культура“ з її „органомъ и символомъ — общерусскимъ языкомъ“. Що можна додати до цього? Нічого. Тут кінчається національне „строительство“, починається руйнування власними руками виведеної будівлі. Можна сподіватись, що свої люде, користуючись більш раціональними методами, швидче розіб'ють той мур, якого не могли зруйнувати зусилля всіх московських українолюбів від Богдана і по сей день.

Ще одно. Д. Старий Українець іноді прохоплюється говорити не тільки за себе, а й за українців взагалі (порівн. попередні цитати). Я розумію, що в даннім разі винен не стільки Д. Старий Українець, скільки сама словесна форма його думок але все ж таки, щоб не було непорозумінь, я мушу сказати, що далеко не настроений так песімістично, щоб думки д. Старого Українця вважати згідними з думками всіх українців. Завдяки ненормальним умовам нашого національного існування, у нас іде постійний процес замирання, атрофії національного життя; д. Старий Українець — це власне кульмінаційний пункт цього процесу, замерла клітина національного організму. Коли організм здоровий, він викидає геть ті клітини, що оджили, а коли ні — вони можуть відкладуватись в організмі і тим спричинятись до його розкладу. Але українство — не тільки руйнування, а й творчість, життя...

Ще одно цікавий я знати: чи редакція „Украинской Жизни“ згодна з д. Старим Українцем? ¹⁾

А. Товначевський.

¹⁾ Між иншим в 39 числі „Ради д. М. Гехтер так пише про статтю д. Старого Українця: „Автор зупинився тільки на одній стороні порушеного колишнім редактором „Освобожденія“ питання, але в межах своєї теми автор висловив багато справедливих і цілком слушних думок“. Коментарії до цієї цитати зайві: думка д. Гехтера зрозуміла й без них.

ЯКІВ ВАССЕРМАН.

ЛІТЕРАТ

або міт та індивідуальність¹⁾.

Літерат, ця таємнича істота, вибила на культурі нашого часу своє нестерте п'ятно. Можна навіть сказати, що все, що нині розуміється взагалі під поняттям культури, єсть твором літерата.

Що таке літерат? Дальші досліди мають відповісти на це питання; вони мають зглибити єство літерата, його вплив, умовини його життя, підстави і мети його духа, при помочи кількох типічних характерів.

Так установлені репрезентативні фігури ледво чи можна буде відрізнити в дійсности і знайти їх так сформульованими; життя дає мішанину. У психольога знайдемо багато з трибуна, у ділетанта багато з психольога, у апостола багато з естета. Можливо також, що і в одній особі єсть елементи кількох з тих типів, що з'єднуються естет і психольог або ділетант, трибун та апостол. Навіть у творчої людини єсть прикмети літерата, і нові часи мабуть взагалі не бачили творчої людини, яка від них була б зовсім свободна. Одначе у літерата зазначені прикмети котрогось з тих репрезентантів видніють в означеній та яркій формі, а особливість та все новий степе́нь мішанини роблять його як людину та артиста чимсь інтересним, принадно-проблематичним, незглубимим.

Літерат як ділетант.

Служити мистецтву з любови для справи, — це власне й робить ділетанта в благородному значіню того слова. Ділетант і артист різняться мабуть тільки консеквентністю пасивного стану, яким артист в області свого мистецтва звязаний,

¹⁾ Der Literat oder Mythos und Persönlichkeit, von Iakow Wassermann. Leipzig, 1910. Jnsel-Verlag. st. 80.

в часі коли ділетант остається свобідним. Артист єсть звязаний, і тільки його туга, спосібність його духа, ідентифікувати себе з усіми річами цього світа, дає йому на перший погляд свободу. У ділетанта як раз противно. Ділетант дійсно ідентифікує себе з річами цього світа, а його дух єсть звязаний. У його туга не звертається до світа як до чогось, що має бути здобуте, зрозуміле, з'ясоване, але до мистецтва, яким він хоче заволодіти. Артист має мистецтво внутрі і хотів би неначе його позбутися взаміну за божественне і за частину світа; ділетант має його з надвору, і бажає собі його дістати, хочаби тим способом успокоїти в собі світ і бога, і привести їх до гармонії.

Літерат як ділетант не має в собі одначе ані світа, ані бога, ані мистецтва. Для нього не тільки мистецтво єсть чимсь зверхнім, що треба собі здобути, але також світ і бог. Він зовсім порожнім виступає перед нами. Правдоподібно він змучений переживаннями. Він не має сильно зорганізованої душі, бо в противнім разі малочислені бої не могли б його так утомити. Він був при битві; в останніх рядах він чув гук гармат і бачив, як переношено ранених та мертвих. Це й вистало, щоб його душу наповнити відразою до війни, що більше, він став цілою душею ненавидіти всяку боротьбу, як квієтист у філософії, бо весь склад його духа примушує його, свою слабість уважати за силу.

Вже відси можна бачити, що він в боротьбі брав участь не з внутрішньої konieczности, не з любови до жовнярського життя або з бажання визначитися. Його назначено сюди зовсім звичайно, як назначується стільки других рекрутів, і він відразу був скептичним жовніром, отже найгіршим жовніром, якого собі можна подумати. Тому, що треба щось на світі робити, він став жовніром; покидаючи службу він, з виїмком набутої відрازی, такий самий порожній як перед тим, і він не знає, що тепер починати. Отже він являється не тільки порожнім але й нерішучим, а що не давить його ніякий примус, то він і не чує голоду. Лише люде, які стогнуть від тиранського примусу, голодні, всі інші менше чи більше ситі.

Він знає це добре, що голоду треба, щоб рішитися: голоду, напруження, туги, ідеального пожадання. Світ, люде, явища життя ледво звертають на себе його увагу, або заці-

кавляють його остільки лише, оскільки дотикають його особи. Нараз звертається все його пожадання, його все напруження та туга до власної особи. Він рішається цілковито для своєї власної особи, яку він до тепер, в останніх рядах борців, тільки не ясно собі усвідомляв. Його власна особа розкривається перед ним нараз як предмет нечуваної ваги, як невідкритий округ, про якого красу та прикмети повідомити других людей від тепер він уважає за свою задачу. Все що він думає, робить і відчуває, стає для нього самого дивним, особливо і в високому степені вартим, щоб про це розказати другим. Чим більше незамітним та темним було його існування досі, тим більше він чує konieczність поставити себе за осередок всього. Але як він до того береться?

Він приступає до діла з інстинктивною хитрістю. Він прикрашує себе; а власне прикрашує себе своїми болями, своїм досвідом, в особливий спосіб загостреними та яскавими думками про людей та долю. Тим він збуджує цікавість, і його інстинкт стає тут його знаменитим провідником, бо цікавість, в звичайному і в вищому значінню єсть найбільше впадаючою в очі прикметою громади, з якої він виходить і якої хотів би бути осередковим пунктом, а якої осередковим пунктом єсть дійсно творча людина. І творча людина пересадним малює образ світа, але в той спосіб, що побільшує його, вже тому хоч би, що свою власну особу виділює з твору і кладе на її місце щось, що я назвав би фіктивною особистістю. Для творчої людини її особа це тільки покришка, вихідна точка, літерат як ділетант бачить в ній есенцію та ціль. Творча людина самотня, з природи через призначення; а прецінь вона живе поміж людьми, бо людство для неї конечним є елементом, за для якого вона терпить, бо вроджена на те, щоб терпіти, бо терпіння єсть тим станом її душі, який чинить її творчою. Літерат як ділетант ніколи не єсть самотний; тим менше, чим більше він обмежується на самому собі. Він становиться оддалеки, щоб в штучній самотності знайти заступлення самотності природної творчої людини; він прикрашує себе самотністю, і це також средство, щоб збудити цікавість. Люде йому зайві, хоч він їх шукає; він сприкрив собі людей і ситий їх, лиш своєю особою він не може ніколи насититися, вона йому вічно інтере-

сною, пожадання гідною, важною і визначною не може бути. Не через людей він терпить, а через самого себе, і то відповідно до степеня і прикмети свого духа та характеру на всякі можливі способи: почавши від несповнених домагань низчого рода, аж до спраги за заспокоєнням більшого самолюбія.

Те самолюбіє треба докладно відрізнити від того, що Греки називали погонєю за славою, яка, як така, була надзмисловим пожаданием і в своїй основі була ідентична з думкою про безсмертність. Самолюбіє не має нічого спільного з анонімністю; самолюб не віддається безгранично і безумовно як той, що бажає слави, він не вміщується весь в ідеї; він кермує своєю справою, він стоїть перед своїм твором, він все паном, все видимий, і його ім'я повіває довкола його чину як програма. Антично-героїчна прикмета погоні за славою в нові часи і в нових людей майже цілковито відпала. Може й тому наша культура, або те, що ми під тим словом розуміємо, така розбита, круха і дисгармонійна, що вся спочиває на поодиноких, на „відомих“ двигателях. Кожда правдива культура вимагає анонімності.

Літерат як ділетант уникає анонімності, бо виступаючи без свого імени він як генерал, що без уніформу явився б в дворі. Кермований своєю волею, під приказом своїх цілей, зависимий від ласки людей, від обставин, а разом з тим від того, що загально називається успіхом, він в ніякому разі не може зрезигнувати зі зверхньої апробати, а благородне самозабуттє перенятої своєю справою творчої людини йому чуже зовсім.

Але полишім на боці те найвище самозабуттє, яке може бути тільки ідеальним заложенням. Самолюбіє артиста й тоді виступило б в повній силі, коли б той артист жив на самотньому острові, бо його самолюбіє остільки споріднене з бажанням слави, оскільки в його самого єсть стремління довести діло до можливої досконалости. Літерат як ділетант противно опанований погонєю за нагородженням. Одна з найбільше непомильних його прикмет отся: йому бракує самокритики. Самокритика єсть умінням порівнювати. Літерат як ділетант може себе тільки з самим собою порівнювати, з тої причини він видається собі раз дуже малим, другий раз дуже великим, бо його самотнім дзеркалом єсть його власне я, вічно рухливе,

вічно змінне, ніколи не спочиваюче, відірване та ізольоване. Він своїй праці не може мірити взагалі працею та здобутками її; лиш самим собою він може її мірити, страченими годинами, відчутим напруженням; бути інтензивним і інтензивність творити йому здається чимсь найсильнішим і взагалі можливим до осягнення, і ця свідомість йому вистарчає, щоб всяку згадку про якість відігнати або заглушити. На дні душі він уважає почесне становище, яке займають архитвори за припадок, коли не за щось гірше; і всякий успіх він уважає за припадок, бо йому не достає в протилежности до елементарного творця ані таланту інапірацій, ані таланту до адміністрування. Хто не має самокритики, той не уміє супроти ніякої річи займати відповідного становища; отже всіх артистів він уважає за своїх товаришів, а прикмета розділююча їх від нього залежить від більшої або меншої премії. Правда, він може подивляти, але його подив ніколи не свободний від особистих застережень; він не віддається, він потаємно хоче тягнути зиски, придивитися способам, і це йому здається можливим до виконання, бо він не знає дистанції. Премії, за якою він гонить, — він не може дістати, — кіт не зродить льва. Але він, якому чужа натура льва, бо живе зовсім в іншому кліматі, думаючи, що все четвероного остаточно собі рівнорядне, мусить обов'язково прийти до переконання, що він єсть жертвою несправедливості; даремність його вимагань наповняє його душу що-раз більше заздрістю та ненавистю, так що він починає підоздрівати заговор всіх людей проти себе, почавши від найнижшого письменника, о якого захохоту він дбає, аж до Гомера, якому забагато припало похвал на світі.

Заздрість та ненависть можуть остаточно його здібности незвичайно збільшити; майже тільки через заздрість та ненависть він нераз єсть в можності натрапити на жест, ритміку та мелодику артиста, і хоч він не може віддатися, то нераз губиться, губиться в дивній формі переносного наслідування, в якому великі твори неначе наново відіграні та відчуті, тіни повні настрою, починають жити другим, абстрактним життям. Він побільшує вже побільшене, замутує вже упрощене, і світ, який бачить свій образ в що-раз більше досадному, егоїстичному викривленню, відвертається ображений та вимучений, навіть тоді, коли на якийсь час авторови приплескував.

Літерат як психолог.

Психологія творчої людини, уживаючи порівняння з хімії, єсть побічним продуктом. Для літерата психологія стає ідеєю, що значить те саме менше-більше, як би хто сказав збудувати собі корабель тому тільки, що у нього єсть компас.

Психолог уважає все за дозволене, бо він все може вияснити. Для кожного діла він має pro і contra для ніякого: або — або.

Творча людина єсть поборником правди, мучеником, психолог зраджує сам себе і людство. Той процес зради настільки важний, що його варто ближче розглянути.

Так само як літерат-ділетант, і літерат-психолог єсть людиною ізольованою. Але він без порівняння багатша і глибша натура. Він натура також більше скомплікована, а навіть, в протилежности до творчої, людина з уродження скомплікована, значить, що її властивости, нахили та інстинкти виростають не з одного почування, не з елементарного буття та погляду, а мають більше джерел, що її несе не чиста, одна струя життя а числені, ріжнородні, часто собі протилежні струї, з якими вона має боротися; з чого наслідки такі, що вона вічно знаходиться в стані оборони, відпорности та боротьби. Він дійсно бореться, а не придивляється тільки боротьбі, як ділетант, в останніх рядах.

Дикий і дитина — люде нескмпліковані; вони нескмплікованими уродилися. Творча людина так само нескмплікована, але там, де перстень наново замикається, по другому боці явищ; вона стала простою, знайшла єдність, не лише через своє стремління і власне призначення, але також через несвідоме співділання поколінь, які її видали і яких завданням було, її видати. Отже психолог самовладно покинув той ланцюг німого приготування, він відірвався, і супроти всеї волі „ланцюга“, супроти обтяження з заду і з переду, супроти неможливої до сповнення одвічальности він стає дезертиром, лишається сам один. Все це вимагає важких і довготривалих переживань, як в області власної душі, так і в крузі світа і життя. Його долею єсть: боронитися, без перестанку борони-

тися, проти бога, людей і самого себе. Творча людина не потребує боронитися, вона єсть, вона чує конечність свою і свою закономірність, вся її екзистенція зветься: так; отже її погляд на житте має внутрішню основу оптимізму. Тамтому одначе все здається, що хтось його заперечує, він чує свою припадковість, свою непевність, в ньому самому єсть горяче заперечування, і тому все його єство й діяльність, чи він хоче чи не хоче, єсть песімізмом. Приймає він його, тоді він щирий і тоді удаються йому часом твори демонічного характеру; не приймає його, то лиш маскується, і те що він дає носить в собі прокляття таємної брехні.

Будучи лише частиною, одним звеном з ланцюга, він може дати тільки частковий світ; він більше одної частини не бачить, він більше як одної частини не переживає, це його доля. А власне в природі людини і в природі мистецтва лежить те, що її твір силкується дати цілість, образ для всіх важний, і достовірний. Чим більше вона пристає на меншому, тим більше її твір стає вузький, услівний, тим більше стає особисто звязаний; чим менше вона обмежується, тим яркіше і більше болючою виступає пропасть по-між образом особистим а об'єктивним. Немає ніякого ратунку, ніякого вирівнання. Чим більший талант і потенціальна сила, тим більше спокушують його мова, переживання, пристрасти, інтензивність візії, опертися на самому собі і самому стати проти бога та світа, тим більше він спокушує людину вірити йому, а не в її світ та бога. Він все єсть zarazом спокусителем і спокушеним, підчас коли творча людина єсть проводирем, він все невірником своїх підшептів, ідей, слів та постатей, в часі коли творча людина все єсть паном. І чим більше він свому творові хоче дати конечність, свободу і вагу, тим більше мусить напружувати свої здібности, силу свого голосу наближувати до хоробливости, отже до чогось ворожого природі, і його вершком ніколи не єсть божествене, хіба що найбільше титанічність.

Та безперестанна боротьба не дається подумати навіть без можливо найбільшої чуйности; і в дійности психольог найбільше чуйна істота на світі. Де поет мріє, там він сторожить. Наслідком тої чуйности він як найдокладніше знає про всі події

в своїй душі, а також про характер і вплив того роздвоєння, в якому він знаходиться. Та боротьба ніколи не доходить до тривалого рішення; в кожній хвилині те рішення инше, і він сам не може скласти зброю. Ніколи він спокійно не глядить на світ. І так серед неспокою та руху все про самого себе знати; хотіти відділитися від самого себе а прецінь бачити, що нерозлучно єсть звязаним з самим собою; без перестанку бути змушеним оправдуватися перед твором, людством, перед богом і власною душею, — серед такого становища родиться найгорячіше бажання якогось лікарства або притуплюючого средства, бажання стимулу якогось; тим стимулом єсть власне психологія.

Психологія родиться з чуйности. Вона може рости до сили галлюцинації. У творчої людини вона єсть в фазі перед рішенням, у літерата вона рішенням самим, а власне в кожному рухові. Кожний рух спроваджує перемену, але та совокупність перемін не веде зовсім до зміни; средства зужиті по дорозі, і цілі по-за тим ніякої немає. Літерат має дорогу, творча людина має мету. Літерат змінюється, — в дорозі і то постійно; творча людина змінюється, — в меті. Людина, яка не вірить в загробне життя, з цього життя витисне всю сумму роскошів, які по її думці в ньому містяться. Таке саме єсть відношення літерата до психології, і таким чином психолог приходить до безперервної зради мети і бога.

Обсервуючи це подрібно ми все побачимо, що сама тільки психологія криє в собі зраду. Можна слідити за тим з найбільшим здивованням, але ніколи не можна цього бачити без побороення таємного, глибокого сорому, неначе б перед нами роздягався чоловік. Психолог зраджує світ, зраджуючи сам себе в своїх найтайніших та найглибших відрухах. Це єсть для його мистецтвом до світа, бо в своїй ізольованности він ніякого друга не має. Психолог не знає ніякого сорому; це його упоєння, що більше, його екстаза. Він дивує тебе своїми відкриттями, які він поробив в своїй душі, пориває тебе в свої пропасти, закопує тебе в свої темноті, веде через свої сумніви і свої муки, і при вході та виході стоїть він, тільки він, придверник і грабар. Творча людина переймає терпіння світа і очищує від них людство, психолог виливає в світ свої тер-

піння, і психольогія стає йому ключем від світа, средство, щоб тобі сказати: ти такий самий як і я! Перевернене *tat-lvam asi*. Оте „ти такий самий як і я“, сконстатоване при допоміж психольогії, вічного підгледжування, викликає у його щось в роді штучної соціяльності; бо природної йому від самого початку бракує. Де він ненавидить, там його зрада немає впину, вона там, до певного степеня річева; де він любить, він думає що жертвує себе через зраду, і він мусить зраджувати, бо одинока форма його продуктивності в тому, щоб цінність світа роздирати на частини і в болю над розбиттем та руїнами будувати недосконалість річей. В часі, коли творча людина в божественному змислі єсть жорстока, психольог жорстокий в людському змислі, бо ради трагічно суперечного закона він помимо своєї самотности звязаний з людством і так само як від себе самого не може й від нього відірватися. Він не судить, він оскаржує; йому залежить на правді або неправді, але ніколи на справедливості.

Психольогія єсть натуралізмом. Який би вона вигляд не прибирала, вона ворог і протилежність пощади, соромливости, скорочення, натяку, розуміння, відчуття, туги, релігії. Вона все держиться землі, дає раціоналістичні догми; вона єсть дослівною, а не образвою, аллегоричною, а не символічною, дорогою, а не метою.

Отже родиться питання: як захищується супроти того світ, громадянство, як приймають зраджені зраду? Їх-же ж постійно обжаловується, вічно видирається їм їх таємниці, вічно ображується їх соромливість, — як вони можуть це перенести?

Відповідь така: психольог послугується підступом, спрваджуючи до типу все поодинокі і виїмкове (в часі коли творча людина противно кожний тип індивідуалізує). Таким чином всяка суперечність затирається, і повстає твір повний великої пристрасти, рухливости та душевно переведений, твір звичайно з тим сильнішою особистою єдністю, чим менше там власне об'єктивовання світа. Хоч ті властивости можуть виявитися тільки при помочи мистецтва і то власне значної мистецької сили, все ж таки роботу психольога я називаю підступом, бо він тим закривається з двох боків: з одного боку проти людей, перед якими він держить криве дзеркало, і при тім через свою

пристрастність, свої почування, своє мистецтво, свою індивідуальність не дає змоги їм побачити самоволю в тих викривлених образах; з другого боку проти бога, або, як хочемо, проти творчого принципу, виставляючи себе терплячим, захопленим пристрастями людиною, а разом з тим акцентує, що в своїх незалежних домаганнях творчих він стремиться до справедливості та правди.

Я очевидно не кажу про психологію як науку; ця є справою зовсім простою і немає нічого або дуже мало спільного з психологією в мистецтві. В мистецтві вона є не тільки аналітичним методом, але емпіризмом вищого порядку, вже не дисципліною, яка виходить від реального світа, але реальністю самою в собі. Вона зобов'язує і вяже артистичний образ землі, дає свої незмінні закони візії, порівнянню, уяві, всьому вже готовому, поетичному, дає душевне приміненне, змінливе життя і достовірність, яка покликуюється на досвід. Літерат як психолог хоче одначе тільки що при помочи психології сотворити візію, порівняння, надію. Для нього частина більша від цілості, дрібничковість важніша від загального висліді, і поки він дійде до неї, загрузне в дійсності. З дійсності він може черпати, він уміє її зобразити все новою, принадою, особливою та правдивою, бо вона ж є його особистою справою, його спадком, в часі коли ідея з'ображує божественне, від якого він відрізаний.

Таким чином по-за надзвичайним, чарівним і спокутуючим талантом, який дає замкнути саму в собі реальність, людство, громадянство або те, що називається публікою не спостерігає доконаної зради. І то не від вчора.

З виступом християнства в світі почалася духовна та моральна індивідуалізація людства. Основною думкою християнства є властиво повна і добровільна самоізоляція індивідуума серед залишення всякої соціальної місії. Бути християнином в дусі євангелія значить: бути самим супроти бога; в одиниці, яка спасається, спасається все людство. При сублімуванню таким чином до остаточності доведеної ідеї не могло не статися, що та ідея мусіла бути зле зрозуміла, щоб мати якийсь вплив, і накінець бути християнином значило: бути спасеним через терпіння другого, того власне, який дав істо-

ричний приклад своєї ідеї. Через те християнство стало можливіше до використання з соціального боку.

Ідея християнська, заперечуюча тіло та розриваюча форму єсть ідеєю наскрізь протилежною ідеї мистецтва. Християнський міт міг там тільки дати поживу мистецтву, де або віруючі уми окружали віруючого творця, або там, де його людський зміст поборов строгість традиції і дістав мотиви та певну свободу в представленню, які були радше старозаконними або, як в культі Маріїнському, античного характера і чужими думками спасителя. Отже могли вийти на яв тільки пасивні, побожні, екстатичні, резигнуючі з життя почування, до чого треба було повної, наївної побожності, або з другого боку певні приняті комплекси виображень мусіли бути заєдно з'ображуваними, — але в їх вложити свою душу було неможливо, скоро тільки традиція стала немінна, а число їх мотивів з'ужито. Плястичне мистецтво і музика, яких зміст коріниться виключно в відчутті, які свої духові вартості мають у формі та ритмі, могли як найдовше ще заховати певний, хоч тільки лиш позірний звязок з християнством; але література, драма, епос та поезія вже самою істотою мови і слова поставлені як сильніша духовна екзистенція. Це й обусловлює з одного боку більший холод, більшу далекість та меншу безпосередність чуттєвих вартостей, але з другого боку утруднює всяке заслонення та затемнення ідеї, бо брак потрібної по-між ідеєю а виразом гармонії привів би до безуспішності.

Отже поет мусів тим скорше і раз на все увільнитися від релігійності, чим більше та релігійність, позбавлена національно-мітичного змісту; ставала основою державного та соціального ладу, що власне противиться духові християнства. Християнська заповідь відокремлення, розбиваючого життя, форму та радість індивідуалізованя примушувала його так сказати б проти його волі до індивідуалізованя на полі духовім, а передовсім до екзистенції відірваної і відокремленої від народу. Християнство відірвало його від живого, з народу впливаючого і в духовім житті народу народженого міту, а це значило: що він свій міт мусів собі творити сам, з своєї власної груди. Античні поети знаходилися в крузі релігійного міту свого народу, який був все ідентичний з мітом національним.

Християнство не лиш розбило ту єдність, але його ворожий життю і всякій творчості міт відібрав також поетам їх властиву поживу, позбавив їх існування прекрасної, глибокої ко-нечности і правосильности, яку мали генії, що були несені безпереривною струєю присущих мітові постатей, поки приступили до діла. В противнім разі чому християнські середні віки, а передовсім в Німеччині, мали б бути такі убогі на великі індивідуальности поетичні? Де які визначніші з них вели тільки приватне життя, були самотні, вони були тільки толеровані, ті „співці“, пенсіонарі, супутники, а не провідники, не пророки.

Поет мусів сам творити собі свій міт. На тому й стало. Розвій громадянства, держав, народів, духові й соціальні революції, величезна сума можливостей долі, зростаюча через поступ децентралізація і безустанне переживання каст та клас, — всі ті обставини зміцнили тенденцію до відокремлювання. За-ледво ще тільки родини творять природну цілість, основу на наслідстві; громада, поліс, держава, нація, це вже штучні і випадкові складники. Духове пробудження мільйонів одиниць дає вправді величаву картину; але вирінає питання, чи власне через дану свободу в безграничності воно не піде в безгра-ничність та не стане фатальним.

Коли отже поетові не достає підстави національного міту, в який він міг-би вірити, він мусить його в собі самому будувати. На місце живої традиції виступає традиція письменства, на місце природної мови яку має міт і якою він промовляє до своїх, родиться стиль. Все продумане поетом, бачене, перемеряне, його народження, особисті терпіння, погляд на світ, його боротьба з громадянством, відносини до природи, — те все опоетизоване, упрощене, уложене в образи та змінене в красу стає для поета мітом, стає що йно тоді, коли він zarazом артист, коли він всі життєві елементи перетопив в елементи артистичні, а все особисте перемінив божественним.

Те все вимагає не лиш величезної праці, святої поваги, сили до заперечення себе, волі до самотности та самопоглиблення, які мусять робити поета невідьником його завдання, щоб він міг бути паном свого твору, але й вимагає також у приймаючих властивости, яку треба назвати майже конгеніальністю, а яку можна знайти очевидно тільки у вибраних духів; відтак

входить тут традиція освіти, стилю та культури, та сама традиція, якою наслідник мусить користуватися а разом поборювати, щоб знайти самого себе. Таким чином не має ніколи гармонійної ігри сил; все єсть боротьба і відокремлювання, і непорозумінне родить, а не згода.

Коротко кажучи: творчий чоловік заступає реальний міт мітом фіктивним, який єсть тим значніший та величніший чим більший його дух, його погляд, його внутрішній світ, його геній. Через невтомну пильність, горячкове схоплювання світа, самозабуття в огляданю світа, йому вдається остаточно побороти все егоїстично-особисте, і на його місце дати фіктивно-особисте. Цього літерат не може зробити; отже так само й психолог. Правда, й він всю поживу черпає так само з самого себе, викопує світ з своєї груди, переживає глибоко і правдиво, але не маючи дару переміни, він остає все тим, чим був, змінюється тільки з одного твору в другий, з одної постаті в другу, але ніколи в божественне, і він далекий від людей, — як творча людина, і далекий від бога, — як люди. Він не змінюється в гарну фікцію; і його постаті ні; вони не вступають у вічні регіони, в сферу вищої правди, упрощеного життя вони приковані до його, вони все шукають, блудять, терплять, остаються невільниками, і мусять бути післанцями його до світа, до бога, післанцями, яких він наймає, щоб самого себе, свої болі, свій сором, своє самолюб'є, свою самотність (яка повинна б бути йому вибореним добром, а не накиненим ярмом) відкрити та зрадити. Але люди в своїй цікавості, пустоті, погоні за дзеркалом, відкриттями, відложеними тайнами, зломаними застереженнями, і під натиском своєї нужди не бачать в ньому божої подоби, ідеї, але подобу людську, дійсність. За це йому дякують, це подивляються у нього, це їх до нього притягає. Його чуйність чинить їх чуйними, його рухливість розривкою для них, його певність себе переходить на їх, його напруження бавить їх, його самотність вони розуміють та сумують над нею, в усьому вони бачуть свою власну подобу, і те все єсть щось інше, далеко веселіше, достовірніше та принагідніше як у творчої людини, де вони знаходять божественну подобу, синтезу

Правда, так само як творча людина має сьогодні за собою нарід, оживлену, органічну совокупність епохи культурної, так само літерат як психольог. Тамтой має громаду, духову поліс, якої сила збільшується; психольог має публику. А чим єсть публика? Це „знайди“, цікаві, знуджені, безладна товпа тих, що гоняться за освітою, не вибрані, безправні, не з'єднані і цілком безбожні. В тому власне глибокий біль психольога, і тому ніколи йому не дає радости успіх, прихильність та відгомін. Бо що-ж дійсно значить для нього, мати за собою безбожних, для нього, що власне терпить від своєї безбожності?

З вдоволенням, яке має в собі почуття щастя і висшости, він може дивитися на того, який відразу сотворений для „публики“, а який не терпить від того, що єсть безбожним.

Переклав *М. Євшан*.

* * *

Я не з вами. Я з рабами.
Сам я раб: я їх співець.
Ліру з ніжними квітками
Я приніс їм, щоб піснями
Гнів прогнать з усіх сердець!

І без криків і без слів
Розібью я всім кайдани.
В чарах ліри згине гнів.
І в омані ніжних снів
Всі забудуть жалі й рани...

Вас. Алешко.

Будинок на піску, або „Собіраніє Руси“ Петром Струве¹⁾.

II.

Встановивши а зглядно заявивши, що „русская нація“ з усіма її додатками існує, Струве переходить до питання про „гегемонію русскої культури въ Росіи“ і „доводить“, що ця гегемонія — факт цілком натуральний.

Виникає наперед усього непорозуміння відносно значіння, в якому Струве вживає терміни „русская культура“ і „гегемонія“. Виходячи з попередньої заяви Струве, що „русскія народности“ складають одну „русскую націю“, треба б думати, що „русская культура“ — це культура „рускої нації“, і через те її можна протиставляти всім „інородчеським“ культурам, але не українській і білоруській. Однак Струве доводить натуральність гегемонії „рускої культури“ власне на прикладі українців! Значить, „русская культура“ — „великорусская культура“, а в такому разі „гегемонія русскої культури“ — „поглощеніє инородчеськихъ культуръ“ (в тім числі і української, очевидно). Власне в такому значінні вживає Струве термін „гегемонія“ — в значінні асиміляції недержавних народностей Росії. Коли б „гегемонія“ значила тільки провідництво або „превосходство“ „рускої культури“ над всіма іншими культурами, тоді б не треба було зовсім доводити, що ця гегемонія — факт цілком натуральний, бо „русская культура“ — вища від інших: цього могли б не бачити хіба „інородчеські“ націоналісти, коли б вони були. Ніхто не заперечує того, що „русская культура“ „вища“, як висловлюється Струве, цеб-то багатша від всіх інших культур в Росії, що без неї не можна обійтися „ни въ Петербургѣ, ни въ Москвѣ, ни въ Тифлисѣ“. Користування чужими культурними здобутками — дійсно натуральний факт. Тут ще раз виявляється протилежність між індивідуальною і національно-колективною культурою. Коле-

¹⁾ Поч. див. „Укр. Хата“ кн. II.

ктивною культурою може користуватись тільки член данного колектива; український селянин, напр., ніколи не зможе привикнути до колективної великоруської культури, хоч би й як добре він знав великоруську мову. Індивідуальна культура, навпаки, — інтернаціональна: німецькою літературою і наукою живиться цілий світ, не звертаючи ніякої уваги на її „національний дух“. Отже, кажу, річ не в „гегемонії“. Річ в тім, що „гегемонія русской культури“ в Росії ішла і йде поруч з асиміляцією інших народів, і передо всім — українців і білорусів; і власне цю асиміляцію, а не „гегемонію“ має на увазі Струве, коли каже, що „история создавала, создаетъ и будетъ создавать культурное единство русскаго племени“.

Які ж аргументи має Струве до виправдання асиміляції? Ті, яких завше вживається в таких випадках: історія, вища культура, капіталізм. Ці аргументи стали остільки загальними і звичайними в устах асиміляторів, що коли людина висловлюється проти національної незалежності, скажім словаків, то її можна далі не слухати і сказати їй: „ага, значить ви за історію, вищу культуру і капіталізм!“ Але шабльоновість ніколи не була мірилом цінності аргументів.

Асиміляція української народності — факт, умовлений історією і значить — цілком натуральний... Українська інтелігенція хоче „повернути в зад“ знамените „колесо історії“ (яке, до речі сказати, публіцисти півстоліття вже крутять, куди хочуть)... Шкода, що у Струве від марксизму лишилось саме оце бридке ставання навколюшки перед історією. Очевидно, що всякий факт буде натуральним, коли говоритимемо про нього *post factum*. Раз Польща втратила політичну незалежність, значить мусіла була втратити. І коли нація не витримує насильства дужчої нації і асимілюється, то це те ж натуральний факт. Наслідки завше натуральні, але не кажіть мені про натуральність причин, наслідком яких стався певний факт, не кажіть мені про те, що історія має тільки одну дорогу, що українській нації „свыше суждено“ загинути і через те всякі зусилля поправити помилку історії марні, не говоріть мені, що історія не знає помилок! Що нації вимірають — це факт натуральний, але не кажіть мені про натуральність ганебної історії з Гревсом, про натуральність Валуєвського циркуляру,

закриття „Просвіт“, заборони української мови в початкових школах, конфіскації „Кобзаря“, „Розваги“ і т. д.! Це факти ненатуральні, а через те і наслідки їх можна назвати натуральними тільки в тім значінні, що вони натурально виходять з ненатуральних причин.

Що найбільш обурює в „історичній аргументації“ асиміляторів так це утотожнювання натуральности фактів з їх, що так скажу, моральністю. Натурально — значить морально, бо моральність не може бути ненатуральною; морально — значить „бей жидовъ, хахловъ и поляковъ“, які намагаються йти в супереч історії. Яка гидка, преступна софістика! Люде живуть, творять мерзості, виливають на двір бруд своєї душі; цей бруд гусне, твердне, — а потім приходять інші люде і починають бити поклони перед цим огидним згустком людської підлоти — „історією“, і во ім'я його робити нові злочинства! Що таке „історія“ скажем тої самої асиміляції, яку взявся обороняти Струве, як не безладна мішанина звірства, злочинности, морального розпусства, сваволі, підлоти — з слізьми поневоленних? Ось кілька крихіток з того венігрету, що зветься „історією утвердження высшей культуры“.

Д. Ю. Мархлевський в збірнику „Формы національного движения въ современныхъ государствахъ“ оповідає про становище поляків в Пруссії. Були, каже він, випадки, що жінок, які скликали до себе по кілька душ дітей, аби учити їх польській грамоті, сажали в тюрму. В 1906 р., коли більше 120000 дітей відмовилось ходити в школу, доки наука Закону Божого не буде провадитись в польській мові. — „Начались жесточайшія преслѣдованія; жандармы насильно сгоняли дѣтей въ школы; родители подвергались денежнымъ штрафамъ; сотні людей были посажены въ тюрму за агитацію“. Коли польські діти відмовлялись молитись по німецьки — вчителі катували їх, — і суд виправдував такі вчинки! Зрештою, ще один, найбільш характерний факт. В Пруссії існує закон, „родители, морально павшіе, не могутъ воспитывать своихъ дѣтей“, і діти їх, по постанові суду можуть бути віддані в „воспитательные дома“. І от суд в Забожі визнав „морально павшими“ тих родителів-поляків, які не примушували

своїх дітей молитись по-німецьки¹⁾). Як ви, д. асімілятори дивитись на ці факти? По-моему вони огидні, ганебні, мерзені... я навіть слів не підберу, щоб дати їм відповідну класифікацію... І через те, — тільки, що ці гадості вже робились, стали „історією“ і дали певні наслідки, ви вважаєте моральним робити нові підлости, збагачувати скарбницю людських злочинств новими „перлами!“ Абсурд! Коли „історія“ зроблена катівськими руками, ми не то що не повинні продовжувати її, — а нашим моральним обов'язком є „повернути взад колесо історії!“

Кажете, що не можна переробити того, що зробила історія? Але історію роблять люде, переробити її те-ж можуть люде, і поправка, до історії, зроблена людьми, з свого боку стане „історією“. Що жива, „творимая“ історія може йти в супереч з мертвою архивною історією, про це найліпше свідчить історія національних рухів ХІХ ст., і зокрібна історія чеського національного відродження.

Починаючи від бойовища на Білій горі, протягом ХVІІ і ХVІІІ століть, невинно йшов процес германізації чехів. Цей процес захопив навіть нижчі шарі чеської суспільности. „Въ городахъ онѣмеченію подверглась прежде всего интеллигенція, но и въ ремесленные круги глубоко проникли тѣ же тенденціи. Всѣ сколько-нибудь зажиточные слои и вообще всѣ тѣ, кто занималъ болѣе высокое общественное положеніе, стыдились говорить на родномъ языкѣ. Чешскій языкъ сталъ языкомъ крестьянства и низшихъ слоевъ населенія вообще“. „Чешскій литературный языкъ пришелъ мало-по-малу въ забвеніе, его начали уже засчитывать въ число мертвыхъ языковъ. Национальное и политическое самосознаніе все болѣе и болѣе гложло. Чешскій народъ погрузился въ глубокій сонъ. И съ полнымъ основаніемъ можно было провозгласить: „*finis Bohemiae*“²⁾). Здається, історія добре подбала, щоб чесьська нація роспилилась в німецькому морі, і німці не менше мали прав

¹⁾ Ю. Мархлевскій. „Поляки въ Пруссіи“. Див. „Формы національнаго движенія въ современныхъ государствахъ“. 684—5.

²⁾ Кир. Горачекъ. „Чехи“. Див. „Формы національнаго движенія etc.“ 101—2.

покликуватись на неї, ніж напр. д. Струве, але... пришла друга „Історія“ і все переробила по-своєму, зробила з чехів те, чим вони тепер є.

Очевидно, мертва історія може показатись дужчою від живої, і напр. український рух не матиме успіху, але дайте спробувати! Розв'яжіть руки! Ви тримаєте живу істоту з скованими руками й ногами і кажете, що вона не може ходити... Ні! Розкуйте її, пустіть на волю, а тоді побачите, може вона не тільки ходити, а й бігати зуміє!

Історія — це для Струве тільки один доказ натуральності процесу денаціоналізації української нації. Другий доказ — „вищість“ „русской (—великорусской) культуры“. Розвиток людських потреб — пише д. Струве — і засобів до їх задоволення складається з двох процесів: з одного боку відбувається аристократичне відокремлення особи від її оточення, з другого „демократизація“ здобутків аристократичної особи, поширення їх між широкими верствами громадянства. З одного боку є стремління „бути не похожим на інших“, стояти самотому, як найвище, з другого боку — стремління досягти того найвищого вершка, на якому стоять аристократичні одиниці. Явище останньої категорії Струве зове „выравниваніємъ по высшему уровню“ і додає, що „образование национальной литературы и общественного языка есть именно явление такого порядка“. Ці уваги д. Струве я вважаю до високої міри справедливими. „Выравниваніємъ по высшему уровню“ — пояснюються такі явища, як напр. захоплення в свій час німецької інтелігенції французською мовою і звичаями, або великоруської інтелігенції — англійською і французською, і (почасти) такі явища, як зденаціоналізовані інтелігенції поневолених націй. „Выравниваніємъ по высшему уровню“ можна пояснити й те, через що українська інтелігенція відцуралась свого рідного народу і довгий час віддавала свої сили служенню великоруській культурі. Помилка Струве в тім, що він своє спостереження вжив як доказ, що при тому становищі, яке займає „русская культура“ в Росії, асиміляція недержавних народів в Росії, (зокрема і українців) неминуха. Стремління до вищого рівня культури не повинно обов'язково йти в парі з асиміляцією. Великоруська інтелігенція, яка відомо завше йшла

за західно-європейською і завше намагалась досягти рівня західно-європейської культури, проте ніколи не робилась ні німецькою, ні французькою. „Вывавнивание по высшему уровню“ відбувається в межах нації ще в більшому розмірі, ніж між інтелігенцією різних націй; очевидно, що асиміляція являється елементом випадковим в процесі засвоєння вищих культурних цінностей. Денаціоналізується інтелігенція тих націй, які з тих чи інших причин перестали жити, як національні колективи, і лишились націями тільки в потенції. Так денаціоналізувалась чеська інтелігенція, намагаючись стояти на вищій шаблї культури, коли чеська нація, по слову К. Горачека, заснула. Але картина міняється відразу, як тільки нація приходить до свідомости (раніш усього в особі тієї ж інтелігенції). Запозичення вищих форм культури відбувається й далі, але позичене добро убрається вже в національний одяг. Те саме буде і в Росії. Інтелігенція недержавних народностей, скажимо українська, буде користати вповні з великоруської культури, але лишатиметься інтелігенцією своєї нації, а не робитиметься „русскою“. Отже „вывавнивание по высшему уровню“ не відкриває великоруським націоналістам ніяких перспектив на будуче, та на нього вони, властиво, не дуже то й покладаються.

Асимілятори всіх країв і народів знають про існування природного потягу до вищої культури, але вони умудряються з „сущаго“ зробити „должное“, з вищости культури і природного потягу до неї зробити висновок, що треба підпомогати природі адміністративними штрафами, конфіскаціями і т. д. І тут власне криється небезпека філософії „вищої культури“. З поняття „вищої культури“ не можна вивести, що її треба ширити зі зброєю в руках. „Вища культура“ може бути і німецькою, і англійською, і французькою; можна бути українцем чи великоросом, і в той саме час жити Байроном, Шекспіром, Дантом, Геклем, Кантом і т. д. Можна бути українцем — і в той саме час жити виключно великоруською літературою. Отже „вывавнивание по высшему уровню“ не стоїть ні в якій суперечности з стремлінням до національних форм життя; бути національно свідомим українцем не значить — тим самим відмовитись від вищої культури взагалі і великоруської зокрема. Це остільки ясно і зрозуміло, що несамохіть являється підо-

зрінне; чи не являються найгарячіші прихильники збройного „насажденія“ „вищої культури“ — людьми „вищої некультурности?“ Найважнішим здобутком індивідуальної культури я вважаю пошану до особи людини, і коли я бачу, що дд. асімілятори нехтують елементарні права людини, то чи можу я назвати їх культурними людьми, а тим більше людьми „вищої культури?“ Культура — суб'єктивна цінність. Щоб ширити її, треба самому бути культурним. Хто не знає і не розуміє „вищої культури“, той не може дати і другим поняття про неї, як сліпий від уродження не може дати поняття про красу світу Божого. Яку культуру можуть ширити російські жандарми? А жандарм — у нас звичайно являється останньою передаточною інстанцією в культурних крестових походах великоруських націоналістів. Без жандарма, самим тільки „ідейнимъ воздѣйствіємъ“, не можна ні „Просвіт“ закривати, ні „Кобзаря“ знищити...

Струве не відзначається отвертістю „богданівця“ Савенка і не кличе на українців жандармів, але й він не вірить у природні сили і привабливість великоруської „вищої культури“ і висловлює бажання піти їй на підмогу. Здавалось би, що „вища культура“ через одно те, що вона „вища“, не потребує оборони; „вищій“ культурі не можуть загрожувати „нижчі“, бо від „вищої“ культури до „нижчої“ нема дороги, нема „выравниванія по низшему уровню“. Отже ні, Струве бачить в українстві велику небезпеку для великоруської культури; українство, каже він, загрожує „величайшимъ и неслыханнымъ расколомъ въ русской націи, который явится, по моему глубочайшему убѣжденію, подлиннымъ государственнымъ и народнымъ бѣдствіемъ. Всѣ наши „окраинные“ вопросы окажутся совершенными пустяками въ сравненіи съ такой перспективой „раздвоенія“ и — если за „малороссами“ потянутся и „бѣлоруссы“ — „растроенія“ русской культуры“. І от, щоб уникнути цього „растроенія“ культури, Струве гадає, що „русское прогрессивное общественное мнѣніе должно энергично, безъ всякихъ двусмысленностей и поблажекъ вступить въ идейную борьбу съ „украинствомъ“, какъ съ тенденціей ослабить и отчасти даже упразднить великое пріобрѣтеніе нашей исторіи — общерусскую культуру“.

Як бачить читач, Струве не добалакався до жандармів, але... все ж таки добалакався до боротьби з українством! Куди ж ділась його гуманність, яка проказала йому оці слова: „не слѣдуетъ заниматься „обрусѣніемъ“ тѣхъ, кто не желаетъ „русѣть“? Чи може Струве гадає, що український народ хоче „обрусѣть“, але інтелігенція перешкоджає йому це зробити? Тоді Струве нічого боятись, що „украинская мысль ударить въ народную почву и зажжетъ ее своимъ „украинствомъ“: як що народ хоче „русѣть“, то ідейна проповідь українства буде мати не більше успіху, ніж ідейна боротьба з українством (в тім разі, очевидно, коли її не будуть провадити російські жандарми). А як що українство має ґрунт і може вирости в культурну силу, то чи значить це, що з ним треба боротись? Чи значить це, що українство дійсно може зруйнувати яку иншу культуру, крім химерної культури д. Струве?

Струве уявляє собі, що культура — сума об'єктивних цінностей, якими тепер користуються спільно великоруси, українці і білоруси, і через те гадає, що коли українці одійдуть від великоросів, то заберуть і свою пайку культури, поділять її, як ділять брати батьківську спадщину, коли хочуть жити нарізно. Але культури поділити неможна; вона в нас, а не по-за нами, і коли є хоч один конкретний носитель певної культури, культура існує. Коли б яка-небудь катастрофа знищила цілу великоруську націю і лишила самого тільки д. Струве, великоруська культура існувала б, доки існував би д. Струве і визнавав великоруські культурні цінності своїми цінностями. Отже відокремлення українців від великоросів (коли допустити, що вони тепер складають одно ціле) не може викликати поділу культури, не може взагалі зробити ніякої шкоди великоруській культурі: великороси лишаться собі великоросами, а це значить, що і великоруська культура лишиться такою, якою й була.

Поруч з існуючою культурою може вирости нова, але це не може пошкодити нікому. Яка шкода німцям від того, що чехи відсахнулись від них і утворили свою культуру? Яка шкода для великоруської культури, що крім неї існують ще німецька, англійська, французька культури? І коли Струве

цінити великоруську культуру за Пушкіна і Толстого, то через що він думає, що українці, ставши окремою нацією, не зможуть дати світові генія, рівного Толстому, або що не зможе більше „быстрыхъ разумомъ Платоновъ російская земля раждать“, коли від неї відокремитися українська „земля“? Чи українці так дуже впливали на появу геніїв великоруської літератури і мистецтва, що без них „оскудѣть рускій народъ“? Коли так, то це заповідає українцям велику будучність.

Поділ „русской нації“ (коли б вона існувала) можна б назвати до певної міри шкочливим для „общерусской культуры“ (коли б і це диво існувало) тільки в тій разі, коли б було доведено, що тільки великі (по числу членів) нації можуть давати великих геніїв, і чим більша в цій розумінні нація, тим більшим генієм вона може обдарувати світ. Але навіть найтупіші соціал-демократи перестали триматись цього погляду після того, як маленька Норвегія дала Європі Ібсена, Б'єрнсона і Гамсуна.

Є ще один аргумент, яким Струве „побиває“ українство — утворення національної української культури, каже він, було б „искусственной и ничѣмъ не оправдываемой растратой психическихъ силъ населенія“. Аргумент цей остільки знаменитий, що... ліпше було б д. Струве зовсім його не висувати. Перш над усе, доведено, що засвоєння чужої культури вимагає більшої трати психичних сил, ніж творення власної, а по-друге — хоч би наші зусилля були марні, хоч би напр. ми замість того, щоб читати Пушкіна, пересипались пісочком — яке до цього діло має д. Струве? Ми витрачаємо свої сили, витрачаємо їх свідомо і в формі, яка не потягає за собою ні для кого ніяких небезпек — при чому ж тут опіка „прогресивних“ добродіїв з великоруського лагера? Що за злочинна звичка — приносити живих людей в жертву всяким абстракціям, в даннім разі — абстрактній „вищій культурі“? Нам потрібна культура, яку ми зможемо носити в душі, а ту „вищу“ культуру, яку розносять по Росії стражники та жандарми, нехай панове націоналісти ліпше собі лишать.

Нам лишилось згадати ще про один мур, об який, на думку Струве, мусить розбитись українство — власне капіталізм. Капіталізм дійсно серйозна ворожа для слабих сплячих

національностей, але він швидко змінює свій фронт, як тільки починає у народа прокидатись національна свідомість. Капіталізм — стихійна денаціоналізуюча сила стільки ж, скільки і стихійно націоналізуюча. Коли з одного боку можна вказати на страшну руйнуючу роботу капіталізму серед української людности, то з другого — можна вказати також і на те, що національне відродження багатьох націй, національні рухи XIX ст. пройшли при величезній допомозі капіталізму. Роль капіталізму в покликанні до життя націй, над якими історія, здавалось, поставила вже хрест, остільки велика, що О. Бауер, досліджуючи процес „збудження неісторичних націй“, на закінчення знаходить можливим сказати ось що: „збудження неісторичних націй є одна з безчислених форм виявлення капіталістичного розвитку. Національна боротьба, потрясаюча основи держави, є одно з тих болючих, хоробливих явищ, які побідний капіталізм зроджує в тілі старої громади“¹⁾. А ось ще одно свідоцтво того, що капіталізм, пристосовуючись до споживача товарів, можна в однаковій мірі виконувати як руйнуючу, так і величезну творчу національну роботу. Д. Ю Мархлевський в цитованій уже вище статті²⁾ каже, що в польських частинах Пруссії — „въ прежнее время мелкій буржуа, полякъ по происхожденію, дѣлалъ всяческія усилія, чтобы стать нѣмцемъ: это было ему выгодно, такъ какъ кліентами были исключительно нѣмцы. Теперь при новомъ порядкѣ вещей (наплывъ польскихъ эмигрантовъ — рабочихъ и переселенцевъ. А. Т.) на сцену выступаетъ массовый польскій потребитель; польскій рабочій, конечно, предпочитаетъ покупать товаръ въ лавкѣ, гдѣ говорятъ по-польски, имѣтъ дѣло со своими единомышленниками. И вотъ мелкій буржуа, лавочникъ, наполовину онѣмеченный, начинаетъ всячески подчеркивать свой польскій патріотизмъ: „мы — свои, мы — поляки“ — вотъ лозунгъ, при помощи котораго польскій лавочникъ старается одолѣть своего конкурента — нѣмца“. Я не буду довше спинятись на ролі капіталізму в розбуджені національної свідомости в масах,

¹⁾ О. Бауеръ. „Национальный вопросъ и социалдемократія“—248.

²⁾ Ю. Мархлевскій. „Поляки въ Пруссіи“, въ сборн. „Формы націон. движенія etc.“.

бо гадаю, що Струве, як економіст, і сам дуже добре про неї знає і зробив „многозначительный“ морг в бік капіталізму тільки для того, щоб трохи полякати українців.

Чого ж з рештою бажає Струве нам, українцям? Якою дорогою каже він іти нам? Дорогою „скромного областного розвитку“. „На этомъ пути — пише далі автор — малорусский языкъ будетъ сохраняться (главное — сохраняться!) и расти какъ мѣстный языкъ, какъ языкъ мѣстной художественной литературы и, можетъ быть, въ извѣстныхъ границахъ, опредѣляемыхъ чисто педагогическими соображеніями, какъ языкъ мѣстной начальной школы“ — інакше кажучи, Струве хоче, щоб українська нація лишилась і далі таким ублюдком, яким була досі. На всі ці прекраснотушні маніловсько-українофільські мрії д. Струве можемо тільки відповісти: ми, українці, бажаємо бути нацією, хочемо мати все своє — „отъ букваря до „общей патологии“ и „кристаллографии“, отъ народной пѣсни до переводовъ изъ Овидія, Гете, Верлена или Верхарна“, а „мѣстныя особенности“, „мѣстную культуру“ — нехай пестить уява д. Струве і йому подібних.

А. Товкачевський.

В статті д. Товкачевського — „Будинок на піску...“ (в другій кн. журналу) треба зробити такі поправки:

<i>Стор.</i>	<i>Рядок зверху.</i>	<i>Надруковано.</i>	<i>Має бути:</i>
111	8	нами	ними
”	12	реальність	реаліст
113	22	Тільки	Поляки
114	19	тим	ним
”	20	не	це
116	17	історичного	істотного
117	14	спеціальнихъ	соціальнихъ
119	3	сильними	спільними
121	11	культури	культура
123	34	відкрив би	відкрили би
125	7	мають	можуть
”	12	рух	дух
126	34	розумію	не розумію

Лист українських письменників, учених, та художників до українського громадянства з приводу майбутнього ювілею д-ра Ів. Франка.

„В р. 1913 минає сорок літ, як виступив на літературне поле найбільший письменник Галицької України Іван Франко. Протягом тих літ виходили з під його невсипущого пера численні поезії, драми, оповідання, повісти, наукові розвідки, критичні й публіцистичні — взагалі розвинув він таку широку й многосторонню літературну діяльність, як ніхто перед ним, ні після його. Він є також одним з творців політичного руху серед народніх мас. І ніхто з більшим правом не може сказати, що присвятив усе своє життя, усе своє знання, усю свою працю виключно рідному народові. Його не відстрашувало ні недовір'я земляків, ні преслідування чужих, не побивався він ані за кар'єрою, ані за визначним становищем, ані за майном — і з цієї причини не докоряв своєму громадянству. І як коли й падали докори, кидались слова гіркої правди і болю, то все і всюди з мотивів ідеальних, як вислів любови до народу. І тепер, після сорока літ безнастанного пожертвування, коли його здоровля зломилосся, а творчість зустріла перепони, опинився він в найневідрадніших обставинах.

Тому то тепер громаді слід показати свою вдячність і признання одному з своїх найкращих синів. Ювілейний дар Іванові Франкові нехай буде символом цієї пошани. Грошові жертви від заможних і бідних, від інтелігентів, селян і робітників, нехай будуть доказом, що українці вміють цінити своїх заслужених людей не тільки по смерті, а й за життя.

Для зібрання ювілейного дару гурток запрошує виключно українські товариства, інституції, часописи. Зібрані жертви буде приймати тов. вз. кред. „Дністер“ на кн. ч. 8.000. Щомісяця буде оголошуватися стан жертв.

Про те, як і коли має бути ужитий зібраний ювілейний дар, рішатиме окремий комітет, зложений з представників головних українських товариств та інституцій: Наукового Товариства ім. Шевченка, Просвіти, Українського Педагогічного Товариства, Руської Бесіди, Учительської Громади, Товариства ім. П. Могили, Жіночої Громади, Українського Студентського Союзу, Дністра, Кр. Союзу Ревізійного, Кр. Союзу Кредитового — і редакцій тих часописів, що займуться піддержанням думки і зібрання дару. Перше засідання цього громадянського комітету скликано буде в січні 1913 р.

Під листом цим підписалися: В. Винниченко, В. Гнатюк, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, Ів. Кревецький, В. Панейко, В. Стефаник, Г. Стрипський, С. Томашівський, Ів. Труш, Л. Українка, С. Єфремов“.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Микола Міхновський. *Лірика*. Київ, 1912, стор. 94, ц. 50 коп.

Терпеливо прочитав усю книжку, вже чувши од людей, що читати не варт. Справді, такої мови-каліки, такого спотикача-ритму, такого безладного синтаксису я ще не стрівав у друкованій літературі: коли б хто хотів навмисне так написати, то мабуть би не написав. Але по-за тим всім чути у автора гаряче чуття, темперамент, і де-які рядки, навіть цілі вірші, викликають справжні поетичні емоції. Що вони є у автора — це безперечно, напр., чи не поезія ото „Все туга та туга, а де-ж ті пісні“ на ст. 87? Чути подих поезії і на ст. 89, 83, 81, 77, 66, 65, 63, 53, 45, 44, 38, 37, 36, 35, почасти ст. 60, 59, 58, 22. Очевидно, ці краплини не оправдують цілої книжки (хоч з-за одного праведного Бог милував цілий город грішників), бо розгублюються в купі непотрібного лахміття словесного. Автор начеб-то не читав сучасної української віршованої поезії, наче б не придивлявся до її форми, наче б ніколи не вчив граматики! Дивна ця розхристаність мови: слова, звороти... де автор їх набрав? Визволившись од їх, думаючи і працюючи над формою — він дасть поезію, хоч може й не багато... Важно те, що в душі є поетичний огник, є патос широти і оригінальності думки. Це ґрунт, на якому може рости поезія, але чи виросте вона у л. Міхновського? Хочеться, щоб це було так, бо на зазначених сторінках „Лірики“ є таки поезія, відчуваються поетичні переживання автора, зарисовується концепція його душі — бурхлива, чутлива, — але форма... форма більшості віршів остільки дивовижна, що забиває ростки спочуття у читача.

М. С.

Д-р О. Маковей. 1) *Житєпись Осипа Юрія Гординського Федьковича*. Львів, 1911, стор. 591, ц. 5 корон; 2) *Писання Осипа Юрія Федьковича, т. IV*. Стор. 653, ц. 5 корон. Видання Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Обидві ці книги, зладжені О. Маковеем, мусять бути на столі у кожного, хто зве себе українським інтелігентом і цікавиться рідною літературою. З їх встав рельєфно образ славного а нещасного першого буковинського поета, що заклав добрий фундамент дійсному відродженню Буковини. Ознайомившись з цими книгами, кожний побаче, що таке недавно була Буковина, хто такий був той Осип Федькович, про якого згадується і у нас на Україні, але мало його знається. В „Житєписі“ Федькович представляється хворим, безпорядним, безладним у своїм житті поетом, але по-за тим видно, що він був просто собі незвичайним романтиком, з дуже точним оціночним інстинктом, який вів його правдивими стежками, супроти всіх пануючих тоді в житті тенденцій. Де ж би не захворав, живучи в такому невиласному морально-грубому, інтелектуально-порожньому болоті буковинського громадянства. Все убожество життя і буковин. інтелігенції добре освітлено в книзі О. Маковей, написаній взагалі вірцево для такого роду дослідів. „Житєпись“ читається просто з захватом.

„Писання“, т. IV-й, складаються з листів Федьковича і листів до його, з документів і де-яких поезій Ф. ч., що вкупі дуже яскраво кидає світло на нашого ентузіаста-поета, зламаного життям.

Ми гаряче вітаємо появу цих книг, що лягають капиталом в науку історії укр. літератури. Видання чепурні, а ціни дуже доступні.

М. Сріблянський.

Г. Гайчук. *Над Чорним морем*. Оповідання. Вид. „Лан“, № 7, Київ, 1912, стор. 141, ц. 25 коп.

Мати з двома дітьми — дівчинкою Галею і хлопчиком Юрком роблять подорож з Києва до Алушти. Подорожують вони вперше, а через те, як природа так і все там для дітей нове, цікаве, незнане. Десятки запитань сипляться на адресу матері, котра повинна все розказати, все висвітлити. І мати дійсно коротко, ясно і приступно оповідає зацікавленим дітям про все, що зустрінеється нового по дорозі і над Чорним морем. Можна сказати, що власне нічого не зосталось такого, на що би не було звернено уваги і що би не знали діти. Не можна говорити про літературно-художній бік цього оповідання, але зато потрібно підкреслити чисте педагогічне значіння такої лектури, прекрасним представником якої є ця книжка.

В цій оповіданні в легкій, приступній формі дається різнобічне знання природи Чорного моря і його околиці. Чи то фауна, чи флора, чи фізичні які явища, чи етнологічні питання — все тут є. І все викладено під освітленням науки — чистою, прекрасною українською мовою. Цю цікаву прекрасну книжечку варто мати в кожній бібліотеці, а прочитати не завадило б і всім дорослим.

П. Оль.

Видавництво „Криниця“, Київ, р. 1911. № 1. Майорський. *Оповідання*, ст. 48, ц. 6 к.; № 2. С. Васильченко. *Ескізи*, ст. 31, ц. 4 к.; № 3. Його-ж. *На першій гулі*, ст. 20, ц. 5 к.; № 4. Модест Левицький. *Оповідання*, ст. 32, ц. 5 к.; № 5. Н. Романович. *Оповідання*, ст. 32, ц. 5 к.; № 6. П. Воронин. *Такий самий*, ст. 36, ц. 5 к.; № 7. Його-ж. *Коло церкви*, ст. 30, ц. 5 к.

За короткий час молоденьке в-во випустило коло десятка книжечок, хоч, правда, дуже тоненьких. Але це не може зменшити вартости в-ва, аби-но книжечки мали свою особливу цінність. Літературний твір не міряється доєжиною чи там чепурністю видання, а коли він виданий дешево, в доступній ціні для широкого кола читачів — він зробить своє діло. Таких книжечок нам треба і має комерційний нюх молоде в-во, тільки от що до вибору матеріалу в його зовсім немає ні смаку, ні нюху. Замість доброго матеріалу в-во дало в більшості бліденькі оповідання починаючих авторів. Безумовно де-які з них мають цілком закінчений характер і справляють цільне вражіння. Перечитавши книжечки одну за одною й дивуєшся — бо вони не дають нічого. Робиться досадно. Скрізь помічавш якусь тенденцію підкреслювання дитячої неслухняности. Малюються селянські діти з дебільшого розбещені пустуни, котрі вмють ходити вверх ногами, красти яблука, одпайовувать булки (С. Васильченко. Роман), або потурання батька синові за крадіж в школі квадратів (П. Воронин. *Такий самий*). І це потурає батько, селянин, котрий користується в селі пошаною і вибирається у Думу виборцем. Коли ж не крадіж, то ось вам геройський вчинок — вималювати kota в фарбу (П. Воронин. *Коло церкви*). Тільки ще не хватає, щоб вони виколували очі горобцям, а потім і людям. Це-ж так послідовно! І все це малюється з ноткою похвали „непримиримим натурам“. Не піддається, мовляв, сучасному устрою життя всіма засобами. Сильна натура! Як гарно виглядає в того загалу оповідання Н. Романович „Без обіду“, а воно ж написано також з дитячого життя. Взагалі книжечка Н. Романович чи не єсть оздоба всієї бібліотеки в-ва. До кращих треба зарахувати й книжечки М. Левицького та Майорського. Помилково буде думати, що тільки лиш діти такі, ні, тут виведені не кращі й дорослі. Але шож робити, коли такі тіпи єсть в житті, що так і просяться на перо — може хто скаже. Так, безперечно єсть. Навіть єсть ще гірші за них. То нашо-ж в цих творах почувається тенденція вихвалювати їх. Чому нема художньої безпристрасти?! Письменник повинен дати з кожної річі, про котру має говорити, образний малюнок, сплетений з власними переживаннями. Мусить глибоко відчувати дію життя, пронятися наскрізь відповідним настроєм, щоб викресати

искру вогню з душі і лиш тим огнем писати. Тоді читач розумітиме писане і переживе, хоч не так як сам автор, але хоч трохи поділить з ним його переживання. Що-ж можна пережити з протокольних записів П. Воронина „Коло церкви“, де немає кінця хаотичній писанині? Правда, в-во скористувалося атестацією „Ради“. Але ж прошу, що може друкуватись в „Раді“, то не варт пускати окремою одбиткою. Не може поминути мовчки жарта на 1 дію С. Васильченка „На перші гулі“. В наші часи, коли всі зацікавлені розвитком національного театру, з приємністю стежиш за кожним драматичним твором. Всім вже остогидли традиційні випивки, голаки і т. ин., що так рясно осіли, покохавши наш театр. Хочеться чогось іншого, хочеться побачити серйозне, правдиве, але художньо показане життя на сцені. І всі любителі національної штуки чекають коли то воно буде. Воно ж мусить бути. І ось лежить перед нами книжечка д. Васильченка. В цьому творі цікаво схватується жага молодого дівчинки погуляти на вулиці з парубками. І горілки, правда, немає, нема і гопаків, але за те вводиться на кон новий елемент, котрий навряд чи посуює справу наперед. Тільки придивиться до дієвих особ—їх не багато, всього п'ятеро. Але кожен з них має „вещественное доказательство“, напр.: Савка — батога, Василина — рогаца і деркача, Олена — віника, Теміш — опудало, Дід — клепачку. Всі вони не аби як ними користуються — вихлюстують, вистьобують, вимахують, витрушують і зверху всього лаються. Кого і хто тільки там не б'є, — геть всі на гурт б'ються, „своя своїх не познаша“, та присмачують ще лайкою. І це літературний твір! Прошу переглянути тільки ось ці сторінки з 14 до самого кінця (всіх 20), ви на кожній здибаєте деркача, рогаца, батога... Такий жарт можна порадити виставляти тільки ворогові та й то совісно. А спочатку закровна думка душе гарно. В-во могло б пригорнути до себе симпатії читачів, тільки треба обережніше вибирати матеріал, бо не всякий твір годен друку. При гарному матеріалові найшовся б читач, — запорукою тому дешеві ціни.

О. Г—ий.

Альфонс Доде. *Оповідання*. Переклала М. Грушевська. Вид. Укр.-Руськ. Видав. Спілки. Київ.-Львів, 1912. Ц. 20 коп. Стор. 63.

Альфонс Доде (род. 1840 р.)—відомий французський романіст. Між романами його найкращими можна назвати: „*Aventures prodigieuses de Tartarin de Tarascon*“, „*Fromont jeune et Risler aîné*“, „*Jack*“, „*Nabab*“, „*Sapbo*“, „*Immortel*“ і др. Як романіст, Доде належав до натуралістичної школи. В своїх працях він зображує живу дійсність, пильно підбирає факти, нічого не підкрашує, нічого не замовчує. Стиль його красивий, барвистий, мова оригінальна. Відрізняється вигідно від своїх товаришів-романістів своєю ширістю і страстністю—він живе життям своїх героїв, і любить і ненавидить їх, коли хто, що заслуговує.

Почав Доде свою літературну кар'єру збірниками віршів, яких випустив в світ два томи. Після віршів писав дрібні оповідання. Серія їх під заголовком „*Lettres de mon moulin*“ — є одні з найкращих річей Доде.

Оповідання I, II, III, VIII, IX і X уміщені в збірочці, взято як раз з цієї самої серії. В них так майстерно перевито сум з іронією і юмором, що глибоко хвилюючи читача, автор в той час і примушує його всміхнутись. Коротенькі, стислі вони все так яскраво висвітлюють думку автора і ніколи не втрачають в красі своїй форми. Остані: IV, VI, VII, XI, і XII взято з книги: „*Contes du lundi*“, присвяченої вражінням і спогадам франко-пруської війни і парижської комуни.

Оповідання ці в доброму перекладі п. Грушевської раніше були друковані в журналі Л.-Н.-Вістникові за р. 1899 кн XI—XII і дуже приємно бачити їх в окремому виданні, бо тільки тепер вони будуть доступні ширшому колу читачів, тільки тепер збільшать наше багатство перекладної європейської літератури на якій нам необхідно виховуватись...

П. Оль.

Р. Кіплінг. *Нетрі. Брати Моуглі, ч. II*. перекл. Ю. Сірого. Видав-во „Лан“, Серія для дітей № 10. Київ, 1911 р., ст. 91, ціна 25 коп.

Сімпатичне Вид-во „Лан“ випустило другу частину „Нетрів“ знаменитого англійського письменника Р. Кіплінга в перекладі відомого популяризатора Ю. Сірого. Се оповідання настільки цікаве, що з великим захопленням прочитається навіть дорослими людьми, для дітей же воно буде однією з тих чудових книжок, яких так мало в дитячій літературі, а особливо в нашій. Трудно вказати ще другу таку книжку, котра містила б у собі стільки захоплюючого і виховуючого.

Що до самого перекладу, то його зроблено досить добре і багато краще ніж першу частину „Нетрів“: майже скрізь мова жива і легка і для дітей дуже приступна. Коли й можна що закинути Видавництву, то хіба лише одне: подекуди все так трапляється досить неприємні помилки (як: вини́рнув — замість втру́нув, до́бавив — замість дода́в), котрі вражають тим неприємніше, що можуть негарно впливати на дитячу мову. Отже книжка все таки дуже цінна і має повне право на найширше розповсюдження. Малюнки теж кращі, ніж у першій частині. Ціна дуже дешева. З сього приводу можна тільки радити, що нарешті ми діждалися книжку, котра і змістом і ціною може легко конкурувати з подібними книжками навіть в російській літературі.

Ю. Будяк.

В. Винниченко. *О морали господствующих и морали униженных*. (Открытое письмо моим читателям и критикам) Переводъ съ украинскаго. Львів, 1911 р. ст. 92.

Нам випадково довелось прочитати цю книжечку, дуже цікаву для характеристики нашого видатного письменника. Це відповідь його читачам і переважно критикам з приводу однастайних нападів на його карколомні тенденції і проблеми. Письменник відчув, що його розділила якась прірва з суспільством і тому відповідь його, з огляду ніби спокійна, повна справді пориву і чуття. Коли своїми багатьма творами автор не переконав читача, не прихилив його до себе, то це ще менше вдалось йому зробити в статті, але — щоб в белетристиці має умовний характер, те в публіцистиці має принципіальний. Нема вже сумніву, що Винниченко проповідував, писав з тенденціями, а не тільки малював. Він оправдує Мирона, Дару і інших своїх нових людей; признає інститут проституції — не баче нічого неморального в користуванні продажною любов'ю, цеб-то з акта заплodнювання робиться предмет тільки „насолоди“, одкидаючи величній зміст, вкладений в цей акт природою. Всю свою аргументацію В-ко оснував на штучному поділі моралі: на мораль пануючих і мораль пригноблених, забуваючи, що мораль може бути тільки одна для всіх, що множество моралів — це основа теперішнього світа, що правда і брехня — це теперішні дві моралі, а не „нові“. Ні, відповідь шановного письменника ще більшу тінь накидає на його. Щирість сповіді зм'якшує нашу думку, але від того не легше: письменник заплутався в софізмах, у відносних знаннях; з їх хоче висувати величній синтез. З якоюсь несолідною задержуватістю автор звертається тільки до критиків читачів — марксистів, до „своїх“ людей, до „своїх груп“, а не до всіх людей. Ми бачимо, що творчість і філософія Винниченка не має нічого спільного з філософією пролетаріату, з інтересами і стремліннями його.

В усій відповіді чується приривство до читача, чути самовдоволену свідомість своєї фізичної сили — навіщо ж звертаться з відповідями, навіщо вимагати суду, коли маєш з присудом його заздалегідь не згодитись. Присуд собі вже зробив Винниченко своїми творами — і чого-ж ще треба?

Багато думок викликає відповідь Винниченка і думаємо, що ще не раз і нам доведеться спинитись над нею, бо все таки в ній страшенно багато серйозного, важного.

М. Срібляний.

При каждом № „НИВЫ“ подписчики 52 книги.
получают по одной книг. всего в годъ

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

НА 1912 ГОДЪ

(43-й годъ изданія)

на еженедѣльный иллюстриро-
ванный

ЖУРНАЛЪ

СО МНОГИМИ ПРИЛОЖЕНИЯМИ

Гг. подписчики „НИВЫ“ получаютъ в теченіе 1912 года:

52

№№ еженедѣльн. художеств. литер. журн. „НИВА“: романы, повѣсти и
разсказы, критич. и популярно-научн. очерки, біограф., обзоры дѣятельн. Госуд.
Думы и полит. обзорѣнія; рис. вь краск., снимки съ карт., рис., фотографии и ил-
люстрац. соврем. соб.; рядъ очерк. и рис. будетъ посвященъ стол. Огочеств. войны,

52

книги,

отпечатанныя убоистымъ четкимъ шриф-
томъ, вь составъ которыхъ войдетъ:

12

книгъ ежемѣсячнаго журнала „ЛИТЕРАТУРНЫЯ И ПОПУЛЯРНО-НАУЧНЫЯ ПРИЛОЖЕНІЯ“
романы, пов., разск. популярн.-научн. и критич. статьи совр. автор. съ иллюстр.
и отдѣлы біографіи., сѣси, шахматы и шашекъ, задачъ и игръ.

40

книгъ „СБОРНИКА НИВЫ“ 40 книгъ,

содержащихъ ЧЕТЫРЕ ПОЛНЫХЪ СОБРАНІЯ СОЧИНЕНІЙ

(стоящія вь отдѣлн. продажѣ свыше 30 р.),

которыя подписчики получаютъ полностью вь теченіе одного 1912 года:

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ
СОЧИНЕНІЙ

Н. Г. ПОМЯЛОВСКАГО.

Помяловскій, литературный сверстникъ Тургенева, Гончарова, Достоев-
скаго, пришелъ вь общество съ новыми словами любви и скорби къ пре-
зрѣнному мѣщанину и плебею. Его „Мѣщанское счастье“ и „Молотовъ“, —
цѣлая эпопея о томъ, какъ зарождается, развивается и течетъ жизнь на-
шего средняго трудового чиновничества. Съ именемъ Помяловскаго не-
разрывно связаны его знаменитые „Очерки бурсы“.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ
СОЧИНЕНІЙ

А. И. КУПРИНА.

(Будетъ дополнено произведеніями, не вошедшими вь издан. пока томы полн. сбор. его сочиненій.)

Купринъ—писатель XX вѣка по идеямъ и по времени возникновенія
своей литературной славы. Онъ душевно близокъ обществу, не стремится
поучать, проповѣдывать, стать выше общества, а, наоборотъ, опускается,
вь смрадныхъ глубины жизни, вь „ямы“ и болота, Купринъ постигъ душу
новаго дѣлового, разсудительнаго поколѣнія, и сталъ его любимымъ пѣв-
цомъ—пѣвцомъ воли, знаменосцемъ сильнымъ.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ
СТИХОТВОРЕНІЙ.

А. А. Ф Е Т А.

Ни у одного изъ нашихъ поэтовъ не имѣетъ такого преобладающаго
значенія чувство природы, какъ у Фета. И его чувство природы всегда
совпадаетъ съ чувствомъ родины. Поэтъ-лирикъ вь самомъ высшемъ зна-
ченіи этого слова, Фетъ возвышается надъ словомъ, и его пѣвучіе стихи—
чистая музыка.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ
СОЧИНЕНІЙ

Оск. УЙЛЬДА.

Пѣвецъ культурнаго дерзновенія, жрецъ искусства для искусства, тон-
кій знатокъ античнаго міра. Уайльдъ, какъ беллетристъ, исключительнъ
своимъ особымъ даромъ будить мысль и чувство. Крупнѣйшее беллетри-
стическое произведеніе Уайльда—„Портретъ Доріана Грея“ и его мрачная
„Баллада изъ Рэдингской тюрьмы“—по захватывающему интересу и худо-
жественной глубинѣ переживаній человѣческой души—произведенія со-
вершенно исключительныя вь мировой литературѣ „Сказки“ Уайльда по-
ставили его имя вь рядъ съ бессмертнымъ именемъ Андерсена.

12

№№ „ПАРИЖСКИХЪ МОДЪ“.
До 200 столб. текста и 300
модныхъ гравюръ. Съ поч-
товымъ ящикомъ.

12

листовъ: до 300 рукод.
и выпильн. раб. и для выж.
и до 300 чертеж. выкроекъ.

1 „ОТРЫВНОЙ ЕЖЕНЕДѢЛЬНЫЙ КАЛЕНДАРЬ“ на 1912 г., отпечат. красками.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА „НИВЫ“ со всѣми прилож. на годъ:

вь С.-Петербур. (безъ достав. — 6 р. 50 к.
бурж.) съ доставк — 7 р. 50 к.
Безъ дост.: 1) вь Москвѣ, вь конторѣ
Н. Печкевской—7 р. 25 к.; 2) вь Одес.,
вь книжн. маг. „Образованіе“ 7 р. 50 к.

Съ пер. во
всѣ мѣста
Россіи . . . 8 р.

За границу 12 р.

Разсрочка платежа
вь 2, 3 и 4 сроча.
Иллюстриро-
ванное объяв-
леніе о подпискѣ
высыл. бесплатно.

„Літературно-Науковий Вістник“ Приймається передплата на 1912 рік на український місячник літератури, науки й громадського життя, виходить книжками по 12—15 арк. великого формату. Літературно-Науковий Вістник служить органом культурного життя цілої України. Л.-Н. Вістник подає багато оригінальної белетристики—переважно більшість визначних наших белетристів постійно друкує в нім свої твори, а з визначніших заграничних літературних творів даються переклади. Л.-Н. Вістник містить популярно-наукові статі й огляди спеціалістів з української історії, літератури, суспільної економії й інших областей знання. Л.-Н. Вістник знайомить з поступами життя і культури українського і всесвітнього і являється неминучо потрібним для всякого освіченого Українця органом всеукраїнського національного культурного життя. Редакція і головна контора: Київ, В.Володимирська, № 28. Передплата на рік 8 руб.; для незаможних учнів, студентів, сільських учителів, низших служачих, робітників і селян 6 руб.; але тільки коли вони на журнал надсилають гроші просто в контору. За пів року 4 руб. 50 коп. Кому трудно відразу, нехай присилає на перше число кожного місяця по 1 руб., поки збереться повна передплата, а журнал діставатиме зараз. Ще приймається передплата на 1911 рік, хто хоче мати всі номери журналу, просимо поспішати з передплатою. Комплекти журналу за попередні роки продаються по 8 руб.

„ЗАСІВ“ Приймається передплата на 1912 рік на українську народню ілюстровану газету, другий рік видання. Ціна на рік 3 руб., на пів року 1 руб. 60 коп., на 3 місяці 85 коп. Хто випише Засів за цілий рік, той дістане всі №№ починаючи з першого, а так само дурно додаток: Повний збірник творів Івана Котляревського в 3 томах. Сюди увійдуть: Енеїда, Наталка Полтавка, Москаль чарівник і ода до князя Куракіна. Крім того буде уміщено біографію Івана Котляревського. Адреса: Київ, Велика Володимирська № 28. Редакція газети „Засів“. Засів призначається головним чином для хліборобів і робітників; Засів виходить що тижня в п'ятницю; Засів подає статі й новини про сучасне життя на Україні в Росії і за кордоном, з української і всесвітньої історії і письменства, артистичної творчості, з наук природних, лікарських, з сільського господарства, кооперації, техніки, гігієни, медицини, а також вірші, оповідання, ілюстрації при статтях і особні; Засів містить дописи з сіл і міст, звертаючи особливу увагу на рух освітній і економічний на селі, про вистави, лекції, вечірки, заведення бібліотек, спілкових крамниць, позичкових і сільсько-господарських товариств, професійних спилок між робітниками (на ці теми особливо бажані кореспонденції). Засів дає відповіді на запитання передплатників, а також поради спеціалістів: господарські, юридичні й лікарські, в справах економічних і просвітних. Передплата далі на 1912 рік ще приймається. Хто хоче одержати за цілий 1912 рік, то присилає 2 руб. 50 коп. Передплату приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ у Києві, Велика Володимирська № 28. Українська книгарня в Харькові, Рибна № 25.—Посередникам 5% від передплати. Статі і дописи просять надсилати в книгарню „Л.-Н. Вістника“. Пробні числа висилаються дурно.

„СНІП“ Єдина українська часопись на слобідській Україні містить: Статті в справах політичних та громадських. Огляди критичні: з поля літератури та мистецтва. Фел'етон, оповідання, вірші то-що. Галерея видатних діячів українських. Хроніка подій, дописи, новини. Річні передплатники одержать безплатний додаток. Умови передплати на рік 3 р., пів року 1 р. 75 к., 3 місяці—1 р., за кордон 4 р.; пів року 2 р. Адреса: Харьків, Конторська вул. 21.

„Дніпрові Хвилі“

Приймається передплата на 1912 рік, українська двотижнева часопись з малюнками, рік видання другий, виходить у Катеринославі з початку і в середині кожного місяця по такій програмі: 1) Статті про громадські справи; 2) вірші й оповідання; 3) науково-популярні статті (про сільське господарство, про промисловість, про старі часи на Україні, про пам'ятки нашої старовини і т. інш.); 4) про українське письменство і про освіту на Україні; 5) останні звістки українського життя у нас і в Галичині; 6) новини нашого письменства; 7) дописи; 8) листування редакції. Особливу увагу звертають „Дніпрові Хвилі“ на ознаки українського життя в Катеринославі. Передплата: на рік (з пересилкою) 2 руб. 40 коп., на півроку 1 руб. 20 коп., на 3 місяці 60 коп. Кожний номер нарізано 10 коп. Передплатникам, що заплатили в 1911 році більш як руб. 40 к., злишок зараховується на 1912 рік. Пробні номери висилаються за дві 7-коп. марки. Гроші треба посилати на адресу: Катеринослав, Проспект, книгарня М. Лозинської для редакції „Дніпрових Хвиль“; або ж: Катеринослав, Московська вулиця, 7. К. Є. Котову.

„ДІЛО“

Щоденна українська газета. Передплата для Росії на рік—18 карб., на пів року—9 карб. Австрія, Львів, (Lemberg), Ринок ч. 10.

„Украинская Жизнь“

Открыта подписка на 1912 год, на новый ежемесячный журнал. Журнал будет выходить на русском языке в обычном формате ежемесячников книжками размером 5—6 печатных листов. Задачу „Украинской Жизни“ составляет служение интересам и нуждам 30-миллионного украинского народа и ознакомление общества с украинским национальным движением. Программа журнала: Руководящие статьи по национальным вопросам.—Обзор событий текущей жизни на Украине.—Суждения печати, преимущественно русской и польской, об украинском вопросе.—Письма из Российской Украины и из Галиции.—Критические статьи и литературные обзоры; библиография.—Украинское искусство.—Разные известия и заметки.—Ответы редакции на вопросы читателей, относящиеся к программе журнала. Подписка принимается в конторѣ „Украинской Жизни“: Москва, Тверская ул., д. 75, кв. 39. Подписная цена: на годъ 5 руб., на пол. года 2 руб. 50 коп., на четв. года 1 руб. 25 коп., с доставкой и пересылкою. Отдельная книжка без пересылки 45 коп., с пересылкою 55 коп. Для народных учителей и сельского духовенства, а также для учащихся, рабочих и крестьян допускается, при непосредственном обращении в редакцию, льготная подписка: на годъ 4 руб., на пол. года 2 руб., на 3 мѣс. 1 руб., с доставкой и пересылкою.

„Нова Буковина“

Політична часопись. „Нова Буковина“ виходить двоюким видаєм, одно що вівторка, четверга і суботи, друге що четверга, вечером, а на випадок сьвят в передодень. Редакція і Адміністрація: Чернівці, ул. Петровича ч. 4. Передплата платна в Чернівцях. За триразове видане; річно 15 к., піврічно 8 к., чвертьрічно 4 к., За тижневик (раз на тижд.): річно 4 к., піврічно 2 к., чвертьрічно 1 к. Поодинокі числа 10 сот. Передплату приймає „Руска Каса“ в Чернівцях, ул. Паньська ч. 33.

„НАША НИВА“

Усе каму дорога і близька справа жицця і адраджєння Беларусі і беларусоу, выпісывайце, читайце і шырце беларускую газету „Нашу Ніву“. Гата люстро души, думак і патрэб Беларусі. У 1912 гаду усім гадавым і поугадавым падпішчыкам Редакція разашле, як безплатны прыдатак, „Беларускі Календар“ на 1912 год, а у працягу году падпішчыкам разашлеца ешче колькі іншых цікавых і карыстных кніжак. Цэна с перэсылкай да хаты: на 1 год—2 р. 50 к., на 6 м.—1 р. 25 к., на 3 м.—65 к., на 1 м.—25 к. За граніцай: на 1 год—4 р., на 6 м.—2 р., на 3 м. 1 р.

„Царицынская мысль“ Открыта подписка на 1912 годъ на общественно-политическую и литературную газету. 3-й годъ изданія. Газета издается по программѣ и въ форматѣ большихъ столичныхъ газетъ. Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой на 1 годъ—6 р., на полъ года—3 р., на 3 мѣс.—1. 50 к., на 2 мѣс.—1 р. 10 к. и на 1 мѣс.—65 коп. Для рабочихъ, крестьянъ, сельскаго духовенства, учителей нач. школъ и членовъ профес. обществъ на 1 г.—5 р., на полъ года—2 р. 50 к., на 3 мѣс.—1 р. 25 к., на 2 м.—1 р. и на 1 мѣс.—50.

„Пріокская жизнь“ Ежедневная политическая и общественно-литературная газета. Подписная цѣна для иногороднихъ подписчиковъ: на годъ 3 р. 20 к., на полгода 1 р. 85 к., на 3 мѣсяца 1 р. 10 к., на мѣсяць 50 к.; для иногороднихъ подписчиковъ: на годъ 3 р., на пол. года 1 р. 75 к., на 3 мѣсяца 75 к., на 3 мѣсяца 1 р., на мѣсяць 45 к. Для годовыхъ подписчиковъ допускается разсрочка: одинъ рубль вносится къ 1 января, одинъ рубль къ 1 марта и одинъ рубль къ 1 мая. Въ случаѣ невзноса своевременно денегъ, высылка газеты прекращается. Г. Рязань, ул. Липецкой и Мало-Мѣщанской ул., д. Гавриловой.

„ЮЖНАЯ ЗАРЯ“ Продолжается подписка на 1912-й годъ (7-й годъ изданія) на большую политическую, общественную и литературную газету. Условія подписки съ доставкой и пересылкой: на 1 г. 6 р. 11 м. 5-50 к., 10 м. 5 р., 9 м. 4 р. 50 к., 8 м. 4 р. 7 м. 3 р. 50 к., 6 м. 3 р., 5 м. 2 р. 60 к., 4 м. 2 р. 10 к., 3 м. 1 р. 70 к., 2 м. 1 р. 20 к., 1 м. 70 к., Учителямъ народныхъ школъ 20 проц. уступки. Для годовыхъ подписчиковъ допускается разсрочка: при подпискѣ 2 р. и въ слѣдующіе 4 мѣсяца по 1 р. При перомѣнѣ адреса иногородніе уплачиваютъ 20 к.

Бюллетени литературы и жизни. 3-й годъ изданія. Открыта подписка на двухнедѣльный журналъ НОВАГО ТИПА. Подписной годъ начинается съ сентября. „Бюллетени“ идутъ навстрѣчу потребностямъ той массы интеллигентныхъ читателей, которая лишена возможности широко знакомиться съ періодической печатью и новостями книжнаго рынка. Вышли №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 и 8. Цѣна № 20 к. На годъ—3 р., на 4 мѣс.—1 р. Подписка принимается во всѣхъ почтово-телеграфныхъ учрежденіяхъ Россійской Имперіи. Отдѣльные №№ продаются во всѣхъ книжныхъ магазинахъ Москвы и Петербурга, и во всѣхъ кіоскахъ вокзаловъ и газетчиковъ. Контора и редація: Москва, Тверской бульваръ, 26, книжный магазинъ „Трудъ С. Скирмунта“. Телеф. 34-54.

„ЖИВОЕ СЛОВО“ Открыта подписка на 1912 годъ, (годъ изд. 11) на общедоступный, литературно-художественный и общественно-политическ. еженедѣльный журналъ. Въ 1912 г. „Живое Слово“ будетъ выходить журналомъ съ иллюстраціями въ текстѣ. Содержаніе: повѣсти, рассказы, стихи, статьи по вопросамъ литературы, искусства, обществ. политич.; снимки съ картинъ, портреты выдающихся людей, жаржи, и пр. Направленіе журнала прогрессивное и реалистическое. Защиту интересовъ трудящихся и служеніе правдѣ и красотѣ въ литературѣ и жизни журналъ ставитъ на первомъ мѣстѣ. Въ „Живомъ Словѣ“ принимаютъ участіе многіе видные литераторы. Всѣ годовые подписчики журнала получаютъ бесплатное приложеніе художеств. альбомъ портретовъ знаменитыхъ писателей. Подписная цѣна: на годъ—2 руб. 50 к.; на пол. года—1 р. 25 к.; на 3 мѣс.—75 коп.; на 1 мѣс.—25 к. Отдѣльный № 5 к.

Школа и Жизнь.

Единствен. еженедѣльн. общественно-педагогическ. газета, съ ежемѣсячн. приложен.

Приложенія, по объему не менѣе 80-ти печатныхъ листовъ, будутъ освѣщать выдвигаемые текущей жизнью вопросы образованія и воспитанія. Въ числѣ приложеній находятся: "Эмиль XVIII вѣка"—Руссо, „Проблемы дѣтскаго чтенія"—Вольгаста, „Развитіе народа и развитіе личности"—Наторпа—произведенія, необходимыя каждому педагогу и каждой образованной сѣмѣ. Газета издается по слѣдующей программѣ: 1) Статьи по вопросамъ: а) организація школы и школьнаго законодательства, б) общепедагогической теоріи и практики. 2) Статьи по различнымъ вопросамъ образованія и воспитанія. 3) Фельетонъ, характеризующій по преимуществу внутреннюю жизнь школы или популяризирующій различныя стороны знанія. 4) обзоръ печати. 5) Хроника образованія; дѣятельность законодательныхъ учреждений, правительства и т. д. Хроника школьной жизни въ Россіи и заграницей. 7) Обзоръ спеціальной литературы и иностранной. 8) Справочный отдѣлъ. 9) объявленія. Редакція газѣты имѣетъ корреспондентовъ въ Г. Совѣтъ и Г. Думѣ. Подъ общей редакціей Г. А. Фальборка. Подписная цѣна: Съ доставкой и пересылкой въ города Имперіи. На годъ—6 р., на 6 мѣсяцъ,—3 руб., на 3 мѣс.—2 р. Для учащихся въ начальныхъ училищахъ допускается разсрочка: При подпискѣ 2 р., къ 1 февр., къ 1 марта, къ 1 апр. и къ 1 мая—по одному рублю. Петербургъ, Кабинетная, № 18.

„ХУТОРЯНИНЪ“

Открыта подписка на 1912 годъ.

Еженедѣльный иллюстрированный журналъ, посвященный интересамъ сельск. хозяйства, коопераціи, промышленности и торговли. Годовая подписка: съ пересылкой и доставкой 2 р. 20 к. Въ теченіе года подписчики получаютъ: 52 номера. Четвертый сборникъ с.-х. статей. Календарь „Хуторянинъ“ на 1912 г. Цѣна въ отдѣльной продажѣ 25 коп. Выпускъ библіотеки „Хуторянинъ“ 10 сортовъ сѣмянъ. Редакція журнала въ теченіе послѣднихъ лѣтъ присуждена двѣ золотыя медали. Журналъ „Хуторянинъ“ допущенъ въ бесплатныя библіотеки-читальни и въ библіотеки сельско-хозяйственныхъ учебныхъ заведеній Главнаго Управленія Землеустройства и Земледѣлія. Адресъ: Полтава, Пушкинская ул., усадьба Полт. о-ва с.-х., ред. „Хуторянинъ“. Имѣются годовые комплекты за 1911 г. и полугодовые (за вторую половину 1910 г.). Годовые компл. высылаются за 2 р. 20 к., полугодовые за 1 р. 20 к. Вышелъ изъ печати и поступилъ въ продажу КАЛЕНДАРЬ „ХУТОРЯНИНЪ“ на 1912 г. (четвертый сборникъ сельско-хоз. статей). Статьи по полеводству, садоводству, животноводству, птицеводству, пчеловодству, вопросамъ коопераціи, переселенія и т. д. Въ календарѣ 343 страницы убористаго текста, съ 112 рисунками, портретомъ ИМПЕРАТОРА АЛЕКСАНДРА 1-го на отдѣльномъ листѣ и картой Европейской Россіи Виньетки, концовки и обложка академика Н. Самокиша. Цѣна 25 коп. Пересылка за счетъ редакціи. Налож. платежа пересылка за счетъ заказчика. (Съ налож. плат. 60 к.). г. Полтава, редакція журн. „Хуторянинъ“.

ДОШКОЛЬНОЕ ВОСПИТАНІЕ.

Открыта подписка на 1912 годъ на журналъ для матерей и воспитательницъ, съ приложеніями занятій для дѣтей. Программа журнала: 1) Пропаганда идей дошкольнаго воспитанія, особенно народныхъ дѣтскихъ садовъ, и сближеніе послѣднихъ со школой. 2) Психологія дѣтства и экспериментальная педагогика. 3) Теорія и практика дѣтскаго сада: образцы уроковъ, бесѣдъ, игръ, работъ, пѣсенъ и т. п. 4) Гигіена дѣтскаго возраста и физическое воспитаніе дѣтей. 5) Критика и библиографія. Обзоръ русскихъ и иностранныхъ журналовъ. 6) Педагогическ. хроника. 7) Письма въ редакцію. 8) Объявленія. Журналъ будетъ выходить 9 разъ въ годъ (въ теч. лѣтнихъ мѣсяцъ журналъ не выходитъ). Въ кажд. № журн. буд. не менѣе 2-хъ печатн. листовъ. Подписная цѣна: 2 р. 50 к. въ годъ. Цѣна отдѣльн. № въ розн. прод. 30 коп. Подп. прин. въ конт. редакціи (Кіевъ, Стрѣлецкая, 4, кв. 3) и въ магазинѣ „Дошкольное Воспитаніе“ (Кіевъ, Фундуклеевская, 10).

„Запросы жизни“. Открыта подписка на 1912 г. на еженедельник вѣстникъ культуры и политики, издаваемый въ С.-Петербургѣ при ближайшемъ участіи проф. М. М. Ковалевскаго и Р. М. Бланка въ программу „Запросовъ Жизни“ входятъ: 1) Руководящія статьи по очереднымъ вопросамъ политической, экономической, литературной и научной жизни Россіи и Запада, 2) Обзоръ событій послѣдней недѣли, 3) Корреспонденціи, 4) Соціально-экономическое обозрѣніе, 5) Литературное обозрѣніе, 6) Научное и техническое обозрѣніе, 7) Русская и иностранная библіографія, 8) Журналъ журналовъ (обзоръ русскихъ и иностранныхъ журналовъ и газетъ), 9) Театръ, 10) Искусство, 11) Фельетонъ. Подписка принимается съ 1-го числа каждаго мѣсяца. Подписная цѣна съ пересылкой и дост.: на 1 г.—5 рубл., на пол. г.—2 р. 75 к., на четв. г.—1 р. 50 к., на 1 мѣсяць—50 коп., отд. номеръ 15 к. За границу: на 1 г.—7 р., на полъ года—3 р. 50 к., на четв. года—1 р. 75 к., на 1 мѣсяць—60 к. За перемѣну городского адреса на городской 10 коп., во всѣхъ остальныхъ случаяхъ—25 коп. Подписка принимается: въ главной конторѣ „Запросовъ Жизни“—С.-Петербургъ, Николаевская ул., д. 37, въ отдѣленіяхъ Книготорговаго Товарищества „Культура“, въ почтовыхъ отдѣленіяхъ и въ книжныхъ магазинахъ.

„НАРОДНЫЙ УЧИТЕЛЬ“ Принимается подписка на еженедѣльный профессиональный и общественно-педагогическій журналъ. Съ 1912 г. журналъ б. выходитъ еженедѣльно, кромѣ двухъ лѣтнихъ мѣсяцевъ—іюня и іюля. Въ журналѣ участвуютъ видные дѣятели по народному образованію. Всюду собственные корреспонденты. Живая связь съ народнымъ учительствомъ и земскими дѣятелями. Разнообразныя иллюстраціи. Постоянные отдѣлы журнала: I. Вопросы народного образованія въ Государственной Думѣ. II. Въ учительскихъ обществахъ. III. Хроника народного образованія. IV. Изъ жизни заграничной школы. V. Народное образованіе въ земствахъ и городахъ. VI. Внѣшкольное образованіе. VII. Среди педагогическихъ журналовъ. VIII. Сообщенія съ мѣстъ. IX. Новости педагогической, учебной, дѣтской и народной литературы. X. Справочныя свѣдѣнія по народному образованію. XI. Въ помощь самообразованію. XII. Среди книгъ (библіографія). XIII. Школьная практика. XIV. Письма въ редакцію. XV. Почтовый ящикъ. Въ 1912 г. всѣ годовые подписчики получаютъ бесплатно два приложенія 1) Календарь-Справочникъ на 1911-12 годъ—уч. годъ (въ двухъ частяхъ 92—354 стр.), составлен. редакторомъ журн. О. Н. Смирновымъ. 2) Портретъ Л. Н. Толстого. Подписная цѣна: на годъ—3 руб., на полгода—2 руб. съ приложеніемъ „Календаря-Справочника.“ Допускается разсрочка: при подпискѣ—2 руб. и къ 1-му мая—1 руб. Подписавшіеся до января получаютъ №№ за декабрь бесплатно. Подписку адресуйте: Москва Б. Дмитровка, 26, журналу „Народный Учитель“.

„МІРЪ“ Пятый годъ изданія. Ежемѣсячный иллюстрированный, литературный и научный, общественно-политическій журналъ. Программа журнала: I. Беллетристика. П. Наука и техника III. Искусства. IV. Общественно-политическій отдѣлъ. V. Критика и библіографія. VI. Приложенія научныя сочиненія. Въ 1912 году всѣ подписчики журнала „Мірѣ“ получаютъ: 12 №№ богато иллюстрированнаго журнала, 2 большихъ тома съ атласомъ, содержащимъ свыше 2,000 иллюстрацій. Происхожденіе и развитіе человѣка, Профессора К. Гюншера. 4 большихъ тома съ 1,980 иллюстраціями и 132 таблицами. Иллюстрированная всемірная исторія. Профессоровъ С. Видмана, П. Фишера и В. Фельтена. 3 большихъ тома съ многочисленными иллюстраціями. Исторія инквизиціи въ средніе вѣка, Генри-Чарльсъ-Ли. Условія подписки: на годъ 8 руб., на пол. года 4 руб., на четв. года 2 руб. при коллективной подпискѣ разныхъ обществъ и учрежденій дѣлаетъ 100% скидки. Адресъ редакціи и конторы журнала „Мірѣ“: С.-Петербургъ, Лиговская, 47.

„УТРО РОССИИ“

Открыта подписка на 1912 г. Борьба за 4-ю Государственную Думу на выборах в наступающем 1912 году с особым вниманием будет обслуживаться ежедневной политической газетой. Вступая в 3-й год издания, „Утро России“ в 1912 году будет издаваться по той же программе и при том же составе редакции и сотрудников. Особое внимание в газете уделяется: политикѣ, вопросам национальнымъ, общественной жизни, а также литературѣ, театру, искусству и спорту. Вопросы военного быта, церковные и экономическіе освѣщаются въ „Утрѣ России“ специалистами съ особой полнотой и безусловнымъ безпристрастіемъ. Всѣ важныя міровыя событія и жизнь Россіи обслуживаются телеграммами собственныхъ корреспондентовъ „Утра Россіи“. Широко поставленъ въ газетѣ отдѣлъ коммерческихъ телеграммъ. Въ большіе праздничные дни предполагается давать бесплатныя иллюстрированныя приложенія. Иллюстраціи въ текстѣ газеты ежедневно. Лица, желающія ознакомиться съ газ. „Утро Россіи“,—могутъ получать ее въ теч. недѣли за 2 семик. марки. Льготная подписка для лицъ духовнаго званія, офицеровъ, учителей, фельдшеровъ, крестьянъ, рабочихъ, служащихъ въ торговыхъ и промышленн. заведен. и для учащиххся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ: на 12 мѣс. 6 руб., на 6 мѣс. 3 руб., на 3 мѣс. 1 руб. 75 коп. Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой: На 1 годъ 7 руб., на 6 мѣс. 4 руб., на 3 мѣс. 2 руб., на 1 мѣс. 75 коп. Допускается разсрочка: при подпискѣ 3 р. къ 1 апрѣля 2 руб. или по 1 руб. въ мѣсяцъ. Подписныя деньги адресовать: Москва, Страстной бульв., Путинковской пер., д. П. П. Рябушинскаго, конторѣ газ. „Утро Россіи“.

Новый ЖУРНАЛЪ для ВСѢХЪ

Вступая въ пятый годъ изданія, журналъ ставитъ своею основною цѣлью дать самымъ широкимъ кругамъ читателей возможность имѣть за всѣмъ доступную цѣну ежемѣсячникъ, въ которомъ помѣщаются произведенія лучшихъ литературныхъ и научныхъ силъ. Художественность, серьезность содержанія и популярность изложенія, при полной доступности цѣны—таковы задачи „Новаго Журн. для Всѣхъ“. Широко поставлены отдѣлы: 1) беллетристическій, 2) научно-популярный, 3) критическій, 4) обществен.-политич. 5) художествен. и др. Журналъ выходитъ ежемѣсячно, книжками больш. формата 130—140 стр. съ художественными иллюстраціями на отдѣльныхъ листахъ. Годовые подписчики получаютъ бесплатное приложеніе: 2 тома разсказовъ и повестей Ф. Шпильгагена. Подписная цѣна: на годъ безъ доставки 1 р. 90 к., съ пересылкой—2 р. 20 к., на полгода 1 р. 20 к. За гран.—3 р. 25 к., отдѣльн. книжки въ магазинъ по 25 к.; пробн. № высыл. за пять 7 к. марокъ. Адресъ главной конторы: Петербургъ, Знаменская, 7. Выписывающіе одновременно „Новый Журн. для Всѣхъ“ и „Новую Жизнь“ платятъ за оба журнала 6 р. 60 к. Разсрочка: 3 р.—при подпискѣ, 2 р.—1 Апр., 2 р.—1 Юля.

„НАШЕ ДѢЛО“

Третій годъ изданія. Принимается подписка на 1912 годъ. Журналъ выходитъ два раза въ мѣсяцъ. Статьи принимаются на русскомъ и украинскомъ языкахъ. Журналъ посвящаетъ себя вопросамъ сельской и рабочей коопераціи преимущественно Кіевской губерніи и всего Юго-Западнаго края, а также губерній: Черниговской, Полтавской, Екатеринославской, Херсонской и Бессарабской. Журналъ издается при ближайшемъ содѣйствіи членовъ Бюро Кіевского Союза Потребительныхъ Обществъ и этимъ самымъ непосредственно обслуживаетъ интересы всѣхъ потребительныхъ обществъ Кіевской и сосѣднихъ губерній, тяготящихся къ Союзу. Подписная цѣна: На годъ—4 руб., на 6 мѣс.—2 р. 25 к., на 3 мѣс.—1 р. 25 к. Членамъ потребител. об-въ, всѣмъ кооперат. предпріят., кредит. и ссудо-сберегател. т-вамъ, с.-х. о-вамъ и т. п., профессионал. групп., сельск. учител., крестьянъ и рабоч. на годъ—3 р., на 6 мѣсяц.—1 р. 65 к., на 3 мѣс.—85 коп. Адресъ редкц.: Кіевъ, Под., Спасская 16, помѣщ. Бюро Кіевск. Союза Потребит. О-въ, Редакція журн. „Наше Дѣло“. Тел. 2467.

Открыта подписка на 1912 годъ.

СОВРЕМЕННЫЙ МІРЬ.

(„Мірѣ Божій“). 22-й годъ изданія.

Ежемѣсячный, литератур., научный и политич. журналъ.

Издается при прежнемъ составѣ сотрудниковъ и ближайшемъ участіи К. Л. Вейдемюллера, М. К. Иорданской, М. И. Иорданскаго, Вл. П. Крайнихфельда, І. Э. Ларскаго, Е. А. Ляцкаго, В. Л. Львова-Рочачевскаго, А. А. Яблоновскаго.

„Современный Мірѣ“ издававшійся подъ названіемъ „Мірѣ Божій“, переступилъ за грань 20-лѣтняго существованія.

Освѣщая жизнь съ точки зрѣнія идей послѣдовательнаго политическаго и социальнаго демократизма, журналъ попрежнему ставитъ себѣ задачей,—путемъ внимательнаго и строгаго подбора художественныхъ произведеній и научныхъ и публицистическихъ статей,—дать возможность своимъ читателямъ слѣдить за развитіемъ современной художественной, философской и общественной мысли въ Россіи и на Западѣ и приобрѣтать знанія въ научныхъ,—гуманитарной и естественно-исторической,—областяхъ.

Въ настоящемъ году, какъ и предшущіе, редакция „Современнаго Мира“ всѣми мѣрами будетъ стремиться внести въ журналъ тѣ улучшенія, какія подсказываютъ ей, съ одной стороны, двадцатилѣтній опытъ журн., съ другой—сами читат., любезно откликнувш. на произвед. въ концѣ 1912 г. анкету.

Въ 1912 году напечатаны, межд. проч. художествен. произвед.: А. Айзмана, М. Арцыбашева, М. Горькаго, А. Куприна, С. Сергѣева-Ценскаго, Е. Чирикова, А. Ѳедорова, и друг.; статьи В. Бончъ-Бруевича, д. Жбанкова, Н. Рожкова, г. Плеханова, К. Тахтарева, г. Цыперовича и мн. др.

Условія подписки: (съ дост. и перес.) годъ—9 руб.; полгода—4 руб. 50 коп.; 4 мѣсяца—3 руб.; за границу—12 р.—годъ; 6 р.—полгода; безъ дост. въ СПБ. 8 р.—годъ; 4 р.—полгода.

Ред. и Главн. Контора: С.-Петербург., Надеждинская, 33 кв. 5.

Издательство „Новый Журналъ для Всѣхъ“ Годъ издан. 5-й.

4 р. 50 к. въ
годъ безъ
доставки

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1912-й годъ.

14 р. 90 к.
въ годъ
съ перес.

НОВАЯ ЖИЗНЬ

Выходитъ при ближ. участ. М. Арцыбашева, П. Берлина, А. Луначарскаго, Л. Клейнборта, Н. Кадымина, Н. Морозова, Н. Олигера, и П. Юшкевича.

Большой безпартійный журналъ литературы, науки, искусства и обществ. жизни—включающій всѣ отдѣлы толстыхъ журнал. и по своей цѣнѣ дост. самому широкому кругу читателей. „НОВАЯ ЖИЗНЬ“ выходитъ ежемѣсяч. книжками больш. форм. (до 300 стр.), включая широко поставл. отдѣлы: 1) беллетристическій, 2) научно-популярн. 3) критическ., 4) обществ.-политич., 5) художествен. Статьи по искусству иллюстрир. репродукц. картинъ изъ худож.

Содержаніе декабрьской и январьской книгъ журнала:

БЕЛЛЕТРИСТИКА: Леонидъ Андреевъ—Цветокъ подъ ногой. А. Айзмана.—Лѣсникъ Зозуля. Г. Чулковъ.—Морская царица. Н. Олигеръ.—Скитанія (повѣсть). М. Преміровъ.—Студентъ Миколка. В. Беренштамъ.—Записи адвоката Н. Вихровскій.—Тропой земной. Вл. Семичевъ.—Голодь. Германъ Гессе.—Эмилъ Кольбъ (съ нѣмецк.). Джекъ Бондонъ.—Мѣстный колоритъ (съ англ.). П. Милль.—У машины (съ франц.). **СТИХИ:** Ив. Бунина, А. Ахматовой, Вас. Гиппиуса, Н. Гумилева и др. **СТАТЬИ:** В. Агафонова, П. Берлина, А. Луначарскаго, Проф. Ѳ. Зелинскаго, Л. Мартова, В. Фриче, П. Юшкевича, Н. Череванина, Л. Клейнборта, Н. Кадымина, Д. Заславскаго, Г. Лагардель, Н. Борцакаго, Я. Воробьева.

Годовые подписчики получаютъ бесплатное приложеніе по выбору:

сочиненій **Л. Н. Толстого** или избран. сочиненія **А. И. Герцена**

(по тексту посмертнаго изданія А. Л. ТОЛСТОЙ:

Подписная цѣна на 1911 г.: на годъ безъ доставки 4 р. 50 к., съ перес. 4 р. 90 к. (Разсрочка при подпискѣ 2 р. 70 к., къ 1 Іюля 2 р. 60 к.). За границу 7 р. 50 к. При доплатѣ къ подписной цѣнѣ журнала 1 р. 75 к. подписчики получаютъ сочиненія обоихъ авторовъ: Л. Н. ТОЛСТОГО и А. И. ГЕРЦЕНА.

Адресъ редакціи: Петербургъ, Знаменская, 7.

Видання книгарні Е. Череповського у Києві.

Український декламатор

„Досвітні Огні“

Упорядкував Б. Грінченко.

Друге видання „Досвітніх Огнів“ вийшло на ново переробленим і значно побільшеним. До книги увійшло багато нового матеріалу віршового й прозового з кращих творів Українських письменників, виданих останніми часами і переклади з видатніших світових письменників. Нові портрети українських і чужоземних письменників, артистів, композиторів.

Нові стильні вizerунки.

Ціна 1 р. 25 к., в артистичій оправі по малюнку І. Шульги 1 р. 75 к. На перше і друге видання „Досвітніх Огнів“ є багато прихильних рецензій, в яких виставляється велика заслуга „Досвітніх Огнів“, як першого вістника свободного українського слова для тих „хто живий, в кого думка повсталала“.

Новий портрет Т. Г. Шевченка

(У ШАПЦІ).

Фотогравюра 28×38 на естампнім папері. Ціна 35 к., пересилкою 50 к., в гарному паспарту 1 карб., з перес. 1 р. 75 к. Накладною платою на 10 коп. дороже.

Повісті і Оповідання Ів. Нечуя-Левицького.

Том перший: Повісті й оповідання. Друге видання. . . 1 р. 50 к.
Том другий: „Старосвіцькі батюшки та матушки“, повість-хроніка і „Бурлачка“, повість. Видання третє . . . 1 „ 50 „
Том третій: „Нахаба“ (Причепа). Навіженна. Четв. вид. 1 „ 50 „
Том четвертий: „Над Чорним морем“ і „Київські прохачі“, друге видання . . 1 „ 50 „
Том пятий: „Хмари“. Четверте видання 1 „ 25 „
Том шостий: Нові повісті й оповід. 1 „ 25 „
Старосвіцькі батюшки та матушки, видання третє . . 1 „ 25 „
Бурлачка, повість, видання 3-є — „ 60 „
Над Чорним морем, повість, видання друге. . . 1 „ 25 „
Київські прохачі, оповід. . — „ 60 „

Дешева селяська бібліотека.

1. Нечуй-Левицький І. Баба Параска та баба Палажка, оповідання, видання 7	ціна: 4 к.
2. Його ж. Кайдашева сімья, пов. вид. 3, з мал. худ. Красицького.	20 „
3. Його ж. Пропаші, повість, з малюнком худ. І. Шульги. . .	15 „
4. Квітка Г. Маруся, повість, з малюнком Шульги.	15 „
5. Його ж. Сердешна Оксана, повість, з малюнк. худ. І. Шульги.	10 „
6. Нечуй-Левицький І. Старі гультяї, повість, вид. 2, з малюнком худ. Є. Маковського. . .	10 „
7. Квітка Г. Козирь-дівка, повість з малюнк. худ. І. Шульги.	10 „
8. Іродчук. Сіра кобила, опов., з малюнком худ. І. Шульги. .	4 „
9. Квітка Г. Купований розум, оповід.	3 „
10. Нечуй-Левицький І. Приятелі, опов.	5 „
11. Найважливіші хазяйські справи. Розмови з селянами на пяти вечорах, зложів Сосіда. . . .	10 „
12. Романова О. Івашко, оповідання з малюнками І. Шульги.	5 „
13. Дмитренко. Кум мирошнік, або сатана в бочці, вод. в І дії.	15 „
14. 30 Найкращих укр. пісень.	20 „
15. Нечуй-Левицький І. Рибалка Панас Круть	5 „
16. Мирний. Лихий попутав. . .	5 „
17. Шевченко. Назар Стодоля.	10 „
18. Шевченко Т. Г. Кобзарь (повний) 35 і	60 „
19. Черкасенко. Хвилини, збірка поезій	20 „
20. Грушевський. Про старі часи на Україні.	20 „
21. Франко. Украдене щастє, драма на 5 дій	20 „
22. Нечуй-Левицький І. Біда бабі Парасці Гришисі	4 „
23. Його-ж. Біда бабі Палажці Солов'ісі.	6 „
24. Глібов. Байки з малюнками.	30 „
25. Грінченко Б. Байки з мал. .	35 „
Грамотка. (Український букварь) з 25 малюнками. склав Норець	15 „
Читанка. Перша книжка після грамотки Т. Хуторного. Вид. друге з 50 мал. на гарному папері	35 „
Юрій Сірий. Про світ Божій. (Бесіди по природознавств.) з 65 мал.	30 „

Книгарня має великий вибір українських і російських книжок. Замовлення виконуються негайно. Каталоги висилаються дармо.

З замовленнями на ці книжки звертатися до книгарні Е. Череповського, Київ. Фундуклеєвська № 4.

Приймається передплата

на 1912 рік

(рік видання четвертий)

на літературно-громадський український місячник

УКРАЇНСЬКА ХАТА

Розпочинаючи 4-й рік видання журналу, редакція звертає особливу увагу на освітлювання чергових пекучих питань життя нашої інтелігенції, важних громадських і літературних подій українського і світового життя, творів мистецтва, беручи їх під розвагу національності.

Буде містити — белетристику: поезії, оповідання, повісти, драми, малюнки, нариси і т. и.; статті публіцистичні, в яких обговорюються справи українського життя, літератури й мистецтва; критичні статті, літературні огляди, характеристики письменників, статті про мистецтво, його філософію, історію, психологію творчості і т. и. Працюють в журналі кращі сили. Предплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 карб. (за кордон 10 корон), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можна виплачувати частками по 2 карб.

Хто пришле цілорічну передплату (4 карб.) той одерже в додаток **БЕЗПЛАТНО** такі ТРИ книжки:

Микола Євшан. ПІД ПРАПОРОМ МИСТЕЦТВА.

Літературно-критичні статті.

М. Сріблянський. „ЖЕРТВИ ГРОМАДСЬКОЇ БАЙДУЖОСТИ“ (становище преси і письменників-художників).

А. Товкачевський. УТОПІЯ І ДІЙСНІСТЬ (характеристика української інтелігенції).

Добувати книжки журналу без додатку можна в: головній конторі редакції журналу, Київ, Бульв.-Кудрявська 16; в „Українській Книгарні“ — Безаківська 8; в книгарні Л.-Н. Вістника — В.-Владимірська 28; в крамниці „Час“ — Театральна площа. в Харкові: „Українська Книгарня“ — Рибна 25. в Житоїрі: книгарня В. Совінського; у Полтаві: книг. Г. Маркевича, Бульвар Котляревського; в Катеринославі: книг. Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера; в Кам.-Подольську: Т-во „Просвіта“; в Одесі: книж. маг. „Труд“, Дерібасовська 25; книг. „Діло“ Конная 11 і Ніженська 53, Українська Книгарня „Просвіта“ та по всіх кращих російських книгарнях г. Київ. За кордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“ Ринок ч. 10; в Станіславові: в „Сокільськїм Базарі“. в Черніацях: Равк И. Лебединевский, Ратушева ул. № 4, Пас. „Бек“.

Копилекти „Української Хати“ за минулі роки продаються в конторі журналу по 4 карб. кожний з пересилкою.

Ціна 75 коп.

з пересилкою 80 коп.

Редактор-видавець Павло Богацький